

Nainen / naiseus / naisellisuus

*Toimittaneet
Minna Nikunen
Tuula Gordon
Sanna Kivimäki
Riitta Pirinen*

Nainen / naiseus / naisellisuus

Sähköinen julkaisu
ISBN 951-44-5469-3

Copyright © 2001 Tampere University Press

Myynti

TAJU, Tampereen yliopiston julkaisujen myynti
PL 617, 33101 Tampere
puhelin (03) 215 6055
fax (03) 215 7685
taju@uta.fi
<http://granum.uta.fi>

Taitto

Maaret Young

Kansi

Mirva Nikunen

ISBN 951-44-5203-8

Cityoffset Oy
Tampere 2001

SISÄLLYS

Esipuhe	6
Johdanto, <i>Tuula Gordon</i>	8
 <i>NAINEN</i>	 19
Naisellinen feministi: naisfeministisubjekti, <i>Kirsti Lempäinen</i> ..	21
Naiseus strategiana: esityksiä ja politiikkaa, <i>Eila Rantonen</i>	43
Naiseuden inho, <i>Suvi Ronkainen</i>	63
 <i>NAISEUDEN PAIKKOJA</i>	 91
Hiljaiset tytöt ja suulaat ”muijat”: naisen ääntä oppimassa, <i>Tuula Gordon</i>	93
Tampere – naisten kaupunki?, <i>Sanna Kivimäki</i>	117
Naiseus nyrkkeilyhanskassa, <i>Riitta Pirinen</i>	142
 <i>NAISELLISUUDEN ÄÄRET</i>	 157
Nainen ja henkirikos, ”Mies ei halunnut mistään hinnasta luopua vaimostaan”, <i>Minna Nikunen</i>	159
Näin tehdään nainen: miesten ristiinpukeutuminen, <i>Arto Jokinen</i>	191
Parvatin kanssa luennolla hindunationalistinen naistoi- minta, me ja muut, <i>Satu Ranta-Tyrkkö ja Leena Rikkilä</i>	213
Kirjoittajat	236

ESIPUHE

Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitoksella on käyty monia keskusteluja kategorioista nainen, naiseus ja naisellisuus. Pohtimiemme kysymysten pohjalta virisi myös ajatus järjestää jonkunlaista yhteistä organisoidumpaa analyysiä ja opetusta. Koska laitoksen tutkijaseminaarissa on ollut tapana käsitellä sekä osallistujien papereita että yhteisesti kiinnostavia teemoja, seminaarin vetäjä Tuula Gordon ehdotti luentosarjan rakentamista 'naisen' ympärille. Seminaarilaiset innostuivat. Käsitelimme yhdessä omia tapojamme hahmottaa naista, naiseutta ja naisellisuutta ja päätimme järjestää aihepiirin teemoilta kollektiivisen luentosarjan, joka toteutettiin talkootyönä. Yhteisessä suunnittelussa korostettiin, että jokainen voisi keskustelujen pohjalta rakentaa oman luentonsa käsittelemään omia kiinnostuksiaan. Koska opetus tehtiin palkatta, tarkoituksena oli, että talkoolaisten osallistuminen olisi erityisen palkitsevaa muilla tavoilla, suoden esimerkiksi mahdollisuuksia pohtia asioita ääneen.

Luentosarja aloitettiin kollektiivisesti ja performatiivisesti. Luennoitsijat esittelivät omat määrittelynsä käsitteistä ja oman aiheensa, useimmat pukeutuneena aiheensa mukaisiin rooliasuihin. Niinpä Minna Nikunen oli rikostoimittaja, Leena Rikkilä intialainen Parvati ja Satu Ranta-Tyrkkö hänen haastattelijansa, Riitta Pirinen urheilija nyrkkeilyhanskat kädessään, Eila Rantonen strategisen militaristisesti pukeutunut, Tuula Gordon kovistytö, Arto Jokinen ristiinpukeutuja, Sanna Kivimäki tamperelainen työläisnainen 60-luvulta, Heidi Keso

ja Tarja Pietiläinen performoivat sihteerikköjä ja Kirsti Lempiäinen oli naisellinen feministi. Suvi Ronkaisen oli tarkoitus pukeutua ”inhaksi” naiseksi, mutta hän estyi osallistumasta johdantoluento.

Tuula Gordon koordinoi luentosarjan. Seurattuaan luentoja hän totesi kokonaisuuden niin kiinnostavaksi, että ehdotti tematiikan työstämistä edelleen. Näin syntyi ajatus tästä kirjasta, jossa kirjoittajat ovat miettineet teorioitaan ja teemojaan eteenpäin. Heidi Keso ja Tarja Pietiläinen eivät kuitenkaan pystyneet kirjoittamaan tähän kirjaan muiden kiireiden vuoksi. Toimittajien kiitokset luennoitsijoille, luennolle osallistujille ja kirjoittajille.

JOHDANTO

Tuula Gordon

Tässä kirjassa pohditaan käsitteitä nainen, naiseus ja naisellisuus erilaisissa yhteyksissä, erilaisten teemojen kautta. Kirja ulottuu feminististä urheilumaailman kautta miesten kokemuksiin naisellisuudesta. Jotkut kirjoittajat käsittelevät (naisten) yhteisiä kokemuksia tai tiettyjä elämänvaiheita, jotkut tiettyjen naisten kokemuksia, myös muualla kuin suomalaisessa kulttuurissa. Pohdinta on sekä empiiristä että teoreettista. Johdannossa käsitellään kirjoittajien tapoja määritellä käsitteet nainen, naiseus ja naisellisuus, sekä sitä, millaisia assosiaatioita nämä käsitteet toivat kouluikäisten nuorten ja Nainen/naiseus/naisellisuus-luennolle osallistuneiden mieliin. Ennen johdantoon tutustumista lukija voi halutessaan tuoda keskusteluun mukaan omat assosiaationsa kirjoittamalla, mitä hänelle tulee näistä sanoista ensimmäiseksi mieleen.

Nainen

Mitä nuorille, virallisen aikuisuuden partaalla oleville 17-18-vuotiaille naisille ja miehille tulee mieleen sanasta 'nainen'? Tuula Gordonin ja Elina Lahelman keräämissä assosiaatioissa¹ korostuivat *äiti*, ruumiillisuus – *tissit, rinnat* – ja tyyli tai esittäminen – *jakku ja hame, pitkähiuksinen, korkea korolliset kengät* –, mutta kaikkein useimmin 'nainen' on kuitenkin *äiti*, sekä nuorille naisille että miehille. Näyttää siltä, että nämä nuoret naiset eivät itse ajattele itseään naisina, koska he eivät ole äitejä, eivätkä heidän tyyliinsä yleensä vastaa kuvattuja naisten tyylejä.

Haastatteluissa nuoret naiset eivät yleensä kuvanneetkaan itseään naisina. Kun he puhuivat itsestään *tulevina* naisina heidän puheissaan korostuivat monenlaiset velvollisuudet. Esimerkiksi Milla selittää haluavansa olla tyttö.

MILLA: (...) Mul on ilmeisesti jonkinlainen Peter Pan -kompleksi.
TUULA: Tota, mikä siinä olis sitten, jos ajattelis itseään naisena?
MILLA: Sit mun pitäis ilmeisesti niinkun... jotenki tulee semmonen olo, että pitäis tukahduttaa joitain sellasia niinkun, vähän niinku miehekkäämpiä ominaisuuksia. Kuten esimerkiksi semmonen ekstroverttiys, nii mu pitäis olla semmonen vähän tyynempi ja hillitympi. Et niinku mul on tällasii hassuja stereotypioita näistä miehistä ja naisista. Et niinku tytöt saa olla hassuja ja niinku sellanen sana, ku on paljon englantia puhuvia ystäviä, niin kovin usein musta käytetään sanaa 'silly'. Ja mummielämästä niinku naista ei sovi sanoo niinku hassuks. Ja mummielämästä on sillon kivempi olla tyttö.

Naisen elämä ei kuulostanut myöskään Astan, Annen ja Sallin mielestä kovin houkuttelevalta. He keskustelivat ryhmähaastattelusta aikuisista naisista:

ASTA: Sen takia, et must tuntuu, et yrittämättä ollenkaan korostaa omaa naiseutta, mut naisil on, ne on kumminki tietyl tavall herkempiä. Se oman osaamisen tunnustaminen, nii se on niille hirveen vaikeeta. Tai sellanen, et se on niinku, et ei niinku osaa, naiset ei osaa kumminkaan vielä tarpeeks vahvasti niinku uskoo itteensä. Et ne uskaltais tiedätsä niinku sillee.

ANNE: Niin tai silleen, et jos, niin hirveen helpostihan tulee sit se, tai sen pitää tehdä kaikki, sen pitää hoitaa kaikki, sil on kaikki, koko se ura ja perhe ja se osaaminen kaikki pitää olla niin huipussaan.

ASTA: Niin, se on...

SALLI: Ja hirvee tulee semmonen täydellisyyden tavoittelija. Et miehelle sallitaan, et miehellä on se ura, ja kiva juttu.

ASTA: Nii just, et se on se, et naisen pitäis olla niin hirveen paljon.

ANNE: Naiset yrittää sit liikaa. Tai emmä tiedä...

ASTA: Ne yrittää liikaa, sen takii naiset on niin uupuneita ja kaikki vähän sekasin, sen takia, et ku naiset niinku pitää luoda uraa ja pitää tehdä töitä ja pitää huolehtia perheestä. Ja sit se on niinku, se on jääny kaikki vähän niinku niiden kontolle.

Mirjan mielestä olikin selvää ”et kylhän se naisena oleminen tuo rajoituksia”. Nuoret naiset myös saattoivat haluta välttää kategoriaa nainen kokonaan (Gordon & Lahelma 2001).

ELIN: Emmä tiiä, mul ei varmaan, tai sillee, ainaki mitä mä iteeni ajattelen, nii emmä ajattele, et mä oisin joku tietty, niinku johonki tiettyyn ryhmään kuuluva vaan se on vaan niinku minä.

Ne nuoret naiset, jotka väistelivät kategoriaa nainen, saattoivat siis etsiä mahdollisuuksia yksilön kategoriasta, joka tuntuu suovan enemmän vapauksia ja mahdollisuuksia. ’Yksilöön’ eivät kytkeydy ’naisen’ velvollisuudet ja rajoitukset. ’Naisen’ suhde ’yksilöön’ on kuitenkin ambivalentti. Yksilö ei olekaan neutraali kategoria, vaan abstraktiosta se materialisoituu maskuliiniseksi. ’Nainen’ saattaa yhdessä tilanteessa nimeytyä ’yksilöksi’ ja seuraavassa tilanteessa tulla palautetuksi taas ’naiseksi’.

Positiivisemmin kategoriaan nainen suhtautuvat nuoret naiset olivat valmiimpia nimeämään itsensä naisiksi, ja he kokivat naisena olemisen suovan mahdollisuuksia. Naisena oleminen tuo mukanaan naisen tyylin pukeutumisineen ja meikkaamisineen ja mahdollisuuden heteroseksuaalisiin suhteisiin. He saattoivat myös toivottaa tervetulleeksi ’naisen’ kytkemänsä vastuun.

Kategoria nainen herätti monensuuntaista keskustelua ja pohdintaa väistämisestä ja asettumisesta, peloista ja toiveista sekä rajoituksista ja mahdollisuuksista.

Näiden assosiaatioiden innoittamina keräsimme myös Nainen/naiseus/naisellisuus-luentosarjan ensimmäisellä kerralla opiskelijoiden assosiaatioita – ’naisen’ lisäksi listalla olivat ’naiseus’ ja ’naisellisuus’.

Opiskelijoiden assosiaatiot viittasivat usein naiseen luokkana, joka kytkeytyy kategoriaan mies. Nainen on

*toinen osapuoli,
vastapooli,
toinen sukupuoli,
erilainen kuin mies,
puolet, sukupuolitettu,
sukupuolikas,
jalostuneempi eläin,
ei-mies,
kauniimpi sukupuoli.*

Kategoria nainen liitettiin myös biologiaan ja luontoon: *naaras, jalostuneempi eläin, emo ja luomakunnan kuningatar*. Opiskelijoidenkin assosiaatioissa toistui *äiti*. Se, että assosiaationa näkyi ”mahdollisuus synnyttää”, kertoo, että nämä naiset ovat miettineet itseään myös tulevina tai jo olevina äiteinä.

Opiskelijoiden assosiaatioissa oli mukana enemmän positiivisia assosiaatioita kuin nuorten naisten mielikuvissa. Tällaisia kuvauksia olivat *vapaus, voimakas, feminismi ja älykkäänä vaarallinen*. Näissä assosiaatioissa naisena oleminen on myös voimavara, ei pelkästään rajoitus.

Tämän kirjan kirjoittajat eivät tuottaneet omia assosiaatioitaan, mutta mietimme, miten käsitteen nainen määrittelemme. Yhtä mieltä olemme siitä, että ’nainen’ on nimeäminen, luokka ja jaottelu, kategoria, johon asetutaan tai asetetaan. ’Naista’ ei voi kuitenkaan sitoa mihinkään yhteen merkkiin. Asetetustakin paikasta hän voi toimia, myös strategisesti. Denise Riley (1988) on ehdottanut, että emme ole aina ja koko ajan naisia. Voikin kysyä, milloin naisen kannattaa olla ’nainen’. Entä milloin hänen kannattaa, tai milloin hän pystyy tai haluaa asettua tähän kategoriaan strategisesti. Jos ’nainen’ viittaa ruumiiseen, joka täyttää tietyt ehdot, milloin ja miten näitä ehtoja täytetään ja käytetään? Sosiaalisena kategoriana nainen on keinotekoinen, representoitu, mutta samalla tarpeellinen.

Naiseus

'Naiseuden' määrittely osoittautui huomattavasti ongelmallisemmaksi kuin 'naisen'. Nainen rakentui määritelmässämme pääasiassa sosiaalisiksi kategoriaksi, luokaksi tai merkiksi, keinotekoiseksi, representoiduksi. Vaikka kirjoittajien määritelmät sisältävät eroja, niissä on kuitenkin enemmän yhteneväisyyttä. Naiseus taas määrittyi yhtäältä kulttuuriseksi, toisaalta ruumiilliseksi. Erilaisia lähestymistapoja yhdistää kuitenkin ajatukset tyylistä ja esittämisestä. Naiseuden kautta voidaan lukea kategoriaan nainen yhdistyviä piirteitä ja toimintoja oikeiksi tai vääriksi. 'Naiseus' asettuu 'naisen' ja 'naisellisen' väliin, ideaalin representaatioksi.

Naiseus herättää kulttuurisuudessaankin kysymyksen olemuksellisuudesta. Jos nainen on luokka, jaottelu, johon meidät asetetaan ja jota voimme myös kyseenalaistaa, onko niin, että naiseutta on vaikeampi väistää? Missä määrin naisen nimeä paetessa kiinnittyy tai kiinnitetään kuitenkin naiseuteen? Silloin kun korostetaan naiseuden kulttuurisuutta, naiseuteen voi halutessaan kiinnittyä – tai olla kiinnittymättä. Jos taas korostetaan naiseuden ruumiillisuutta, taka-alalla väijyy olemuksellisuuden olemassaolon mahdollisuus, vaikka ruumiillisuus nähtäisiinkin diskursiivisesti tuotettuna.

Naiseus nosti esiin myös kysymyksiä vaarallisuudesta. Naiseus on määrittelytaistelun kenttä, jossa nainen itsessään ei ole vaarallinen, mutta vaarallinen voi olla se tila, jossa hän on. Tämän vaaran takia kysymme myös, saako naiseus näkyä ja milloin se saa näkyä, olemmeko naiseutta jatkuvasti.

Opiskelijoiden naiseuteen liittyvissä assosiaatioissa oli olemuksellisuus voimakkaammin läsnä ja kulttuurisuus vähemmän selkeästi näkyvissä. Tyyli ja ruumiillisuus olivat kuitenkin keskeisiä, kuten kokonaisuuden kirjoittajienkin määritelmissä.

Olemukselliseen viittasivat suorat ilmaisut kuten

*elämän perusvoima,
elämä itse,
mitä merkitsee olla nainen,
naisen syvin olemus,
essentiaalinen olemus.*

Viittaukset *äitiin* ja *äitiyteen*, *hellyyteen* ja *rajattomuuteen* sekä *rakkauteen* ja *kärsimykseen* nostavat esille naiseuden kytkennät reproduktioon ja elämän ylläpitämiseen. Toistuvissa kulttuurisissa ja symbolisissa representaatioissa Neitsyt Maariasta Äiti Maahan naiseus on kiinnittänyt naiseuden metaforisen äitiyden kautta jatkuvuuteen. Olemuksellisuus nosti myös kysymyksen pakenemisen mahdollisuudesta. Kun Denise Riley (1988) kysyy, olenko aina tuo nimi, yhden opiskelijan naiseuteen liittävä assosiaatio vastaa: *pakko*. Toisaalta jollekin *naiseus on kuvitteellinen, ominaisuus jota ei olekaan*, josta voi kysyä *onko?*

Ruumiillisuuteen lihallisuutena opiskelijat viittasivat assosiaatioilla kuten

näpa,
veri,
kuukautiset,
tahmeus,
huulet,
pehmeä,
pyöreys,
hormoonit,
kaaret.

Ruumiillisuus kytkettiin myös tyyliin – *olla itse, muuttuvaa* – johon edellä mainitun pakon lisäksi liittyy valinnanmahdollisuuksia: *ei tarvitse osata laittaa kattovalaisinta paikalleen.*

Naiseus rakentuu ruumiillisuudessaan siis sekä olemukselliseksi että tyyllilliseksi. Tämän kirjan kirjoittajat korostivat – keskusteltuaan, luettuaan ja pohdittuaan – enemmän kulttuurisuutta, tyyliä ja ruumiillisuutta määrittelyissään. Nopeita assosiaatioita tuottamaan pyydettyt opiskelijat nostivat enemmän esiin kysymyksiä olemuksellisuudesta ja ytimestä, vaikkakin myös tietoisuudesta ja tyylistä.

Naisellisuus

Naisiksi nimettyjä kiinnitetään jatkuvasti kategoriaan nainen. Naisuutta on vaikea paeta, mutta naisellisuus on ainakin paettavissa – vai onko? Denise Rileyn (1988) toteamuksen, että nainen ei aina ole nainen, voi tulkita niin, että hänen ei aina tarvitse olla myöskään naisellinen. Pohdintamme naisellisuudesta nostivatkin selvimmin esille kysymykset valinnoista ja väistämisestä. Mietimme, miksi naisellisuutta halutaan väistää, miksi naisellisuus määrittyy negatiivisesti. Entä miksi naiset haluaisivat laittautua naiseksi ja milloin heidän kannattaa olla naisellisia? Eila Rantonen, luennolla sotilashattuun pukeutuneena, pohtii onko kyseessä vallan tyyli vai vastarinnan strategia. Suvi Ronkainen toteaa eleettömän ivallisesti: ”Kuinka osaankaan olla naisellinen!” Tuula Gordon kyselee, mitä tapahtuu kun naisellisuutta väistetään ja mihin suuntaan silloin kuljetaan: eteen, taakse vai sivuun? Missä reuna ja raja tulevat vastaan – ja mitä reunoilla ja rajoilla tapahtuu? Kirjoittajat liittävät naisellisuuden pitkälti naiseen kohdistuviin odotuksiin, kuten Arto Jokinen, tyyliin (vrt. Heinämaa 1996) tai laatuun, kuten Kirsti Lempiäinen, performanssiin ja esittämiseen (vrt. Butler 1990) kuten Suvi Ronkainen ja Riitta Pirinen.

Minna Nikunen esittää yksilöllisyyttä rakentavassa, asiallisessa toimittajan asussaan, ettei naisen tarvitse aina olla naisellinen, mutta tällöin on vaara, että hänen naiseutensa on hukassa. Sanna Kivimäki toteaa 1960-luvun tamperelaisena tehtaan naisena, että vaikka naisellisuus mieltyy helposti pinnaksi, rakennetuksi, se voi olla vaarallistakin. Tehtaannaiset aiheuttivat närkästystä, jos he tuhlasivat liikaa palkkarahojaan naisellisuuteen ja representoivat itsensä muuksi kuin työläisnainen-kategoriaan kuuluvaksi. Naisellisuuteen liitetään mielihyvää, jonka kanssa naiseksi nimetyt tasapainoilevat – ei liikaa eikä liian vähän. Tuula Gordon kovis-tyttöä pohtii tyttöjen tasapainottelua ”suulaan muijan” ja ”hiljaisen tytön” välillä. Riitta Pirinen urheiluvaatteissaan ja nyrkkeilyhanskat kädessään kysyy, mitä tapahtuu kun naisellisuus kytkeytyy odottamattomasti nyrkkeilyyn ja nyrkin representaatioon, kyseenalaistaen heteroseksuaalisuuden oletusta. Ristiinpukeutunut Arto Jokinen esittää haasteen kulttuurisille odotuksille ja korostaa sukupuolen performatiivisuutta.

Entä mitä tapahtuu, jos naiset eivät rikosuutisissa olekaan uhreja, vaan tekijöitä ja toimijoita – ovatko he lempeän ja avuttoman sijasta viekkaita ja petollisia. Näitä kysymyksiä pohtii ”rikostoimittaja” asialliseen, hieman maskuliiniseen pukuun pukeutuneena – hame on korvattu pitkällä housuilla. Naiset näyttävät suhtautuvan naisellisuuteen ambivalentisti. Suvi Ronkainen kysyykin artikkelissaan, mikä naisellisuudessa inhottaa niin, että naiset haluavat paeta sitä. Ronkainen pohdii yksilöllistyneen kansalaisen tuomia mahdollisuuksia ja jännitteitä silloin, kun nainen astuu tälle paikalle kyseenalaistaen sukupuolineutraaliuden ja tuoden mukanaan naisen ruumiin kaikessa likaisuudessaan – potentiaalisena äidin ruumiina.

Kun monet näistä kirjoittajista miettivät naisellisuuden rakentumista ’naisen’ ja ’miehen’ tai ’naiseuden’ ja ’mieheyden’ välimaastossa, Kirsti Lempiäinen kääntää asetelman kysymällä, voiko feministi olla naisellinen. Katsaus tiedotusvälineisiin osoittaa, että naisellinen feministi nähdään mahdottomana paradoksina. Rosi Braidottin (1994) teoriaa käyttäen Lempiäinen argumentoi, että olemme aina jo sukupuolitettuja, joten naisellisuus voi myös olla vapauttava, nautinnollinen performanssi, oli sen esittäminen sitten strategista tai ei. Satu Ranta-Tyrkkö ja Leena Rikkilä laajentavat keskustelua rakentamalla fiktiivisen kohtaamisen intialaisen äärihindujärjestön jäsenen, sariin pukeutuneen Parvatin ja nuoren länsimaisen, farkkuasuisen tutkijan välillä. Ranta-Tyrkkö ja Rikkilä konstruoivat näiden naisten kohtauksista ja kohtaamattomuutta. He problematisoivat naisellisuuden paikallisia kulttuurisia määrittelyjä, jotka kietoutuvat myös kansallisuuteen, etnisyyteen ja yhteiskuntaluokkaan (vrt. Airaksinen & Ripatti 1999).

Opiskelijoiden naisellisuuden assosiaatiot olivat hersyviä. He viittasivat tyyliin:

*rimpsuja,
tuoksua,
hyvin laitettut hiukset ja meikit,
korkokengät.*

Tyyli liukuu performanssiin kun naisellisuus assosioituu *opeteltavaan, tekemisen tapaan, rooliodotusten täyttämiseen, hienosteluun ja laittautumiseen*. Tyyli on omaksuttua ja performanssi opittua. Naisellisuus voi olla esittämisineen *leikkimielistä, iloa*, mutta myös *vaatimus*, kahle, opastettu *laki* tai *tuomio?*. Naisellisuus vaihtelee *opitun, opastetun ja opeteltavissa olevan* rajamailla. Naisellisuus voi kauneuteen kytkeytyvien tyylien ja esitysten ohella olla myös *tukahduttavaa, rumuutta ja heikkoutta*. Assosiaatioissa naisellisuus kytkeytyy myös naiseuteen ja naiseutta voimakkaammin seksuaalisuuteen, *seksilehtiin, huoraan, vittuun ja kiimaan*.

Vaikka naisellisuus näyttäytyi voimavarana, joka on *myös käännettävissä omaksi vallankäyttövälineeksi liioittelemalla*, kytkeytyi siihen myös kieltäytymistä: *saanut myös negatiivisen vivahteen, minä en ole naisellinen, en minä, objekti*.

Kun naiseen ja naiseuteen liitettiin enemmän olemuksellisuuteen viittaavia assosiaatioita, naisellisuus oli huomattavasti selkeämmin tekemistä tyylin ja esittämisen kautta. Se on *jokaisessa itsessään*, vaikkakin naisellisuus voi samassa assosiaatiossa olla myös *ulkopuolelta annettua*.

Lopuksi

Nainen/naiseus/naisellisuus ovat sekä representoituja fiktioita että tärkeitä sosiaalisia, kulttuurisia ja materiaalisia kategorioita, joita voidaan käyttää, luonnollistaa, kyseenalaistaa, häivyttää ja tuoda lähelle, mutta joita ei täysin voi paeta. Nainen/naiseus/naisellisuus voivat toimia voimavaroina, keinoina, nautinnon lähteinä, mahdollisuuksien antajana. Ne voivat myös mieltä rajoituksiksi, jotka aiheuttavat surua ja riittämättömyyden tunnetta. Näiden kategorioiden puitteissa voidaan arvioida ja arvostella yksittäisiä naiseksi nimettyjä ihmisiä.

Nainen/naiseus/naisellisuus ovat jännitteisiä kategorioita. Yksi niiden keskeisistä ongelmista on, että ne peittävät naiseksi nimettyjen välisiä eroja ja eronkoja. Feministisessä tutkimuksessa on enenevässä määrin pyritty tutkimaan sukupuolta kietoutuneena muihin erojen ulottuvuuksiin (ks. esim. Rojola 1996). Kysymme mikä on 'nainen', mutta myös millaisia 'naisia'? Kysymme mitä on 'naiseus', mutta mie-

timme samalla, onko kyseessä homogeeninen kategoria. Pohdimme myös eri tapoja performoida 'naisellisuutta', toistoinen ja toisintekemiseen.

Sekä luennoitsijoiden että yleisön hahmottelemat käsitteet nainen/naisuus/naisellisuus olivat monimuotoisia ja moneentaipuvia. Emme pyrkineetkään käsitteelliseen konsensukseen, vaan pikemminkin pyrimme yhdessä ongelmallistamaan ja purkamaan monoliittista naiskuvaa. Tässä kirjassa peilaamme näitä käsitteitä eri yhteyksissä ja eri tavoin koettuna, tuotettuna ja käytettynä, niin myönteisten ja kielteisten tunteiden aiheina, kuin rajoina ja resursseina. Luennoitsijat ja kirjoittajat osallistuivat tähän projektiin analysoimalla ja käsitteellistämällä, pyrkien myös refleктоimaan itseään naisena, henkilökohtaista asettumistaan naiseuteen ja omaa naisellisuuttaan. Luentosarjaan osallistuneet toivat pohdintoihin lisää vivahteita hersyvillä assosiaatioiltaan ja osuvilla kysymyksillään, kommenteiltaan ja väitteillään. Viimeisellä luennolla mietimme, mitä positiivista näemme naisessa, naiseudessa ja naisellisuudessa. Kysyimme myös, mikä ja millainen on naisen, naiseuden ja naisellisuuden juhla. Näitä moninaisia juhlintoja emme tässä kirjaa, vaan kannustamme lukijoita miettimään omaa juhlaansa.

Viitteet

¹ Tutkimuksessa *Siirtymiä jäljittämässä*, jossa seuraamme nuoria naisia ja miehiä, jotka tapasimme tehdessämme etnografista tutkimusta kahdessa koulussa heidän ollessaan 13-14-vuotiaita 7-luokkalaisia

Kirjallisuus

- Airaksinen, Jaana & Ripatti, Tuula (toim.) 1999: *Rotunaisia ja feministejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Vastapaino, Tampere.
- Braidotti, Rosi 1994: *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Columbia University Press, New York.
- Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York & London.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina 2001: Who Wants To Be A Woman? Young Women's Reflections On Transitions To Adulthood. Alustus *Gender and Education*-konferenssissa, University of London, Institute of Education, 4.-6.3.2001.

- Heinämaa, Sara 1996: *Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Gaudeamus, Helsinki.
- Riley, Denise 1988: 'Am I That Name?'. *Feminism and the Category of Woman in History*. Macmillan, London.
- Rojola, Lea 1996: Ero. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere, 159-178.

Nainen

NAISELLINEN FEMINISTI: NAISFEMINISTISUBJEKTI

Kirsti Lempiäinen

Voinko olla yhtä aikaa naisellinen ja feministi? Onko naisellinen feministi myös uskottava tai mahdollinen subjekti eli toimiva, tajuava ja ajatteleva olento? Naisellisen ja feministin välinen ero näyttää toisiinsa palautumattomalta, ja sitä on hedelmällistä pohtia suhteessa subjektiuteen. Useinhan naisellisuutta pidetään maskuliinisuuden käänteisenä ilmiönä ja feministit puolestaan nähdään miehisinä toimijoina. Naisfeministisubjektiuden kuvittelussa halutaan murentaa tällaista stereotyyppistä ajattelua.

Käsite naisfeministisubjekti on kotoisin Rosi Braidottin (1994a) nomadistisesta kartastosta. Gilles Deleuze'iltä lähtöisin oleva nomadologia ja nomadi ovat saaneet feministitutkijoilta paljon, osin oikeutettuaakin, kritiikkiä Braidottin teoriaa kohtaan. Naisfeministisubjektia voi mielestäni lähestyä myös ilman deleuze'läistä kehystä, kuten tulen kirjoituksessani tekemään.¹

Alan purkaa tätä kolmen teeman yhdistelmää lopusta alkuun eli käsittelen lyhyesti ensin subjektiä tukeutumalla ennen muuta Braidottin kirjoituksiin. Toisen luvun aiheena on feministi. Teen siinä ekskursion feministin representaatioihin mediassa ja pohdin, millaisen kuvan feminismistä sanomalehdet antavat. Kontrastoin myös median feministikuvia tuntemaani akateemiseen feminismiin Suomessa. Viimeisen luvun lopetan ylistyksenä naiseudelle ja naisellisen positiivisuudelle. Sisältöjensä puolesta olisin voinut nimetä kaksi ensimmäistä lukua myös otsakkeilla ”toiveikas teoria” ja ”karkea todellisuus”, mutta aivan näin pessimistinä en halua näyttäytyä.

Subjekti ja naisfeministisubjekti

Länsimaisen tieteen kritiikki on ollut feministien lempiaiheita akate-
miassa. Kritiikin keskeinen elementti on sellaisen subjektikäsitteen
purkaminen, jossa subjekti nähdään yhtenä, ehyenä ja maailmaa hal-
tuun ottavana. Jotkut feministitutkijat ovat kutsuneet ehyttä tiedon
subjektia miehiseksi, itse käytän mieluummin käsitettä fallinen. Tar-
koitan fallisella tässä paikallaan olevaa pysyvyyttä, joka perustuu sisäi-
seen harhaan oman olemassaolon ykseydestä (ks. falloksesta Silver-
man 1992). Kutsuipa subjektia miehiseksi tai falliseksi – vaikka poli-
tiikan kentän merkityksessä ”alamainen” subjekti onkin fallisuudesta
kaukana – feministitutkijat ovat halunneet konstruoida sen tilalle
vaihtoehtoisia malleja ja tapoja ajatella sukupuolista subjektia. Sub-
jektiutta on feministisessä tutkimuksessa pohdittu jo pitkään, ja käsi-
tykseni mukaan naiseuden ja subjektiuden suhde tulee olemaan yksi
tutkimusalan ikuisuusaiheita. (Subjekti-keskustelusta, ks. Kosonen
1996a, 1996b, Braidotti 1994b.)

Jos subjekti ja subjektius näyttäytyvät mörköinä feministitutkijoi-
den silmissä ja mielessä, miksi niistä ei luovuta kokonaan tai jätetä
niitä vain lauseoppiin? Poistuuko fallisuuden ongelma, jos subjekti
hylätään? Tai miksi ei subjektien sijaan puhuttaisi toimijoista, esimer-
kiksi naistoimijoista? Subjekti on etenkin filosofien käsitteistössä vii-
tannut toimijuuteen. Monissa yhteiskuntatieteellisissä ja humanisti-
sissa tutkimuksissa on puolestaan käytetty toimijuuden ja tekijyyden
käsitteitä subjektiuden sijaan.² Feministisessä tutkimuksessa on aina
korostettu yksilöiden toimijuutta sekä erityisesti naisten toiminnan
tärkeyttä (ks. suomalaisesta keskustelusta esim. Anttonen ym. 1994,
Kinnunen & Korvajärvi 1996). Ihmistieteiden kielellisen tai kulttuu-
risen käänteen jälkeen monitieteisyys tai tieteidenvälisyys on tosin li-
sääntynyt, ja myös yhteiskunnan tutkimuksessa subjektit ovat otta-
neet paikkansa käsitekartastossa. Mielestäni subjekti viittaa edelleen-
kin teoreettisen keskustelun ”ikään kuin toimijaan” ja toimija puo-
lestaan reaalimaailman subjektiin. Viemällä käsitteet pois totutuista
ymmärryshorisonteista on kuitenkin mahdollista tuoda esiin myös
näiden horisonttien – tässä tapauksessa teoreettisen keskustelun ja sen
missä elämme – eron häilyvyys.

Vaihtoehtoja falliselle subjektille on haettu sukupuolen monimuotoisen problematisoinnin kautta. Esimerkkejä naiseuden erilaisista malleista tarjoavat Teresa de Lauretis, jolla naiseus on sukupuoliteknologian tuottama konstruktio, eksentrisen eli epäkeskinen subjekti, Luce Irigaray, joka sukupuolieron etiikassaan luo tilaa positiiviselle naiseudelle, ja Judith Butler, joka konstruoii naiseuden naamioitumisen ja sukupuolen suorittamisen kontekstissa. Kaikki kolme feministitutkijaa etsivät vaihtoehtoja ”vanhoille” heteroseksuaalisen järjestyksen naiseuksille, jotka enemmän tai vähemmän saavat sisältönsä Toisen, ei-Subjektin merkitysmailmassa.

Myös braidottilainen naisfeministisubjekti on visio tulevaisuudesta.³ Naisfeministisubjekti kääntää selkensä hierarkkiselle subjekti-toinen-asetelmalle tietoisena siitä, että sosiaaliset käytännöt tuottavat normeja, sääntöjä ja hierarkioita, joissa joku on aina ”yksi” (subjekti) ja joku taas ”toinen” (ei-subjekti). Hierarkian purkaminen tarkoittaa sitä, että kiinnitetään huomiota paitsi subjektiin myös toisiin, muihin. Naissubjekti on aina myös ”minä-sinä” tai ”me-te”, ei koskaan pelkkä minä. Naisfeministisubjekti ei kuitenkaan halua imperialisoida toisen paikkaa, vaan jättää toiselle mahdollisuuden eroon. Naisfeministi Kirstillä on lupa olla eri mieltä ja toimia eri tavalla kuin naisfeministi Riitta, Sanna tai Eila.

Rosi Braidotti lähtee subjektiteoriassaan siitä, että subjekti on itessään hajautunut – mitään ehyttä subjektiutta ei ole eikä sitä tarvitse tavoitella. Subjektin pirstaleet tai osaset muotoutuvat ja liikkuvat alati, subjektius toteutuu ajassa ja paikassa. Subjektiudessakaan kaikki ei ole tietoista, vaan monenlaiset halut ja intohimot, jotka ehkä jätetään artikuloimatta ja siksi tiedostamatta, ovat mukana toiminnassamme. Braidottin mielestä subjekti on aina sukupuolittunut, sukupuoletonta toimijaa ei voi olla olemassa eikä mitään sukupuolesta irrallaan olevaa ”minua” kuviteltavissa. Hän on tosin lieventänyt tätä kantaansa myöhemmin toteamalla, että sukupuolen ohella muut erot (esim. ihonväri, ikä jne.) ovat tärkeitä ja ohittamattomia (Braidotti 1994a, vrt. 1994b).

Vanhat, mutta silti hyvinvoivat ja vaikuttavat subjektimallit löytävät Braidottin naisfeministisubjektissa omituisen kumppanin rinnalleen. Millainen yhdistelmä saadaankaan, kun ”sumpsutetaan” nainen,

feministi ja subjekti yhteen ja samaan pakettiin? Mielikuvilla leikkien subjektin (näennäinen) ykseys on saanut rinnalleen feministin (väitetyn) kovuuden ja tätä hybridiä pehmentää nainen (nais- / naisellinen). Samaan aikaan kun naisfeministisubjekti luo tilaa jollekin, joka on vasta tulemisensa prosessissa, se myös osoittaa kriittisesti stereotyyppien suuntaan: subjektin ykseys on näennäistä, feministin kovuus on konstruointia, niin ikään nainen ja pehmeys eivät välttämättä liity toisiinsa. Tällainen kuvittelun taso on tärkeä osa sukupuolistunutta todellisuuttamme ja sukupuolen tuottamista, olivatpa mielikuvat läsnä akateemisten tekstien kirjoittamisessa, opetukseen osallistumisessa tai sanomalehtien luvussa.

Feministi

– Mä en oikein tiedä, mitä feminismi nykypäivänä tarkoittaa. Sanasta tulee ikäviä mielikuvia, pystytukkia ja moottorisahja... (Anna-Leena Härkönen *Aviisissa* 6/00, haastattelijana Virpi Ekholm.)

Feministin määrittely on nykyisenä jälkimodernin aikana vaikeaa, koska erot ja erilaisuudet ovat ”in” ja samuus ja yhdenmukaisuudet ”out” niin länsimaaisessa kaupallisessa kulttuurissa⁴ kuin näkyvässä osassa feminististä tutkimustakin. Yksi yhteinen nimittäjä feministeille lienee, että sukupuolijärjestystä pidetään joissakin asioissa epäoikeudenmukaisena sekä yhteiskunnallisen elämän että kulttuuristen representaatioiden tasolla (jotka luonnollisesti ovat osa yhteiskunnallista elämää). Tällainen määrittely sulkee sisäänsä naiset ja miehet, mies voi siis olla feministi aivan yhtä hyvin kuin naisenkin, vaikka suurin osa feministisestä tutkimuksesta onkin naisalistusta kritisoivaa ja purkavaa. Feminismejä on monia, mutta itse olen kiinnostunut nimenomaan ”yhteisistä nimittäjistä”, sikäli kuin sellaisia on löydettävissä. Pohdin seuraavassa, millaiseksi feministi kuvitellaan mediassa eli miltä mahdollinen yhteinen nimittäjä näyttää lehdistössä. Samalla kartoitan myös mahdollisia eroja feministin kuvissa.

Pohjustin mielikuvien metsästystä kysymällä eräässä seminaarissani naistutkimuksen opiskelijoilta, mitä heille tulee mieleen sanasta feministi. Kuva oli kovin yksioikoinen: ruma nainen, jolla on karvaiset sääret, joka todennäköisesti on lesbo ja vihaa miehiä. Kysyin sitten seuraavaksi, pitävätkö he itseään feministeinä ja heitin samalla heidän tarjoilemansa mielikuvan heille takaisin reflektoitavaksi. Kyllä, heistä suurin osa sanoi olevansa feministejä – ei, eivät he pitäneet itseään rumina – ei, eivät he vihanneet miehiä – ei, seksuaalinen suuntautuneisuus ei heidän mielestään suoraan ollut johdettavissa feminismistä. Kiintoisaa opiskelijoiden mielikuvissa oli niiden ruumiillinen ulottuvuus: ulkonäkö, ihokarvat ja seksuaalisuus. Olisiko lehtien feministi ruumiillistunut?

Olen tehnyt lyhyen ekskursion⁵ sanomalehtien maailmaan ja katsellut, millainen tila ja positio feministille luodaan. Vaikka otos oli pieni ja sattumanvarainen siinä mielessä, että en perustellut sen ajan-kohtaa millään erityisellä tavalla muutoin kuin valmistamalla opetustani ajankohtaisiin esimerkeihin, pidän havaintojani suuntaa antavina feministien mediarepresentaatioon yleisemminkin. Kysyin aineistol- tani erityisesti sitä, millaiseksi feministi kuvitellaan ja miltä feministin ikoni näyttää. Feministin ikoni syntyy toistosta eli samojen piirteiden esiintymisestä monissa jutuissa, minkä olen aineistoa lukiessa havainnut. Ehkä keskeisin luentani tulos on, että yksi hegemoninen feministin ideologinen positio tai yhteinen nimittäjä on pelottava nainen. Toisin sanoen feministissä on jotain epäilyttävää tai kyseenalaista – kenties sellaista, joka ei kuulu naisellisuuteen. Lisäksi feminismillä on mediassa huono maine, minkä voi päätellä yhtäältä tuomitsemisesta, toisaalta varovaisuudesta sitä koskevissa kannanotoissa. Osa feminismin kommentoijista suhtautuukin tehtävänsä korostetun varoen. Esimerkiksi yllä lainattu Anna-Leena Härkönen tekee eron sen välille, millaisia mielikuvia feminismi herättää ja sen välille, mitä feminismi oikeastaan on.

Aineistossani oli myös feministejä, jotka pääsivät lehtien palstoille kertomaan ajatuksiaan sukupuoleen, tasa-arvoon jne. liittyvistä asioista - feminismistäkin. He puhuivat käytännöistä ja toiminnasta konkreettisin esimerkein, mutta tunnistivat myös hyökkäävän feministin eli pelottavan naisen ikonin. Itse asiassa feministi-kuvan epäilyttävyys

ei liittynyt feministin naisellisuuteen tai epämaisellisuuteen, vaan suhteeseen mieheen, joka korostui koko aineistossa.

Mitä pelottavaa feminismissä ja feministeissä sitten on? Kannanotoissa, jotka tulevat usein kuin vahingossa mediatekstiin, todetaan mm. että ”(m)iesliike korostaa, etteivät miehet ole sellainen yhtenäinen raiskaajien ja sortajien ryhmä kuin he ovat kokeneet feministien väittävän” (Hannele Tulonen *Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja* -teoksen kirja-esittelyssä HS 4.1.2000); ”Demokratia mureni kuitenkin taas, kun hurmahenkinen uusfeminismi sai aikaan ns. sukupuolikiintiöt” (K. Muurman mielipidepalstalla HS 30.1.2000); ”Feminismi alkoi vapautusliikkeenä, mutta siitä on ajoittain tullut vaatimusliike” (Anja Snellman, HS 30.1.2000). Näiden katkelmien perusteella feministit väittävät miesten olevan raiskaajia ja sortajia, uusfeminismi on hurmahenkistä ja feminismi on alkanut vapauttamisen sijasta vaatia.

Oma lukunsa ovat haastattelut, joissa joku julkisuuden naistoimija, kuten esimerkiksi Eeva Kuuskoski (NYT 2/2000), kertoo olevansa feministi, jos saa itse tulkita mitä feministillä tarkoitetaan ja erottautua negatiivisesta, miehiä vihaavasta feminismistä. Seuraavassa lisää otteita aineistosta:

– Feminismi on sana, jota pikkasen vierastan, sanoo Ulrika Romantschuk, Aktian viestintäpäällikkö. – Mutta jos sillä tarkoitetaan positiivisia asioita, olen feministi. Kannatan pehmeitä arvoja ja tasa-arvoa. Siihen ei tarvita radikaalisuutta. (Anna-Stina Nykänen otsikolla *Ensimmäinen naistenpäivä voiton jälkeen* HS 12.3.00.)

– Minä en ole siinä mielessä feministi, että äänestäisin välttämättä naista, ehdokkaan henkilökohtaiset ominaisuudet ovat mielestäni ratkaisevampi tekijä. (Nimimerkki ”Äänestäjä” Nuorten palstalla, HS 22.1.2000.)

– LL: Oletko feministi?

– PI: Kyllä.

– LL: Sinun saarnanuottiasi kadehtisi äärimuslimikin. Miksi hyvä aate pitää pilata kiihkoilulla? Fundamentalismi tässäkin kääntyy itseään vastaan. Mitä hyödyttää naisasian kannalta olla noin militantti? (Lasse Lehtinen haastattelee Päivi Istalaa jutussa *Naisten tunnin jälki-istunto*, HS 23.1.2000.)⁶

– Feministit myös pitävät yhteiskunnallisia ongelmia miesten syynä, kun taas naiset eivät heidän mielestään niitä aiheuta. (...) On hyödytöntä jatkuvasti syytellä miehiä. (Jorma Palo otsikolla *Ruiskaus koeputkeen. Onko meille miespoloille enää mitään käyttöä uudella vuosituhannella*, HS:n Kuukausiliite maaliskuu 2000.)⁷

– Kelpo feministinä Mantila (= Auli Mantila, kl.) todistaa, että yksityinen on poliittista. Puheeseen hiipii tunnustuksen hirmos ja väljähtyneessä aateilmastossa sykähdyttävä paatos. (Suna Vuori *Pelon maantiede*, NYT 2/2000.)

Edellisistä lainauksista saa jo piirrettyä feministin ääriviivoja: feministit ovat kiihkoilevia ja sota-isiä, ohjelmallisia, hurmahenkisiä – joka Suna Vuoren luonnehdinnassa oli myös virkistävää vaihtelua – ja vaativia; feministit ovat naisten asialla. Feministit syyttelevät miehiä. Implisiittisesti feministin ajatellaan olevan nainen, mutta feministin sukupuolesta ei juurikaan löydy aineistossani keskustelua. Kuviteltu feministi on vain harvoin mies, vaikka esimerkiksi profeministimiehet esiintyvät lehtien palstoilla ja vaikka etenkin nuoret feministit katsoivat ajavansa myös miesten asiaa.⁸ Edelleen lainausten perusteella feminismi on rinnastettavissa uskonnolliseen herätysliikkeeseen tai fundamentalismiin, joka voi saada militaristisia piirteitä. Yhtäältä on hurmahenkisyyttä ja tunteikkuutta, jopa pateettisuutta, toisaalta kovuutta ja väkivaltaa. Mielestäni mielenkiintoisin seikka liittyy juuri feminismin hyökkäävyyden ikoniin. Historiikkien ja tutkimuskirjallisuuden valossa naisasialiike on Suomessa ollut rauhanomainen ja pyrkinyt lähinnä valtion kanssa yhteistyössä parantamaan naisten oloja ja oikeuksia. Tästä syystä naisten aseman parantamista voidaan Suomes-

sa kutsua valtiofeminismiksi (ks. Rantalaiho 1994, 19-20). Missä siis näkyvät moottorisahoin varustetut ja miehiä raiskaajina pitävät naiset?

Yhden äärimmäisyyksien kautta feminismiä lähestyvän esimerkin löysin aineiston ulkopuolelta, *Aktivist*-lehden numerosta 32 (15.12.2000-11.11.2001). Siinä yleiset mielikuvat on pyritty saamaan kannen kuvaan ja sitä värittävään tekstiin. Kuvassa seisoo mustiin (muovi?) alusvaatteisiin pukeutunut nainen – tosin ihan modernin kaupallisen kulttuurin naisihanteen mukainen – kahden ärähtelevän dobermanin kanssa. Kuva on elokuvasta *Bedazzled* (2000 Twentieth Century Fox). *Feministi on tappaja* -otsikko on tällinnalaisen toimittajan Vaa-po Vaherin lausuma, ja sen yhteydessä mainitaan telaketjutytöt sekä femakkopervot (femakko on vastine sovunistisalle ja pervo tarkoittaa lesboa). Koska kyseinen lehti luonteeltaan poikkeaa selkeästi muusta aineistosta sensaationhaluisempaan, sen kansi kuvaa poikkeuksellisen selvästi negatiivista feminismiä.

Feminismiä käsiteltiin myös positiivisesti tai ainakin lähes neutraalisti joissakin jutuissa. Esimerkiksi Reijo Noukan arvostelussa, jossa hän ensin pohdiskelee elokuva *A Gun For Jennifer* (1996, Todd Morris¹⁰) militanttia feminismiä, nostetaan esiin kysymys naisten väkivallasta miehiä kohtaan ja vastareaktion oikeutuksesta:

– Ratkaisu on moraalisesti tuomittava, mutta silti hyvin ymmärrettävä. Tilanne on sama kuin Pelon maantieteessä. Miehillä tällainen ratkaisu on pelottava ja siihen juuri pyritään. Kun miehistä tehdään uhreja, he pystyvät paremmin tajuamaan naisten vuosisataisen alistetun aseman. (AL 24.3.2000.)

Luettuani arvostelun jäin miettimään sitä, onko kaikki naisten väkivaltainen toiminta feminismiä? Tappaminen on Jennifer-elokuvassa äärimmäinen keino tulla huomatuksi ja vihoviimeinen keino hankkia uskottavuutta. Olen eri mieltä siitä, että tällainen karnevalismi – toimintasankarina nainen, alistettuna kohteena mies – ja feminismi olisivat samojen päämäärien tavoittelijoita. Nykyfeminismihän saa sisältönsä ennen muuta toiseuttamisen kieltämisestä ja toiseuttamisen



Yksi jännittävä piirre tässä kuvassa on hyökkäävän seksuaalisuuden esitys yhdistettynä feminismiin; kuvan domina on koirineen valmis ties mihin. Hän on kaikkea muuta kuin ruma ja karvainen, kuten tavallisempi feministin stereotypia. Musta väri yhdistyy seksikkyyteen ja syntisyyteen, pelottavien koirien kiinnipitäminen kuvitellun kohteen hallitsemiseen. Nainen välittää viestin: minä olen voimakas ja vaarallinen ja minulla on valtaa. Häntä ei nimetä feministiksi, mutta hän ei myöskään liene sattumalta feminismiä laajemminkin käsittelevässä numerossa.⁹

tapojen purkamisesta. Karnevalistista feminismikäsitystä kritisoitiin myös yleisönosastokirjoituksissa:

– Feminismi ei ole sama kuin Spice Girls tai naisten laittaminen miesten paikalle tai potkimaan miehiä päähän. (...) Feminismi ei ole kuollut, siitä on tullut feminismejä, jotka käyvät vuoropuhelua keskenään ja kritisoivat toisiaan. Ei ole yhtä oikeaa tapaa ajatella feministisesti. (Nimimerkki Cocteau twin Nuorten palstalla *Onko feminismi ruma sana?*, HS 8.1.2000.)

Tämän kirjoittaja lienee itse samastunut feministeihin. Myös feministit siis pääsivät ääneen määrittelemään feminismiä, jolloin hyökkäävyyden ikoni ei jäänyt ainoaksi kuvaksi. Merkittävää on kuitenkin se, että myös feministit tunnistivat tämän negatiivisen feministin kuvan ja harmittelivat sen olemassaoloa:

– Itkosen mielestä on sääli, että feminismistä on tullut kielteinen sana. – Minun mielestäni kannattaa olla ylpeä feminismistä, eikä hävetä sitä, että on feministi. Sillä tavalla pystyy muuttamaan sen sanan merkitystä. Jos itse häpeää, se ei muutu miksikään. (Anarkofeministiksi mainittu Eevamaria Itkonen Stina Nykäsen jutussa, HS 12.3.00.)

– (O)n aika humoristista olettaa, että joku vihaa puolta ihmiskuntaa vain siksi, ettei ole samaa sukupuolta. (Kaarina Näsi naisliikkeestä *Pepit* jutussa *Pää pystyssä*, toimittajana Hannu Harju, NYT 31.3. - 6.4.2000.)

Feministisen tutkimuksen vastaisku?

Yksi esimerkki ääriefeministisestä liikkeestä voisi olla oman naisyhteiskunnan perustaminen. Sitä suomalaisesta naisliikkeen tai naistutkimuksen valtavirrasta on turha hakea, olipa liikkeen nimi anarkofeminismi tai tutkimuksessa erityinen ”kriittinen” suuntaus. Onko feministinen tutkimus Suomessa sitten liian lempeää? Ovatko feministit

sopeutuneet niin hyvin valtion ja tutkimuslaitosten suojiin, että pieninkin kapinoinnin kipinä on haihtunut? Oma näkemykseni suomalaisesta feminismistä on, että naisliike aktivoituu aina silloin, kun sen sensorit havaitsevat jonkin uuden epäkohdan tai julkisuudessa muuten keskustellaan naisasiasta. Silloin taas kun mitään akuuttia sukupuolijärjestystä tai tasa-arvoa koskevaa väittelyä tai poliittista päätöstä ei ole näköpiirissä, feministit – joihin lasken myös tutkijat – pysyttelevät hiljaa.

Tässä yhteydessä voisi pohtia myös feminismin ja naisfeministi-subjektiteorian yhteyttä. Miksi feministi olisi yksi ja pysyvä, muuttumaton ja dialogiin kykenemätön subjektipositio, jos kerran hyväksymme sen, että subjekti on sisäisesti muuttuvaa ja liikkuvaa ja alati tulemisensa prosessissa? Feministillä olisi siten mahdollisuus olla muutakin kuin reliikki, jäänne viime vuosisadan alun suffrageteista, englantilaisista naisten äänioikeuden puolesta taistelijoista – yhtään väheksymättä suffragettien saavutuksia. Edellä lainatuissa aineistopätkissä feminismistä syntyy aika yhdenmukainen ja jähmettynyt, fallinen kuva. Se on sikäli kiinnostavaa, että toiseuttamisen kieltäminen merkitsee myös fallisuutta vastaan taistelua. Feministien toiminnan päämäärä konstruoidaan siten täysin päinvastaiseksi, mitä he itse ovat pyrkimyksillään tavoitelleet. Yhtäältä feminismi nimitään pysyväksi, toisaalta radikaaliksi eli muutokseen pyrkiväksi, kuten mm. sanakirjamäärittelyssä, jossa feminismi on ”naisen yhteiskunnallisen aseman parantamiseen ja sukupuoliroolien muuttamiseen tähtäävä radikaalinen liike” (Suomen kielen perussanakirja 1996).

Feminististä tutkimusta myös vähätellään. Tämä vähättely näkyi selvästi yhdessä aineiston representaatiossa. Seuraava lainaus on arvostelija Kari Salmisen tekstiä Aamulehden Allakasta 25.3.2000 otsikolla *Ally sai feministien tuomion*:

– ... Näin ainakin uskoo tai toivoo Kulttuurintutkimus-lehteen aiheesta alaviitteillä raskautetun – siis tieteellisen – artikkelin tehnyt Tuija Saresma. (...) Olen lainaillut Tuija Saresman kirjoitusta vain osoittaakseni, miten pitkälle akateemisen puolen ihmiset ovat valmiita menemään perustellakseen omia mieltymyksiään tai inhojaan. Tiede palvelee tunteita siinä kuin tv-sarjatkin.

Kun tekstipätkään yhdistää otsikon ”feministit”, voi päätellä, että feministien tieteellisyys on kyseenalaista, ja pikemminkin heidän tuotoksensa perustuvat toivomuksiin ja tunteisiin. Itse asiassa Salminen sanoo kaiken tieteen palvelevan myös tunteita ja lienee siinä pistämätömän oikeassa. Koska tieteen tekeminen on inhimillistä toimintaa, niin miksi tieteessä ei olisi tunteet mukana?

Alkuvuodesta 2000 käytiin Suomessa presidentinvaalit, jotka julkisuudessa merkittiin myös nainen vastaan mies -vaaleiksi (ks. Eila Rantosen artikkeli). Niinpä alkuvuodesta lehdissä oli suhteellisen paljon keskustelua myös naisten asemasta, tosin feminismi sanana esiintyi vain harvoissa jutuissa. Sen sijaan feminismi oli toimittajien käytössä usein juuri elokuva- ja tv-sivuilla, jossa käytiinkin varjonyrkkelyä kuvitteellisten feministien kanssa. Mainintoja kertyi kuitenkin vähän eli feministit kuuluvat kulttuurimme marginaaliin, niin vahva kuva kuin heistä julkisuudessa onkin. Joka tapauksessa aineistooni osui, vieläpä samassa lehdessä kuin edellä, seuraava teksti:

– Jane Campion lienee aina vierastanut feminismin leimaa. Hänen tarinoidensa ratkaisut ovatkin liian monimielisiä alistukseen ohjelmajulistusten äänitorviksi.
(Harri Römpötti AL, Allakka 25.3.2000.)

Jälleen äänitorvet soivat, tosin yksimielisen kapealla asteikolla. Kirjoittaja esittää kuitenkin mielenkiintoisen varauksen elokuvaohjaajan ja feminismin suhteen, täysin varmaksi hän ei halua väitettään asettaa.

Radikaalisesta medialeimastaan huolimatta feminismi on ollut toimintatavoiltaan varsin sopuisaa suomalaisessa yhteiskunnassa ja etenkin akatemiassa, kuten jo aiemmin totesin.¹¹ Tälle löytyvät historialliset juuret feministisen liikkeen historiasta. 1800- ja vielä 1900-luvun puolellakin naisasialiike oli hyvin puritaaninen ja arvosti ennen muuta perhettä, eli radikaalisiipi puuttui liikkeestä (Jallinoja 1985, 25). Voisi tietysti spekuloida sillä, kuvastaako se suomalaisuutta, että ylipäätään minkäänlaiset ääriliikkeet eivät saa kunnollista tilaa yhteiskunnassa eivätkä siis myöskään tutkimuksessa. Erilaisuuden sieto näyttää Suomessa vaikealta, ja siksi feministitutkijat ovat pyrkinet vaikut-

tamaan sisältäpäin päätöksentekoprosesseihin ja toimintakäytäntöihin sen sijaan että olisivat asettuneet joukolla näitä prosesseja ja käytäntöjä vastaan. Tämä on edellyttänyt, että feministit ovat soluttautuneet mukaan vallan keskuksiin.

Missä sitten edellä mainittu toimittaja olisi voinut törmätä yksimielisiin ohjelmanjulistajiin? Feminismi näyttää synnyttävän itsensä pisteittäisesti eri toiminta-alueilla (päivänpolitiikassa, koululaitoksessa, tutkimuksessa jne.), ja näiden alueiden toimija-feministit ovat usein yhteistyössä keskenään. Haastattellessani Elina Haavio-Mannilaa väitöskirjatyötäni varten tuli hyvin selväksi, että etenkin 1950- ja 1960-luvuilla, jolloin naistutkijoita oli vähän, kaikki naisasiaa ajavat olivat yhteistyössä ajoittain – tutkijat myös pohjoismaisella tasolla. Feministeille verkostoituminen on ollut luontainen tapa toimia akateмиassa. Edelleen Haavio-Mannila totesi olleen täysin itsestään selvää, että kun nainen 50 vuotta sitten hakeutui yliopistoon ja hänen tapauksessaan valtiotieteelliseen tiedekuntaan, häntä pidettiin feministinä eikä häntä siitä paheksuttu. Päinvastoin oli täysin luonnollista olla feministi ja tulla nimetyksi feministiksi. Kun kontrastoin tätä tietoa median esittämiin representaatioihin feminismistä, tuntuu että yhteiskuntamme on muuttunut syrjivämmäksi ja suvaitsemattommaksi.¹² (Ks. feminismin hiljaiset ja aktiivikaudet Jallinoja 1983.)

Myös Kirsti Simonsuuri näkee suomalaisen yhteiskunnan suvaitsemattomana Saska Snellmanin haastattelussa *Liian outo älyköksi* (HS 16.1.2000):

- KS: Suomalaisissahan on taipumus suhtautua hyvin epäluuloisesti ihmisiin, joilla on toimintatapoja, joita ei oikein tunnetta eikä ymmärretä. Itseäni voisin paremmin kuvata sanomalla, että olen seksuaalisesti kaikkiruokainen. Minun eroottisuuteni on hyvin älyllistä laatua, se on uteliaisuutta ja kokeilunhalua.
- SS: Ehkä siinä oli liian paljon yhdellä kertaa nieltäväksi: nainen, feministi ja vielä seksuaalisesti erilainen – ainakin noin kansallisen edustusälykön virkaa ajatellen?
- KS: Voi olla, mutta muualla maailmassa en ole koskaan törmännyt tämän kaltaisiin ongelmiin. Siellä ajatteluni tausta ja lähtökohdat ovat paljon hyväksytympiä.

Haastattelussa tulee mielenkiintoisella tavalla esiin seksuaalisuus yhtenä suomalaisuuden tabuna. Feministin ikonografisissa representaatioissa näkyy vahvana seksuaalisena positiona miesvihamielisen lesbon paikka eli naisia rakastava nainenkin on määriteltävä mieheyden kautta. Seksuaalisuudesta oli ylipäänsä vähän juttuja aineistossa, seksin kaupallisesta harjoittamisesta kyllä: esimerkiksi Hely-hotellin naiskaupasta Sortavalassa, lasten seksikaupasta jne.

Feministit lakkaisivat olemasta feministejä, jos he eivät näkisi, että yhteiskunnalliseen muutokseen on mahdollisuus vaikuttaa. Esimerkiksi vahvuusfeminismi, jossa usein korostetaan suomalaisen naisen vahvuutta ja erinomaisuutta etenkin verrattuna eteläisempien maiden naisten asemaan (ks. Juntti 1998), näkee tasa-arvopolitiikan saavutukset merkittävinä. Vahvuusfeminismin voi ajatella olevan sekä kehitysuskoista tyyliin ”parempaan olemme menossa” että universaalia suomalaisuutta painottavaa ”Suomessa on naisilla aina ollut paremmin asiat kuin monissa muissa maissa”. Tällainen ylemmydentuntoisuus on feministisessä itsereflektiossa joutunut viime vuosina kritiikin ja keskustelun kohteeksi. (Koivunen 1999, Markkola 2000.)¹³

Feministisissä aikalaisdiagnooseissa, kuten toimittaja Susan Faludin *Takaisku*-teoksessa (1994), tuodaan puolestaan esiin, että jos naisasiassa tai laajemmin sukupuolten tasa-arvossa yhdellä sektorilla edetään, seuraa backlash, vastaisku naisia kohtaan. Niinpä ns. feminismin voittokulku näyttyy edestakaisena heiluriliikkeenä: kaksi askelta eteen ja yksi taakse, tai pessimistisempien mielestä yksi eteen ja kaksi taakse. Tällainen selitys on hyvin kokonaisvaltainen ja korostaa yhteiskunnan järjestäytymistä isällis-veljellisenä holhouksen verkostona tai jopa salajuonena, ja se on aivan liian ohut kuvaamaan sosiaalisen elämän monimutkaisuutta. Susan Faludikin on tehnyt pesäeroa näihin selityksiin, mutta samalla irrottautunut feminismistä.

Edellisen kaltaista kritiikkiä on luettavissa Judith Butlerin (Osborne & Segal 1994) haastattelussa. Butler korostaa vallan problematiikan keskeisyyttä feministisessä tutkimuksessa. Butlerin mielestä valtaa tulisi käsitteellistää eriytyneemmin ja dynaamisemmin, mutta kuitenkin niin, että ”universaali” otettaisiin uudelleen haltuun. Tulkintani mukaan hän tarkoittaa sitä, että feministien olisi erojen ja erilaisuuksien ja pisteittäisten projektien ohella mietittävä myös yleisempää tasoa

feministisen politiikan ja teorian, jotka Butlerin työssä kulkevat yhdessä, tekemisessä. Erityisen tärkeäksi tehtäväksi tässä muodostuu vallan hienovarainen analyysi. Kuka viime kädessä määrittelee sen, että feministi on pelottava, hyökkäävä, seksuaalisesti epäilyttävä? Pitäisikö feministin, ollakseen naisellinen, yrittää miellyttää muita?

Nainen

Niin miesten kuin naistenkin kirjoittamassa tieteessä naiseus tai naisellisuus on konstruoitu valkoisen keskiluokkaisen heteroseksuaalisen naisen kautta, näin etenkin ennen kolonialismin kritiikkiä 1980-luvulle asti. Samaan tapaan tämänkin kirjoituksen nainen on kuvitteellinen positio, jonka ehkä vain harvat tuntevat omakseen tai edes tuetuksi. Jos pidämme naisfeministisubjektin asemaa tavoiteltavana, tulee naiseuden sallia monenlaiset ja monissa eri paikoissa toimivat naiset.¹⁴ Tämä ei kuitenkaan estä sitä, ettemme voisi ollenkaan puhua naisista yhtenä ryhmänä. Päivi Kososen (1996, 17) sanoin ”joissakin tilanteissa ja konteksteissa yleistysten tekeminen on (...) tarpeen, toisissa konteksteissa on taas mahdollista korostaa eroja”. (Ks. myös Vuorela 1999, Ahokas & Rantonen 1996.)

Suomen kielen perussanakirjan (1996) mukaan naisellinen on ”naiselle erityisesti ominainen” ja nainen puolestaan tarkoittaa ”täysikasvuista naissukupuolta olevaa ihmistä”. Katriina Honkanen (1996) esittelee *Avainsanat*-teoksessa edellistä määrittelyä jännittävämmän kolmijaon, jonka hän on kehittänyt nykyisten feminististen teorioiden naisen määritelmistä. Nainen jakautuu osiin *tosi-ihminen*, *fallosentrinen* (=fallinen) *nainen* ja *Toinen nainen*. Tosi-ihmisenä nainen on osa jotakin sukupuoletonta suurempaa yksikköä, hänellä on ruumis, sielu ja henki kuten miehelläkin, tai sitten ei ole, kunkin ajan konventioista riippuen. Fallinen nainen jää freudilais-lacanilaisessa teoriassa, jota Honkanen toisessa naiskategoriassaan soveltaa, puutteen paikalle, häntä ei voida nimetä.¹⁵ Toinen nainen puolestaan määrittyy naisen ruumiin ja naisen genealogian pohjalta. Nimestään huolimatta toinen nainen on jo irtautunut fallosentrisen sukupuolijärjestyksen kahleista. Ekskursiossani lukemaani hyökkäävän feministin ikonია

olisi vaikea sijoittaa mihinkään näistä kuvista, ehkä hän on yhdistelmä tosi-ihmistä ja fallista naista – ainakaan hän ei määriy naisen ruumiin ja vastamuistin pohjalta. Edes feminististen teorioiden kautta feministi, etenkin hyökkäävä sellainen, ei saa itsestään selvää paikkaa naiseuden kartastossa.¹⁶

Naisellisuus on naiseutta laajempi käsite. Naisellisuuden voi ajatella olevan kulttuurinen alue, jolle sekä naiset että miehet voivat osallistua. Tarkoitin tällaisella naisellisuudella mielihyvää ja nautintoa, joka yleensä on totuttu liittämään naiseuteen – esimerkiksi naistenlehdet ovat täynnä esimerkkejä tästä – mutta joka uudelle vuosituhannele siirryttäessä on myös menettänyt spesifiä sukupuolista määrittelyvaltaansa. Jos politiikassa naisten aikakausi on pikku hiljaa alkamassa, on se kaupallisessa kulttuurissa jo hieman ”passé”. Kaupallisessa kulttuurissa seksikkyys on suurempi valtti kuin mikään sukupuoliin sidottu laatu, näin uskaltaisin väittää. Kaupallinen kulttuuri on toki vain osa kulttuurista kartastoa, mutta nykyään se on mediassa näkyvintä kulttuuria. Tosin on huomautettava, että naisten seksikkyys on vielä näkyvämmän esillä kuin miesten seksikkyys, eli naisellisuus on toistaiseksi myyvämpi laatu.

Merja Kinnunen vertailee väitöskirjassaan (2001) mm. Jouko Turkan, Georg Simmelin ja työelämän naistutkijoiden naiseus-käsityksiä. Menemättä sen pidemmälle hänen päätelmiinsä, lainaan lyhyesti Kinnuselta Turkan naista koskevaa luonnehdintaa, koska se kehystää myös luentani löydöksiä. ”Naisessa on melkein kaikki samoin kuin hevosessa: tärkein viestinväline korvat, odottava, reagoiva yleissuhtautuminen ulkomaailmaan, passiivisuus lauman sisällä, puolustuskeinona pakeneminen” (Turkka 1994, 279). Jätän ottamatta kantaa siihen, kuinka paljon kannatusta Turkan ”nainen” kulttuurissamme saa – kovin positiivinen tämä hevosmainen nainen ei mielestäni ole. Feministi-ikonimme kuitenkin näyttää turkkalaisen naisen vastakohdalta median representaatioiden perusteella. Feministin tärkein viestinväline on äänekäs suu, feministi ei odota vaan toimii, on aktiivinen ja hyökkäävä. Feministin paikka on ei-naisen paikka.¹⁷

Mikä sitten on naiseuden ja naisellisuuden ominta laatua, jos haluamme luoda sille enemmän tilaa kuin edellinen hevosimerkki? On ilmeistä, että naiseus on muutakin kuin itsestään selvä identiteetti – se

on myös nimi, jonka toinen tai toiset voivat subjektille antaa. Aineiston perusteella se on myös nimi, jota ei haluta sellaisenaan antaa kaikille, vaan naiseutta halutaan puolustaa ja rajata esimerkiksi feministeilta. Kulttuurisissa representaatioissa naiseutta kontrastoidaan miehyyttä vasten eli jos et ole naisellinen, olet miehekäs tai sitten et ole mitään. Pertti Alasuutarin (1989, 101) sanoin ”käsityksiä, joiden mukaan nainen on ’naisellinen’(...) ei voi pitää arvottomina vain sillä perustella, että ne ovat luonnontieteellisesti kelvottomia; jos ihmiset elävät tällaisten käsitteiden varassa, ne ovat sosiaalisen todellisuuden konkreettisia elementtejä”. Ja voisi lisätä: herättävät kysymyksen valasta. Nimeäminen ja määrittely ovat valtakysymyksiä.

Monenlaisten rajojen murtumisen jälkeenkin naiseudella on paljon jälkiä yhteisessä merkitysmaailmassamme, ja sille halutaan antaa oma erityinen paikka. Tämä halu ja motiivi näkyy suojeluna, naisellisuuden aluetta halutaan suojata ulkopuolisten, kuten vaikkapa feministien, hyökkäyksiltä, kuten oli selvästi luettavissa lyhyestä ekskursiostani. Mielestäni suurin pelko on siinä, että tämä ikuisiksi kuviteltu naiseuden alue, naisellisuus, häviää kulttuurista feministien toimesta. Lehtitekstien kuvitellut feministit kyllä ovat naisia, mutta eivät naisellisia.¹⁸

Naisellisuuden kuvitteluun liittyy luonnollisesti sukupolvittaisia vaihteluja. Tuula Gordon on tutkimuksessaan (Gordon 2001, ks. myös Gordon & Lahelma 1998) havainnut nuorten naisten (tyttöjen) ambivalentin suhteen naiseuteen, erityisesti siihen, mitä naisilta yhteiskunnassamme odotetaan, jotta he täyttäisivät naisen roolin kunnolla. Naiseus ja naisellisuus sisältävät paljon normeja, odotushorisontteja, jotka muuttuvat kenties hitaammin kuin kulttuuri ja yhteiskunnallinen elämä kaiken kaikkiaan. Siksi oma suhde naisellisuuteen tai sukupuolisuuteen voi joutua törmäyskurssille subjektiuden rakentamisen kanssa.

Yhdessä jutussa naisellisuus ja feminismi oli kuitenkin asetettu rinnan. Risto Uimonen otsikoi (HS 5.1.2000) *Merkintöjä*-palstan juttunsa *Naisprojekti voi saada nolon lopun* ja kirjoittaa: ”Feminiininen ja feministinen paine näkyi koko Ahtisaaren kauden lopun mielipidetiedusteluissa”. Tällainen naisellisuuden ja feminismin rinnastus oli harvinaista, ja ehkä Uimonen halusikin käsitteillä värittää pohdintaansa

naisprojektista. Yksi vaihtoehto on myös, että kirjoittaja näki kahdenlaista painetta, feminististä ja feminiinistä, jotka sitten kuitenkin yhdistyivät yhdeksi naisprojektiksi.

Naiseuden positiivisuus on itsemäärittelyn voimaa, mutta tässä Nainen tarvitsee kumppanikseen Feministin ja Subjektin. Kukaan ei ole koko ajan nainen, kuten ei kai mieskään. Naiseus ja naisellisuus ovat subjektiutta rakentavia, ja niille voi antaa monia eri nimiä eikä yksinomaan mieheyteen verraten. Kukaan ei myöskään liene koko ajan feministi, mitä käsitystä mediatekstistä oli vaikeata löytää.

Naisia on mystifioitu, alistettu ja pyhitetty – naisia on ihmetelty pitkään. Tämän ”mitä vaimo halajaa” ihmettelyn voivat naiset kääntää kysymykseksi itselleen ja vastata siihen itse. Voimme olla erimielisiä vastauksissamme ja keskustella eroista. Naisellisuudesta ja naiseudesta saa nauttia, kuten myös naisen toiseudesta voi nauttia (vrt. Ruoho 1995). Jotkut feministitutkijat olisivat valmiit luopumaan koko sukupuolen käsitteestä ja jättämään naiset ja miehet 1900-luvun moderniin tieteeseen. Niin kauan kuin naiseuksia ja mieheyksiä kulttuurissa määritellään ja niin kauan kuin näillä määrittelyillä on valtaa yhteiskunnallisissa käytännöissä, on sukupuolen käsitteen kuitenkin säilyttävä feministisen tutkimuksen keskiössä. Jos kulttuurissamme sallitaan yksi ilon ja mielihyvän alue, olkoon naisellisuus yksi sen lohkoista. Eroja ja erilaisuuksia hyväksyvässä maailmassa myös naisellinen feministi tai naisfeministisubjekti voi määrittyä tämän merkitysjärjestelmän kautta, positiivisuuden kautta.

Naisfeministisubjekti on yksi transformaation edellytys maailman oikeudenmukaistamisessa. Feministisessä utopiassa sanaa feministi ei enää tarvita, sillä utopiamaailmassa kaikki ovat feministejä ja suvaitsevat toisensa seksuaali- ja sukupuolipositioista riippumatta. Feministisessä utopiassa sallivuus ja erot elävät rinta rinnan.

Viitteet

¹ Niille, jotka ovat kiinnostuneita Braidottin koko kartastosta, suosittelen lukemaan mainitun *Nomadic Subjects* –teoksen (1994a), sekä suomenkielisen johdatuksen Braidottin ajatteluun (Lempiäinen 2000).

² Logiikan subjekti on puolestaan se, ”josta jotakin lausutaan” (ks. Kosonen 1996a,

180). Suomen kielen perussanakirjan (1996) mukaan subjekti tarkoittaa neljää asiaa: 1. "lauseenjäsentä, joka ilmaisee predikaatin tekijän", 2. "tekijää, toimijaa", 3. em. logiikan subjektia ja 4. filosofiassa "toimivaa, tajuavaa tai ajattelevaa olentoa".

³ Toinen naisfeministisubjektia vielä tunnetumpi visio on Donna Harawayn luomus kyborgi. Kyborgi ylittää sukupuolijaon ja myös koneen ja ruumiin välisen jaon, biologisen ja henkisen jne. jaot. Haraway on kiinnostunut enemmänkin lajiutumisen yleisistä periaatteista kuin sukupuolesta sinänsä, ja naiseus näyttäisi häipyvän täysin uusien visioiden myötä. Bolognan konferenssissa (29.9.2000) Haraway kertoi palavaansa alkuperäisen innostuksensa pariin eli hänen seuraava tutkimuksensa tulee käsittelemään koirien lajiutumista.

⁴ Media heijastelee kaupallisen kulttuurin arvoja ja ihanteita. Tämä näkyy erityisesti iltapäivälehdissä Ilta-Sanomat ja Iltalehti, joita en tässä käsittele. Koska kuitenkin aineistooni kuuluvatkin lehdet ovat myyntiartikkeleita, on myös niiden pysyttävä muodissa mukana ja ainakin reflektoitava sitä.

⁵ Aineistoni koostuu Aamulehden ja Helsingin Sanomien numeroista tammikuusta huhtikuuhun viime vuonna. Mukana ovat lehtien liitteet, Al:n Allakka ja Moro-lehti sekä HS:n NYT-liite ja Kuukausiliite. Otin luentaani kaikki ne jutut, joissa mainittiin feministi, feminismi yms. alkuiset tai loppuiset sanat. Kaikkiaan aineistosta voi sanoa, että urheilu- ja taloussivuilta ei analysoitavaa löytynyt, mutta muilta osastoilta kyllä. Jutut painottuivat niin, että esim. pääkirjoituksivuilla oli vain pari mainintaa, kun taas mielipideosastoilla ja kulttuurisivuilla feminismi esiintyi usein. Aineistossa oli myös "naisiasiamyönteisiä" juttuja, mutta niissä ei sanaa feministi esiintynyt. Ehkä juttujen kirjoittajat olivat tietoisia feminismin negatiivisesta leimasta. Haluan korostaa, että kyseessä on nimenomaan ekskursio, ei tyhjentävä analyysi.

⁶ Päivi Istala on YLE:n radiotoimittaja, joka on tullut tunnetuksi mm. Naisten tunti -ohjelmastaan. Hän on henkilöitynyt julkisuudessa suomalaisen feminismin edustajaksi ja ajanut "naisasiaa" pitkään.

⁷ Kirjoituksessa Palo kommentoi Rosalind Cowardin kirjaa *Sacred cows – is feminism relevant to the new millenium?* Palo sai niin samanmielisiä kuin vastustavia kommentteja, tässä yksi esimerkki jälkimmäisistä: "Olen vanhanaikainen naisasianainen, en yltiöfeministi enkä muutenkaan yltiö. Naisasia on minulle ihmisoikeuskysymys. Joutavan jaarittelun sijasta toivoisin ripeää tarttumista todellisiin ongelmiin. Suurella osalla maailman naisista ei ole alkeellisiakaan ihmisoikeuksia. He ovat jatkuvan ja massiivisen väkivallan uhreja. He eivät saa minkäänlaista koulutusta. Äiti- ja lapsikuolleisuus on kammottava. Sellaisessa maailmassa moderni mies haluaisi elää?" (Kaari Utrio Somerolta otsikolla "Naisten loppumaton pahuus" Tammikuu-postia – palstalla, HS:n Kuukausiliite huhtikuu 2000).

⁸ Paikallislehti Tamperelainen haastatteli feministimies Veikko Halmetojaa vuoden 1999 huhtikuisten naiskulttuuripäivien aikaan – Halmetoja oli yksi päivien järjestäjistä.

⁹ Voisi myös päätellä, että koska nainen on pukeutunut vain pieniin bikineihin yms., hänet on asetettu katseen kohteeksi, olkoon katsoja sitten mies tai nainen. Koirat kuitenkin rikkovat tällaisen itsestäänselvän objektivoinnin.

¹⁰ Elokuva on Hollywoodin ulkopuolista ns. independent-tuotantoa.

¹¹ ”Vaikka naisasialiike on edustanut omana aikanaan ja erityisesti aktiivikausinaan radikaalia naiskäsitystä, se ei ole välttämättä merkinnyt sitä, että liikkeessä olisi aina esitetty radikaalein naiskäsitys... Liikkeessä on ollut sekä maltillisia että radikaaleja suuntauksia samanaikaisesti” (Jallinoja 1978, 248, vrt. Jallinoja 1985, 26-27). – On huomattava, että on eri asia puhua radikaalisuudesta suhteessa toimintatapoihin ja suhteessa päämääriin. Esimerkiksi Peppifeministeillä on utooppiset ideat tulevaisuudesta ilman johtajia (naisjohtajuus on vain välivaihe matkalla kohti tasa-arvoista yhteiskuntaa), mutta heidän toimintansa ei sinänsä ole mitenkään radikaalia, vaan noudattelee demokraattisen järjestötoiminnan periaatteita (rauhanomaisia mielenosoituksia jne.).

¹² Voin vain sanoa, että ”tuntuu”, sillä minun tulisi tehdä luonnollisesti samanlainen lehtianalyysi 50 vuotta sitten, joka saa kuitenkin vielä odottaa vuoroaan.

¹³ Aineistossani Laura Kolbe kysyy: ”Mikä ihmeen sisäänlämpiävä ylemmydentunto meitä oikein riivaa? Eiväthän saksalaiset tai hollantilaiset naiset tule tänne neuvoamaan, miten meidän pitää elää, mutta me katsomme asiaksemme neuvoa, miten muiden on elettävä”(Anneli Sundbergin juttu *Vähän Eevasta, enemmän Laurasta* HS 5.3.).

¹⁴ Tämä on vakavasti esitetty päämäärä. Kritiikin näkökulmasta on helppoa esittää, että jos kategoria naisfeministisubjekti koskee kaikkia, ei se koske ketään. Kritiikille voi vastata vain, että olisiko parempi, jos ei olisi mitään päämääriä, tavoitteita, toiveita, haluja?

¹⁵ Fallinen nainen voisi kuitenkin, jos freudilais-lacanilaista jatkumoa edelleen sovelletaan, olla äiti: äitihän omistaa poikansa kautta peniksen ja on toisaalta ”isän” (miehen) himon kohde, jonka tytär näkee äidin fallisena voimana. ”Äiti” ei tietenkään mene yksi yhteen naiseuden kanssa, mutta spekuloida voi aina. Ehkä freudilaisuuden heteroseksuaalinen ydinperheajattelu on ollut Honkaselle liikaa.

¹⁶ Aino Saarinen (1992) on kuvannut feminismiä myös kotikeskeiseksi tai äidilliseksi (ks. Saarinen 1992, Anttonen 1997), mikä laatu lehtien palstoilta ei välittynyt mitenkään.

¹⁷ Henry James on luonut *Naisen muotokuvassa* kiinnostavan naisen kehityskertomuksen. Päähenkilö Isabel on jo nuorena itsenäinen, tätä positiota 1800-luvun eurooppalaisessa miljöössä auttaa hänen saamansa perintö. Isabelin hahmossa on feministisiä, emansipatorisia pyrkimyksiä, joista esimerkki seuraavassa lainauksessa: ”Isabel oli varmasti päättänyt karttaa tyhjänpäiväisyyttä. Jos odottaisi kyllin kärsivällisesti, löytäisi varmasti jonkin sopivan tehtävän. Nuoren naisen teoriain joukossa oli tietysti useita käsityksiä avioliitosta. Luettelossa oli ensimmäisenä se vakaumus, että oli alhaista ajatella liian paljon tuota asiaa. Hän toivoi hartaasti voivansa välttää vaaran olla liian intomielinen siinä kohden; hän oli sitä mieltä, että naisen piti kyetä elämään omin neuvoin, olematta liian heiveröinen, ja että oli täysin mahdollista elää onnellisena liittymättä toiseen sukupuoleen kuuluvaan, enemmän tai vähemmän karkeamieliseen henkilöön.” (James 1980, 55-56.)

¹⁸ Oletan, että keskeinen naisellisuuden sisällöistä on kyky miellyttää. Nainen siis voi olla toimiva ja tajuava olento, jopa feministi, sillä ehdolla että hän ei muutu epämiellyttäväksi. Miellyttävyyttä on mm. toisten huomioon ottaminen ja tilan antaminen ja kuuntelu. Tästä esimerkin antoi Katariina Poskiparta Naistutkimuspäivillä 1994

Tampereella. Hän kertoi saaneensa aluksi epämiellyttävän naisen maineen politiikassa, koska teki vain työnsä ja kieltäytyi ns. seurustelusta ja yhteisistä illanvietoista työtovereidensa kanssa. Toisten huomioon ottaminen ja toisten toiveiden täyttäminen näyttäytyy naisellisuuden hyveenä.

Kirjallisuus

- Ahokas, Pirjo & Rantonen, Eila 1996: Feminismin muukalaiset. Rodun ja etnisyyden haasteet. Teoksessa Päivi Kosonen (toim.): *Naissubjekti ja postmoderni*. Gaudeamus, Helsinki, 65-88.
- Alasuutari, Pertti 1989: *Erinomaista, rakas Watson. Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Hanki ja Jää, Helsinki.
- Anttonen, Anneli 1997: *Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite*. Tampere University Press, Tampere.
- Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) 1994: *Naisten hyvinvointivaltio*. Vastapaino, Tampere.
- Braidotti, Rosi 1994a: *Nomadic subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Columbia University Press, New York.
- Braidotti, Rosi 1994b: *Riitasointuja*. (Alkup. Patterns of Dissonance. A Study of Women in Contemporary Philosophy 1991, Polity Press) suom. Päivi Kosonen ym. Vastapaino, Tampere.
- Faludi, Susan 1994: *Takaisku. Julistamaton sota naisia vastaan*. (Alkup. Backlash. The Uncclared war against women 1992, Chatto & Windus Ltd.) suom. Marjo Kylmänen. Kääntöpiiri, Helsinki.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina 1998: Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Vastapaino, Tampere.
- Honkanen, Katriina 1996: Nainen. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feminismiin*. Vastapaino, Tampere, 139-157.
- Jallinoja, Riitta 1983: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. WSOY, Helsinki.
- Jallinoja, Riitta 1985: *Johdatus perhesosiologiaan*. WSOY, Helsinki.
- Juntti, Eira 1998: On our way to Europe. Finnish women's magazines and discourse on women, nation and power. *The European Journal of Women's Studies* 5:3-4, 399-417.
- Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) 1996: *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Vastapaino, Tampere.
- Kinnunen, Merja 2001: *Luokiteltu sukupuoli*. Vastapaino, Tampere.
- Koivunen, Anu 1999: Hoivaava nainen: oppihistoriallinen tarina. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 12:1, 73-82.
- Kosonen, Päivi 1996a: Subjekti. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.): *Avainsanat – 10 askelta feminismiin*. Vastapaino, Tampere, 179-205.

- Kosonen, Päivi 1996b: Johdanto. Teoksessa *Naissubjekti ja postmoderni*. Gaudeamus, Helsinki, 7-20.
- Lempiäinen, Kirsti 2000: Rosi Braidotti – nomadisen naissubjektiuden visioija. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.): *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Vastapaino, Tampere, 19-41.
- Osborne, Peter & Segal, Lynne 1994: Gender as Performance. An Interview with Judith Butler. *Radical Philosophy* 67, 32-39.
- Rantalaiho, Liisa 1994: Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*. Vastapaino, Tampere, 9-30.
- Saari, Aino 1992: *Feminist Research – An Intellectual Adventure?* Research Institute of Social Sciences, The University of Tampere, Centre for Women's Studies and Gender Relations 4/1992.
- Silverman, Kaja 1992: The Lacanian Phallus. *differences: A Journal Of Feminist Cultural Studies* 4:1, 84-115.
- Suomen kielen perussanakirja* 1996, osat 1-3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Edita, Helsinki.
- Turkka, Jouko 1994: *Häpeä. Vaellusromaani*. Otava, Helsinki.
- Vuorela, Ulla 1999: Postkoloniaali ja kolmannen maailman feminismi. Teoksessa Jaana Airaksinen Jaana & Tuula Ripatti (toim.): *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Vastapaino, Tampere, 13-37.

Painamattomat lähteet:

- Elina Haavio-Mannilan haastattelu 4.12.2000 Helsingissä.
- Gordon, Tuula 2001: *Kansallisuuden sukupuolittuneet representaatiot*. Paperi esitetty Katajatar-tutkijakollektiivin kokouksessa 6.6.2001 Pirkkalan Kivirannassa.
- Markkola, Pirjo 2000: *Kuka pelkää vahvaa naista? Kansallinen historiankirjoitus ja puhe "vahvasta suomalaisesta naisesta"*. Paperi esitetty Sukupuoli, kansakunta ja kansalaisuus –seminaarissa Varalassa 12.10.2000.
- Ruoho, Iiris 1995: *Sukupuoli ruudussa ja katsomossa: naiskuvista eron politisointiin*. Tiedotusopin lisensiaattitutkimus, Tampereen yliopisto, Tampere.

NAISEUS STRATEGIANA: ESITYKSIÄ JA POLITIikkaA

Eila Rantonen

Miten sukupuolta käytetään strategisesti? Voiko naiseus edustaa valtiokorttia – samaa mitä mieheys on perinteisesti, mutta usein ääneen sanomattomasti edustanut yhteiskunnan ja kulttuurin eri saroilla?

Feminismi tunnetaan yhteisestä sisaruuden ihanteestaan: naisten on kannattanut monissa tilanteissa liittoutua ja yhdistää voimansa juuri naisina. Näin naisten joukkovoimalla on voitu kritisoida, vastustaa ja kumota miehisiä valtarakenteita. Toisaalta feminismi edustaa poliittista liikettä, joka arvostelea sitä, että sukupuolesta ylipäänsä on tehty valtasuhde ja yhteiskunnallista eriarvoisuutta tuottava kategoria. Etenkin tasa-arvofeminismissä on kuulunut sukupuoleen perustuvan eriarvoisuuden purkaminen aina lainsäädännöstä kulttuuriin käytäntöihin.

Voinko feministinä ylipäänsä käyttää naiseutta strategisesti? Jos painotan sukupuolten välistä vastakohtaisuutta, voin samalla tulla vahvistaneeksi näkemystä miesten ja naisten palautumattomasta erillaisuudesta. Voiko naisellisuutta muutoinkaan korostaa palaamatta essentialistiseen ajatteluun? Feministisessä tutkimuksessa essentialismilla tarkoitetaan uskoa yhteen ja annettuun naisolemukseen, joka on perustaltaan biologinen. Tällöin naisten ajatellaan omaavan tiettyjä pysyviä luonneominaisuuksia, kuten tunteellista herkkyyttä, empatia-kykyä ja luontaista hoivaavuutta. Näiden naisten luontaisia ominaisuuksia koskevien väitteiden nojalla naisia on suljettu pois mitä erilaisimmilta yhteiskunnan alueilta.

Myös feminismiä on kritisoitu essentialismista, jos se pitää yllä tai vahvistaa sukupuolen perusteella tehtyä erontekoa. Siksi on syytä pohtia, milloin naiseuden tai naisellisuuden korostaminen on emansipatorista. Vai onko siinä kyse naisia vastaan kääntyvästä antifeministisestä strategiasta?

'Strategia' on suosittu termi eri hallinnonalojen ja instituutioiden tulevaisuuden suunnitelmissa aina yritysjohtamisesta yliopiston toimintastrategioihin. Se näyttää syrjäyttäneen kehitys-sanan edustaan määrätietoisempaa menettelytapaa. Käsitteenä strategia juontuu kaikkein miehisimpään vallankäytön muotoon. Alun perin se on ollut sodankäyntitaidon termi, jolla tarkoitetaan pitkän tähtäimen toimintamallia konflikteissa. Strategiasta puhutaan juonena, jolla harhauteetaan vastustaja ja kilpailija. Se edellyttää myös luovuutta laatia käsikirjoituksia ja suunnitelmia erityistilanteita varten. Organisaatiotutkimuksessa strategian käsitteeseen liitetään muun muassa visionäärisyys, neuvottelutaito, vastaanottokyky ja muutosvoima sekä asemien, tilanteiden ja näkökulmien tiedostaminen (esim. Mintzberg ym. 1998, 5-21).

Kun muutan termin 'sotilaspoliittinen' sotataidon klassisesta strategiamääritelmästä 'sukupuolipoliittiseksi', tuloksena syntyy feminisminkin emansipaatiotavoitteisiin sopiva määrittely: "Strategia tarkoittaa sukupuolipoliittisia pyrkimyksiä ja sukupuolten välisiä konflikteja hallitsevien lainalaisuuksien ja periaatteiden tutkimusta, toimintatapojen suunnittelua, joka tähtää voittoon." Voitoksi voisi nimetä sekä naisten että miesten vapautumisen sukupuolittuneista valtarakenteista.

Naisliikkeissä ja naistutkimuksessa on jo kauan esiintynyt pohdintoja feminismin strategioista. Feminismin emansipaatiohankkeeseen on kuulunut naisten marginaalisuuden purkaminen ja itsenäisen aseman vaatiminen. Tämä on jäsentänyt keskusteluja feminismille sopivista strategioista. Esimerkiksi Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (1996, 11) kiteyttävät feminismin ydinkysymykset seuraavasti: Onko kieltäydyttävä vallitsevista naiskäsitteistä? Pitääkö nainen sisällyttää ihmisyyden normiin, jota on pidetty lähinnä miehisen ajattelun tuotteena? Vai pitääkö naisten marginaalisuus ja Toiseus nähdä juuri voimavarana? Tällöin voidaan painottaa naisten eroa vallitsevista miehi-

sistä normeista ja samalla kehitellä uusia ihmisyyden ja yksilöllisyyden muotoja.

Postmodernin feminismin ja ns. erofeminismin aikana on vaikea enää puhua naisesta, naiseudesta ja naisellisuudesta yhtenäisinä ja itsestään selvinä kategorioina. Kyse on monimutkaisesta erojen verkostosta, jota muovaavat esimerkiksi kansalliset, etniset, yhteiskunnalliset, kulttuuriset, seksuaaliset sekä sukupolvien väliset erot ja identiteetit (ks. Butler 1990, 1-7). Perinteiset käsitykset sukupuolesta ovat käymistilassa, jolloin naiseudelle on vaikea asettaa ehtoja ja määritelmiä saati rajoja. Tähän liittyy poststrukturalistien ja postmodernistien suosima näkemys naiseudesta kuviteltuna ja pakenevana määreenä, jossa nainen edustaa metaforaa ilman kiintopistettä.

Mutta vaikka naisen kategoria ja feminismi ymmärretään nykyään liikkuvammin kuin ennen, sukupuolijakoja pidetään yllä instituutio-naalisissa rakenteissa. Esimerkiksi EU:n hallinto ja talouselämän johto on ”miehitetty”, mikä heijastaa yleisemmin naisten asemaa eurooppalaisissa poliittisissa ja taloudellisissa instituutioissa. Siksi vaikuttaa-kin epäsuhtaiselta, kun naiskiintiöiden puolustajia arvostellaan puolueellisuudesta ja toisen sukupuolen suosimisesta organisaatioissa, joissa päätäntä- ja toimintavalta on ollut ja on pääasiassa miesten käsissä.

Nainen/Naiseus/Naisellisuus-luentoani liittyvässä performanssissa valitsin omaksi asukseni sotilaspuvun, koska halusin yhdistää siinä ”strategian” ja feminismin aihepiirit. Asetin näytteille yleisen kuvitelman telaketjufeminististä, joka uhkaa turvallista sukupuoli-idylliä ja toimii sukupuolten sodassa vihamielisyyttä uhkuvana johtajana. (Ks. Kirsti Lempiäisen artikkeli.)

Naamioituminen ja esittäminen ei ole vierasta strategia-ajattelullekaan. Naistutkimuksessa puhutaan naiseuden esitystapojen yhteydessä ”naisellisuuteen naamioitumisesta”. Käsitteen taustalla on ajatus, jonka mukaan naisellisuutta liioittelemalla ja karnevalisoimalla voidaan kritisoida ja purkaa vallitsevia naiseuskäsityksiä naiskuvauksen sisäلتä päin, tekijäperspektiivistä, esityksinä. Kyse on performatiivisesta kritiikistä ja vastarinnasta, jonka tarkoituksena on nostaa esille naiseuden keinotekoiset ja liikkuvat piirteet, ja tällä keinolla radikalisoida sukupuolen esitystavat. Tällöin naisellisuuteen naamioituminen voi edustaa feminististä sukupuolen strategista käyttöä.

“Strategisessa essentialismissä”, joksi Gayatri Spivak (1987, 205) kutsuu naisten tilapäistä liittoa, on taas kyse poliittisesta strategiasta. Naiset voivat joissakin tilanteissa korostaa keskinäistä sisaruuttaan, vaikka he ovat samalla tietoisia keskinäisistä eroistaan. Yhteiskunnalliset naisjärjestöt ovat tästä esimerkki. Toisaalta naisjärjestöjen jakautuminen esimerkiksi puoluekannan mukaan osoittaa sen, kuinka vaikeaa naisten yhteisten tavoitteiden määrittely voi olla, kun otetaan huomioon yhteiskunnalliset erot ja poliittiset intressit. Naisten liittoutumista yli luokka- ja puoluerajojen osoitti esimerkiksi vuoden 2000 Suomen presidentinvaalit. Vaalien äänestyskäyttäytymistä selitettiin muun muassa sillä, että nuoret porvarinaiset kokivat enemmän yhteenkuuluvuutta kaupunkilaisen sosialidemokraattinaisen kanssa kuin maalta kotoisin olevan keskustalaisen miesehdokkaan kanssa.

Tulevat esimerkkini keskittyvät sekä ”naisellisuuteen naamioitumiseen” että ”strategiseen essentialismiin”. Käsitteinä ne kumpuavat feministisen teorian eri perinteistä. Naisellisuuteen naamioituminen liittyy naiseuden esittämisen ja kuvauksen politiikkaan, kun taas strateginen essentialismi naisten poliittiseen liittoutumiseen. Molemmille on kuitenkin yhteistä naiseuden strateginen, tilanteellinen käyttö. Havainnollistan sukupuolen strategista käyttöä esimerkeillä sekä *Cosmopolitan*-lehdestä että viime presidentinvaalikampanjasta. Tätä ennen esittelen taustaksi termien ‘naisuus’ ja ‘naisellisuus’ käsittelyä feministisessä tutkimuksessa.

Nais- ja miesmystiikasta naisellisiin tyyleihin

Käsitteiden nainen/naisuus/naisellisuus keskinäisten suhteiden selvitys on feministisen tutkimuksen peruskohteita. Silti sillä ei ole tarjota näistä käsitteistä itsestään selviä määritelmiä. Angloamerikkalaisessa feministisessä tutkimuksessa esiintyvät käsitteet ‘female’ (nainen ja naispuolinen), ‘femaleness’ (naisuus) ja ‘femininity’ (naisellisuus, feminiinisyyden). Naispuolisuudella yleensä tarkoitetaan biologista tekijää ja naisellisuudella kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti määritettyjen tunnusmerkkien sarjaa (esim. Moi 1990, 17, 24–26). Osin kyseinen jaottelu menee sex (biologinen sukupuoli)/gender (sosiaalinen suku-

puoli) mukaisten rajausten mukaan. Kun aiemmassa naistutkimuksessa erotettiin jyrkästi biologinen sukupuoli ja sosiaalinen sukupuoli toisistaan, nykyään halutaan ottaa huomioon naisten ruumiillisuus ja seksuaalisuus kulttuurisen ja/tai yhteiskunnallisen sukupuolen yhteydessä. Juuri naiseuden käsitteessä biologinen ja sosiaalinen sukupuoli näyttävät yhdistyvän ja sekoittuvan.

Sara Heinämaa puolestaan tarjoaa väitöskirjassaan *Ele, tyyli ja sukupuoli* (1996) liikkuvan sukupuolen määritelmän korostaessaan sukupuolta tyylinä, tekemisenä, sävyinä, vivahteina ja melodioina.¹ Juuri tyylin avulla sukupuolta voi pohtia ilman ennakko-oletuksia muuttumattomasta miehen ja naisen olemuksesta. Heinämaa (mt., 111) kiteyttääkin, että kun käsitämme sukupuoli-identiteetin nimenomaan tyylin identiteetiksi, näyttäytyy naiseus avoimena ja vaihtelevana. Tällöin voimme puhua naisista määrittelemättä selvää ominaisuutta, jonka kaikki naiset jakavat. Toimintaa ja tekemistä luonnehtivat adverbit naisellisesti ja miehisesti kuvaavat lähemmin sukupuolta kuin yleisnimet nainen ja mies, jotka tuovat mieleen pysyvät ominaisuudet. Kyse ei ole sitä, mitä me olemme, vaan miten me olemme. Tyylin käsite antaa myös tilaa kuvata olemisen tapoja, jotka jäävät naisellisen ja miehisen olemisen väliin. (Mt., 160-161.)

Joka tapauksessa nykyfeminismissä naiselliselle ei anneta kiinteää merkitystä. Ranskalaisessa jälkistrukturalismissa ja postmodernin filosofiassa naisellisen käsite nähdään liikkuvaksi: sitä voivat edustaa miehetkin, esimerkiksi taiteessaan.² Vaikka naiseuden ja naisellisen kategoriaa pidettäisiinkin joustavana, naiset joutuvat monissa konkreettisissa tilanteissa edustamaan usein pelkkää sukupuoltaan, mikä voi tarkoittaa altavastaajan asemaa. Edellä oleva avoin sukupuolen määrittely ohittaa näin kysymyksen sukupuolesta valtasuhteena ja valtarakenteena.³ Poliittinen feminismi sekä liikkeenä että teoriana on kuitenkin hegemonisen miehisen vallan kritiikkiä ja analyysia sekä kumousta. Kun halutaan parantaa naisten asemaa, ei yleensä ole strategisesti järkevintä painottaa naiseutta avoimena määreenä, vaikka muutoin nykyfeminismissä korostetaan sukupuolen ja seksuaalisuuden kategorioiden liikkuvuutta ja monimuotoisuutta.

Kolmiyhteys nainen/naiseus/naisellisuus kertoo myös naisena olemiseen liittyvistä valtasuhteista ja ristiriidoista. Tähän kuuluvat nais-

ten väliset erot tavoissa ymmärtää nämä käsitteet ja niiden suhde. Yksittäiset naiset eivät välttämättä tunnista itseään valtakulttuurin naiseuden määritelmistä. 1960-luvulla korostettiin de Beauvoirilaisittain, että naiseksi ei synnytä, vaan tullaan. Tällä tarkoitetaan, että naiseus on kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti opittua ja sitä vahvistetaan jäljittelemällä aiempia naiseuden malleja. Nämä mallit liittyvät paitsi luonneominaisuuksiin myös käsityksiin naisellisesta kehosta ja puheutumisen ulottuen aina puhe- ja ajattelutapoihin asti. Toisaalta ne naiset, jotka ovat kieltäytyneet kulttuurin ja yhteiskunnan tarjoamista naisen malleista, on voitu leimata sekä epänaisellisiksi että epäluonnollisiksi.

1960-luvulla feministit pohtivat naisellisuutta patriarkatin tuotamana juonena ja ideologiana. He väittivät patriarkatin uskottelevan naisille, että on olemassa muuttumaton naiseuden olemus, joka kuitenkin olisi pitkälti miesten määrittelemä. Tuolloin painotettiin, että jos otamme annettuna miesten tarjoamat naiseuden ideaalit, suostumme samalla naisia alistaviin yhteiskunnallisiin jakoihin. Esimerkiksi amerikkalainen Betty Friedan tähdensi, kuinka tyttöihin istutetut naisellisuuden mallit estivät tyttöjen kasvua täyteen ihmisyyteen.

Poleemisessa kirjassaan *Naisellisuuden harhat (Feminine Mystique, 1963)* Friedan totesi, että naisellisuuden mystiikan mukaan naisten arvokkaimmaksi päämääräksi ja ainoaksi velvollisuudeksi muodostuu oman luontonsa eli naisellisuuden toteuttaminen. Tämä toteutuu seksuaalisen antautumisen ja hoivaavan äidinrakkauden kautta. Friedanin (1967, 317-318) mukaan tämä patriarkaalinen ideologia juurrutettiin 1960-luvulla ihmisten mieliin amerikkalaisena kotirouvaideologiana. Kotirouvuus edusti naisten luontaista ja perimmäistä tehtävää. Ajattelutavalle on ominaista se, ettei naisilla nähdä omaa kunnianhimoa, vaan heidät kasvatetaan elämään muiden, kuten lapsiensä ja puolisonsa kautta.⁴ Friedan (mt., 190, 241) korosti myös patriarkaalisten ja markkinaintressien toisiinsa kietoutumista. Kuluttajaryhmänä naisille suunnataan juuri naisellisuuden ideologian mukaista kulutustavaraa. Ostovoimana naiset muokataan paitsi kotitalouden kuluttajiksi, myös seksuaalisen myynnin kohteiksi ja uhreiksi. Friedan (mt., 241) totesi ärhäkästi, että seksuaalinen tylsistyminen tapahtuu esimerkiksi liioiteltujen symbolien kautta, ”tähtösten ikuisesti suurenevissa rinnoissa ja falloksen ilmaantumisessa mainontaan”.

Radikaalifeministi Friedanin näkemykset naisellisuudesta ideologiana, joka muistuttaa sisäistettyä sovinismia, voivat vaikuttaa yksioikoiselta nykyisessä moniarvoisuutta korostavassa ja siihen naamioituvassakin postmodernissa maailmassa. Sitä paitsi kun radikaalifeministit aikoinaan korostivat naisellisuutta valtarakenteena, he tulivat torjuneeksi joitakin naiseuden muotoja. Feminismi ei saa osakseen laajojen naisryhmien tukea, jos se perustuu naisellisina pidettyjen ominaisuuksien tai naisten roolien kieltämiseen, mihin radikaalifeminismi saattoi äärimmillään yltä.

Naisellisuuden harhat teoksen ajoista naiskäsitteet ja naiskuvastot ovat muuttuneet ja sukupuolirajoja on monin tavoin kyseenalaistettu aina populaarikulttuuria, mainoksia ja naistenlehtiä myöten. Mutta vaikkapa nuorille naisille suunnattu *Cosmopolitan* tekee miestenhankintaohjeineen selväksi, ettei Friedanin kaltainen 1950- ja 1960-lukulainen kritiikki ole kokonaan menettänyt teräänsä. Myös Friedanin ennakoimista tähtösten suurenevista rinnoista on tullut arkipäivää, mainittakoon vaikkapa Lola Odusogan kohua herättäneet silikonirinnat.

Naisellisuus myyntistrategiana

Naisellisuuden ilmeisin strategiakäyttö on miehen pyydystäminen ja hurmaus – *Cosmopolitanin* keskeisin teema numerosta toiseen. Miestä miellyttävän naiseuden oppiminen on lehden pääasiallinen myyntistrategia. Esimerkiksi *Cosmopolitan* 1/2000 tarjoaa ”naisellisuuden mystiikan” ohella ”miesmystiikkaa”, johon lehden sisältö tuntuu kieteytyvän. Miehen salakieltä yritetään avata eri konstein: naisille tarjotaan lehdessä erilaisia strategioita, miten onnistua miehen valloituksessa, kuten artikkelissa *Lue miestä kuin avointa kirjaa*, jota esitellään sisällysluettelona *häneen* (mt., 3). Kirjoitus *Intohimojen ilotulitus* taas neuvoa, kuinka Miehen tapaamiseen pitää valmistautua huolellisesti kolme päivää ennen mahdollista seksiä. Tähän varaudutaan sekä henkisesti että fyysisellä hartaudella, johon kuuluu lihaskunnon kohotus, painojen nostoa, punnerruksia ja kyykkyliikkeitä, lantionpohjan lihasten harjoituksia tulevaa orgasmia varten, karvojen ajelua ja yrittiin juontia (mt., 24-25). Kirjoituksia, joissa olisi muuta informaatio-

ta kuin tuleville aviovaimoille tai tyttöystävälle, ei tammikuun 2000 numerosta juuri löydy. Horoskooppiakin on laadittu miehen ymmärtämiseksi: *Tähtikartta miehen mieleen*.

Kun de Beauvoir puhui *Toisessa sukupuoleessa* Naisesta Toisena, hän esitti naisen miehen määritelmänä ja luomuksena. Kun miehet toteavat ikään kuin universaalina väitteenä, että nainen on mysteeri, kyse on naisesta miehen arvoituksena, Toisena. Sillä tarkoitetaan myös, ettei naisten kieltä käsitetä. Ajatuksena on, että mies ei kohtaa naista, vaan verhoaa naisen omilla kuvitelmillään. (Beauvoir 1986, 12-13, ks. myös Heinämaa 1996, 142-143, 151.) Mutta *Cosmopolitan* kääntää aselman ylösalaisin. Siinä mies edustaa kummajaista, jonka olemusta saati kieltä ei ymmärretä. Tämä on esimerkki siitä, miten myös naiset mystifioivat mieheyttä kuvitelmiksi, joista miehetkään eivät välttämättä tunnista itseään. On tärkeä, ettei näitä ennakko-oletuksia ja yleistyksiä mieheydestä vahvisteta feministisessä tutkimuksessa. Se ei ole strategisesti järkevää, mikäli feminismi pyrkii sekä naisten että miesten emansipaatioon. Miestutkimus puolestaan on lähtenyt purkamaan mieheyden kategoriaa muun muassa erittelemällä erilaisia maskuliinisuuksia.

Feministisiä strategioita: strateginen essentialismi

Feminismin politiikassa korostetaan sukupuolen merkitystä, mutta ei niinkään puhuta naisellisesta politiikasta. Voiko naiseutta käyttää strategisesti palaamatta naisellisuuden mystiikkaan tai olemusajatteluun? Tämän dilemman ratkaisuksi Gayatri Spivak (1990, 3-5) ehdottaa, että alistettujen, kuten naisten, on otettava essentialismin riski aika ajoin eli korostettava naisten liittolaisuutta. Yleistäviä lausumia ei voi kokonaan välttää ja ne voivat olla poliittisesti hyödyllisiä (ks. myös Rojola ym. 2000, 310). Spivakin teoretisoima strateginen essentialismi on tilannesidonnaista ja perustuu yhteiseen poliittiseen päämäärään.

Strategisesta essentialismista käy esimerkiksi ei-länsimaisten naisten liittoutuminen. Nämä voivat käyttää itsestään yleistävää nimitystä ”kolmannen maailman nainen” halutessaan arvostella lännen toimia

ja feministisen teorian länsimaisia valtarakenteita. Ei-länsimaiset naiset ovat havainneet tämän strategisesti hyödylliseksi taistellessaan esimerkiksi rasismia ja globaaleja valtarakenteita vastaan. Kyse on eräänlaisesta ei-länsimaisten naisten kuvitteellisesta yhteisöstä⁵ tai poliittisesta liitosta eikä kulttuurisesta samuudesta (Mohanty 1991, 6, Ahokas & Rantonen 1996).

Spivak tähdentää feministisenä strategiana myös neuvottelua: on välttämätöntä oppia neuvottelemaan miehisen vallan ja väkivallan rakenteiden edustajien kanssa. Neuvottelu voi olla hyödyllisempää kuin väkitön vastarinta, koska suora vastustus voi olla helpompi kumota tai tehdä tyhjäksi kuin yhteistyö tai soluttautuminen, jotka horjuttavat valtarakenteita ja hallintaa niiden sisältä käsin (ks. Rojola ym. 2000, 305-306).

Poliittisen ja kulttuurisen taistelun edellytyksenä on kyky muodostaa jakautuneista ja erillisistä ryhmistä kollektiiveja, jotka keskittyvät joukkovoimaksi vastustaakseen alistavia rakenteita (Hall 1992, 261). Tämä muistuttaa osin identiteettipolitiikkaa, jolla viitataan erilaisiin identiteetteihin perustuviin liittoutumiin, kuten seksuaalisten ja etnisten vähemmistöjen yhteisiin poliittisiin liikkeisiin. Strateginen essentialismi voi olla kyseessä, kun etniset, kansalliset, seksuaaliset ja yhteiskunnalliset naisvähemmistöt liittoutuvat strategiseksi yhteisöksi saadakseen läpi yhteisiä tavoitteita. Vaikka esimerkiksi lesboliikkeet korostavat feminismin merkitystä, toisinaan ne voivat irtisanoutua naisliikkeiden ja feminismin heteroseksistisistä rakenteista ja liittoutua strategisesti homojärjestöjen kanssa.

Olen edellä käsitellyt naiseutta osana feminismin politiikkaa. Juuri politiikalle strategia-ajattelu on erityisen ominaista. Seuraavaksi tarkastelen sukupuolen käyttöä poliittisena strategiana esimerkkinäni vuoden 2000 presidentinvaalit.

Huomioita presidenttipelistä ja sukupuolesta poliittisena strategiana

Suomen ensimmäisen naispresidentin, Tarja Halosen, valintaa pidettiin naisten voittona niin suomalaisissa kuin ulkomaisissa tiedotusvälineissäkin. Arvioissa nousi esiin naisäänestäjien strateginen liittoutuminen. Muun muassa venäläiset puhkesivat kirjoittamaan vaalien voittoisasta feminismistä esittäen, että Suomen sukupuolten sodassa naiset voittivat (ks. HS 1.2. 2000).

Vaaleissa on tapana laatia kampanjastrategioita, joissa määritellään ehdokkaan ja hänen äänestäjiensä profiili. Näiden profiilien mukaan suunnitellaan esimerkiksi puolustava tai hyökkäävä strategia, kuten Elizabeth Rehnin vaalikampanjan viestintäpäällikkö Elisa Juholin (2000, 94-95) toteaa. Hän ei kuitenkaan mainitse sukupuolta Rehnin taustavoimien tietoiseksi kampanjastrategiaksi. Keskustan ehdokas Esko Aho taas toi strategian esille omassa kampanjassaan korostaessaan leikkisästi haluaan olla *strategos* eli sotavoimien ylipäällikkö, etenkin pojalleen, joka oli juuri lähtenyt suorittamaan asepalvelusta.

Äänestäjien arviointia ohjaavat paitsi ehdokkaiden sukupuoli, myös ehdokkaiden maskuliinisina ja feminiinisinä pidetyt piirteet (ks. Kuusipalo 2000, 42). Naisten väitetään tuovan uusia puhetyylejä, esiintymistapoja ja johtamiskäytäntöjä politiikkaan. Näin naisten julkisille sfääreille mukanaan tuomien ”naisellisten” ominaisuuksien ja toimintatapojen on katsottu edustavan vaihtoehtoa vallassa oleville miehille tyyleille. Tapahtuiko näin presidentinvaaleissa? Miten niissä käytettiin sukupuolta?

Tyypillinen tapa käyttää sukupuolta vaalikampanjassa strategisesti oli liittää se perheideologiaan. Etenkin Ahon kampanjassa isänmaallinen iskulause ”koti, uskonto ja isänmaa” nostettiin keskeiseksi. Tällä haluttiin erottua toisesta pääehdokkaasta, joka ei ollut avioliitossa eikä kuulunut kirkkoon. Ehdokkaiden vaalimainoksissa perheideologiaa tuotiin esiin myös sopivin symbolein, joita edusti esimerkiksi Ahon vaalijulisteessa näkyvä sormus (ks. Hovi-Wasastjerna 2000, 179). Mutta perhearvojen kampanja ei osoittautunutkaan strategisesti hyväksi valinnaksi. Kävikin niin, että monet arvioitsijat pitivät perhearvojen julistusta vanhanaikaisena.

Kuitenkin vaaleissa mitataan useimmiten ehdokkaiden kykyä edustaa kansakuntaa perheenä. Presidentti-instituutio edustaa vahvaa kansallisuuden ja heteronormatiivisuuden liittoa: kansakunnan johon on tapana valita perheellinen maan isä tai äiti (harvemmin). Perheettömiä sinkkuja, eronneita tai ei-heteroja ei valtioiden johdossa nähdä. Presidentin ydinperhe edustaa pienoiskoossa mielikuvaa kansakunnasta yhtenä ja sopusointuisena perheenä. Tämä luonnollistaa yhteiskunnallisia hierarkioita yhteisiä tavoitteita toteuttaviksi yhteisöksi. Perhemetaforan välityksellä voidaan liudentaa ja oikeuttaa yhteiskunnallisia eroja kansakunnan sisällä ja näin korostaa kansalaisten yhtenäisyyttä ikään kuin kansakunta muodostuisi luontaisista sukusiteistä (esim. McClintock 1995, 45, Smith & Brinker-Gabler 1997, 12-14).

Ahon kampanjassa vaimo oli näkyvästi läsnä. Tämä nähtiin hänen kampanjassaan amerikkalaisena piirteenä, jolla korostetaan miesehdokkaiden hyveellisyyttä puolisona, mikä merkitsee valmiutta toimia kansakunnan symbolisena isänä. Tosin myös naisehdokkaiden puoliset olivat kampanjoinnissa mukana. Lisäksi naisehdokkaiden vaalimainonnassa käytettiin tietoisesti miehiä. Rehnillä kenraali Adolf Ehnrooth, Uosukaisella puoluejohtaja Sauli Niinistö ja Halosen televisiomainoksissa näyttelijä Erkki Saarela Halosen fiktiivisenä työnantajana olivat takaamassa naisehdokkaiden uskottavuutta. Näitä kampanjan miesvaltteja voi pitää sukupuolen strategisena käyttönä.

Aho ei kuitenkaan omissa julkisissa puheenvuoroissaan korostanut omaa tai muiden ehdokkaiden sukupuolta (ks. Kuusipalo 2000, 52). Välillä hän vaikutti toimivan ikään kuin yhteistyössä muiden ehdokkaiden kanssa, mikä poikkeaa miehisinä pidetyistä hyökkäävistä vaali-strategioista. Toisaalta, jos Aho olisi valinnut strategiakseen vastaehdokkaiden sukupuolen mitätöinnin, sitä olisi todennäköisesti pidetty hyvin epäritarillisenä.

Politiikan tutkijoiden mukaan etenkin naisten on osoitettava miehyytensä politiikan alueella. Perinteinen miehinen sotilasstrategia oli käytössä niin Rehnillä kuin Uosukaisellakin. Kummatkin korostivat yhteyksiään sotilasinstituutioihin ja ylistivät kilvan presidentti-ihanteenaan Mannerheimia, joka ehti 75-vuotiaana olla peräti vuoden presidenttinä. Rehn painotti myös menneisyytään pikkulottana. Topi Uosukaisen sotilastaustakaan ei päässyt missään vaiheessa unoh-

tumaan. Rehn oli tosin sotilaskysymysten asiantuntija toimittuaan aiemmin puolustusministerinä ja YK:n erityistarkkailijana Kosovossa.

Antti Eskola (*Ilta-Sanomat* 31.1.2000) pohdiskeli näiden perustelujen loogisia ristiriitaisuuksia ja epä johdonmukaisuutta todetessaan, että jotkut pitävät presidentti-ihanteenaan Mannerheimia tai Kekkonen ja kannattavat samalla Ahoa, koska tämä edustaa perinteisiä perhe-arvoja. Hän kysyy: ”Edustiko niitä eronnut, yksin elävä Mannerheim tai Kekkonen, jolla oli puolijulkisia avioliiton ulkopuolisia naissuhteita?”

Helsingin Sanomissa luotiin vaalien alla presidenteistä journalistisia muotokuvia. Strategisen poliittisen naiseuden kuvausta edusti erityisesti Jarmo Aaltosen Rehn-kirjoitus *Kovaa pumpulia*. Pilakuvassa Rehn ajaa tankilla röyhelöinen sydämkuvioinen mekko yllään. Aaltosen mukaan Rehn osasi yhdistää joustavasti vastakkaisia ominaisuuksia ja kääntää puolustusministerinä naiselliset puolet edukseen (HS 5.1. 2000): ”Hän on ollut muumimammamainen neljän lapsen ja kymmenen lapsenlapsen isoäiti ja kovapintainen puolustusministeri, tasa-arvoministerinä nais-asian puolestapuhuja ja helmikaulainen lirkutteleva huusholliäiti, rauhaa paasaava sovittelija ja kenraaleiden mitaliloisteessa viihtyvä kunnialotta.” Aaltosen mielestä Rehniin on yritetty kiinnittää sekä höpsön seurapiirirouvan että tyhmän blondin leimaa, mutta hän ei ole pysynyt lestissään (mt.). Pikanttia naisellista strategiaa edusti Rehnin kampanjassa vaalivelkojen kustantaminen kirpputorilla!



Piirros Henrik Karlsson,
HS 5.1.2000

Eri lehtiotsikoiden mukaan Riitta Uosukainen halusi tähdentää naiseuttaan ja maakunnallista identiteettiään, iloluonteista karjalaisuutta, voimavaroinaan, vaikka näitä identiteettejä on käytetty myös häntä vastaan, kuten Uosukainen on todennut. Uhkeana ja seksistä iloitsevana naisena hän myös rikkoi käsitystä epäseksuaalisesta naispoliitikosta, ”hyvästä jatkasta”. Toisaalta syntyi vaikutelma ikään kuin Uosukainen olisi pyrkinyt käyttämään liikaakin naisellisuutta valttinaan. Tämän sanottiin peittävän hänen asiantuntijuutensa. Tällaista vaikutelmaa ainakin media toisti Uosukaisesta. Hänen tapansa poseerata vaalimainoksessaan käy esimerkiksi naisellisuuden strategisesta käytöstä kuvaustasolla. Vaalimainos muistutti koru-, kosmetiikka- ja parfyymimainoksia, mikä oli omiaan vahvistamaan mielikuvaa hänestä pelkkänä edustuspresidenttinä (Hovi-Wasastjerna 2000, 184-185).

Halosen uskottavuutta tuki miehinen toimintaympäristö, kuten ulkoministeriys EU:n puheenjohtajakaudella. Ahon ja Halosen maskuliiniseksi nimetyn imagon rinnalla Uosukaisen ja Rehnin naiselliset piirteet korostuivat (Kuusipalo 2000, 51-52, 55). Halonen ei sopinut muihinkaan edustuksellisen naisellisuuden määritelmiin: hänet valittiin muun muassa kampanjan huonoimmin pukeutuneeksi. Stereotyyppien nurinkääntäminen on hyvä keino arvostella valtakulttuurin ennakkokäsityksiä. Mainittakoon, että Halonen käytti tätä feminististä strategiaa todetessaan arvostavansa omaa ”sosiaalitantan” taustaan. Näin Halonen kritisoi stereotyyppistä tädittelyä, joka on osa naisalojen ja naiskulttuurin vähättelyä.

Strateginen naisellisuuteen naamioituminen

Naiseuden strateginen käyttö on suosittua mediassa. Elokuissa, televisiossa ja teatterissa naiseus on esillä ja näytteillä. Naistähdet ovat kauan edustaneet pelkistetyä passiivista naisellisuutta, fantasioita naisellisuudesta. Jopa koko elokuvateollisuuden naiskuvaa on voitu kutsua naisellisuuteen naamioitumiseksi (Heath 1986, 57). Tätä asetelmaa feministinen elokuvatuutkimus on lähtenyt purkamaan määritellään elokuvaan sisäinrakennetun miehisen, naisia esineellistävän katseen.⁶

Naisellisuuteen naamioitumista on teoretisoitu etenkin feministisessä kulttuurintutkimuksessa ja mediatutkimuksessa tv-sarjojen, elokuvien, videoiden ja populaarimusiikin analyyseissä. Ironisen ja karnevalistisen naisellisuuteen naamioitumisen on katsottu edustavan feminististä strategiaa, jos siihen sisältyy kriittisiä sävyjä (esim. Nikunen 1996, 71-101). Valtavirran naiskuvien liioittelu voi käydä hämentävästä kritiikistä siinä missä suora kapina ja oppositioasemaan vetäytyminenkin. Myös queer-tutkimuksessa korostetaan, kuinka erilaiset parodiset käytännöt, kuten drag-esityksissä karnevalisoidut naisellisuuden merkit ja lesbojen butch- ja femme-identiteetit, havainnollistavat sukupuolen esittävän luonteen. (Ks. Arto Jokisen artikkeli.)

Alun perin naisellisuuteen naamioitumisen käsite on peräisin 1920-luvulla vaikuttaneelta psykoanalyytikolta, Joan Riviereltä. Hän pohti sitä oireena ahdistuksesta, joka oli seurausta miesten hyväksynnän ja maskuliinisuuden tavoittelusta sekä sukupuoliroolien rikkomisesta. Esimerkkinä Riviere käytti maskuliinisuutta ihannoivia ja miehisillä aloilla toimivia älykkönaisia, jotka omaksuvat työajan ulkopuolella yltiönaisellisen roolin, olipa kyse keimailusta tai täydellisen äitiyden ja vaimon roolin korostamisesta. Rivieren (1986, 35-36) mukaan naamioitumalla naisellisen voimattomaksi nämä naiset yrittävät hyvittää sen, että he halusivat samastua miehiin ja olivat astuneet miehiselle revierille. Juuri suojanaamio helpotti ahdistusta, jonka sukupuoliroolien ylitys tuotti naisille. Se ehkäisi myös ennalta miesten taholta pelättyä kosta, joka seuraisi siitä, että naiset olivat varastaneet miesten maskuliinisuuden (ks. myös Doane 1991, 33-39, Schwichtenberg 1996, 72). Naisellisuuteen naamioitumisessa on siis kyse ahdistuksesta eikä naiseuden hyväksymisestä tai naiseudesta seksuaalisena nautintona, Riviere (mt., 38) väittää.

Naisellisuuteen naamioituminen voi käydä niin sosiaalisesta naamioista kuin jonkinlaisesta selviytymisstrategiastakin. Kulttuurintutkimuksessa ja etenkin elokuvatutkimuksessa termiä on käytetty kuitenkin nimittämään eräänlaista esittävän tason feminististä emansipatorista strategiaa. Kyse on esityskainosta, jonka tähtäimessä on naisroolien kritiikki. Naisellisuuden ylikorostaminen on nähty performatiivisena ja etäännyttävänä esitystapana, joka osoittaa naisellisuuden konstruktio-luonteen.

Jotta naisellisuuteen naamioitumista voisi pitää emansipatorisena tyylinä, se edellyttää katsojalta kykyä tunnistaa kliseiden rajat. Kyse on myös esiintyjän aktiivisesta roolinotosta. Mutta voidaan kysyä esimerkiksi, edustaako poplaulaja Madonnan tapa naamioitua kliseisen seksikkääksi amerikkalaiseksi blondiunelmaksi, Marilyn Monroeksi, parodiaa. Pelkkä jäljittely, ikonin toisto ei muodosta parodiaa, koska parodiaan liittyy myös poliittinen kannanotto tai etäisyys.⁷ Vaikka superblondiutta yleensä pidetään vain harmittomana tyylinä, Yhdysvaltain kaltaisessa rotusyrjinnän leimaamassa kulttuurissa sillä on poliittinen ulottuvuutensa. Blondius on nimetty rotupoliittiseksi merkiksi, joka korostaa valkoisuutta kaikkein haluttavimpana seksin ja kauneuden symbolina (ks. Podlesney 1995, Rantonen 1999, 50). Blondiksi naamioituminen ilman ilmiön kritiikkiä ei edusta feminististä strategiaa, vaan jää helpolla pelkäksi naiseuden tehostuskeinoksi.

Feminismiä on luonnehdittu myös löytöretkiksi naisen esitystapoihin eli representaatioihin, joista nykyisin on tullut poliittinen kysymys ja tutkimuskohde. Myös ”representaation politiikan” on katsottu edustavan feminististä strategiaa. Stuart Hall (1992, 310) viittaa sillä marginaaliryhmien, kuten etnisten vähemmistöjen ja naisten synnyttämiin kulttuurimuotoihin. Syrjässä olevien ryhmien on ylitettävä erilaisia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia rajoja. Marginaaliryhmien, kuten naisten, on kyettävä esittämään itsensä asemasta, joka poikkeaa siitä, mihin vallitseva diskurssi on heidät asettanut. Tämä haastaa hegemonisia esitystapoja.

Feministiselle emansipaation strategialle on nähty tärkeäksi naisten tavat taistella, murtaa ja neuvotella itsensä pois erilaisista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista marginaaleista. Mutta marginaalissa on nähty myös muutosvoimaa. Afrikkalaisamerikkalainen bell hooks (1984)⁸ tähdentää, kuinka mustille amerikkalaisille naisille, jotka ovat eläneet moninkertaisesti syrjittynä luokka-, rotu- ja vähemmistöasemansa vuoksi, on kehittynyt pysyvä tietoisuus keskustan ja marginaalin eroista. Tämä on toiminut selviytymisstrategiana ja opettanut tarkkanäköistä valtarakenteiden arviointia ja vastustamista.

Esimerkiksi etniset vähemmistöt ovat toisaalta hyödyntäneet ja parodioineet heistä luotuja räikeitä kuvauksia. Muun muassa Yhdysvaltain mustat naisartistit ovat murtaneet stereotypioihin sisältyviä valtarakenteita kääntäessään mustien naisten kielteiset, yliseksuaalis-

tavat määrittelyt vastarintastrategioikseen. Mustien naisten rapissä on nähty avointa seksuaalipoliittista taistelua, silloinkin kun he ovat liioitelleet omaa meहुukkuuttaan. Laulaessaan uhmakkaasti omasta seksuaalisuudestaan naisrappaajat paljastavat samalla mustia naisia alistavia rasisisia valtarakenteita, jotka ovat rajoittaneet heidän seksuaalisuutensa ilmaisua. (Skeggs 1995, 137-139, Rantonen 1999, 53.) Suulaan ja hävyttömän ”nartun” hahmoon naamioituminen näyttää tarjoavan stereotyyppinäkin tilaa feministisille vastalauseille. Vähemmistöille tärkeä strategia on joskus enemmistön keinojen käyttäminen, enemmistöksi naamioituminen. Sopeutumis- ja muuntumiskyky on tärkeä strateginen taito kulttuurien välissä sekä vähemmistön ja enemmistön kohtaamisessa.

Naisellisuuden ja seksikkyyden liioittelun kautta voidaan irvailla naisia alistavia määreitä ja tehdä tilaa monimuotoisemmille käsityksille naiseudesta, mieheydestä ja seksuaalisuudesta. Uusien kulttuurimuotojen ei tarvitse välttämättä olla pelkkää aiempien naisellisuuskäsitysten ja stereotyyppien parodista ylikorostusta. Etenkin seksillä pelaaminen jää usein pelkäksi seksillä pelaamiseksi! Naisellisuuteen naamioitumisen yhteydessä joutuu usein kysymään, voiko naiseutta käyttää strategisesti palaamatta laskelmoituun naisellisuuden mystiikkaan. Rajankäynti naisellisuuden mystiikan vahvistamisen ja parodian välillä on usein hämartyntä.

Poliittisia ja esteettisiä tilanvaltauksia

Feminismissä nähdään tärkeäksi laajentaa naisena olemisen tapoja. Strategioina tämän saavuttamiseksi on voinut olla erilaisten ja uusien naisellisten ilmaisutilojen luominen yhteiskunnan ja kulttuurien eri alueille. Feminismin yhteydessä on tapana puhuakin emansipaation toteuttamisesta kaksoisstrategian avulla. Feministejä kannustetaan sekä 1) toimimaan naiskeskeisesti luomalla esimerkiksi omia naisten tiloja, naisliikkeitä ja naisverkostoja sekä 2) integroitumaan valta-instituutioihin eikä eristäytymään miehisistä valtarakenteista (Koivunen & Liljeström 1996, 18). Paitsi politiikkaa tämä koskee myös kulttuurin, taiteen ja median alueita.

Jos sukupuolieroa tarkasteltiin aiemmin paljolti valtasuhteena, nykyään puhutaan naiseudesta ja naisellisuudesta erojen leikkinä. Teresa de Lauretiksen (1990, 15) mukaan feminismin tavoitteena on luoda käsitteellisiä, esityksellisiä ja eroottisia tiloja, joissa naiset voisivat puhutella toisia naisia ja tunnistaa itsensä naisina – puhuvina, näkevinä, ajattelevina ja haluavina subjekteina.⁹ Naiset voivat puhutella myös miehiä uudella tavoilla tiloissa, jotka laajentavat ja monipuolistavat naisena olemisen kategorioita. Tilanvaltaukset ja uusien tilojen luominen ovat feministisinä strategioina poliittisesti ja kulttuurisesti välttämättömiä niin kauan kuin eri sukupuolen edustajia pidetään yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti erillään naisten kustannuksella. Tilanvaltaus voi tapahtua myös naisellisuuteen naamioitumalla.

Naisliikkeissä ja feminismissä ovat yhä käyttökelpoisia myös erilaiset yksilölliset ja yhteisölliset vastarinnan strategiat aina elämäntyyleistä organisoiuihin naisliikkeisiin ja naisverkostoihin (ks. Koivunen 1996, 66-67). Naiskeskeinen vastapaino vallitseville valtarakenteille voi ilmetä aina erillisen naiskulttuurin, kuten naisellisen estetiikan, kehittelystä feministisen tietoteorian haasteisiin. Toisaalta monet naiskeskeiset toimintamuodot kertovat usein pikemmin naisten halusta tehdä keskenään yhteistyötä kuin päämäärätietoisesta strategisesta vastarinnasta miesvaltaa kohtaan, mitä esimerkiksi radikaalifeminismi aikoinaan edusti.

Naisten poliittinen liittoutuminen, strateginen essentialismi, on kuitenkin käyttökelpoista tilanteissa, joissa naiset ovat aliedustettuina. Mutta on otettava huomioon, että laskelmoitu sukupuolen hyväksikäyttö, mitä myös politiikassa esiintyy, ei ole välttämättä enää kannattava strategia. Tämän osoitti ainakin Tarja Halosen voitokas vaalikamppailu, jossa ei lähdetty korostamaan Halosen sukupuolta vaan asiantuntemusta. Onkin lukuisia tilanteita, joissa sukupuolen strategista käyttöä on syytä arvostella, koska se jakaa ja erottelee ihmisiä, ja näin tehdessään se voi vahvistaa turhaa sukupuolten välistä vastakkainasettelua. Vastarinta ja oppositioasema voidaan korvata monissa tilanteissa yhteistyöllä, soluttautumisella ja neuvottelutaidoilla.

Kulttuurisena ja esteettisenä strategiana käytetty naisellisuuteen naamioituminen ja poliittista liittoutumista kuvaava strateginen naisuus liittyvät monin sitein toisiinsa. Naisten poliittiseen edustamiseen kuuluu myös esteettisiä puolia, kuten esiintymistä ja tyylivalintoja.

Jopa näennäisen epäpoliittiset populaarikulttuurin ja taiteen nais- ja mieskuvaukset kertovat poliittisesta ja yhteiskunnallisesta maailmasta. Siksi on tärkeää muistaa politiikan, edustamisen ja esitysten välinen monimutkainen riippuvuussuhde, kuten Lea Rojola ja kumppanit (2000, 309) kiteyttävät kirjoittaessaan strategisesta essentialismista: ”Ei ole olemassa poliittista edustavuutta ilman näytteille asettamista ja päinvastoin.” Siten feministien tunnettu iskulause ”henkilökohtainen on poliittista” ilmaistaan myös esitystasolla. Edustamme ja esitämme sukupuoltamme sekä tietoisesti että tahtomattammekin sekä kotona että julkisesti. Teemme päivittäin sukupuoleen liittyviä valintoja lähti- en aina muodista ja elämäntavoista ja päätyen työelämän käytän- töihin. Sukupuolen näkeminen vapaaksi tyyliksi, johon voi naamioi- tua leikkimielellä, soveltuu hyvin päivittäiseksi strategiaksi. Toisaalta sukupuolen unohtaminen tai sillä leikkiminen ei sopine pitkän tähtäi- men strategiaksi: valtarakenteet eivät yleensä liukene pelkällä myön- teisellä asenteella, vaan niiden muuttamiseksi on kehiteltävä sekä hen- kilökohtaisia että yhteisöllisiä strategioita.

Viitteet

¹ Heinämaa pohjaa käsityksensä Simone de Beauvoirin, Maurice Merleau-Pontyn, Judith Butlerin ja Luce Irigarayn käsityksiin sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Esim. Merleau-Ponty korostaa, kuinka seksuaalisuus ilmaisee ihmisen olemisen tapaa teoissa ja ominaisuuksissa ikään kuin sävynä tai vivahteena (Heinämaa 1996, 158). Myös Butler korostaa teoksessaan *Gender Trouble* (1990) sukupuolta käyttäytymisen tyyli- piirteenä.

² Esim. Julia Kristeva, Helene Cixous, Jacques Derrida ja Luce Irigaray.

³ Vaikka näkemys laajentaa seksuaalisuuskäsitystä, voidaan kysyä tehdäänkö siitä freu- dilainen selittäjä lähes inflatoriseen tapaan?

⁴ Friedan vertaili 1930–1940-lukujen ja 1950–1960-luvun naiskäsityksiä toisiinsa erottaen selvän muutoksen muun muassa mediassa. Kun aiemmissa naistenlehdissä korostettiin naisten ammattitaitoja ja asiantuntijuutta, 1960-luvulla 90 % lehtien si- sällöistä alkoi keskittyä kodin asioihin.

⁵ Termiä ”kuvitteellinen yhteisö” (imagined community) on alunperin käyttänyt sosi- ologi Benedict Anderson teoksessaan *Imagined Communities* (1983).

⁶ Esim. Laura Mulvey tunnetussa artikkelissaan *The Visual Pleasure and Narrative Ci- nema* (1975).

⁷ Seksuaalisen vallan käyttö on Madonnen pääasiallinen myyntistrategia. Tällä hän on hämmentänyt perinteistä rockin sukupuolijakoa, jossa seksuaalinen valta kuuluu pää-

asiassa miesesittäjille.

⁸ Kyse on kirjan esipuheesta, jota ei ole sivunumeroitu.

⁹ Ks. myös Anu Koivusen artikkeli: Teresa de Lauretis: Sosiaalisen ja subjektiivisen rajankäyntiä, teoksessa *Feministejä – Aikamme ajattelijoita*, toim. Anttonen, A., Lempiäinen, K., & Liljeström, M. Vastapaino, Tampere, s. 98-99.

Kirjallisuus

- Aaltonen, Jarmo 2000: Kovaa pumpulia. Julkisuuden lemmikki Elisabeth Rehn ei suostu tarjottuun rooliin. *Helsingin Sanomat* 5.1.
- Ahokas, Pirjo & Rantonen, Eila 1996: Feminismin muukalaiset. Rodun ja etnisyyden haasteet. Teoksessa Päivi Kosonen (toim.): *Naissubjekti ja postmoderni*. Gaudeamus, Helsinki, 65-88.
- Beauvoir de, Simone 1980: *Toinen sukupuoli*. (Alk. Le deuxième sexe I et II, 1949. Lyh. ja suom. Annikki Suni.) Kirjayhtymä, Helsinki.
- Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York & London.
- De Lauretis, Teresa 1990: Guerilla in the Midst: Women's Cinema in the 80s. *Screen* 31:1, 1-21.
- Doane, Mary Anne 1991: *Femmes Fatales. Feminism, Film Theory, Psychoanalysis*. Routledge, New York and London.
- Intohimojen ilotulitus. *Cosmopolitan* Tammikuu 2000.
- Eskola, Antti 2000: Kiintoisinta ovat perustelut, ei presidentinvaalin tulos. *Ilta-Sanomat* 31.1.
- Friedan, Betty 1967: *Naisellisuuden harhat*. (alk. *The Feminine Mystique*, 1963. Suom. Ritva Turunen ja Jertta Roos.) Kirjayhtymä, Helsinki.
- Hall, Stuart 1992: *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Toim. Juha Koivisto ym. Vastapaino, Tampere.
- Heath, Stephen 1986: Joan Riviere and the Masquerade. Teoksessa Victor Burgin, James Donald & Cora Kaplan (toim.): *Formations of Fantasy*. Methuen, London & New York, 45-61.
- Heinämaa, Sara 1996: *Ele, tyylä ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiin-fenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Gaudeamus, Helsinki.
- hooks, bell 1984: *Feminist Theory: From Margin to Center*. South End Press, Boston.
- Hovi-Wasastjerna, Päivi 2000: Kuvien näköispresidentit. Vaalimainonnan välittämä kuva presidenttiehdokkaista. Teoksessa Pekka Isotalus & Eeva Aarnio (toim.): *Presidentti 2000. Mistä vaalit on tehty?* Sophi, Jyväskylä, 174-191.
- Juholin, Elisa 2000: Presidentinvaali kampanjaorganisaation näkökulmasta. Teoksessa Pekka Isotalus & Eeva Aarnio (toim.): *Presidentti 2000. Mistä vaalit on tehty?* Sophi, Jyväskylä, 88-105.
- Koivunen, Anu 1996: Sorto. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere, 35-76.

- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne 1996: Kritiikki, visiot, muutos. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen..* Vastapaino, Tampere, 9-34.
- Kuusipalo, Jaana 2000: Sukupuolen rooli kampanjoinnissa. Teoksessa Pekka Isotalus & Eeva Aarnio (toim.): *Presidentti 2000. Mistä vaalit on tehty?* Sophi, Jyväskylä, 41-62.
- McClintock, Anne 1995: *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest.* Routledge, New York & London.
- Mintzberg, Henry, Ahlstrand, Bruce & Lampel Joseph 1998: *Strategy Safari. A guided Tour Throuh the Wilds of Strategic management.* Prentice Hall, London ym.
- Mohanty, Chandra Talpade 1991: Introduction. Cartographies of Struggle. Third World Women and the Politics of Feminism. Teoksessa Chandra Talpade Mohanty, Ann Russo & Lourdes Torres (toim.): *Third World Women and the Politics of Feminism.* Indiana UP, Bloomington and Indianapolis, 1-47.
- Moi, Toril 1990: Naispuolinen/Naiseus/Naisellinen. Teoksessa Pirjo Ahokas ja Lea Rojola (toim.): *Marginaalista muutokseen. Feminismi ja kirjallisuudentutkimus.* Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitoksen julkaisuja, Turku, 17-38.
- Nikunen, Kaarina 1996: *Naisellisuuden naamiot. Kuva, katse ja representaation politiikka.* Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, Tampere.
- Podlesney, Teresa 1995: Blondit. Teoksessa Leena-Maija Rossi (toim. ja suom.): *Kuva ja vastakuvat. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa.* Gaudeamus, Helsinki, 41-65.
- Rantonen, Eila 1999: Länsimaisten kuvien rotunaiset. Teoksessa Jaana Airaksinen ja Tuula Ripatti (toim.): *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia.* Vastapaino, Tampere, 41-61.
- Riviere, Joan 1986: Womanliness as a Masquerade. (Alkup. 1929.) Teoksessa Victor Burgin, James Donald & Cora Kaplan (toim.): *Formations of Fantasy.* Methuen, London & New York, 35-44.
- Rojola, Lea ym. 2000: Gayatri Chakravorty Spivak ja väärinlukemisen politiikat. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.): *Feministejä – aikamme ajattelijoita.* Vastapaino, Tampere, 295-318.
- Schwichtenberg, Cathy 1995: Madonnan postmoderni feminismi – suunta marginaaleista keskustaan. Teoksessa Leena-Maija Rossi (toim. ja suom.): *Kuva ja vastakuvat. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa.* Gaudeamus, Helsinki, 66-87.
- Skeggs, Beverley E. 1995: Kahden minuutin miehet eli miten sukupuoli, ”rotu” ja seksuaalisuus kyseenalaistetaan. (Suom. Martti Lahti.) Teoksessa Erkki Huhtamo ja Martti Lahti (toim.): *Sähköiho. Kone/Media/Ruumis.* Vastapaino, Tampere, 137-175.
- Smith, Sidonie & Brinker-Gabler, Gisela 1997: Introduction. Gender, Nation, and Immigration in the New Europe. Teoksessa *Writing New Identities.* University of Minnesota Press, Minneapolis & London, 1-30.
- Spivak, Gayatri 1987: *In Other Worlds. Essays in Cultural Politics.* Methuen, New York.
- Spivak, Gayatri 1990: *The Postcolonial Critic: Interviews, Strategies, Dialogues.* (Toim. Sarah Harasym.) Routledge, New York.

NAISEUDEN INHO

Suvi Ronkainen

Merja Virolainen (1994) analysoi modernien, klassikkoina pidettyjen miesrunoilijoiden naiskuva. Yhteistä heidän teksteilleen on naisen ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden kammo. Naisen ruumis kuvataan haisevana ja visvaisena, hukuttavana lampena ja mättäänä. Nainen on moninkertainen kuoleman kuva – mutta vielä pahempaa, hänen ruumiinsa vihjaa alituisesti elävältä hautautumiseen. (Virolainen 1994, 262-266.)

Tämä tiivistetään Charles Baudelairin runoon *Haaska* (1857):

*Rakas muistatko, mitä me kerran jäimme
kesäaamun loisteessa katsomaan:
polun käänteessä katalan raadon näimme;
piikivet olivat vuoteenaan.*

*Jalat ilmassa niin kuin riettaan naisen,
himokkaana, myrkkyä hikoillen
avas vatsansa, löyhkistä paisuvaisen,
häpeämättä kuin uhmaten.*

(Baudelaire, Charles: Pahan kukkia. Suom. Yrjö Kaijärvi 1971)

Inhaa. Mutta mitä miesmodernistien runoissa esiintyvällä naisangstilla on tekemistä postmoderneissa yhteiskunnissa elävien yksilöiden naiskuvan kanssa? Sukupuoli, naiseus JA mieheys ovat performansseja, merkitysten ja representaatioiden strategista hyödyntämistä. Sukupuoli, jopa biologiseen tai fysiologiseen pohjautuvana jaotteluna,

on sosiaalinen konstruktio, väittää kulttuurintutkimuksellisesti orientoitunut naistutkimus tai queer-tutkimus. Tai se on kuin lukkiintunut rutiini, toteaa sukupuolta sosiaalisena käytäntönä tutkiva teoreetikko. Eikä tietenkään kenenkään yksilön kannata itseään moiseen lukita, toteaa kriittinen intellektuelli kiirehtäen julistamaan: keskeistä on yksilöllisyys ja se ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden tyyli, johon päätyy.

Näin ainakin itse ajattelin kirjoittaessani ensimmäistä tajunnanvirtaista määritelmää Nainen/Naiseus/Naisellisuus – kurssia varten. Tuolloin väitin, että

’Nainen’ on sosiaalinen kategoria. Keinotekoinen, kuten kaikki sosiaaliset kategoriat, mutta tarpeellinen tavalle, jolla todellisuutta hahmotetaan. Samalla se kertoo jotain todellisuudesta. Se ei millään lailla kerro totuutta todellisuuden lainalaisuudesta eikä ole syy johonkin – kuinka sosiaalinen kategoria voisi ollakaan syy mihinkään – mutta sillä on käyttöarvoa. Se tarjoaa todennäköisyysarvauksia tilanteissa, joita ei tiedä eikä tunne. Se tarjoaa jonkin konvention, jonka avulla suunnistaa. ’Naiseus’ on puolestaan kulttuurinen määre, representaatio jostakin ideaalista, johon voin, niin halutessani, kiinnittyä. Naiseuden ihanteet, naiseuden määreet, naiseus olemuksessani, näitä voisin tyypitellen kuvata. ’Naisellisuus’ puolestaan on performanssi, esitys, toimintaa, mitä suurimmassa määrin pintaa joka hetkitäin tuntuu pulppuavan syvältä. Kuinka osaankaan olla naisellinen!

Slavenka Drackuliän kaunokirjallinen teos *Aivan kuin minua ei olisi* (1999), kertoo naisista Balkanin sodan vankileireillä. Teos paljasti ja kyseenalaisti samaan historialliseen aikaan kiinnittyviin teoretisointeihin sisältyvän voluntarismien, tietynlaisen ruumiittomuuden ja yhteiskunnattomuuden. Kirja perustuu Bosnian vankileireillä olleiden naisten ja silminnäkijöiden intensiivisiin haastatteluihin. Sen kertojääni kuuluu S-kirjaimella merkitylle naiselle. S. on nuori opettaja, joka joutuu ensin serbien vankileirille, ja josta hänet sittemmin siirretään Naisten huoneeseen. Naisten huoneen naiset on valikoitu serbisotilaiden nimettömiksi viihdyttäjiksi.

Naisten huoneen naisilta viedään minuus ja valta omaan ruumiiseen täysin. He joutuvat viihdyttämään yhtä, kahta tai useampaa sotilasta koska tahansa. Yhdyntään pakottamisen ohella viihdyttäminen merkitsee raiskauksia ja pahoinpitelyjen kohteeksi joutumista.

Kun S. oli varastossa, hän pelkäsi epätietoisuutta. Mikä tahansa varmuus teki hänen olonsa paremmaksi. Nyt epävarmuutta ei enää ole. Hän on naisvarastossa, huoneessa johon naisten ruumiit on varastoitu miesten käytettäväksi. (Drackuliæ 1999, 90)

Naiset on erotettu lapsistaan ja jotkut heistä on pakotettu katsomaan, kuinka heidän tyttärensä raiskataan. Keskenään naiset ovat erilaisia – eri näköisiä, ikäisiä, eri paikkakunnilta tai erilaisen koulutuksen omaavia – mutta näillä eroilla ei ole merkitystä. Niistä ei ole väliä.

Askeleet käytävässä. Ne lähestyvät ja lähestyvät. Ovi aukeaa, aina yhtä levälleen kuin siinä ei olisi kahvaa. Sotilaat ovat käytävässä. Luulisi, että nuoret miehet katselisivat mitä on tarjolla, samalla tavalla kuin ilotalon asiakkaat, sillä naistenhuone on sotilaiden ilotalo. Mutta sotilaat käyttäytyvät useimmiten kuin heille olisi yhdentekevää, kenet saavat. Yleensä he ovat juovuksissa. Ehkä heille on tosiaankin yhdentekevää kenet he ottavat. Jokaisessa tytössä virtaa vääränlainen veri. Ehkä heissä on niin vähän eroja, että miehet voivat unohtaa heidät. Tytöt tietävät olevansa korvattavissa ja se nujertaa heitä vielä lisää. *Ehkä me olemme korvattavia myös todellisessa elämässä. Ehkä me olemme heidän mielestään enemmän toistemme kaltaisia kuin luulemmekaan, mutta emme vain huomaa sitä itse.* (Mt., 98-99.)

Artikkelissa pohdin 'naiseuden inhon' kautta merkitysten logiikkaa, joka yhdistää näitä erilaisia naisuuden ja naisruumiin kuvauksia. Käytän ilmausta 'naiseuden inho' heuristisesti, siis luodakseni jotain uutta ja avatakseni tilaa toisenlaiselle ajattelulle. Tätä tilaa tarvitaan erityisesti keskusteluun ruumiillisuuden, minuuden ja sukupuolen yhteydestä. Sen taipumuksena on joko päätyä teoretisoimaan subjektiviteetin diskursiivista muotoutumista teksteissä (joissa ruumiilli-

suutta niin tai näin representoidaan) tai urautua mystifioimaan sekä ruumista että feminiinistä. Pohdinnan taustalla on ajatus symbolisesta järjestyksestä elettyinä. 'Naiseuden inho' on yksi yritys ajatella, kuinka ruumiillisten subjektien minuus merkityksellistyy kielessä, kulttuurisissa representaatioissa sekä symbolisaatioiden piirissä elämällä. Emme siis omaksu, vaan elämme kulttuurin ja sen tarjoamat tavat määrittellä itseä. Keskeistä tällöin on, että sukupuolitettu ruumis itsessään on kulttuurinen symboli ja samalla pohja yksilöllisen minän kokemukselle.

Aivan kuten ruumiillinen subjekti on epäpuhdas – se on sekä subjekti että toistaja, siinä on sekä omaa että vierasta (Heinämaa 1996, 84-85) – on tämä artikkelikin epäpuhdas. Pohdin naiseuden inhoa kahdella abstraktiotasolla. Ensiksi toistan Sigmund Freudin (1989) metaforisen tarinan patriarkaalisen järjestyksen, isän lain synnystä. Lisään jotain omaa kysyen Julia Kristevan (1982) abjekti-käsitteen avulla: mitä tapahtuu maternaaliselle ja äidin vallalle. Sen jälkeen mietin sosiaalipsykologisen arkisesti sitä, mitä naiseus representoi ja miksi sukupuoli-neutraalius lumoo. Lopussa nivon teemat yhteen pohtien, mitä naiseuden inho merkitsee naisruumin omaajille. Voivatko he rakastaa naista itsessään?

Symbolinen järjestys ja isän laki

Antropologiassa symbolisella järjestyksellä viitataan kulttuurin keskeisiin symboleihin ja näiden symbolien keskinäiseen suhteeseen. Perustavat symbolit, väittää Jurun Solheim (1998), ovat ruumissymboleita. Ruumiin eri osat, elimet, ruumiillisuuteen liittyvä spatiaalisuus, liikeradat ja horisontaalisuus ovat muun symboloinnin perusta. Kulttuurin perustavaa symbolisaatiota ei tarvitse perustella eikä niitä varsinaisesti opita tietoisesti. Ne eletään ja toimitaan. Siten kulttuurin keskeisiä symboleita ei ehkä voi myöskään nimetä – ei ainakaan vastaansanomattomasti.

Symbolisessa järjestyksessä on keskeistä se MITÄ kulttuurissa symboloidaan: millaiset asiat, ilmiöt, kokemukset ja kokonaisuudet ovat saaneet symbolisen merkityksen. Koska kyse on järjestyksestä, keskeistä on myös, millainen hierarkia ja millaisella logiikalla symbolien välille muodostuu: kuinka symbolit ovat suhteessa toisiinsa. Symbolinen järjestys kertoo kulttuurin perustavista arvostuksista. (Mikä ei ole sama asia kuin moraali.)

Symbolisen järjestyksen päälle rakentuu muita symbolisia järjestyksiä ja symbolijärjestelmiä. Kieli on yksi symbolijärjestelmä, joka uusintaa symbolista järjestystä.¹ Siksi kielitaju on osaltaan arvotaju (Määttänen 1996). Symbolinen järjestys näkyy tiettyinä logiikkana, tapoina, joilla jotkut asiat esitetään ja joitakin yhteyksiä toistetaan, sekä tietyn symbolisaation keskeisyytenä. Psykoanalyttisesti symbolinen järjestys saa muodon isän lakina (paternal law), jossa fallos on tärkeä vallan symboli. Kielen merkityksestä käydyn keskustelun yhteydessä symbolinen järjestys ymmärretään kielen logiikkana, tapana, jolla kielellinen toiminta on järjestynyt.

Vaikka kulttuurisia symboleja voikin nimetä, esimerkiksi ruisleipä suomalaisuuden symbolina, on symbolin merkitys aina osittain tiedostamaton ja artikuloimaton. Osaltaan kyse on siitä, että symbolit symboloivat tapahtumia, ilmiöitä, kokemuksia, jotka ovatkin selittämättömiä, vahvasti vaikuttavia, mystisiä. Osittain kyse on myös siitä, että symbolit muodostavat ketjuja. Ne viittaavat toisiin symboleihin. Esimerkiksi fallos toimii vallan, penis falloksen symbolina. Symboleihin latautuu merkityksiä useassa kerroksessa.

Isänmurha ja sosiaalinen järjestys

Sigmund Freudin teos *Toteemi ja tabu* (1989) on ehkä tunnetuin kuvaus isävaltaisen sosiaalisen järjestyksen synnystä sekä siitä, kuinka isänvalta vakiintuu psyykessä yhteiskunnallisesti. Teoksen tieteellisestä statuksesta on kiistelty. Se onkin syytä lukea metaforisena kertomuksena psyyken dynamiikasta eikä historiallisena tai antropologisena kuvauksena.

Freudin päättely alkaa tabun käsitteestä. Tabu on kahtalainen. Se merkitsee pyhää, pyhitettyä, toisaalta kammottavaa, vaarallista, kiellettyä ja epäpuhdasta (Freud 1989, 36). Yhtäältä se takaa koskemattomuuden suojan esimerkiksi hallitsijalle tai päällikölle, jotka ymmärrettään pyhitetyiksi. Pyhitettynä tabu on vaarallinen ja kunnioitettava. Toisaalta tabuksi julistaminen tekee joistakin sellaisia, joihin ei pidä koskea. He ovat tahraavia ja siksi pelättäviä, vaarallisia ja likaisia.

Freud kuvitteli alkulauman², jossa ei ole olemassa vielä minkäänlaista uskontoelämää tai kulttuuria. Laumaa hallitsee väkivaltainen ja mustasukkainen isä, joka pitää kaikki naiset itsellään ja ajaa kilpailevat pojat pois (mt., 166-167). Veljesparvella on isää kohtaan samanlaisia keskenään ristiriitaisia tunteita, joita jokaisella lapsella on. He vihaavat isäänsä, mutta myös rakastavat ja ihailevat häntä. Eräänä päivänä karkotetut veljekset liittyvät yhteen, tappavat ja syövät isänsä.

Murhan jälkeen tukahdutettuna olleet hellyydentunteet purkautuvat. Seurauksena on katumus ja syyllisyys, minkä johdosta kuolleen isästä tulee vahvempi kuin eläessään. (Mt., 168.) Katumuksen vallassa veljekset peruuttavat tekonsa julistamalla isän korvikkeen, toteemin, tappamisen kielletyksi. He myös luopuvat tekonsa hedelmistä, vaipaiksi tulleista naisista. Naisista luopuminen ei johtunut vain syyllisyydestä vaan myös siitä, ettei kukaan veljeksistä yksin ollut niin vahva, että olisi voinut ottaa isän paikan. Luopumalla naisista veljekset pelastavat homososiaalisen organisaationsa, joka oli tehnyt heidät vahvoiksi. Näin syntyi kaksi tabua: inestitabu ja toteemieläimen tappamisen kieltevä tabu. Näiden tabujen myötä inhimillinen moraalilla alkunsa. (Mt., 169.)

Isävaltaiseksi eli patriarkaaliseksi kulttuuriksi ja yhteiskunnaksi kehittyemiselle on keskeistä toteemin kehitys edelleen. Ensimmäisessä vaiheessa toteemi on isän korvike, myöhemmässä vaiheessa jumala, jossa isä on jälleen saanut inhimillisen muotonsa. (Mt., 172-173.) Freud toteaa, ettei hän tiedä missä vaiheessa ja miten äiti-jumalattaret liittyvät kuvioon, mutta ”muutokset asennoitumisessa isään eivät rajoittuneet vain uskonnon alueelle vaan laajenivat johdonmukaisesti myös sille toiselle ihmiselämän alueelle, johon isän raivaaminen pois tieltä oli vaikuttanut, toisin sanoen sosiaaliseen järjestykseen. Isä-jumaluuksien syntyessä isätön yhteiskunta muuttui vähitellen patriarkaaliseksi järjestyneeksi” (mt., 174-175). Jumalana isään liittyy saman-

laisia ominaisuuksia kuin tabun pyhitettyyn puoleen: kunnioitusta ja auktoriteettia. Tabuista syntyy moraali, moraalista uskonto, uskonnosta yhteiskuntaelämän alkumuodot, symbolinen järjestys, kulttuuri, sivistys ja kaiken tämän ytimenä on isän valta ja isän laki. (Vrt. Kristeva 1982, 61.)

Sigmund Freud ei tietenkään ollut kiinnostunut vain antropologiasta kertomuksesta. Hänen ajatteluaan kiehtoivat lapset, joilla oli hyvin voimakkaita eläinfobioita. Freud samasti fobiat tabuihin ja päätteli, että fobian aiheuttajan täytyy vastata psykoanalyttisesti toteemia totemistisissa kulttuureissa, jolloin toteemieläin on siis isä (Freud 1989, 157). Kuvaus kulttuurin synnystä toistuuakin psyykkisenä kehityskertomuksena oidipuskompleksin³ muodossa (mt., 182-185). Pojalle sen ratkaisuna on irrottautuminen äidistä rakkausobjektina ja samastuminen isään. Tyttöjen kehitystä kuvaamaan kehitetty elektra-kompleksi on monimutkaisempi, mutta senkin lopputuloksena on isän vallan hyväksyntä (ks. esim. Kristeva 1998, 40-42, Honkasalo & Utriainen 1994).

Kertomus isän lain vakiintumisesta olettaa äidin huolehtivan – kuten porvarillisessa perheessä ainakin – lapsista ja miehen, isän suojelevan perhettä, siis laumaa. Kuitenkaan naisilla, sisarilla tai äideillä ei ole mitään sijaa kertomuksessa. Joten jatketaanpa kertomusta kysymällä, mitä maternaaliselle ja äidin vallalle tapahtuu isän lakiin eli fallosentriseen symboliseen järjestykseen perustuvassa kulttuurissa.

Äidin ruumis ja abjektio

Useat psykoanalyttikot, kuten Elina Mäenpää-Reenkola (1997) toteavat äidin keskeisyyden ja lähes rajattoman vallan lapsiinsa.

Äiti on elämänantaja ja elämänsuojelija, mutta hän voi myös päättää vauvansa elämästä tai kuolemasta. Äiti on lapselle elintärkeä elämän alussa. Äidin ja 'äidintyön' merkitys lapsen psyykkiselle syntymälle ja kehitykselle on korvaamattoman tärkeää. (...) Äiti voi määrätä milloin vauvan nälkää tyydytetään, tyydytetäänkö se äidin mukavuuden vai vauvan nälän mukaan,

imettämällä vai tuttipullolla, lohdutetaanko vauvan hätää vai saako tämä itkeä itsensä tikahduksiin. Lapsen ruumista hoitaa äiti; hän päättää mistä ruumiinosista on sopiva puhua, mistä ei, mitä sopii koskettaa, mitä ei, mikä alue on inhottava, mikä suloinen (...). Äiti voi myös hylätä lapsensa kokonaan (...). Äiti voi käyttää valtaansa rajattomasti ja rauhassa kenenkään siihen yleensä puuttumatta. (Mäenpää-Reenkola 1997, 134.)

Mitä äidin keskeisyydelle tapahtuu? Eikö senkin pitäisi olla osa kertomusta sosiaalisesta järjestyksestä? Jos tämä äidin valta on todellakin näin yliverstaista, ei kai sitä voi syrjäyttää jäljittä? Mitä maternaalisen ja isän valtaan perustuvan symbolisen järjestyksen kohtaamisesta seuraa? Siihen vastaa Julia Kristeva.

Julia Kristeva (ks. Walker 1998, 116, Lappalainen 1996) erottaa symbolisen ja semioottisen toisistaan. Semioottinen on viettien hallitsemää, maternaalista, sanatonta, juurtunut ruumiiseen ja tiedostamattomaan. Se on subjektin historiassa ajallisesti varhaisempi, monimerkityksellinen ja aistillinen yhteys toiseen, yleensä äitiin, ilman että toisen ja minän rajat olisivat selvät. Symbolinen taas on kielen järjestyksestä ja kulttuurin kiinteä osa. (Husso 1994a, 8.) Symbolinen järjestys perustuu äidin vallan ja maternaalisen kieltämiseen ja torjumiseen (Kristeva 1982, 70-72). Siihen siirtyminen (mikä käytännössä tarkoittaa kielen oppimista) johtaa sosiaalistumiseen vallitsevaan yhteiskunnalliseen eli fallosentriseen symboliseen järjestykseen. Siirtyminen on pakollinen, sillä subjektin subjektius rakentuu kielessä. Irtaantuminen semioottisesta on siten väkivaltainen eikä onnistu täydellisesti. Subjektin rakentuminen sisältää jatkuvan riskin ja kaipuun palaamisesta takaisin semioottiseen (Mt., 12-13.) Elizabeth Grosz (1990) korostaakin jyrkkien rajojen asettamisen mahdottomuutta. Siten semioottisen kieltäminen, semioottisen ja symbolisen irrallisuus toisistaan tai minän ja ei-minän erottelu eivät koskaan ole pysyviä.

Tässä vaiheessa käsite objekti tulee tärkeäksi. Objekti ei ole subjekti eikä objekti. Se kattaa kaiken sen, mikä täytyy poistaa tai kieltää, jotta subjektin ja objektin, sisäpuolen ja ulkopuolen, autonomian ja riippuvuuden, oikean ja väärän, puhtaan ja likaisen välinen ero voidaan tehdä. Objekti ei ole kategoria. Torjuttu, poissuljettu maternaalinen ei

asetu kauniisti joksikin, jota voisi kutsua abjektiksi. Abjektilla on yksi ainoa objektin ominaisuus. Se on vastakohta minälle. (Kristeva 1982, 1.) Abjektifikaatio, abjektiksi tekeminen, puhdistaa kategoriat ja tekee niistä mahdollisia. (Mt., 1-7.)

Tina Chanter (1998) kuvaa abjektia teoksi kahdessa ajassa ja muisuttua, että termi ab-ject on verbi. Siksi verbinomaisempi termi abjektio onkin parempi kuin termi abjekti. Abjektio, eroaminen, torjuminen, tekee objektin mahdolliseksi ja samalla se myös mahdollistaa subjektin paikan ottamisen. Mutta tämä mahdollisuus on hauras. Abjektio myös uhkaa subjektiutta 'aukeamalla alta'⁴. Abjektion hetki on myös symbolisen järjestyksen haastamisen hetki. Abjektio on ilmaus sekä subjektin ja sen ruumiin erosta että minän ja toisen yhteydestä, johon liittyy nautintoa ja pelkoa. Siksi abjektioon liittyy myös kammon kiehtovuus (ks. Husso 1994a).

Abjektio tarjoaa takaoven kulttuurin poissulkemalle inhottavan, pahan, saastaisen, profaanin muodossa. Se on tunnistettavissa kammottavuuden, inhottavuuden ja outouden kokemuksissa, mutta ei ole tätä kokemusta. (Kristeva 1982.) Abjekti ja tabu liittyvät toisiinsa siten, että objektin voi ymmärtää tabun vaarallisena, kiellettyinä ja epäpuhtaana puolena. Ne eroavat toisistaan, sillä abjektiossa ei ole kyse normeista, vaan minuudesta ja sen ylläpidosta.

Kristevalaisen teoretisoinnin pohjalta voisi väittää, ettei maternaaliselle ja feminiiniselle ole symbolisaatiota. Maternaalisen ja äidin vallan kieltäminen on nimenomaan isän lakiin perustuvan ja sitä vakiinnuttavan symbolisen järjestyksen ydin. Äidistä ja maternaalisesta tulee syrjään sysäyttävä, hyljeksittävä, inhottava, siis abjekti (Lappalainen 1996, 94). Esimerkiksi Marja-Liisa Honkasalo ja Terhi Utriainen (1994) toteavat tutkimuksessaan äitien itsemurhaviesteistä, että psykoanalyttisesti tulkittuna äidin ja tyttären suhdetta määrittää jatkuva samastumisen ja irtaantumisen prosessi. Äitiin on samastuttava, jotta voisi tulla naiseksi, äidistä on irtaannuttava, jotta voisi tulla minäksi. Äidin ja tyttären välinen rakkaussuhde on kuin musta laava, joka salpaa tyttären yritykset samastua isään, sanaan ja symboliseen järjestykseen (Honkasalo & Utriainen 1994, 197-198). Tytöllä suhteessaan äitiin on mahdollisuus vain ikuiseen sotaan kammottavaa ja kiehtovaa esiodipaalista maternaalisuutta vastaan (Lappalainen 1996, 105).

Mutta kyse ei ole vain tyttären samastumisesta äitiin ja irtaantumisen pakosta, vaan myös pojan.

Symbolisen järjestyksen, siis kulttuurin ja kielen, synnyn ja omaksumisen teoretisoinneissa toistuu kaksi murhaa: isänmurha ja äidinmurha. Isänmurha löytyy Sigmund Freudin päättelystä myytistä, jolla hän kuvaa sosiaalisen järjestyksen, moraalin ja uskonnon syntyä. Yksilön psyyken tasolla kuvio toistuu joka kerran kun lapsi 'astuu kieleen', mutta tällöin se, joka murhataan, onkin äiti. Isänmurhalla perustellaan psykoanalyttisesti isän valtaa: isästä tulee palvottu, symbolinen auktoriteettihahmo, *the subject*. Äidinmurha – joka on Kristevan (1998, 39) mukaan jokaisen kohtalo – ei kuitenkaan tee äidistä ja maternaalisesta palvottavaa eikä vakiinnuta hänen valtaansa, vaan se tekee hänestä minuutta uhkaavan ja torjuttavan. Tätä kuvaa abjektius.

Kun naiseuden inhon ymmärtää abjektion kautta, saa runoilijoiden mässäily naislihan kammottavuudella yhden selityksen. Naisen ruumiillisuus, joka on samalla myös äidin ruumiillisuutta ja johon elämämme perustuu, torjutaan ja kielletään symbolisen järjestyksen, tässä yhteydessä siis sosiaalista järjestystä uusintavan isän lain turvaamiseksi. Äidin ruumiillisuus muuttuu tabuksi sen likaisessa ja tahraavassa merkityksessä. Näin asian kiteyttää Adrianne Rich (1995, 34).

Kauttaaltaan patriarkalisessa mytologiassa, unisymbolismissa, teologiassa, kielessä ... naisen ruumis on epäpuhdas, turmeltunut, päästöjen ja vuotojen pesäke, vaara maskuliinisuudelle, moraalisen ja fyysisen saastumisen lähde, ”paholaisen portti”.

Kyse ei ole kuitenkaan yksinkertaisesti likainen–puhdas-dikotomiasta, vaan siitä, että nimenomaan äidin ruumiillisuus on epäpuhdas kategoria. Raskaana olevan äidin ja lapsen suhde kyseenalaistaa objektin ja subjektin erottelun, mikä kiusaa ja vaivaa länsimaisessa kulttuurissa. Äidin ruumiillisuus, ja yleisemmin myös naisruumis sekä siihen liittyvät ilmaisut ja representaatiot paljastavat sen, mitä pontevasti torjutaan: vastakohtaparit eivät päde. Minä on myös sinä, ruumis on myös yhteys, objekti myös subjekti, luonto kulttuuria ja fakta fiktiota. Naisruumis uhkaa järjestystä ja mahdollistaa kaaoksen.

Äidin ja naisen vallan kohtaloita

Adrianne Rich muistuttaa klassikoksi nousseessa kirjassaan *Of Woman Born* (1976) että ”[k]aikki inhimillinen elämä maapallolla syntyy naisesta. Ainoa jaettu, kaikkia naisia ja miehiä yhdistävä kumoamaton kokemus on se kuukausia kestävä ajanjakso, minkä aikana kehityimme naisruumiin sisällä.” (Rich 1995, 11). Naiset eivät vain synnytä ja imetä vaan he myös hoitavat ja kasvattavat lapsia, äiteinä tai yhteiskunnallisina äiteinä, opettajina, lastentarhan hoitajina, täteinä jne. Siksi useimmat meistä ”tuntevat ensimmäisen kerran rakkauden ja pettymyksen, vallan ja hellyyden naisen persoonan kautta”. (Mt.)

Äideillä ja naisilla on siis valtaa ja erityisesti sellaista valtaa, josta pieni ja isompikin lapsi on riippuvainen säilyäkseen hengissä. Olemme tästä vallasta riippuvaisia ja juuri tämä valta pitää meistä huolen. Se ei ole vain ylivaltaa, vaan valtaa, johon me turvaamme itsemme tähden. Lisäksi tämä valta on valtaa, jonka alaisena olemme ensiksi, alkuperäistä valtaa. Mutta mitä tälle tapahtuu? Sen voisi ymmärtää Jacques Lacanin The Real -käsitteen kautta. Michelle Walkerin (1998) tulkinnan mukaisesti ’the Real’ sijaitsee symbolisaation ulkopuolella ja sisältää sen, mikä on kiellettyä. Tässä mielessä se kuvaa ”sitä, mikä puuttuu symbolisesta järjestyksestä, (se on) kaiken artikulaation tuhoamaton jäämä, kielletty elementti jota voi lähestyä, muttei saavuttaa; symbolisen napanuora” (Walker 1998, 54). (Vrt. Grosz 1990, 70-74.)

Äidin ja naisen vallalta puuttuu symbolinen auktoriteetti esimerkiksi myyttisten jumalattarien tai feminiinisyydessään auktoriteettia omaavien mielikuvahahmojen muodossa. Mutta lisäksi äidin ja naisen vallalta puuttuvat positiiviset, tätä valtaa legitimoivat representatiot. Siksi väitän, että äidin ja naisen vallan perustava dilemma on tuon vallan koettu keskeisyys, mikä yhdistyy sen auktorisoimattomaan ja representoimattomaan luonteeseen. Äidin ja naisen valta on lainsuojatonta valtaa, vaikka se vaikuttaakin. Äiti/nainen ei saisi käyttää tätä naisen valtaa eikä missään nimessä olla ylpeästi vallastaan tietoinen ja siitä nauttiva. Dilemma näkyy myös suomalaisessa kansanperinteessä. Siellä naisen sukupuolielin ja hänen mahdollisuutensa synnyttää yhdistivät maan yllisen ja alisen. Naisruumiiseen liittyi voimaa, valtaa ja vaarallisuutta, esimerkiksi mahdollisuutena kirotta. Mut-

ta tämä voima ei kuitenkaan tehnyt naisesta arvostettua, vaan päinvastoin. Synnyttäneen naisen piti olla poissa toisten näkyvistä ja sukupuolielin oli myös halveksittava, naisen häpy. (Apo 1995, 34-39.)

Johtuuko kuvaamastani äidin ja naisen vallan erityisestä dilemmaattisuudesta esimerkiksi se ponnekkuus, jolla äitejä sekä kontrolloidaan, arvostellaan, että heiltä odotetaan lähes mahdottomia suorituksia. Psykologian kirjat ovat pullollaan varoittavia esimerkkejä siitä, kuinka hallitsevat äidit voivat aiheuttaa peruuttamattomia patologioita skitsofreniasta homoseksuaalisuuteen. Samat kirjat ja kasvatusoppaat kuitenkin nojaavat äidin keskeiseen merkitykseen (sic!) ja soimaavat, jos hän ei ole onnistunut kasvattamaan lapsista tasa-arvoisia ja tasapainoisia. Varsinaisesti äiti/nainen on ylevöitetty vallan käyttäjä vain silloin kun vallan käyttö on ollut epäitsekkästä ja tuottanut onnellisen lopun. Tätä moraaliteettia voisi verrata vaikkapa tapaukseen, jossa johtaja on määrännyt firman markkinoinnista ja tuloksena on ollut täydellinen epäonnistuminen. Johtajaa voidaan kritisoida ja syyttää mokaamisesta, mutta hänen oikeuttaan käyttää valtaa ei käy epäileminen. Tyypilliset naisvallan muodot ovat kuitenkin eri tavoin lain-suojattomia. Esimerkiksi sosiaalityöntekijän tai sairaanhoitajan vallan käyttöön suhtaudutaan toisin kuin poliisiin. Ja jos naiset hyödyntävät naiseuteen tai naisiin liittyviä ominaisuuksia kuten ulkonäköä, sosiaalista kyvykkyyttä, seksuaalisuutta, naispolitiikkaa jne. strategisesti ja häpeämättä, he ovat saavuttaneet asemansa jotenkin muuten kuin ns. reilulla pelillä.

Kysymys auktoriteetista on myös kaksisuuntainen. Alistuminen sen valtaan, jolla on legitimizeetti vallan käyttäjänä, on alistujalle toisenlaista kuin alistua oikeuttamattoman vallan alaiseksi. On järkevää noudattaa poliisin, jolla on virkavaltaa ja rangaistusvaltaa, käskyjä jopa silloin kun pitää niitä asiattomina. Samalla tavoin auktoriteetteja totellaan eikä heidän valtaansa edes kyseenalaisteta. Mutta äidin tai naisen valta on vaikeammin hahmotettavaa vaikutusvaltaa. Se määrittää, edellyttää, toivoo, ilman että sen taustalla olisi itsestään selvä vallan ääni tai ilman, että se edustaisi edes ”omaa” tahtoaan. Tähän valtaan alistuminen tai riippuvuus siitä uhkaa minuutta ja kokemusta itsestä itseriittoisena subjektina. Tällaisen vallan tunnustaminen voi tuntua jopa nöyryyttävältä: äiti on inha, sossut on perseestä! Koska

nöyryytyksen aiheuttaja, alistaja, ei ole valtahahmo, tunne purkautuu itseinhoisena raivona ja vihana.

Naisen ja miehen vallan hyväksymisen välinen ero on selvä kun katsoo sitä tapaa, jolla sosiaalistumme arvostamaan tietäntyyppistä valtaa yhteydessä miehiin. Opimme sekä hyväksymään että arvostamaan voimaa, jopa siihen liittyvää väkivallan mahdollisuutta. Minäkeskeinen itsevarmuus ja määrätietoisuus on ihailtavaa ja tunteiden hallinta kertoo persoonallisesta vahvuudesta. Auktoriteettia pitää olla käskyjen takana. Nämä miehekkäät vallan muodot miehekkäästi esitettyinä ovat tunnistettavia ja saavat hyväksynnän. Ne ovat myös osittain tunnistettavia, joskaan eivät yhtä arvostettavia naisiin ja äiteihin liittyen. Justiinat ja muut riivinraudat sekä ”thatcheriksi” nimittäminen kertovat tätä ambivalenssista. Mutta kuinka tavoittaa arvostaen se hiljainen, elintärkeä, vaikutusvalta, joka naisilla ja äideillä on elämässämme. Entä miten oppia myös hyväksymään erilaiset naiseuteen liittyvät vallan muodot, jotta elämä ei kuluisi ”mustan laavan” uhkan torjumiseen ja naiseuden inhoon?

Naisten vallan tunnustamisen ja oikeuttamisen vaikeus on yleisempi ilmiö. Mutta erityisesti naisvalta, valtaa omaavat naiset sekä riippuvuus naisesta vaikuttavat olevan tuskallisia miehille. Esimerkiksi miesten tunneriippuvuus vaimostaan tai naisten sosiaalisista taidoista on asia, joka herättää ahdistusta ja vihaa. (Vrt. Rich 1995, 70-71.) Tekisikö tämä ymmärrettäväksi sen, miksi parisuhteissa naisiin kohdistuu niin äärimmäistä väkivaltaa? Parisuhdeväkivaltaa tutkinut Marita Husso (1994b, 139) kirjoittaa, että naisiin kohdistuvan fyysisen väkivallan voi nähdä osana tai oireena vallitsevan symbolisen järjestyksen uusiutumisesta. Nainen lyödään paikoilleen. Naiseus tai feminiininen seksuaalisuus edustaa väkivallan tekijälle jotain, mikä uhkaa hänen sisäistämäänsä symbolista järjestystä.

Freudin *Toteemi ja tabu* -teoksen teemoja ja Kristevan ajattelua yhdistämällä voi väittää, että naiseuden inho, sellaisena ruumiillisuuden kammona kuin se modernistien runoissa näyttäytyy, on patriarkaalisen symbolisen järjestyksen (= isän lain) ylläpitämisen seuraus (vrt. Walker 1998, 107-108). Itse kuitenkin ajattelen, että kyse on keskeisesti eletystä äidin ja naisen vallan kieltämisestä sekä minuuden projektina että kulttuurista ilmausta hakevana asiana. Me olemme äi-

deistä ja naisista riippuvaisia ja heillä on sekä vaikutusvaltaa, asema-
valtaa että kyvykkyyttä toimia tahtonsa mukaan, vaikuttaa sekä yksi-
tyisesti että yhteiskunnallisesti. Äidin valta ja naisten keskeinen merki-
tys, vaikka siitä ei psykoanalyttisesti puhuisikaan, on tärkeä suoma-
laista yhteiskuntaa ajatellen. Esimerkiksi Juha Siltala (1994) korostaa
miesten elämäkertoja analysoidessaan äitien keskeisyyttä. Isät olivat
kuolleet tai muuten vain aina poissa. Porvarillinen avioliitto ei istunut
niukkuuden kulttuuriin, jossa myös naisten työpanosta on tarvittu
selviytymiseen. Koska miehillä ja isillä Suomessa ei ole ollut vahvan
perheenpään roolia, korostuu äidin ja naisen valta edelleen.

Samanaikaisesti kuitenkin kulttuurisesti kiellämme tämän vallan
olemassaolon eikä sille löydy ilmauksia, jotka legitimoisivat sekä val-
lan käytön että vallan alaisena olemisen. Meiltä puuttuvat hahmot,
jotka symboloisivat ylevöittäen maternaalista tai feminiinistä, mie-
heen ja maskuliiniseen palauttamatonta valtaa. Siksi äidin ja naisen
valta sekä oikeus käyttää valtaa kuuluu epäselvyyden ja käsittämättö-
myyden alueelle. Olemme riippuvaisia naisten ja äitien vallasta taval-
la, jota emme oikein ymmärrä. Se pelottaa ja uhkaa, minkä käsittä-
mättömyys inhottaa. Parasta on irrottautua vaikka väkisin.

Psykoanalyttisesti virittyneet teoriat minän tai subjektin synnys-
tä, viittaavat minään merkityksessä I eli siihen subjektiin, joka voi sa-
noa minä. Seuraavaksi siirryn kirjoittamaan arkisemmin naiseuden
inhosta ja identiteetistä naisena elämisen kautta. Tällöin keskiössä
ovat tietyt kulttuuriset identiteetit (tai subjektipositiot), jotka periaat-
teessa ovat sukupuoleettomia mutta käytännössä erilaisessa suhteessa
naisruumiin omaajaan kuin miesruumiin omaajaan. Toisin ilmaisten
mietin seuraavassa hegemonisten minädiskurssien suhdetta elettyyn,
ruumiilliseen naiseuteen. (Vrt. loppuviite 1.)

Sukupuolineutraali yksilöllisyys ja naiseuden inho

Nais- ja sukupuolitutkimuksesta käsin on pikku hiljaa muotoutunut
ruumiillisuutta korostava kanta sukupuolesta. Sen mukaisesti suku-
puoli ei ole biologinen tai opittu, eikä myöskään rooli, identiteetti tai

performanssi, vaan kaikkea tätä ja hieman ylitsekin. Sukupuoleksi merkityksellistytään.

Keskeistä merkityksellistymisessä on sukupuolittunut ruumis. Omaamme mieheksi merkityn tai naiseksi merkityn ruumiin. Koska sukupuolitettu ruumis on jo symboli, se ei ole merkityksetön vuorovaikutuksessa. Yksi naiseuden inhon ja sukupuolistuneen subjektiviteetin kannalta tärkeä merkityksellistymisen puoli ovat ne tavat, joilla itse, aina jo sukupuolitettuna yksilönä elää kulttuuriset representaatiot ja minuutta määrittävät diskurssit. (Ks. Ronkainen 1999a, 56-68.) Sukupuoli ei siis määrää yksilön kohtaloa tai subjektiviteettia, mutta subjektiviteetin muotoutumisessa ovat keskeisiä ne tavat, joilla meihin reagoidaan, meitä kohdellaan, meitä kosketaan, meitä kerrotaan ja me kerromme itseämme.

Marja Vehviläinen ja Päivi Korvajärvi ovat tutkineet, kuinka suomalaiset naiset kertovat itsestään ja sukupuolesta työelämässä. Marja Vehviläinen (1995) haastatteli tietojenkäsittelyn ammattilaisia. Heillä ei ollut sukupuolta työelämässä. Näin he ainakin ajattelivat, siitä huolimatta, että he kerääntyivät ryhmään keskustelemaan juuri tietojenkäsittelystä ja sen sukupuolesta. Eikä sukupuolella ollut myöskään Päivi Korvajärven (1996) tutkimuksen konttorityöntekijöiden mielestä sijaa työpaikan arjessa. Työelämässä, vakuuttivat haastateltavat, he olivat yksilöitä, jotka tekivät yksilöllisiä valintoja siitäkin huolimatta, että monet tunnistivat naisten etenemisvaikeudet työelämässä yhteiskunnallisena ongelmana. Ristiriita haastateltavien puheen ja työelämän käytäntöjen välillä onkin ilmeinen: työelämä on sekä työtehtävien tasolla että erityisesti hierarkian ja johtopaikkojen suhteen hyvin sukupuolistunut. Tämä sukupuolistuneisuus toteutui myös haastateltavien työpaikoilla ja ammattialoilla.

Ristiriidan sukupuolistuneiden käytäntöjen ja sukupuolineutraalin yksilöpuheen välillä voi ymmärtää siten, että sukupuolipuhe ja naiseus ovat mahdollisia vain tietyissä retorisisissa tiloissa. Samanaikaisesti kun yksi Päivi Korvajärven haastattelema nainen vakuutti aseman työelämässä riippuvan vain itsestä, hän kertoi perhe-elämän yhteydessä hankaluuksistaan tasapainotella työelämän ja perheen vaatimusten kanssa (Korvajärvi 1996, 106). Sukupuoli on siis jotain, jolla on lupa aktualisoitua perheen ja yksityisen yhteydessä. Toinen alue,

jossa sukupuolesta voi puhua, on suhteessa äitiyteen. Siten naisyksilön, henkilön, työntekijän, virkamiehen elämässä naiseuden tila on hyvin rajoitettu työelämässä ja julkisessa, mutta sallittua yksityisyydessä ja yhteydessä seksuaalisuuteen. Ehkä tämä naiseuden ja julkisen yhteensopimattomuus näkyy myös naistyöntekijöiden puheessa. (Vrt. Korvajärvi 2001.)

Ajatuksen naiseuden inhosta voi esittää myös kysymyksenä siitä, mikä on naiseuden ja naisruumiin paikka kulttuurissa. Jos naiseuden ja naisruumiin tila on hyvin rajattu yksityiseen ja tietynlaisiin naiseuden esityksiin, riittääkö se naiseuden tilaksi. Katsotaanko kulttuurisesti naisruumiin omaajia naisiksi vain yksityisessä? Vai käykö niin, että kaikesta huolimatta naisruumis ja naiseus tulevatkin huomatuiksi väärissä yhteyksissä, väärissä tiloissa? Ja jos/kun näin käy, tapahtuuko sille samoin kuin kaikelle muullekin kulttuuriselle epäjärjestykselle: sen kohtalona on määrittyä likana, epäpuhtaana ja inhottavana (ks. Douglas 2000, 47). Kertooko siis tämä, muustakin pohjoismaisesta työelämän tutkimuksesta (esim. Rasmussen 2001) ja julkisuudesta hyvin tuttu naisruumiin omaajien kertomus itsestä sukupuolettomina palkkatyöläisinä tai uraihmisinä, siitä uhkaavuudesta ja inhottavuudesta, jonka naiseus tai naisen ruumiillisuus saa julkisessa, erityisesti silloin kun on esiinnyttävä pätevänä ja vakuuttavana yksilönä. Mutta jos tästä on kysymys, on kysyttävä edelleen: mikä tekee julkisuudessa naiseudesta ja naisruumiista ongelmallisen naisille. Keskeiseksi tulee kysymys siitä, kuinka yksilöyden retoriikka ja sukupuolittunut naisruumis kohtaavat.

Naiseus yksilöyden antiteesinä

Yksilöyden retoriikka, jota esimerkiksi Joan Scott (1995) on analysoinut historiallisesti, perustuu oudolla tavalla ainutlaatuisuuteen ja samanlaisuuteen. Yksilöstä puhuttaessa puhutaan ruumiittomuudesta, riippumattomuudesta, sidoksettomuudesta, täydestä vapaudesta valita ja hallita kohtaloansa. Mutta samanaikaisesti he, keillä on sekä käytännössä että kulttuuristen merkitysten tasolla tähän mahdollisuus, ovat hyvin valikoituneita. Sosiaalisesti naiseus, äitiys, tyttäryys, vai-

mous on sitonut naiset toisiin hoivan etiikan ja usein myös taloudellisen riippuvuuden kautta.

Historiallisesti muotoutuneiden ajattelukulkujen ohella keskeistä ovat yksilöyteen ja ruumiiseen liittyvät mielikuvat. Antropologi Henrietta Moore (1994) toteaa, että länsimainen kulttuuri on ainoa, jossa sukupuolta tarvitaan, jotta voi olla ruumis. Periaatteessa ei ole mitään syytä sille, miksi sukupuolesta puhuminen ei toisi mieliimme mieheyttä yhtä lailla kuin naiseutta. Käytännössä kuitenkin sukupuoli ymmärretään kysymyksenä naisuudesta. Länsimaisessa kulttuurissa valkoisuus ja mieheys ovat ruumiittomuuden – siis ei-sukupuolen ja ei-rodun – ehtoja. Ne mielikuvat, jotka yksilön positiivisiin ominaisuuksiin liitetään: rationaalisuus, assertiivisuus, mahdollisuus puolustaa itseään, liikkumisvapaus, taloudellinen riippumattomuus ja niin edelleen, ovat mielikuvia, jotka assosioituvat maskuliinisuuteen pikemminkin kuin feminiinisyteen. Ainutlaatuinen yksilö onkin yksilöyden retoriikassa hyvin tietynlainen. Yksilön imaginaarinen hahmo on miehinen. Naiseus jää yksilöyden antiteesiksi, joka assosioituu ruumiiseen ja universaaliin naisen paikkaan. Se uhkaa. Olla nainen ja yksilö samanaikaisesti: naisyksilö, yksilöllisesti nainen, feminiininen subjekti, ei mahdu sukupuolineutraalilta vaikuttavaan minäretoriikkaan.

Nimeytyminen naiseksi näyttää siis olevan mahdotonta jos mieltä kohdelluksi yksilönä. Patriarkaatissa, toteavat Soile Veijola ja Eeva Jokinen (2001, 105-107), nainen on yhtä kuin lajilleen tyypillinen, toisella korvattava nainen, jonka persoonallinen erityisyys on mahdottomuus. Naiseus liittyy kasvottomaan laumaan ja luontoon, johonkin muuttumattomaan ja hallittavaan. Miesruumiin omaava ei tarvitse sukupuolineutraalia puhetta ollakseen yksilö ja päästäkseen subjektiksi. Mieheys ei ole sukupuoli *par excellence* kuten naiseus. Mieheys ja yksilöys, mieheys ja subjektius eivät riitele keskenään, vaan takaavat toisensa. Mieheys ei johda muuttumattomaan ruumiskollektiiviin, kuten naiseus. Jos mieheys liittyy ryhmään, liittyy se hänet samaan ketjuun muiden miesyksilöiden kanssa. Miesruumiin assosiaatiot yhtyvät valorisoituihin subjektin määreisiin: voimaan, riippumattomuuteen, erillisyyteen.

Jos tämän palauttaa artikkelin alkuun ja puheeseen ruumiista voi väittää, että sukupuolineutraaliin yksilöpuheeseen kätkeytyy naisille erityinen lupaus. Se lupaa vapautusta sukupuolesta ja sen myötä irrottautumista naisruumiista. Ja mikä psyykkinen lohtu tämä onkaan naisruumiin omaajalle, joka tahtoo olla minä ja subjekti. Naisruumis on huono subjektin ruumis. Sen rajat ovat huokoiset ja pehmeät. Se vuotaa, pettää eikä ole hallittavissa vaan tarvitsee suojelua. (Ronkainen 1999b.) Naisruumiin omaava subjekti on loukattavissa. Ruumiinsa kautta hän takertuu riippuvaisuuksien ja tarpeiden verkostoon. Kulttuurisesti sukupuoli johdattaa ruumiiseen, ruumis naiseuteen ja naiseus inhoon.⁵

Naisruumiista vapautumisen myötä nainen irtaantuu kollektiivisesta naiseudesta ja ”naisen kohtalosta”, joka kammottavimmillaan voi olla Naisten huone.

Kun aseistetut miehet tulivat heidän kyläänsä, he lakkasivat olemasta henkilöitä. Nyt he ovat vielä vähemmän. Heidät on pelkistetty kokoelmaksi samanlaisia naaraspuolisia luontokappaleita. (Draculæ 1999, 99.)

Ruumiittomana nainen pääsee subjektiksi. Hänen elämänsä ja kohtalonsa alkavatkin näyttäytyä hänen itsensä hallittavissa ja valittavissa olevilta. Hänelle aukeaa mahdollisuuksia, joita ’naisella’ ei ole. Siksi naiseus suhteessa yksilöyden ihanteeseen ei ole lainkaan itsestään selvästi positiivinen. Tämä tarkoittaa myös sitä, että sen tyyppiset asiat kuin äitiys tai vaimous tai hoivaavuus ovat menettäneet asemaansa identiteetteinä tai motivaation lähteinä. Niissä voi hukata itsensä; ne viettävät luonnolliseen naiseuteen, ne hautaavat elävältä. Siksi aiemmin jatkämaisiksi ajatellut piirteet yksilön ominaisuuksina vaikuttavat ongelmattomammilta kuin feminiinisiksi assosioituneita.

Tämä näkyy esimerkiksi Mirja Tolkki-Nikkosen (1990) tutkimuksessa, jossa hän pyysi naispuolisia ja miespuolisia opiskelijoita kertomaan meistä naisista ja itsestään. ’Me naiset’ ei ollut naisopiskelijoilla positiivinen samastumiskohde, vaan he kuvasivat ’meitä naisia’ negatiivisin määrein. Itsessään he korostivat ihmisyyttään. Silloin kun he kuvasivat itseään naisina, he näkivät itsensä poikkeuksellisina naisina.

Samassa tutkimuksessa miesopiskelijat eivät yhtä pakonomaisesti korostaneet ihmisyyttään, vaan he identifioituivat myös 'meihin miehiin'. (Tolkki-Nikkonen 1990, 25-28.)

Ongelma tulee siitä, ettei sukupuoli suinkaan ole kadonnut mihiinkään. 2000-luku on avoimen erotisoitu ja selkeästi tyttöjä ja poikia, naisia ja miehiä sukupuolittava. Tämän ajan nuoret kohtaavat oudosti sukupuolineutraaliutta ja yksilöyttä korostavat puhuvat samanaikaisesti, kun kulttuurinen kuvasto vyöryttää sukupuolitettuja, erotisoituneita ruumiita, ja he elävät osana sukupuolistuneita käytäntöjä. Seksuaalisuuden käyttö heteroseksistisesti ja perinteisesti, suoraan pornografisesti, on osa markkinointia, pukeutumista, elokuvien ja median maailmaa. Jähmeä sukupuolittaminen leimaa lapsille suunnattuja leluja, videopelejä ja musiikkia. Sitten 50-luvun romantiikan ja perheideologian emme ole olleet yhtä sukupuolitietoisia. Sukupuoli on osa eron tekemisen tavoistamme. Sukupuolta ei ehkä enää käytetä niin selkeästi naiset–miehet-dikotomiana, vaan sukupuoli kietoutuu muihin eroihin. Siten se on osa luokan, rodun, seksuaalisuuksien, elämäntapojen jne. erojen jännitteitä. Se on olemassa eroissa, mutta ei erona. Kuitenkaan elämämme ei ole yhtään sen vähemmän sukupuolistunutta kuin aiemminkaan, eikä ruumiimme ohuemmin sukupuolittunut. Sukupuoli on pikemminkin tihentynyt. Seurauksena on ristiriitaisia viestejä, puhutun, koetun ja nähdyn kohtaamattomuutta, ristiriitoja vailla vakiintuneita mahdollisuuksia käsitteellistää niitä.⁶ Naiseuden inhon erityinen kasvualusta länsimaaisessa kulttuurissa onkin näennäinen sukupuolineutraalius, sukupuoleton sukupuoli (Lempinen 2001), jonka ytimenä on maternaalisen ja feminiinisen kieltäminen (ks. Korvajärvi 2001, Ronkainen 2001).

Kuinka naiseutta voi rakastaa?

Soile Veijola ja Eeva Jokinen (2001) kirjoittavat Luce Irigarayn teoretisointia kehittäen persoonallisesti erityisen naisen rakastamisen mahdollisuudesta. He toteavat, ettei naista voi rakastaa niin kauan, kun naisella tarkoitetaan miestapaisen toiminnan määrittämää lajioletoa, toisella naisella korvattavaa naisen paikkaa. Hän ei osaa itse-

kään rakastaa itseään. Jos kulttuurisena vaihtoehtona naisruumiin omaavan yksilön kohtaamiseen on nähdä hänet ensisijaisesti naisena, jolloin yksilöys häviää tai yksilönä vailla naiseutta, ei naista voi rakastaa. He kirjoittavat, että naista voi rakastaa vasta kun heteroseksuaalisuudella on intiimi, sosiaalinen ja poliittinen olemassaolo. (Mt., 199-200.)

Tässä artikkelissa olen nimennyt kulttuurisen, symboliseen järjestykseen pohjautuvan naiseuden torjunnan naiseuden inhoksi. Sen vastavoimana voi toimia rakkaus, kunnioittava suhde naiseuteen, kunnioittava suhde eroon. Naiseuden kunnioittaminen ja sen rakastettavaksi tekeminen ei ole yksilöprojekti eikä sille myöskään riitä, että tapamme representoida naiseutta muuttuisivat. Symboliseen järjestykseen pohjautuvana, osittain ei-kielellisenä, sen vakuuttavuuden taustalla ovat tunteet, tavat toimia ja reagoida, tavat elää itsemme ja toistemme ruumiillisuus. Useat italialaiset ja ranskalaiset feministitutkijat korostavat, ettei rationaalinen tasa-arvotietämys ja sitä myötäilevä politiikkakaan riitä. Ne eivät murra arvottamista, naiseuden hierarkisoitua asemaa. Tarvitaan uutta gynosentrisyyttä ja strategista essentiaalisuutta, joka tähtää sekä feminiinisen auktorisointiin suhteessa valtaan ja subjektiuteen että uudenlaisiin naisesityksiin, jotka ”liittävät” merkitysten maailmaa hiukkasen.

Siis miten?

Luce Irigaray kirjoittaa naisten omien sukutarinoiden (sit. Veijola & Jokinen 2001, 107) keskeisyydestä. Niiden avulla voisi naisten yhteys naisensukuun palautua, naisen oma (siis ei miehen kautta kierrätetty) ja naisten välinen identiteetti kehittyä. Käytännössä se tarkoittaa esimerkiksi ehdotusta: kiinnostu naisesta itsestään. Kiinnostu äidistäsi, mummoistasi, tädeistäsi ja näe heidät myös muun kuin äitiyden tai sukulaisuuden kautta. Rakastu eroihin, joita et voi hallita, ruumiiseen, jota ei voi kontrolloida.

Feminiinisten sukutarinoiden ohella gynosentrisyyden toiseksi puoleksi voisi Adrianne Richin mukaan ajatella naisen henkisyys ja myyttisen jumaluuden arvostamisen. Rich (1976/1995) ohittaa kysymyksen siitä, onko matriarkaattia koskaan ollut olemassa. Koska sukupuolessa ei ole kysymys olemuksesta, ei kysymys todellisuudesta olekaan tärkeitä. Sen sijaan voisi kuvitella gynosentrisen maailman,

jossa on olemassa naisjumalia ja myyttejä vahvoista, kunnioitetuista naisista ja jossa naiseudella on alkuperäistä valtaa. Hän kehottaa miettimään millaisen tunnun itsestä naisena (ja naiseudesta itsessään) nämä kuvat antaisivat. Ainakin ne vakuuttaisivat hänet henkisesti, avaisivat naiselle osallisuuden essentiaalisiiin mysteereihin. Nämä mielikuvat kertoisivat naisille, että valta, kyky herättää kunnioitusta ja keskeisyys kuuluvat heille luonnostaan. (Mt., 94.) Se ei ole sattumaa tai ainokaisuuteen liittyvä ihme. Heillä naisina on myös suora suhde auktoriteettiin.

Adrianne Rich esittää kehotuksensa naisille, mutta sen voi esittää myös miehille. Kuvitelkaa naisjumaluus, naisvalta, jokin, mikä kuuluu naiseuteen. Eikö riippuvuus naisesta ja äidistä tulekin hyväksyttävämmäksi, eikö turvan ja avun hakemisen stigma hälvene?

Tämä tarkoittaa myös sitä, että naiseuden ja vallan suhde on ajateltava uudelleen sekä omassa elämässä että yleisemminkin. Naisten vallan hyväksynnästä ja feminiinisen vallan muotojen tunnistamisesta voi jatkaa sen oivaltamiseen, miten valta itsessään voisi muuttua. Miksi vallan paradigmaattisena muotona toistetaan asemavaltaa tai ylivaltaa? Kuinka niin valta antaa vain oikeuksia? Eikö sen pitäisi johdattaa vastuuseen? Millaista voi olla eettinen valta? Rakkausvalta? Rakastava valta? Kuinka niin vallan vastakohtana olisi alistuminen tai voiman vastakohta heikkous? Miten niin itsestään selvää on, että valta, voima ja maskuliinisuus ketjuttavat vastakohdakseen alistuksen, heikkouden ja feminiinisuuden? Miksi riippuvuus on heikkoutta – eikö se ole pikemminkin uskallusta? Entäpä jos todellakin vallan peruskuva olisi äidin valta? Kuinka se muuttaisi tapaa ajatella vallasta?

Keskeistä symbolisen järjestyksen ylläpidossa ja myös suhteessa kielelliseen, diskursiiviseen, on toisto, toiminta todeksi. Ruumiillisuuden korostamisesta huolimatta eivät sukupuoli ja sukupuolena elämisen saamat merkitykset ole itsestään selviä, luonnollisella perusteltavia eivätkä muuttumattomia. Yksi hiljaisen muutoksen tapa on toimia toisin. Jos yksi keskeinen naiseuden inhoa ylläpitävä käytäntö tulee sukupuolineutraaliudesta ja yksilöpuheen kaavamaisesta retorikasta, pitäisi meidän rikkoa sukupuolineutraalin yksilön lumo. Voi esiintyä yksilöinä ja naisina erilaisin tavoin, toistaa vakiintuneita kuvia naiseudesta ja seksuaalisuudesta hieman toisin ja uusissa yhteyksissä. (Ronkainen 1999a, 219-221.)

Hankalinta naiseuden rakastamisessa on, että tämä teko sinänsä on mahdoton länsimaisessa kulttuurissa (vrt. hooks 1996). Vaikka yksilö voikin valita päämääränsä, arvonsa ja toimintatapansa, se mikä kulttuurisesti ymmärretään arvostettuna, haluttavana ja kiinnostavana, ei ole yksilöllisesti valittavissa. Naiseuden rakastaminen jossakin muussa muodossa kuin isän silmien kautta rakastettavaksi asetettuna, haastaa kohtaamaan ristiriitaisia tunteita, altistaa naurettavaksi ja joskus oudoksi, johdattaa hyppäämään ennen kuin katsoo. Se on kuitenkin kiehtovaa ja naisruumiissa eläville myös pakko: naisista ja naiseudesta itsessämme ja elämässämme emme myöskään pääse eroon. Voi valita, asettaako minuutensa inhon pohjaimun varaan vai merkityksellistääkö naiseutta ja sen myötä myös itseä ruumiillisena subjektina toisin.

Ehkäpä jotain tällaista tavoittelin aikamani, kun jatkoksi alussa esittelemääni määritelmään kirjoitin:

Kun väliviivat katoavat muodostaa nainen–naisuus–naisellisuus kurimuksen, syvän kurkun, joka uhkaa. Se liuottaa itsyyden, minuuden. Minä ei ole, mutta se ei myöskään katoa. Se ei muutu turvallisen olemattomaksi vaan on juuri hukkoa naismoninaisuuden eri puoliin. Kauhittavinta on kuitenkin, että hukkumisen hetkeen nivoutuu halu haluun, kaipuu kiellettyyn. Kuin unelma painosta, joka antaisi, sitten kuitenkin, merkityksen aina jo.

Lopuksi

Modernistien naiskuva, Slavenka Drakulićin romaani, sekä postmoderni, länsimaiseen yksilöllisyyteen tukeutuva ajattelu kohtaavat toisensa naiseuden inhon alueella. Modernistit kiteyttävät tietynlaiseen ruumiillisuuteen kohdistuvan kauhun. Avoin, aukkoinen, ääriviivoiltaan huokoinen, passiivinen ja kuolemasta muistuttava ruumis – siis limaisa, odottava naisruumis – on kammottava ja halveksittava. Drakulićin kuvaamat sotilaita viihdyttämään pakotetut naiset on taas palautettu naisruumiiksi, joiden bruttaali, sattumanvarainen kohtelu korostaa sitä, ettei näillä luontokappaleilla ole enää IHMISOIKEUK-

SIA EIKÄ YKSILÖLLISYYTTÄ. Yksilöllisyyttä ja sukupuolen konstruktivisuutta korostavien ajattelukulkujen taustalta puolestaan löytyy merkitysten ketju: kulttuurisesti ruumiillisuus, naiseus, ja ei-yksilöllisyys nivoutuvat toisiinsa siten, että naisruumiin omaaja ei ole oikeasti yksilö.

Kutsun naiseuden inhoksi valtaintensivistä ja hierarkisoivaa dynamiikkaa, joka vallitsee naiseuden torjumisen ja yksilöyden retoriikan välillä. Dynamiikka on pitkälti tiedostamatonta tai tunnistamatonta. Sen keskiössä on symbolinen järjestys elettyinä eli se tapa, jolla ruumiilliset, aina jo sukupuolitetut yksilöt elävät tiettyssä ajassa ja paikassa, tiettyssä kulttuurissa ja sosiaalisessa järjestyksessä. Naiseuden inhossa on kyse sekä yksilöiden eletystä elämästä että sosiaalisista käytännöistä.

Abjektin teoria kuvaa sitä tapaa, jolla naiseudesta tulee minuuden antiteesi, mutta samanaikaisesti jotakin, joka on kammottavuudessaan kiehtovaa. Se, mihin abjektin teoria ei täysin kuitenkaan vastaa, on kysymys äidin vallasta. Tavallisesti abjektio ymmärretään riippuvuuden, tarvitsevuuden ja sulautumisen kaipuun torjumisena eikä äidin vallan kieltämisenä. Mutta mitä muistolle tai kokemukselle äidin vallasta tapahtuu? Ei kai se tosiasia, että olemme kaikki naisesta syntyneitä, äidin vallassa eläneitä, voi hävitä yksilön tai yhteiskunnan muistista?

Siksi korostan äidin ja naisen vallan lainsuojatonta luonnetta. Tälle vallalle ei löydy auktorisoitua, äidin ja naisen valtaa legitimoivaa paikkaa. Kuitenkin äitien ja naisten valta on arkista kokemustamme. Se, että tämä kokemus ei käsitteellisty oikeutettuna riistää meiltä, äidin ja naisen vallan alaisilta ja heistä riippuvaisilta, luvan hyväksyä se. Pohjaisiko tähän symboloimattomuuteen naiseuden ja naisruumiin tabu ja kokemus vaarasta, naisruumiin pelottavuudesta? Seurauksena on naiseuden inho. Olipa kyse sitten itseinhosta (alistumme jonkun sellaisen valtaan, jolla ei ole vallan asemaa, olemme riippuvaisia jostakin, joka on heikko), joka projisoituu naiseen tai siitä, että inhoamme tätä vallan käsittämättömyyttä, se johtaa paniikkiin irrottautua. Jotkut, usein miehet, irrottavat itsensä väkivallalla, toiset naiseuden ja äidin kieltämisellä.

Naiseuden inhossa ei ole kyse triviaalista kulttuuripiirteestä tai vain yksittäisten ihmisten kokemuksista. Raiskaukset ja muu seksuaalinen väkivalta, parisuhdeväkivalta, naiskauppa ja pakkoprostituutio ovat ilmiöitä, joiden taustalta naiseuden inho löytyy. Naiseuden inho oikeuttaa, tekee mahdolliseksi erityisesti naisiin ja heidän ruumiiseensa kohdistetut rikokset. Keskeistä niiden ongelmallisuudessa uhrin kannalta on, ettei kokemus johdu siitä, mitä nainen on yksilönä tehnyt, vaan siitä, mitä hän edustaa. Samoja piirteitä on havaittavissa myös naistapoissa, joihin – tavallisemmin kuin miestappoihin – liittyy seksuaalista halventamista ja sukupuolivihaa. Myös pornografian voi osittain lukea yhdeksi naiseuden inhon representaatioksi. Toinen kukoistava naiseuden inhoa huokuva representaation laji on sarjamurha-dekkarit.

Naiseuden inhosta puhuminen tai kirjoittaminen herättää usein närää. Uhrifeminismia, määkii kriittinen kulttuurintutkija. Feminististä miesvihaa, puhisee iltapäivälehden kolumnisti. Näin ei kyllä ainakaan tehdä naisasiaa seksikkääksi, varoittaa markkinatutkija. Selvää lepsopropagandaa, toteaa huolestunut miesaktivisti. Eihän sinulla ole edes kunnan empiriaa väitteittesi tukena, irvii realistisen näkemyksen omaava politiikantutkija. Toi on tosi ryppyotsaista, letkauttaa kansakunnan viihdyttäjä. Taustalla sukupuolineutraalien kansalaisten kuoro toistaa: mutta Suomihan ON tasa-arvon mallimaa!

Inhasta aihepiiristä huolimatta artikkelini keskeinen avaus ei ole inha. Esitän, että naisilla on valtaa, joka heille kuuluukin. Esitän, että he osaavat ja saavat hyödyntää naiseutta vallan lähteenä. Esitän, että voimme juhlistaa naisenergiaa, naisten sukutarinoita ja ylevöittää myyttisiä naishahmoja symbolisiksi auktoriteeteiksi. Esitän, ettei naisten tarvitse hävetä vallankäyttöä tai vaikutusvaltaansa. Esitän, että tässä vallassa on paljon nautinnollista ja hyödyllistä. Ja edelleen esitän, että maailma olisi paljon parempi ja me yksittäiset ihmiset suhteessa toisiimme ja itseemme onnellisempia, jos voisimme hyväksyä naiseuden ja siihen kuuluvan vallan.

Viitteet

¹ Tämä on se kohta, jossa antropologinen ymmärrys symbolisesta ja kristevalainen/lacanilainen puhe symbolisesta järjestyksestä sekä yhtyvät että eroavat. Symbolisen järjestyksen yhteydessä viitataan kielelliseen, jonka toisena poolina on semioottinen (=esikielellinen) tai imaginaarinen. Antropologisesti symbolinen viittaa mihin tahansa symboloituun eli tietyllä, vakiintuneella merkillä (=symboli) merkittyyn. Se, mikä on KULTTUURISSA symboloitu, on usein kielellisen ulkopuolella siten, ettei sitä voi selittää, vaan symbolisuhteet esitetään esim. rituaaleissa. Lisäksi symboli on merkki, joka viittaa 'taakseen'. Se saa merkityksensä siitä, mihin se viittaa mutta se ei itse merkityksellistä. Vaikka termien käyttöyhteydet eroavat – psykoanalyttisesti symbolinen järjestys viittaa minuuden syntyyn, antropologisesti taas kulttuurin järjestykseen – voi niiden välille ajatella myös yhteyden. Kielellisen järjestys pohjaa kulttuurin perustavaan symbolisaatioon. Kuitenkin kielenkäyttö on myös omalakinen merkitysten järjestelmä. Siten kielen symbolisen järjestyksen ja kulttuurisen symbolisaation (tai eletyn symbolisaation) välillä voi olla ristiriita.

² Freud nojaa Darwinin väitteeseen, jonka mukaan alkukantainen ihminen alun perin eli pienissä yhteisöissä, jokainen mies vaimonsa – tai, mikäli hän oli mahtimies, useamman vaimonsa – kanssa puolustaan heitä muita miehiä vastaan. (Freud 1989, 150-151.)

³ Oidipus-kompleksissa on kyse pojan eroottisävyisestä rakkaudesta omaan äitiinsä ja halusta saada tämä itselleen. Siksi isästä tulee vihattava kilpailija. Kilpailu on mahdollton. Isällä on valtaa, fallos, hän voi jopa kastroida poikansa. Psykkisenä ratkaisuna kastroatiouhkkaan toimii luopuminen äidistä rakkausobjektina ja samastuminen isään.

⁴ Kiitän Tiina Vainiota tästä ilmaisusta.

⁵ Naisruumis on länsimaisessa kulttuurissa myös seksualisoitu ruumis. Siten sukupuollettomuuteen pyrkimisen voi ymmärtää myös seksuaalisuuteen liittyvien merkitysten välttämisenä ja eroottisen rauhan vaalimisena. Naisille tämä on erityisen keskeistä, sillä kulttuuristen merkitysten tasolla nainen voidaan häpäistä seksuaalisuuden kautta tehokkaammin ja monimuotoisemmin kuin mies.

⁶ Naisten puhuessa itsestään ja naiseudesta tapaa usein oudon häilyvyyden. Esimerkiksi käy vaikkapa naispuolinen rokkari, joka julistaa, ettei ole mikään naisrokkari vaan musiikin ammattilainen siinä kuin jatkätkin, ja joka seuraavana hetkenä esiintyy Muijarock-tapahtumassa ja paljastaa haastattelussa, että on hänessä tämä pehmeä, naisellinenkin puolensa. Oudonlaista suhdetta kuvastaa ehkä myös naispuolisten pappien kommentointi naispappeuden 10-vuotisjuhlan tienoilla. Kymmenen vuotta sen jälkeen kun naiset vihdoinkin saivat oikeuden pappisvihkimykseen sukupuolestaan huolimatta – asiaa kommentoineet papit totesivat, ettei sukupuolella ole väliä heidän työssään, ja siksi he toivovat käytettävän mieluummin nimitystä pappisnainen kuin naispappi.

Kirjallisuus

- Apo, Satu 1995: *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Chanter, Tina 1998: *Abjection and Catharsis: Waves and Museums*. Julkaisematon lähde. Esitelmä Jyväskylän yliopistossa Body and Society-kesäkoulussa, elokuussa 1998.
- Douglas, Mary 2000: *Puhtaus ja vaara. Rituaalistisen rajanvedon analyysi*. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere. (Julkaistu ensimmäisen kerran 1966.)
- Freud, Sigmund 1989: *Toteemi ja Tabu. Eräitä yhtäläisyyksiä villien ja neuroottisten sielunelämässä*. Suom. Mirja Rutanen. Love-kirjat, Helsinki. (Julkaistu ensimmäisen kerran 1913.)
- Grosz, Elizabeth 1990: *Jacques Lacan. A Feminist Introduction*. Routledge, London and New York.
- Heinämaa, Sara 1996: *Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Gaudeamus, Helsinki.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Utriainen, Terhi 1994: Äiti ja kuolema. Itse(murha) matrilinearisessa jatkumossa. Teoksessa Sara Heinämaa & Sari Näre (toim.): *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Gaudeamus, Helsinki, 192-207.
- hooks, bell 1996: Loving Blackness as Political Resistance. Teoksessa hooks, bell: *Killing Race: Ending Racism*. Penguin, London, 146-162.
- Husso, Marita 1994a: Abjekti. Teoksessa *Näkymätön käsite*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita No. 88, Jyväskylä, 7-22.
- Husso, Marita 1994b: Parisuhdeväkivalta ja pahoinpidelty ruumis. Teoksessa Sara Heinämaa & Sari Näre (toim.): *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Gaudeamus, Helsinki, 130-144.
- Korvajärvi Päivi 1996: Sukupuoli työpaikalla. Teoksessa Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi (toim.): *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Vastapaino, Tampere, 89-108.
- Korvajärvi, Päivi 2001: Gender Neutral Gender and Denial of the Difference. Teoksessa B. Czarniawska. & H. Höfpl, (toim.): *Casting the Other. The Production and Maintenance of Inequalities and Equalities in Work Organizations*. Routledge, London. (Painossa.)
- Kristeva, Julia 1982: *Powers of Horror. An Essay on Abjection*. Columbia University Press.
- Kristeva, Julia 1998: *Musta aurinko. Masennus ja melankolia*. Nemo, Helsinki. (Julkaistu ensimmäisen kerran 1987.)
- Lappalainen, Päivi 1996: Rakkaudella. Julia Kristeva ja maternaalinen subjekti. Teoksessa Päivi Kosonen (toim.): *Naissubjekti ja postmoderni*. Gaudeamus, Helsinki, 89-110.

- Lempiäinen, Kirsti 2000: Being Finnish as a Context for Gender. A Case Study on Sociological Texts. Teoksessa Sirpa Leppänen & Joel Kuortti (toim.): *Inescapable Horizon. Culture and Context*. Publication of The Research Unit for Contemporary Culture 64/2000. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Moore, Henrietta 1994: *A passion for difference*. Polity Press, London.
- Mäenpää-Reenkola, Elina 1997: Naisen viha, kosto ja syyllisyys. Teoksessa P. R. Sundell, & H. Tikkanen (toim.): *Keskusteleva psykologia*. Tulevaisuuden ystävät, Helsinki, 131-139.
- Määttänen, Kirsti 1996: Muisti ja muistamisen tunnot. Teoksessa Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.): *Muistikirja. Jälkien jäljillä*. Tutkijaliitto, Helsinki, 10-25.
- Rasmussen, Bente 2001: Kollektivsvake kvinner og kollektivsterke menn? *Kvinneforskning*, 25:1, 47-61.
- Rich, Adrienne 1995: *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*. W.W. Norton & comp., New York & London. (Julkaistu ensimmäisen kerran 1976.)
- Ronkainen, Suvi 1999a: *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Ronkainen, Suvi 1999b: Häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan dynamiikassa. Teoksessa Sari Näre (toim.): *Tunteiden sosiologiaa I*. SKS, Helsinki, 131-154.
- Ronkainen, Suvi 2001: Gendered Violence and Genderless Gender. *Kvinder, Køn & Forskning*, 10:1, 45-57.
- Scott, Joan 1995: Universalism and the History of Feminism. *differences*, 7: 1, 1-14.
- Siltala, Juha 1994: *Miehen kunnia*. Otava, Helsinki.
- Solheim, Jorun 1998: *Den åpne kroppen. Om kjønnsymbolikk i moderne kultur*. Pax, Oslo.
- Tolkki-Nikkonen, Mirja 1990: Womankind of Humankind? On Women's Social Identity. Teoksessa Z. Boksanski & M. Tolkki-Nikkonen: *Dimensions of Social Identity in Finland and Poland*. Research reports A:20 1990, University of Tampere, 23-30.
- Vehviläinen, Marja 1997: Women's Groups, Standpoints, Technical Subjectivities, and 'Ecriture Feminine' in Technology: Methodologies of Gender and Technology Research. Teoksessa Marja Vehviläinen (toim.): *Gender, Expertise and Information Technology*. Department of Computer Science, University of Tampere, Tampere.
- Veijola, Soile & Jokinen, Eeva 2001: *Voiko naista rakastaa. Avion ja eron karuselli*. WSOY, Helsinki.
- Violainen, Merja 1994: Pahan kukkia. Modernin miesrunouden naiskuva. Teoksessa Sara Heinämaa & Sari Näre (toim.): *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Gaudeamus, Helsinki, 225-242.
- Walker, Michelle B. 1998: *Philosophy and the Maternal Body. Reading Silence*. Routledge, London and New York.

Naiseuden paikkoja

HILJAISET TYTÖT JA SUULAAT ”MUIJAT”: NAISEN ÄÄNTÄ OPPIMASSA

Tuula Gordon

Kategoria ’nainen’ ei ole itsestään selvä vakio, vaan sosiaalisesti, kulttuurisesti ja materiaalisesti tuotettu kimppu määrittelyjä. Nämä määrittelyt yhtenäistyvät prosessissa, jossa joku henkilö nimetään jossain tilanteessa ’naiseksi’. Nimeämiseen kytkeytyy oletus essentiaalisesta, luonnollisesta naiseudesta. Tämä essentiaalinen, luonnollinen naiseus ei kuitenkaan ole itsestään selvää ja aina samanlaista, vaan naiseksi nimeäminen tapahtuu naisellisuuden performatiiveja tulkiten (vrt. Butler 1990). Sukupuoli on tilanteittainen, ajallinen konstruktio, joka joissain konteksteissa on keskeisenä läsnä – esimerkiksi kun tytöt ja pojat jaetaan koulussa erilliseen liikunnan opetukseen, ja toisissa häipyä enemmän taka-alalle – esimerkiksi kun tyttöjä ja poikia liikkuu myös sekaryhmissä urheilukentälle (vrt. Gordon, Holland & Lahelma 2000). Kun Denise Riley (1988) pohtii kategoriaa ’nainen’, hän kysyy ”olenko aina tuo nimi”, ja esittää, että ’nainen’ ei ole joka hetki nainen.

Yksi tärkeä performatiivinen naiseuden merkki on ääni. Äänen kautta ei pelkästään nimetä naiseksi, vaan sen kautta ’nainen’ asetetaan myös naisellisuuden jatkumoon. Lisäksi äänen on katsottu tuovan mukanaan myös *puhuvan* subjektin läsnäolon, melkein luonnostaan (Keskinen, 1999, 5). Pohdin tässä tyttöjen ääntä kouluympäristössä ja ongelmallistan dualistista käsitystä äänekkydestä ja hiljaisuudesta – hiljaisuus voi olla repressiota ja se voi olla vastarintaa, mutta useimmiten kyse on moninaisista prosesseista ja käytännöistä.

Valerie Walkerdine (1985, 205) on ehdottanut, että hiljaisuudessa ja puheessa on kyse läsnä- tai poissaolosta sekä samalla kontrollista ja mahdollistamisesta – kuka puhuu ja kuka ei. On tärkeää kysyä mitä

voidaan sanoa ja milloin. Rationaalisen, järkeä käyttävän, argumentoivan (mies)yksilön konstruktio on tuottanut samalla (naisen) puhumattomuuden patologisena. Hiljaisuutta on kytketty sekä vastarintaan että repressioon, Walkerdine toteaa – puhumattomuus voi olla valinta tai pakko.

Suomalainen konteksti on pohdinnalleni merkittävä. ”Suomalainen nainen” representoidaan vahvana, itsenäisenä ja tasa-arvoisena kansalaisena, jolle rationaalinen yksilöllisyys on avoinna (vrt. Ronkaisen artikkeli). Analysoin suomalaisiksi naisiksi kasvatettavien tyttöjen äänen käyttämistä ja käyttämättä jättämistä. Olen kiinnostunut siitä, miten tyttöjen puhetta kontrolloidaan, ja erityisesti olen kiinnostunut raottamaan hiljaisuuden verhoa ja purkamaan kategorialla ’hiljainen tyttö’. Pohdin tätä näennäisen yhtenäistä, mykkää kategorialla ja pyrin kirjoittamaan hiljaisuuteen ääntä.

Sanalla ’ääni’ on monia eri merkityksiä. Ääni on sekä ruumiillinen että sosiaalisen ja kulttuurin läpäisemä. Ääni on fyysistä, kuuluvaa, mutta myös metaforista – sanonnalla ”en saa ääntäni kuuluville” voi olla erilaisia merkityksiä, jotka voivat viitata joko siihen, että kukaan ei kuule, mutta myös siihen, että kukaan ei kuuntele tai siihen, ettei ääntä tule.

bell hooks (1989) on kirjoittanut äänestä viitaten ”takaisin puhumiseen” (*talking back*). Se tarkoittaa, että nainen puhuu auktoriteettihahmolle tasa-arvoisena, uskaltaa olla eri mieltä ja vastustaa ”sopivaa naisen puhetta”. Takaisin puhuminen on välttämätöntä kulttuureissa, joissa naisten odotetaan noudattavan ”verbaalista hygieniää”. Tätä verbaalista hygieniää opetetaan aikuisillekin naisille keskeyttämällä heidän puhettaan (Cameron 1995). hooks toteaa, että vaikka takaisin puhuminen saattaa olla vaikeaa ja raastavaa, vastaan väittäminen on kuitenkin valtaistavaa. Michelle Fine esittää, että naiset on sidottu pitämään salaisuuksia, ja huomauttaa, että hiljaisuudella on hintansa (Fine 1992, 21). Fine pohtii hiljentämisen prosesseja kouluissa, keskittyen vastarintaiseen sorrettujen puheeseen (1992, 115, 138); sukupuoli, yhteiskuntaluokka ja etnisyys kietoutuvat toisiinsa kontrollin ja vastarinnan prosesseissa.

Feministit viittaavat usein ajatukseen ”äänen antamisesta” sorre-
tuille ryhmille. Valerie Walkerdine (1985) kuitenkin kritisoi ajatusta, että valtaa vaille oleville voidaan ”antaa” ääni. Hiljaisilla ei välttämättä

tätä ääntä ole, sillä alistavat rakenteet ja käytännöt eivät aina anna mahdollisuuksia oman äänen kehittämiseen. Fine ehdottaa, että ääntä voidaan myös ruokkia. Walkerdine on analysoinut erityisesti työväenluokkaisten tyttöjen ja naisten hiljaisuutta ja mahdollisuuksia sen murtamiseen.

Ääni koulussa

Koulussa ääni on tärkeä asia. Ääni lävistää tilaa, kulkee paikasta toiseen, mukautuu, vastustaa, dramatisoi, neuvottelee, kommentoi, vastaa, kysyy, kuiskaa, huutaa, juttelee, nauraa. Koulun tilassa risteilevät opettajan ääni, opiskelijoiden äänet, työskentelyn äänet, liikkeiden äänet, keskusradio, soiva kello. Opettaja kontrolloi ääntä, jakaa oikeutta ääneen, vaientaa ja käyttää suurta osaa äänitilasta. Ääntä kuuluu paljon myös pojilta. He kilpailevat toistensa ja opettajan huomiosta. Ääni on tärkeä osa sosiaalisten järjestysten muodostamisessa ja muuttamisessa. Äänen kautta käydään neuvotteluja ja kamppailuja kontrollin ja toimijuuden välimaastossa nuorten etsiessä enemmän mahdollisuuksia ja osallisuutta koulun sosiaalisissa järjestyksissä, ja opettajien pyrkiessä turvaamaan työrauhan ja oman positionsa luokahuoneessa.

Projektissa *Kansalaisuus, erot ja marginaalisuus – lähtökohtana sukupuoli* (Suomen Akatemia) teimme vertailevaa, poikkikulttuurista, kollektiivista etnografista tutkimusta kahdessa Helsingin yläasteen koulussa, Kivikulmassa ja Viherpuistossa (yhdessä Elina Lahelman, Pirkko Hynnisen, Tuija Metson, Tarja Palmun ja Tarja Tolosen kanssa, ks. Gordon ym. 2000). Janet Holland teki tutkimusapulaisineen vastaavaa tutkimusta Lontoossa kahdessa yläasteen koulussa (esim. Gordon, Holland & Lahelma 2000).

Osa meistä oli tehnyt tutkimusta koulussa aikaisemminkin, kaikki olimme tutustuneet kasvatusta ja sukupuolta koskevaan tutkimukseen. Lisäksi olimme valmistautuneet kenttätööhön huolellisesti. Olimme todenneet, että tila ja ruumiillisuus jäävät koulututkimuksissa usein vähälle huomiolle. Halusimme tämän takia kiinnittää huomiota myös näihin teemoihin. Tarkoituksenamme oli myös kuulla hiljaisuutta ja nähdä tapahtumattomuutta (Gordon, Holland, Lahelma &

Tolonen, 1997). Olimme muodostaneet koulun kolme analyyttistä kerrostumaa, virallinen, informaali ja fyysinen koulu, joiden tarkoituksena on ollut toimia sekä havainnoinnin, analyysin että kirjoittamisen apuvälineinä.

Koulun arkipäivässä virallinen koulu näyttäytyy opetusmenetelminä, opetusmateriaaleina, oppikirjoina, opetuksen sisältöinä ja opetuksen ympärille rakentuvana luokkahuonevuorovaikutuksena. Virallinen koulu viittaa myös koulun sääntöihin ja viralliseen hierarkiaan opettajan ja opiskelijoiden välillä. Informaalilla koululla tarkoitamme opettajien ja opiskelijoiden informaalia vuorovaikutusta oppitunneilla ja oppituntien ulkopuolella. Koulussa rakentuu myös informaaleja hierarkioita sekä opiskelijoiden ja opettajien kesken että heidän välilleen. Fyysisellä koululla viittaamme kouluun tilana, sekä liikkeen, äänen, ajan ja ruumiillisuuden säätelyyn koulussa. Analyttisesti koulun kerrostumat ovat erotettavissa toisistaan, mutta koulun arjessa ne kiehtoutuvat toisiinsa. Kerrostumien tarkastelu auttaa hahmottamaan kouluelämän moninaisuutta ja toisaalta kiinnittämään huomiota asioihin, jotka koulututkimuksessa usein ovat jääneet huomiotta (Gordon ym. 2000).

Alussa poikien äänekäs toiminta vei tutkijoiden huomion (Gordon ym. 1997). Saavuimme kentälle uuden lukuvuoden alkaessa, yhtä aikaa uusien seitsemäsluokkalaisten kanssa. Meillä kullakin tutkijalla oli nimikkoluokkansa molemmissa kouluissa. Vierailimme myös toistemme luokilla, joten pystyimme keskustelemaan kenttätöistä tietäen yhteisesti jaetun kautta, mihin kontekstiin yksittäisten tutkijoiden pohdinnat omista havainnoistaan ja kokemuksistaan sijoittuivat (Gordon ym. 2000). Ensimmäisissä kokouksissamme käsitelimme hyvinkin paljon kovaäänisiä poikia ja yleensäkin koulun vilkasta äänimaastoa. Jouduimme tekemään yhä uudestaan tietoisia päätöksiä siirtääksemme katseemme pois näkyvimmästä toiminnasta, jotta voisimme muodostaa tarkempaa kuvaa luokkien eri ryhmittymistä ja niiden erilaisista toimintatavoista. Pyrimme astumaan hiljaisuuden verhon taakse.

Ensimmäiseen koulupäivään liittyi hiljaista jännitystä ja riemunkiljahduksia silloin, kun nuoret pääsivät samalle luokalle kavereiden kanssa (Lahelma & Gordon 1997). Analysoidessamme kahteen en-

simmäiseen kouluviikkoon liittyvää aineistoa (tuntimuistiinpanoja, tutkijoiden päiväkirjoja ja oppilaiden haastatteluja), totesimme luokkien ja opetusryhmien sosiaalisten järjestysten ensi päivien voimakkaan liikehinnän jälkeen vähitellen asettuvan, kun luokan hierarkkiset järjestykset alkoivat muodostua. Mutta kahden ensimmäisen viikon aikana oman paikan etsiminen leimasi niin oppilaiden kuin tutkijoidenkin toimintaa (Gordon ym. 1999).

Olemme hahmottaneet sukupuolta näissä hierarkkisissa järjestyksissä dynaamisena erona, jolloin sen merkitys vaihtelee tilanteittain; koulussa nuoret saattavat liukua tyttö- ja poikaryhmistä sekaryhmiin ja takaisin. Joissain konteksteissa sukupuoli nousee merkittäväksi kategoriaksi, joissain konteksteissa se taas kietoutuu muihin erojen ulottuvuuksiin tai liudentuu yhteyksien luomiseen. Sukupuolijärjestykset vaihtelivat tutkimissamme luokissa ja muuntuivat myöskin tilanteesta toiseen.

Suulaat muijat

Ääni on keskeinen koulun sosiaalisten järjestysten jäsentäjä (ks. myös Tolonen 2001). Ääni jakaa esimerkiksi opettajia ja oppilaita ja tyttöjä ja poikia. Analysoidessamme tapoja, joilla sosiaalinen järjestys koulussa muotoutui, totesimme joidenkin oppilaiden etsivän sooloilijan paikkaa. Sooloilu suotiinkin joillekin pojille, jotka myös useimmiten tätä paikkaa etsivät. Tyttöjen sooloilyritykset tulkittiin helpommin suulaudeksi. Esimerkkeinä sooloilijan paikkaa hakeneista ja saaneista pojista olivat Matti Kivikulmassa ja Manu Viherpuistossa. Molemmat kommentoivat jatkuvasti luokan tapahtumia sekä opettajien ja oppilaiden puhetta. Vaikka heidän kommenttinsa saattoivat välillä ärsyttää muita, heidän toiminnalleen löytyi kuitenkin kaikupohja, joten he onnistuivat välttämään konflikteja oppitunneilla (Gordon ym. 1999).

Sooloilijan paikkaa ei helposti löytynyt tytöille. Esimerkiksi Noora Kivikulmassa ja Henna Viherpuistossa puhuivat paljon. Noora osallistui erityisesti oppituntipuheeseen kommentoiden, kysellen ja kritisoiden. Henna puolestaan oli aktiivisempi informaalissa vuorovaikutuksessa, haastaen poikia ja vitsaillen heidän kustannuksellaan. Muut

oppilaat tulkitsivat kummankin tytön usein äänekkäiksi ja ärsyttäviksi. Myös monen opettajan mielestä he olivat liian äänekkäitä. Kun luokassa vaikkapa oli paljon puhetta, huomautettiin usein ensimmäiseksi Hennalle liiasta metelistä. Myös opettajien haastatteluissa oli puhetta äänekkäistä tytöistä ja jotkut opettajat vahvistivat kokevansa heidän suulautensa negatiivisesti.

Pojat kontrolloivat usein tyttöjen ääntä. Kun Viherpuistossa Sonja vastasi tunnilla väärin opettajan kysymykseen, sanoi poika hänelle ”Käytä aivojas!”. Kun Sonja vastasi oikein opettajan kysymykseen, poika toisti hänen vastauksensa kimeällä äänellä. Kun Sonja pyysi fyysikan tunnin kokeessa tarvittavaa ainetta, poika vastasi hänelle: ”Oletko kiltti ja antaisit”. Tällä tutkimusluokalla poikia oli jonkin verran enemmän kuin tyttöjä, ja enemmistö näistä pojista oli kuuluvia ja näkyviä tyttöjen ollessa pääasiassa hiljaa. Luokan tytöt viittasivat myös itse haastatteluissa (ja informaaleissa keskusteluissa) siihen, että heidän puhettaan kontrolloitiin. Nelli kertoi poikien huutelusta:

Nelli: Sielt tulee aina ku (...) just semmonen paita missä on jassomerkki tai se..sielt tulee aina et esso .. kaikkee tollasii..se aina oikea..sieltä tulee aina jotain pimeetä sielt tulee .. ei koskaan tiedä mitä sieltä tulee. Ja jos sanoo jotain väärin niin siitä saa kuulla .. tollaset pari viikkoa eteenpäin.

Nellin kommentit osoittavat, että poikien huutelu tuntuu ikävältä erityisesti arvaamattomuudessaan ja toistuvuudessaan. Nelli ei kuitenkaan suostunut hänelle tarjottuun positioon, vaan hän haastoi poikien kontrollia:

Nelli: Kyl mä saatan jollekin just jos mua alkaa ärsyttää joku ihminen kauheesti ni kyl mä sille sanon .. niinku et tollai aina ni .. mut kyllähän mä itsekin tollee sanon ihan samalla lailla mut .. noi on sit sillee jos mulle sanotaan niin mä sanon takasin kyllä .. niinku et en mä kestä jos mulle ruvetaan tollasta et kyl mä sanon aina takasin.

Myös omissa tuntimuistiinpanoissani löytyi useita esimerkkejä Nellin aktiivisuudesta ja jämäkkyydestä. Yleensä Nelli oli kuitenkin suhteellisen hiljainen tunneilla, keskittyen viralliseen kouluun – opetukseen ja opettajan antamiin tehtäviin.

Tutkimamme tytöt kokivat, että heidän ääntään kontrolloitiin sekä sanoin että elein. Vääristä vastauksista saa kuulla pitkään, totesi Nelli, ja Sonja kertoi, että jos tytöt huutavat, ”tulee heti osottelevia sormia”. Omat havaintomme vahvistivat tällaisen kontrollin olemassaolon. Lisäksi huomasimme, että opettajatkin kontrolloivat tyttöjä enemmän. Kun pojat eivät välittäneet viittaussäännöistä ja huutelivat vastauksia, opettaja saattoi muistuttaa viittaamisesta juuri kun ensimmäinen tyttö vastasi viittaamatta. Myös opettajien haastatteluissa oli puhetta äänekkäistä tytöistä ja jotkut opettajat vahvistivat kokevansa heidän suulautensa negatiivisesti.

Tarja Tolosen aineistosta löytyy esimerkki, jossa miesopettaja ja poikaoppilaat yhdessä kontrolloivat tytön puhetta.

Pojat viittaavat kiltisti, ope hiljentää Kaisan jälleen.
Tunnelma leppoisa, arvailevat kilpaa, Kaisa nopea vastailemaan.
Pojat: ”Taas toi [Kaisa] ehtii.”
Tomi viittaa ja vastaa
Kaisa: ”Hei, mä annoin sun vastata.”
Ope: ”Venttiili rikki painekattilassa.” (ope viittaa Kaisaan)
Otso: ”Se räjähti”.
Kaisa: ”Mä oisin tiennyt, en sanonut”.
(...)
Pojat takarivissä vastaavat vuorotellen.
Kaisa vastaa.
Pojat: ”Taas, eei!!!! Osta sille kuonokoppa.”
– tunti jatkuu (Tolonen 1999, 148.)

Tarja Tolonen ehdottaa, että tytön ääni sekoitti poikien välisiä järjestyksiä, joten se ei mahtunut luokan tilaan. Painekattila- ja kuonokoppa-metaforat ilmaisevat tämän sopimattomuuden kokemuksen hyvinkin voimakkaasti.

Päivi Honkatukian analysoidessa tyttöihin kohdistuvaa sosiaalista kontrollia hän toteaa, että osa hänen haastattelemistaan tytöistä koki koulun käytännöt vieraannuttavina, poikia suosivina:

On se vieläki, et muijilt edellytettäis parempaa käyttäytymistä ku jätkilt koulus ja muute ja sit jos muija kiroilee, ni heti [korottaa ääntään] olet tyttö ja käytät tuollaista kieltä...

Kun osa tytöistä halusi välttää ”nörtin” leimaa, he joutuivat tasapainottelemaan suulauden ja itsekontrollin välillä (Honkatukia 1998, 134).

Tyttöjen äänen kontrolli ei kuitenkaan ole aivan yksioikoista. Kivi-puistossa yhdellä tutkimusluokalla tytöt olivat enemmistönä – osa heistä oli hiljaisia tyttöjä, joita analysoin myöhemmin, mutta osa heistä oli suhteellisen äänekkäitä, takaisin puhuvia, hyvin menestyviä keskiluokkaisia nuoria, joita olemme kutsuneet ”kauniiksi, rohkeiksi ja älykkäiksi” (Gordon, Holland & Lahelma 2000). Näitä tyttöjä kannustettiin hyviin suorituksiin koulussa, mutta heille opetettiin kuitenkin oikeaa, vaikkakin aktiivista, naisen puhetta, ja heidän takaisin puhumistaan kontrolloitiin.

Yksi heistä, Noora, rakensi itseään rationaalisena yksilönä. Hän kuvasi kotikasvatustaan ”hirveen vapaana”. Nooraa ei oltu ”opetettu pelkäämään” ja hänellä oli ”hirveesti päätösvaltaa”. Yläasteelle saavut-tuaan hän alkoi ”ottaa heti paljon enemmän vastuuta”, asetti itselleen päämääriä ja pyrki olemaan positiivinen ajattelutavoiltaan. Kuten aiemmin totesin, Noora puhui paljon, kyseli ja väitteli. Noora halusi opettajilta huomiota, hän halusi tuoda esille mielipiteitään ja syventää keskusteluja. Noora vastusti epäoikeudenmukaisuutta, ja hän tarttui-kin tilanteisiin, jotka katsoi epäoikeudenmukaisiksi. Noora kertoi haastattelussa konfliktista miesopettajan kanssa:

Noora: (...) jos se tulee mulle esimerkiks puhumaan, niin sitten se on aina tosi töykeä niin kun vaikka se ei tunne mua, niin se käyttäytyy mulle kuin jollekin eläimelle, sitten se oli kerran täällä, haluut sä että kerron esimerkin.

Tuula: Kerro.

Noora: Mä olin tuolla, mulla oli takki päällä, mä en ollut vielä tiennyt, että takkii ei saa ottaa pois, koska mä olin ihan uus täällä. Se tuli tälleen huutaa mulle ruokalassa, koko ruokala kuuli, ”ja nyt otat sen takkis pois, sulla ei oo mitään oikeutta, omassa kotonaskaan pidä takkia päällä”. Mä olin että no, no, älä viitti tulla, mä syön, että okay, mä oisin voinut ottaa tän takin pois, mutta kun mulla on kaikki rahat täällä, niin mä en tiennyt, että takki pitää laittaa tuonne. ”Mutta pidätkö sinä kotonasi sitä hölmö?” Sitten mä olin niin kun, että mä toivon, mä nousin siitä, se oikein huus siellä, että mua oikein hävetti sen puolesta, sitten mä nousin ja sanoin sille, että mä toivon, että sä et enää ikinä tuu huutaa mulle ruokapöydässä, mä toivon, että mä en enää ikinä tule olemaan missään tekemisissä sun kaa. Mä otin lautasen, lähin ja sanoin: ”Kiitos.” Oikein niin kun, se oli niin törkee, että se oli ihan kauhee.

Noora kertoi myös esimerkin konfliktista naisopettajan kanssa. Opettaja ei luokan mielestä ollut ilmoittanut, että heillä on koe.

Meillä oli kerran silleen, että oli koe, tai se oli itte päättänyt, että on koe, mutta sitten koelistassa ei lukenut mitään, että se ois sanonut meille mitään. Se aatteli että nyt on koe, meille ei oo mitään ilmotettu eikä mitään. Me aateltiin että me ei aloteta tehdä sitä koetta. No, sitten se vaan rupes meitä haukkuu ihan pohjattomasti, sitten kaikki vaan katto sitä, niin kun että kiitos, kaikki oli ihan hiljaa. Sitten se katto meitä, niin kun oikein halveksivasti, sitten mä sanoin, että ei oo yhtään kiva alottaa päivää sillä, että sä niin kun haukut meidät, kun tää ei oo kenenkään syy niin kun ei sun tartte meille siitä huutaa, sitten Sinikkakin oli niin, että älä viitti tämmösestä raivota, sitten se oli ihan hysteerinen, ”menkää ulos, menkää ulos”.

Nooralle ja muille ”kauniille, rohkeille ja älykkäille” tytöille opetettiin aktiivisuutta, osallistumista ja yksilön puhetta, mutta tälle puheelle löytyi usein rajat. Täten he joutuivat tasapainottelemaan suulauden ja vaikenemisen välillä. Takaisin puhuminen aiheuttaa jänni-

tystä ja sisäisiä ristiriitoja. Jill McLean Taylor, Carol Gilligan ja Amy Sullivan (1995) viittaavat nuoreen naiseen, joka toteaa: ”joudun vaikeuksiin suuren suuni takia” (*what gets me into trouble is my big mouth*). Nooran esimerkit osoittavat, miten paljon ärsytystä takaisin puhuva tyttö saattaa aiheuttaa. Tasa-arvoihanteen puitteissa kasvatettavilta suomalaisilta nuorilta naisilta ei varsinkaan keskiluokkaisemmassa koulussa edellytetä hiljaisuutta. Työväenluokkaisemmassa koulussa takaisin puhuvat tytöt saattavat leimautua ”koviksiksi”, joille suodaan enemmän tilaa. Sonja, hiljainen tyttö, joka aiemmin totesi, että huutelevat tytöt kohtaavat osoittavia sormia, lisää kuitenkin, että joillekin tytöille suodaan enemmän puhetilaa: ”Netta ja muut, ne on semmosii koviksii muutenkin, että ei niistä paljoo”. Samaa tilaa ei kuitenkaan suoda kaikille, Sonja selittää: ”jos tämmönen joku normaali vähän hiljasempi tyttö alkaa semmoseks niin siitä vois tulla vähän”. Puheliaat tytöt ovatkin usein sosiaalisesti taidokkaita ja käyttävät hyväkseen monenlaisia resursseja, kuten Tarja Tolonen (2001, 98) ehdottaa. Ulla Kosonen puolestaan liittää ”sanavalmiit ja itselliset, reteet naiset (...) länsimaaisessa kulttuurissa yleiseen poikatyttöyden ja androgynian haluamiseen” (Kosonen 1998, 200). Mutta ajatus sopivasta naisen puheesta toimii kuitenkin implisiittisenä kosketuspintana, jolloin raja aktiivisen yksilön puheen ja suulaan takaisin puhumisen välillä tulikin nuorille naisille, ainakin joissain tilanteissa, odottamattomasti ja yllättävästi vastaan.

Kun tytöt joutuvat jännitteisiin tilanteisiin, he tarvitsevat toistensa tukea, jota he aktiivisesti etsivät. Tytöt siirtävät tunneilla pulpetteja rinnakkain, opettavat toisiaan ja kampaavat toistensa hiuksia. Jos he istuvat kauempana toisistaan, he saattavat tehdä käsimerkkejä, ilmehdä toisilleen ja lähettää viestejä. Luokassa saattaa vallita tyttöjen hiljaisen toiminnan oma infrastruktuuri, joka voi jäädä tutkijalta näkemättä, jollei hän ole erityisesti kiinnostunut myös hiljaisuudesta ja tapahumattomuudesta (vrt. myös Hey 1997).

Julkisissa koulua koskeissa keskusteluissa toistetaan yhä uudestaan, että koulu suosii tyttöjä ja toiminnalliset pojat kärsivät. Näissä debateissa on paljon kritisoitavia säikeitä, erityisesti se, että niissä rakennetaan essentialistista, jyrkän dikotomista käsitystä luonnollisesta, itsestään selvästä sukupuolten välisestä eroista. Yksi purettavista säi-

keistä on se, että hiljaisuus nähdään negatiivisena ja toiminnallisuus positiivisena. Tällöin muodostuu aktiivisen ja passiivisen hierarkia, jossa aktiivisuus määritellään näkyvän ja kuuluvan toiminnan kautta. Silloin vaikkapa aktiivinen mieli määrittyy passiiviseksi, koska se ei välttämättä näy toiminnassa. Oikean, naiselle sopivan aktiivisuuden etsiminen on kuitenkin monimutkaista tasapainottelua, kuten ”suulaat muijat” ovat havainneet.

Hiljaiset tytöt

Siirrän nyt huomioni hiljaisuuteen, ja kysyn, millaisia ovat hiljaiset tytöt. Haluan problematisoida näennäisen homogeenista, mykkää kategoriaa – ja tuoda siihen ääntä ja sointuja. Aineistonani käsittelen niiden tyttöjen puhetta, jotka haastatteluissa kuvasivat itsensä hiljaisiksi, joita opettajat kuvasivat hiljaisina ja jotka tutkijankin havaintojen pohjalta olivat hiljaisia. Pohdin erikseen hiljaisia tyttöjä Kivikulmassa ja Viherpuistossa. Esittelen heidät myös eri tavoin. Keski- luokkaisemmassa Kivikulmassa oppilaita konstruointiin voimakkaammin yksilöinä. Työväenluokkaisemmassa Viherpuistossa yksilöt ja kulttuurinen individualismi olivat vähemmän korostettuja.

Heijastan tätä esitellessäni Kivikulman yhden luokan yksittäisiä tyttöjä, kun taas Viherpuiston sosiaalisia järjestyksiä käsittelen teemoittain. Tämä ratkaisuni heijastaa myös sitä, että Kivikulman tyttöenemmistöisestä luokasta on analyysissä mukana vain osa tyttöjä – nämä tytöt eivät muodosta yhtenäistä ryhmää – kun taas Viherpuiston opetusryhmästä mukana ovat kaikki tytöt. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki Viherpuiston koulun tytöt olivat hiljaisia. Muilla luokilla ja muissa opetusryhmissä löytyi toki ääntä käyttäviä tyttöjä (vrt. Tolonen 2001). Käsittelen ensin keskiluokkaisemman Kivikulman tyttöenemmistöisen luokan niitä tyttöjä, jotka kuvasivat itsensä hiljaisiksi.

Ella kertoi haastattelussa itsestään oppilaana seuraavaa:

No tota no en mitenkään kauheen tunnollisena – koska ennen mä tein aina läksyt. Nyt mä suunnillee niinku väsään läksyt

silleen viis minuttii enne tuntii ai niin sitt on kokeetki että joo ei se mitään mä luen nyt tän yhen kerran tääl luen ni ehkä se siitä jotenki menee. Ku en mä jaksa keskittyä niin kauheesti koulunkäyntiin et mä elän muutenki ku koulussa.

Ella ei paljonkaan viitannut tunneilla, eikä vastannut opettajien kysymyksiin, joten hän osallistui opetusdiskurssiin harvoin. Hän selitti omaa hiljaisuuttaan:

Joskus kyl kielten tunneilla on et meneeks se ihan väärin ja osaanks mä sanoo sen oikein ja sillee. Mut kyl mä muuten silleen ihan tiedän ja vastaukset joskus no en mä aina tietenkään tiedä. Mutta jos mä tiedän niin ei se tarkoita sitä et mä ehdottomasti haluan viitata ja jos mä en viittaa ni se ei tarkoita sitä et mä en tiedä tai mä en uskalla viitata tai jotain muuta.

Vaikka Ella ilmaisi huolensa siitä, että väärin vastaaminen on nöyryyttävää, hän myös kritisoi käsitystä hiljaisen tytön oletetusta passiivisuudesta – se, että hän ei käytä ääntä, ei selity arkuudella tai tietämättömyydellä. Ella korosti enemmän omaa mielenkiinnon puutettaan:

No kun ei mua kiinnosta se on jotenki niinku vähäpätöst ku mä en oo koskaan niinku varsinaisesti tarvinnu sitä mihinkään – siis oonhan – totta kai mä tarvitsen aina – mut jotain äidinkielen tai matematiikan asioita sit – ei niinku mä en oo ikinä tarvinnu niit mihinkään.

Hän oli eniten kiinnostunut kotitaloudesta ja käsityöstä – näillä tunneilla hän mielestään oppi tärkeitä taitoja, ja muita aineita hän katsoi joutuvansa opiskelemaan ”muodon vuoksi”.

Kun luokan tytöt puhuivat haastatteluissa omista sosiaalisista järjestyksistään, hiljaisuus ja ääni olivat merkittäviä eronteon kategorioita. Kun oppilaat kuvasivat omaa luokkaansa, monet viittasivat kolmeen ryhmittymään, joista yhdessä olivat ääntä käyttävät tytöt, toisessa hiljaiset tytöt ja kolmannessa muut tytöt siltä väliltä.

Ella asetti itsensä hiljaisempien tyttöjen ryhmään. Samalla hän kritisoi implisiittisesti hiljaisuuteen kytkettyjä negatiivisia määrityksiä ja kritisoi myös äänekkäitä tyttöjä:

No tota me ollaan niitä jotka on vähä niinku hiljasempia mutta me ei kuitenkaan olla mitään hiljasia. Et me niinku tajutaan se, et opettajaa kohtaa pitää käyttäytyä ihmismäisesti – ei saa huutaa eikä kiroilla päin naamaa ei saa valehdella ja muuta. Et me ollaan kaiken puolin niit enkeleitä ja pyhimyksii, mut ei me silti mitään enkeleitä eikä pyhimyksii olla, koska ei me ihan sellasii niinku sellasii moitteettomia olla.

Ella kritisoi tyttöjä, jotka puhuivat takaisin:

Me ollaan tällasii vähä hiljasempii ja ne on sellasii puhevalmiita ja ne sanoo että ne saattaa sanoo mitä ne ajattelee et me ajatellaan mitä me sanotaan.

Ella peilasi feminiinisyyttä ja maskuliinisuutta pohtiessaan luokan tyttöenemmistöä:

Ella: Liian vähä poikii ne ei pysty puolustamaan itseään silleen niin vahvasti et tytöt niinku voittaa kaikessa ja sillee et tytöt määrää ja pojat kulkee perässä

Tuula: Oisko susta hyvä et siel ois poikia enemmän vai

Ella: Joo

Tuula: Millälailla se sitte vaikuttais

Ella: No se et tytöt ei ois niin kaikkivaltaita ja tota sit ois vähä vauhdikkaampaa elämää ja sillee en mä nyt tiä.

Ella siis arvosti vauhdikkuutta, mutta vain poikien vauhdikkuutta, sillä tyttöjen vauhdikkuus hajotti sukupuolijärjestystä. Tässä hajottamisessa ei Ella hiljaisena, kiltimpänä tyttönä helposti löytänyt positiota.

Ellan kiltti enkeli-representaatio kietoutui kuitenkin kriittiseen narratiiviin. Vaikka hän totesi, että hänen ei tarvitse tuntea koulun järjestyssääntöjä, koska hän ei kuitenkaan riko niitä, hän myös kritisoi

opettajien ja oppilaiden välistä suhdetta liian hierarkkisenä ja opettajavaltaisena. Samalla hän kontrolloi ääntään ja kehitti naiselle sopivaa puhetta törmätessään ristiriitoihin, joita nuoren tytön on vaikea ratkaista. Ella kuvitteli tulevaisuuttaan sosiaalityöntekijänä, lastenhoitajana ja kotiäitinä – kuviteltu tulevaisuus kotiäitinä on suhteellisen harvinainen Suomessa. Ella kehitti samalla tähän tulevaisuuteen sopivia kompetensseja:

Mä osaan tehdä paljon enemmän kuin normaali mun ikänen. Et tota mä osaan tehdä ruokaa, mä osaan leipoo, mä pystyn hoitamaan pieniä lapsia. Ja siis kun mä oon hoitanu – kun mul on kolme pikkuveljeä, ni kaks niistä mä oon hoitanu et sillee et mut pystyy jättämään ihan pienen vauvan kaa kahesta moneks tunniksi keskenään niinku kotiin tai jotain muuta. Ja sitte kaikkii sellast et mä joudun siivoamaan vaik mä inhoon siivoamista ja mä en paljoo siivoo.

Ella oli rakentanut luokan sosiaalisissa järjestyksissä itselleen position ”kilttinä tyttönä”, vaikka hän häilyi kriittisen ja konformistisen position välillä. Hän ei halunnut eikä pystynyt kilpailemaan ääntä käyttävien tyttöjen kanssa, joten hän otti käyttöönsä ne resurssit, joita oli tämänhetkisessä elämässään kehittänyt.

Kuten Ella, Kristakin oli kiinnostunut vain muutamista oppiaineista, erityisesti musiikista ja kuvaamataidosta, mutta muuten hän oli kyllästynyt kouluun. Kristan näkyvä toimettomuus oppitunneilla on kirjattu muistiinpanoissani. Hän esimerkiksi istui huivi kasvojen edessä tai poolopaidan kaulus suun edessä esittäen hiljaisuutta ja puhumattomuutta symbolis-materiaalisesti. Krista työskenteli kuitenkin suhteellisen tunnollisesti. Hän kuvasi itseään kilttinä:

Krista: No mä oon tota..ööö..no en mä tiä..no, mä oon ehkä..jossain asioissa aika laiska et mä en jaksa. Tai sit jos on semmonen maikka, joka ei ikinä tarkista läksyjä .. ni en mä kyllä niitä läksyjä sillo teekään..ja sitte..en mä nyt niin kauheen tunnollinen oo, mut oon mä ihan kiltti.

Tuula: Mmm, mitä se tarkoittaa kun oppilas on kiltti?

Krista: No, mä en häiritse koskaan tunnilla ja mä oon suht hiljanen yleensä ..ja ..mä en mee maikoille mitään vittuilemaan.

Kristalla oli selkeitä päämääriä, joihin kuuluivat tuleva, jo valittu lukio ja musiikki. Hän korosti myös haluavansa olla elämässään itsenäinen eikä sitoutua vastuuseen kotona. Käytännössä hän aikoi toteuttaa tämän tavoitteen elämällä yksin, ilman partneria. Krista halusi olla vapaa, luova ja nauttia elämästä. Hiljaisuudessa, näennäisestä passiivisuudesta huolimatta, Krista rakensi omaa tilaa, ja tylsistytäänkin hän työskenteli määrätietoisesti saavuttaakseen kuvitellun tulevaisuutensa.

Heta toteaa olevansa hiljainen, mutta ei tyhmä, haastaen täten käsitteitä aktiivisuudesta ja älykkyydestä. Kuten Ella, myös Heta puhuu hiljaisuuteen liittyvästä toimijuudesta. Hän kuvaa itseään hiljaisena, mutta lisää:

Mäkin tiedän paljon asioita, mä en oo mitenkään tyhmä, vaikka mä ite sanonkin. Mä oon tunnilla niin paljon hiljaa ja sitten mua luullaan tyhmemmäks mitä mä olen.

Tietoisena siitä, miten hänen kaltaisiaan hiljaisia tyttöjä arvioidaan, hän korostaa omaa lujaa tahtoaan, tarmokkuuttaan ja kiinnostustaan ”itseopiskeluun”. Heta siis tuntee ja tunnistaa oman arvonsa.

Heta kertoo myös esimerkin näkymättömäksi jäävästä toimijuudesta. Hetalla on tapana kahden toisen tytön kanssa seikkailla välitunneilla, jolloin koulun pihalta ei ole lupa lähteä pois. Tytöt kiipeävät ulos poikien pukuhuoneen ikkunasta ja viettävät välitunteja koulun ympäristöä tutkien, esimerkiksi pyörien leikkikentän karusellissa. Tämä toimijuus ei ole harkitun vastarintaista, koska muut eivät siitä tiedä. Myöskään minä ja muut tutkijat emme olleet näitä pakomatkoja huomanneet. Olemme todenneetkin, että dikotomia vastarinnan ja mukautumisen välillä ei tyhjennä oppilaiden erilaisia, vaihtuvia toimintatapoja, esimerkiksi sivuun astumista, toisin tekemistä ja dramatisointia (Gordon, Holland & Lahelma 2000, Gordon ym. 2000).

Elin ja Eini ovat hiljaisia tyttöjä, jotka kontrolloivat itseään hyvinkin voimakkaasti. Eini viittasi huonoon omatuntoonsa ja odotti koko

ajan arvosanojensa laskevan. Eini oli kuitenkin vastuullinen, ja luokanvalvoja kuvasikin häntä apuopettajana. Elin taas oli omien sanojensa mukaan sopeutuva, mutta monipuolinen, useista asioista kiinnostunut. Elin oli hyvin menestyvä oppilas, joka huolestui kun hän väsyi tai pitkästyi tunnilla:

Mmm, tai sit mä saatan ruveta esimerkiksi piirtämään .. ja sit mä en seuraa opetusta ja sit siit tulee katastrofi ku joku kysyy mult jotain. Sit mä en tiedä mitään.

Elin ja Eini odottivat itseltään paljon, pyysivät toisilta vähän, eivätkä saaneet toisilta kovin paljon tukea.

Lotta kuvaili itseään ujoksi ja hiljaiseksi. Hänen tapansa puhua itsestään oli harvinaisen pohtiva. Hän totesi, että koulussa oli hierarkia äänen omaavien ja hiljaisten välillä. Lotta oli pettynyt, kun ei ollut saanut rakennettua omaa ääntään ja sitä kautta uudenlaista positiota koulun valtasuhteissa siirryttyään yläasteelle. Lotan mielestä toiset olivat itsevarmempia ja aktiivisempia kuin hän, vaikka eivät välttämättä kypsempiä. Lotan kokema jännite kuului, kun hän kuvasi itseään suhteessa aktiivisuuteen:

Esimerkiks äikän tunnilla mä oon aika aktiivinen tai varsinkin oon ollut. Nyt on ehkä vähän semmosii asioita, joista mä en välttämättä tiijäkään niin kauheesti ja jotka ei välttämättä ookaan niin valtavan helppoja mulle tai silleen, niin sitten mä en välttämättä oo ollut niin aktiivinen kuin ennen. Ja tota niin no mussan tunnilla mä en oo aktiivinen ja tota ruotsin tunnilla mä oon tosi aktiivinen ainakin omasta mielestäni. Enkun tunnilla mä oon ihan aktiivinen ja matikan tunnilla mä oon ollut varsinkin, mä oon ollut varsinkin nyt seiskalla paljon aktiivisempi kuin aikasemmin ja sitten mulle on tullut, että mä oon tullut paremmaks matematiikassa varsinkin seiskalla. Mutta viime aikoina on vähän ollut silleen, että en oo ollut niin aktiivinen kuin joskus mutta kyllä nyt aika aktiivinen kumminkin. Ja hissan tunnilla mä oon ollut, kyllä kai mä oon aika aktiivinen ollut siellä, jos oon ollut aktiivinen ja joskus en oo ollut aktiivi-

nen. Musta on hauska selittää kaikkee niin. Tota sitten mantsan ja bilsan tunnilla mä en välttämättä mitenkään valtavan aktiivinen, semmonen keskiverto aktiivinen. Tota kyllä mä aika aktiivinen.

Lotta yritti muuttaa omaa positiotaan lisäämällä aktiivisuuttaan, mutta koki äänen käyttämisen ongelmalliseksi jännittämisenä takia.

Ja se musta näkyy hirveesti kun mä tälleen suunnilleen kädet tärisee ja polvet tärisee ja naama tulee punaseks ja korvat tulee punaseks, mä tunnen itseni kiehuvaks suunnilleen.

Lotan ruumiillisuus oli suhteellisen passiivista eikä hän sijoittanut itseään näkyvästi tilaan, kuten ei kuuluvastikaan. Lotan esimerkki osoittaa, että rakentaakseen näkyvää ja kuuluvaa toimijuutta mielen aktiivisuus ei ole riittävää, jollei pysty tai halua rakentaa toimijuutta myös ruumiillisesti tilallisissa suhteissa.

Työväenluokkaisemmassa Viherpuistossa seurasin pääasiassa opetusryhmää, joka vietti noin puolet lukujärjestyksestä tässä kokoonpanossa, jossa hieman yli puolet oppilaista oli poikia. Pojat muodostivat yhtenäisemmän ryhmän kuin tytöt. Kaksi tyttöä vietti kaiken aikansa yhdessä ja kaksi tyttöä ystävystyi tutkimuskautemme loppuvaiheessa, mutta pääasiassa tytöt eivät olleet ryhmänä vuorovaikutussuhteissa keskenään.

Sonja ja Milla osallistuivat opetukseen aktiivisesti, viitaten ja vastaten. Muutoin tytöt olivat hiljaa. He saattoivat kuiskailla toisilleen, mutta puhuivat harvoin kovemmalla äänellä, joten luokan äänitila oli poikien täyttämä. Kun kaksi poikaa innostui tutkijan esimerkkiä seuraten kirjoittamaan ”tuntimuistiinpanoja”, he kirjasivat poikien näkyvää ja kuuluvaa toimintaa ja opettajan toimintaa, mutta tytöistä he kirjoittivat: ”Tytöt istuu hiljaa kuin Paavalin kirkossa”.

Äänekkäät pojat ärsyttivät useimpia tyttöjä, jotka olivat tunnollisia ja yrittivät parantaa koulusuorituksiaan tietoisina siitä, että koulutus on heille merkittävä resurssi tulevaisuudessa. Poikien näkyvä ja kuuluva draama oli häiritsevää ja väsyttävää. Poikia myös kritisoitiin siitä, että he kontrolloivat tyttöjä. Tähän kritiikkiin ei kuitenkaan yhtynyt

Milla, hyvin menestyvä oppilas, joka ei koskaan puhunut tunteilla viittaamatta. Milla suoriutui kaikista tehtävistä nopeasti, ja hänestä oli kiinnostavaa seurata poikien performansseja. Hän oli mielellään sivustakatsoja. Pojat olivat huomanneet hänen katseensa ja kritisoivat häntä äänekkäästi siitä, että hän mahdollisesti kantelee opettajille näkemästään. Tämä ei estänyt Millaa kuvaamasta poikia positiiviseen sävyyn. Hän puhui erityisesti kolmesta pojasta ja esitti, että aina kun nämä olivat yhdessä, oli luvassa jotain hauskaa. Hän käytti kuvauksessaan plus- ja miinus-merkkejä. Jos vitsit ovat plus ja hiljaisuus miinus, nämä kolme poikaa yhdessä ovat ”plus-plus-plus”. Mutta Milla ei ollut kiinnostunut rakentamaan omaa toimijuuttaan näiden plus-merkien pohjalta, joten hän jatkoi hiljaisuuttaan miinuksista huolimatta.

Heinin mielestä pojat olivat liian villejä. Hille kritisoi poikia ja opettajia, jotka eivät pystyneet heitä kontrolloimaan. Hän kutsuikin tyttöjä ”koulun älyksi”. Sonja jakoi Hillen ärtymyksen ja suhtautui ylimielisesti poikiin, jotka jatkuvasti saivat enemmän apua opettajilta – yksinkertaisesti siksi, että he myös tarvitsivat apua enemmän.

Ehkä se on silleen, että pojat ei opi niin kun niin nopeesti. Ne tarvii enemmän niin kun matikan tunnilla huutaa opettajaa. Ja tytöt useimmiten turvautuu muhun ja Siniin, jos ne ei osaa jotain.

Nelli oli kriittinen ja jämäkkä. Vaikka poikien meteli ei pahemmin häirinnyt häntä, Nelliä kuitenkin vihastutti poikien pyrkimykset kontrolloida tyttöjä. Sonja jakoi tämän vihaisuuden.

Tässä opetusryhmässä tytöt pitivät yllä virallisen koulun opettamis- ja oppimistehtäviä muodostamalla luokkahuoneeseen touhukkaan taustan (*bedrock of busyness*) (Sharp & Green 1975). Huolimatta ympäröivästä hälinästä he tekivät tehtäviä, viittasivat ja vastasivat opettajien kysymyksiin. Tämä mahdollisti opettajien keskittymisen vilkkaisiin poikiin (vrt. Lahelma & Gordon 1997). Useat opettajat eivät haastatteluissa käsitelleet tapoja, joilla he osallistuivat tämän ryhmän sukupuolittuneiden järjestysten ylläpitoon. Naisopettaja, joka tunnisti erot luokan tyttöjen ja poikien välillä ja heidän erilaiset toimintamallinsa, totesi silti huomanneensa, että hän toivoi että ”ainaki

tytöt ovat hiljaa”. Tämä antoi hänelle enemmän aikaa kiinnittää huomiota poikiin ja pitämään yllä oppitunnin kulkua. Täten Hillen kuvaus tytöistä koulun älynä ei ole hämmästyttävää.

Hille kuvasi koulua myös ”hullujen huoneena”, jossa pojat ja opettajat huutavat toisilleen. Hän puhui vähemmän siitä, että pojat kiusasivat oppitunneilla ryhmän tyttöjä, myös Hilleä – yksi pojista esimerkiksi pisti Hilleä harpilla. Nelli sen sijaan puhui poikien kontrolloivasta käyttäytymisestä ja kiusaamisesta mopotuksesta keskusteltaessa:

Nelli: En mä tiedä..eihän noi mopota ku..niinku jotain poikia ja sit jotain ketä ne tuntee vähän paremmin. Semmosia .. kylhän muakin on mopotettu .. mä oon ollu tommosessa kaapissa .. mut on työnnetty sinne ja jotain tollasta yhtä fiksuu.

Tuula: No, miltä se tilanne tuntu sun mielestä ?

Nelli: Ei siin mun mielestä mitään mut kylhän sitä sit varmaan kävis keittää yli jos se olis jokapäivästä ja joka välituntista ja tollasta.

Tuula: Mites sut sinne kaappiin laitettiin ?

Nelli: Ne tunki väkisin sinne siinä oli monta jätkeä (naurahtaa) tunkemassa sinne kaappiin.

Tuula: Kauan sä jouduit oleen siellä ?

Nelli: En mä joutunu siellä kauaa olee .. kylhän ne tsoukkas et ne lähtee välitunniks ja mä oon siellä viistoist minuuttia ja tollasta mut kyl ne sit päästi mut loppujen lopuksi ulos.

Vaikka Nelli puhui tästä tapauksesta hieman vähättelevään sävyyn, yleisesti ottaen hän oli intensiivisen kriittinen poikien käytöksen suhteen. Nellin jämäkkyys kietoutui hiljaisuuteen. Hän koki olevansa yksin ja eristynyt tässä opetusryhmässä.

Useat tytöt kuitenkin ehdottivat, että he ovat mielellään hiljaisia. Taru piti historiasta ”siellä kun saa olla silleen hiljaa, ei tarvii puhuu kenenkään kanssa eikä vastata mihinkään kysymyksiin”. Milla kuvasi tunnilla istumista ”passiivisena” mutta samalla ”virittäytyneenä” olo-tilana. Hän halusi menestyä hyvin koulussa ja oppitunneille saapuesaan hän asettui tilaan, jossa hänen ruumiinsa oli passiivinen ja mielensä aktiivinen. Näennäisen toimettomat hiljaiset tytöt voivat keskit-

tyä käsillä olevaan tehtävään – tai he voivat unelmoida toisista, laajemmista tiloista ja paikoista. Haastatteluissa tytöt puhuivat mentaalista paikalta poistumisesta. Joskus sitä kuvattiin harmillisena, koska he eivät pystyneet osallistumaan tunnin kulkuun, joskus taas nautinnollisena päiväunena heidän kuvitellessaan, missä he voisivat olla ja mitä he voisivat olla tekemässä. Luokkahuoneen asettamia fyysisiä raamituksia ja tilan sosiaalisten järjestysten aiheuttamia rajoituksia voi väistää tai niistä voi poistua asettamalla itsensä omassa mielessään johonkin toiseen tilaan tai aikaan. Mentaalinen tila avaa laajaa näkymää.

Vaikka monet hiljaiset tytöt olivat jämäköitä ja oman arvonsa tuntevia, hiljaisuus voi peittää nautinnon lisäksi myös kipua. Tytöt viittasivat ärsyyntymisen ja turhautumisen tunteisiin. Sosiaaliset, kulttuuriset ja psyykkiset asetelmat kimppuuntuvat tavoin, jotka tuottavat myös hiljaisuuden peittämää tuskaa. Bronwyn Davies kumppaneineen (2001) muisteli itseään koulutyttöinä, hiljaisina, kiltteinä ”sopivina” subjekteina ja pohti ambivalenttia uurastamista, jonka kautta ”kiltin” tytön sopivuus muovautuu ja myös purkautuu. Alistumisen kautta alistamisen prosessit voivat tulla näkyviksi ja mahdollistavat vastarintaa. Mutta hiljaisuus voi olla myös nautintoa. Tytöt saattoivat astua sivuun ja vetäytyä heille suunnatuista vaatimuksista. Jotkut heistä kehittivät tarkkaa havainnointikykyä. He myös nauttivat kompetensseistaan oppijoina; kaikki halusivat menestyä koulussa, vaikka heidän suoritustasonsa vaihtelivat. Oppituntien tehtävien suorittaminen oli täten heistä palkitsevaa. Tytöt haluavat koulutusta, mutta halu myös rakentua koulutuksessa. Diane Reay (2001) analysoi ”kilttejä tyttöjä” ala-asteen luokalla Lontoossa. Tyttöjen ahkeruus ja hyvä käytös soi heille mahdollisuuksia kehittää taitojaan ja tyyliään – mutta rajoitti heidän vapauttaan. Muiden silmissä hiljaisilta tytöiltä puuttuu, kuten Tarja Tolonen (2001, 97) toteaa, ”yksilöllisen ja kapinovan oppilaan hohto”. Työväenluokkaisille tytöille ahkeruuteen kytketty hiljaisuus on yksi keino rakentaa haluamaansa aikuisuutta. *Siirty-miä jäljittämässä* -seurantatutkimuksessa (Gordon & Lahelma) olen haastatellut näitä tyttöjä uudestaan nuorina aikuisina. Esimerkiksi Kivikulman Milla ja Sonja ovat kaksikymmentävuotiaina rakentaneet onnistuneesti omaa (yläasteella) kuviteltua tulevaisuuttaan – kumpikin on siirtynyt eurooppalaisiin yliopistoihin opiskelemaan valitsemi-ansa (miesenemmistöisiä) aloja.

Ääni ja hiljaisuuden puhe

Hiljaisuuteen liittyy monenlaisia mahdollisuuksia. Hiljaiset tytöt voivat eliminoida häiritseviä tekijöitä. He saattavat olla kriittisiä toiminnallisuuden ja aktiivisuuden paineiden suhteen ja pyrkiä sen sijaan olemaan rauhallisia ja tyyniä hiljaisuuden toimijoita. He ovat ehkä vapaita kärsimättömyydestä ja vihasta. Sosiaaliset, kulttuuriset ja psykiset tekijät kietoutuvat toisiinsa hiljaisten tyttöjen positioissa ja tuottavat erilaisia hiljaisuuksia. Hiljaisuus voi olla pakoa, puolustautumista, itsesuojelua, kieltäytymistä tai vastarintaa.

Ääni on yksi sukupuolieron ulottuvuuksista. Äänen kautta määritellään naisia ja naiseutta sekä miehiä ja mieheyttä. Esimerkiksi Norma Alarcón (1999, 70) viittaa (hiljaisen) Hyvän Naisen ja (puhetta tuottavan) Huonon Naisen kategorioiden kietoutuvan kerrostuneesti toisiinsa chicana-kulttuureissa. Mutta haluan myös purkaa äänen ja hiljaisuuden dikotomiaa. Sukupuoli ja ääni kytkeytyvät toisiinsa usealla tavalla. Sukupuoli rakentuu eroina ja luonnollistettuna erilaisten tyttöjen toimintatapojen kautta. Vaikka koulussa äänekkäät takaisin puhuvat nuoret naiset ärsyttävät, kovat tytöt huolestuttavat ja hiljaiset tytöt ehkä säälistävät, sukupuolen kategorian rakentuminen ei kuitenkaan näytä kovinkaan helposti säröilevän. Kun tyttöjä jäsennetään erilaisiksi äänen käytön kautta, ei rakennu yhdenlaista naisen ääntä, vaan useampia.

Ensinnäkin hiljaisista tytöistä tulee naisellisuuden merkki, joka vahvistaa sukupuolieron olemassaolon luonnolliselta kuuluvaksi. Toiseksi, ääntä käyttävistä suulaista muijista tulee poikkeavuuden merkki, joka vahvistaa sukupuolieron joustavuuden ja sen äänekkään ylittämisen mahdollisuudet – suulaat muijat ottavat tilaa kontrollista huolimatta. Kolmanneksi, kauniista ja rohkeista nuorista naisista, jotka tasapainottelevat takaisin puhumisen ja naiselle sopivan puheen välillä, tulee tasa-arvon merkki, joka vahvistaa naisten rationaalisen yksilöllisyyden mahdollisuudet. Kulttuurisella tasolla sukupuoliero kategorisena järjestyksenä näyttää purkautuvan ja muokkautuvan yksilöllisten preferenssien ja valintojen viitekehyksessä. Silloin sukupuolituneisiin järjestyksiin kytkeytyvä valta jää helposti näkymättömäksi, kuten myös se, että saavutettavissa olevat positiot ovat kuitenkin rajattuja.

Projektissamme (Gordon ym. 2000) näemme sukupuolen naisten ja miesten välisenä erona, naisten välisenä erona ja naisten sisäisenä erona, kuten Rosi Braidotti (1991, 13). Lisäksi sukupuoli rakentuu tilallisesti ja ajallisesti. Välillä se väistyy tilannetta keskeisesti merkityksellistävänä kategoriana ja välillä se nousee voimakkaasti esiin. Koulussa sisäinen ero muodostuu tytöillä jännitteiseksi, kun he ponnistelevat rationaalisen yksilön, suulaan muijan ja hiljaisen tytön kategorioiden välimaastossa. Victoria Foster (1996) on analysoinut sukupuolta australialaisessa koulussa. Hän esittää, että koulun tasa-arvoiseksi nimetty tila suosii rationaalista, maskuliinista yksilöä. Ääntä käyttävät, aktiiviset tytöt astuvat tällöin transpositionaaliseen tilaan, jossa heidän paikkansa on ambivalentti. Yksilö kategoriana kietoutuu kulttuuriin käsityksiin naisesta, naiseudesta ja naisellisuudesta. Tämä näkyy ja kuuluu silloin kun odotukset yksilön argumenttitaidoista sekoittuvat käsityksiin naisille sopivasta puheesta - ja heille sopimattomasta takaisin puhumisesta. Ei ihme, että takaisin puhuminen herättää tytöissä ja heidän kuulijoissaan monenlaisia ristiriitaisia tunteita, kuten myös Jane Kenway ja hänen kollegansa (1998) ovat todenneet. Se, että etenkin työväenluokkaisemmat ääntä käyttävät tytöt leimautuvat naisellisen pehmeiden menettäneiksi ”koviksi”, viittaa suulaan muijan ristiriitaisuuteen naisena.

Kirjallisuus

- Alarcón, Norma 1999: Chicana Feminism: In the Tracks of “The” Native Woman. Teoksessa Caren Kaplan, Norma Alarcón & Mino Moallem (toim.): *Between Woman and Nation: Nationalisms, Transnational Feminisms*. Duke University Press, Durham & London.
- Braidotti, Rosi 1991: *Patterns of Dissonance*. Polity Press, Cambridge.
- Cameron, Deborah 1995: *Verbal Hygiene*. Routledge, Lontoo & New York.
- Davies, Bronwyn, Sormer, Suzy, Gannon, Sue, Laws, Cath, Tagushi Hillevi Lenz, McCann, Helen & Rocco, Sharn 2001: Becoming Schoolgirls: the ambivalent project of subjectification. *Gender and Education*, 2:13, 167-182.
- Fine, Michelle 1992: Silencing and Nurturing Voice in an Improbable Context: Urban Adolescents in Public School. Teoksessa Michelle Fine (toim.): *Disruptive Voices: The Possibilities of Feminist Research*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.

- Foster, Victoria 1996: Space Invaders: desire and threat in the schooling of girls. *Discourse: studies in cultural policies of education*. Vol. 17, No. 1, 43-46.
- Gilligan, Carol 1982: *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London.
- Gordon, Tuula 1996: Citizenship, Difference and Marginality in Schools: Spatial and Embodied Aspects of Gender Construction, Teoksessa P.F. Murphy & C.V. Gipps, (toim.): *Equity in the Classroom*. Falmer Press, Lontoo, 34-45.
- Gordon, Tuula, Holland, Janet & Lahelma, Elina 2000: *Making Spaces: Citizenship and Difference in Schools*. Macmillan, Lontoo & St. Martins Press, New York.
- Gordon, Tuula, Holland, Janet, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja 1997: Hidden from Gaze: Problematising action in the classroom. Alustus British Sociological Association konferenssissa.
- Gordon, Tuula, Hynninen, Pirkko, Lahelma, Elina, Metso, Tuija, Palmu, Tarja & Tolonen, Tarja 2000: Koulun arkea tutkimassa - kokemuksia kollektiivisesta etnografiasta, *Naistutkimus- Kivinnoforskning*, 13:1, 17-32.
- Gordon, T., Lahelma, E., Hynninen, P., Metso, T., Palmu, T., Tolonen, T. 1999: Learning the Routines: 'professionalization' of newcomers in secondary school. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 12/ 6, 689-706.
- Hey, Valerie 1997: *The Company She Keeps. An ethnography of girls' friendships*. Open University Press, Buckingham & Philadelphia.
- Honkatukia, Päivi 1998: *Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- hooks, bell 1989: *Talking Back: thinking feminist, thinking black*. South End Press, Boston.
- Kenway, Jane and Willis, Sue and Blackmore Jill and Rennie, Leonie 1998: *Answering Back*. Routledge, Lontoo.
- Keskinen, Mikko 1999: Emännän Ääni: feminismi ja gynofonosentrismi. *Naistutkimus-Kivinnoforskning*, 12:4, 4-17.
- Kosonen, Ulla 1998: *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta*. SoPhi, Jyväskylä.
- Lahelma, Elina & Gordon, Tuula 1997: First Day in a Secondary School: Learning to Be a 'Professional Pupil'. *Educational Research and Evaluation*, 3:2, 119-139.
- McLean Taylor, Jill, Gilligan, Carol & Sullivan, Amy M. 1995: *Between Voice and Silence: Women & Girls, Race and Relationships*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & Lontoo.
- Reay, Diane 2001: 'Spice Girls', 'Nice Girls', 'Girlies' and 'Tomboys': gender discourses, girls' cultures and femininities in the primary classroom. *Gender and Education*, 2:13, 153-166.
- Riley, Denise 1988: *'Am I That Name?': Feminism and the Category of Woman in History*. Macmillan, Lontoo.
- Sharp, Rachel and Green, Tony 1975: *Education and Social Control: A Study in Progressive Primary Education*. Routledge & Kegan Paul, Lontoo, Henley & Boston.
- Tolonen, Tarja 1999: Hiljainen poika ja äänekäs tyttö? Teoksessa Tarja Tolonen (toim.): *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Vastapaino, Tampere, 135-158.

- Tolonen, Tarja 2001: *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Gaudeamus, Helsinki.
- Walkerdine, Valerie 1985: On the Regulation of Speaking and Silence: subjectivity, class and gender in contemporary schooling. Teoksessa Carolyn Steedman, Cathy Urwin & Valerie Walkerdine (toim.): *Language, Gender and Childhood*. Lontoo, Boston & Henley, Routledge & Kegan Paul, 201-242.

TAMPERE – NAISTEN KAUPUNKI?

Sanna Kivimäki

Muutama vuosi sitten näin Tampereen lyhytelokuvajuhlilla itseni ikäisen elokuvan kotikaupungistani. Kinopalatsin parvella Matti Kassilan elokuva *Tampere* (sarjasta *Kolmen kaupungin kasvot*, 1962) nauratti, kauhistutti ja palautti mieleeni monenlaista tamperelaisista naisista kuulemaani puhetta. Olin kuullut vihjailuja tamperelaisten naisten heteroseksuaalisesta aktiivisuudesta rekkakuskeilta liftireissuilla ja tuttavani oli törmännyt samanlaisiin juttuihin silloisessa Leningradissa. Missikandidaatteja Tampereelta löytyi kuulemma aina hyvin, koska naisia oli niin paljon. Tasa-arvoa Tampereella edustivat Oskarin Hovin naistentanssit. Televisiosta muistin murretutkijan, jonka mielestä tamperelaiset miehet puhuvat aitoa paikallista kieltä, mutta naiset yleensä epäaidosti, hienostellen.

Tässä kirjoituksessa etsin representaatioita tamperelaisten naisten elämistä, joista valtaosa on ollut työläisnaisten elämiä. Työläisnaisia tutkineilta historioitsijoilta painan mieleeni muistutuksen siitä, että työläisnaiset tuntuvat sopivan huonosti niin naisasialiikkeen kuin työväenliikkeenkin historiaan. Edelliset kun vaativat oikeutta työhön, jälkimmäiset jatkuvaa järjestöaktivismia. (Laine & Markkola 1989.)

Jäljitän tamperelaisia naisia kaupunkia ja kaupunkilaisia kuvaavista tekstuaalisista ja visuaalisista esityksistä. Luen tilastoja, tutkimusta, realistista kaunokirjallisuutta, katson valokuvia ja elokuvaa – kaikki keskeisiä modernin episteemin mukaisia tapoja tuottaa tietoa yksilöistä ja samanaikaisesti konstituoida tietyyntyyppisiä ihmisiä (ks. Foucault 1982, Benjamin 1989, Kinnunen 1995, Koski 1999, Karkama 1998). Ajallisesti katseeni harhailee 1800-luvun dramaattisista

teollistumisvaiheista omiin lapsuusvuosiini 1960–1970-luvuille saakka. Mukaan kirjoitan omia muistojani.

Tutkimusotteeni muistuttaa toimintatapaa, jota Tiina Kairistola (1995) on nimittänyt spioneeraukseksi. Spioneerauksella Kairistola tarkoittaa tiedon keräilyä havainnoimalla, lukemalla, kuuntelemalla ja tuntemalla, toimimista tietyllä tavoin epäsystemaattisesti, usein etukäteen tietämättä, mihin juuri tätä tietoa voisi käyttää. Koska etsin representaatioita elämästä, joka on itselleni yhtäaikaan varsin tuttua ja toisaalta tavattoman vierasta, joutuu spioneeraava minäni hankaluuksi monenlaisten tuntemusten suhteen. Loppupuolella kirjoitusta joudunkin arvioimaan omaa tapaani katsoa tamperelaisia naisia.

Tilastojen tamperelainen nainen

Aluksi avaan *Tampereen kaupungin tilastollisen vuosikirjan* (2000) tarkistaakseni, kuinka suuri kaupungin naisenemmistö onkaan ollut. Samalla tulen tietenkin lukeneeksi muutakin. Tilastojenhan sanotaan tuottavan tulkintoja ihmisten paikoista, elämästä ja suhteista toisiinsa. Esimerkiksi jako naisiin ja miehiin näyttää iän ja siviilisäädyn ohella olevan demografinen perusluokitus. Merja Kinnunen (1995) on kirjoittanut, että tilastot paitsi luokittavat, myös lukittavat. Sarakkeeseen naiset sijoitettuja on yleensä keskeisesti määrittänyt hedelmällisyys ja suhde avioliittoinstituutioon (mt.), ei esimerkiksi suhde äiteihin, sisaruksiin, ystäviin.

Ensimmäiset tilastotiedot kaupungin asukkaista löydän vuodelta 1860. Tuona vuonna kaupungissa on ollut 2992 naista ja 2240 miestä. Henkikirjoitettu väestö on varhaisemmissa tilastollisissa vuosikirjoissa jaettu 'miespuolisiin' ja naispuolisiin (TKTV 1964). "Puolet" siis ikään kuin liimautuvat toisiinsa, mutta liiman laadusta ei sanota mitään. Löydän tietoja myös väestön ikäryhmistä, siviilisäädystä, uskontokunnista sekä maantieteellisestä sijoittumisesta syntymäpaikan ja asuinalueen mukaan.

Uusimman tilastollisen vuosikirjan taulukko 3.2. *Väestö sukupuolen mukaan* kertoo miesten ja naisten absoluuttisen määrän ja niiden muutosten lisäksi omassa sarakkeessaan, kuinka paljon Tampereella

on *naisia 1000 miestä kohti*. Tamperealaisen naisen nykyinenkin tilastollinen paikka on siis vahvasti heteroseksuaalinen: kaikki kaupungin alueella asuvat naiset ovat oletetusti jossakin suhteessa mieheen. Määrävähemmistön näkökulmasta kerrottuna keskiössä on (hetero)-mies, jota *kohti* naiset kurottavat. *Naisia 1000 miestä kohti* -saraketta on laskettu Tampereen kaupungin tilastolliseen vuosikirjaan vuodesta 1965 lähtien. Samana vuonna vuosikirjaan ilmaantuivat ennusteet väestönkasvusta tulevina vuosina sekä ikäpyramidit, jotka havainnollistavat naimattomien ja naimisissa olevien osuuksia kaupunkilaisista. Näitä tutkiessa mietin, mitähän 1960-lukuun usein yhdistetty ns. seksuaalinen vapautuminen on mahtanut Tampereella tarkoittaa.

Ongelmana omassa kaupungissaan

Huolimatta siitä, että globaalistikin tarkasteltuna kaupungistuminen on ollut perin naisvaltainen ilmiö (ks. *Women in Towns* 1999), naiset vaikuttavat usein jonkinlaiselta häiriöltä tai ongelmalta kaupungeissa. Pohdittavaa on riittänyt niin prostituutiosta kuin katurauhastakin. Modernia tulkitsevilla teksteillä oikeata kokemusta kaupunkielämästä on usein pantu edustamaan yksinäinen ja yläluokkainen flanöörihahmo, joka vetelehtii kaduilla ja kuppiloissa elämää ja naisia katsele-massa.

Kaupungistumisen ja teollistumisen alkuvaiheissa Suomen kaikissa kaupungeissa enemmistö asukkaista oli kuitenkin naisia ja 1900-luvun alkupuolella heidän määränsä kasvoi entisestään (Haapala 1986, 214, tilastoja myös *Koskesta voimaa* -julkaisussa). Tekstiilitehtaiden työvoimaksi Tampereelle houkuteltiin nimenomaan nuoria naisia (esim. Kanerva 1946, 48). Myöhemminkin, esimerkiksi 1930-luvulla, kaupunki veti puoleensa paljon naisia, kun taas miehiä muutti kaupungista pois (Peltola 2000). Suurimmillaan, 1870- ja 1920-luvuilla, naisenemmistö oli yli 50 % (Haapala 1986, 214). Tehtaalaisten lisäksi kaupungissa oli paljon esimerkiksi konttoristeja, kauppa-apulaisia ja kauppiaita. Paljon oli myös työläisvaimoja, jotka kodinhoidon ohella saivat ansiotuloja ompelusta, pyykinpesusta, silityksestä ja niin edelleen (Laine & Markkola, 1989).

Flanöörin tavoin työmies on kuitenkin sellainen arkkityyppinen hahmo, johon aitoa kokemusta työläisyydestä ja kaupunkilaisuudesta usein suhteutetaan Tampereen historiaa käsittelevissä teksteissä. Kerrotaan esimerkiksi, että ”tamperelaiseen työläiseen sopii huonosti kuva miehestä, joka käy yksin työssä ja jolla on vaimo ja suuri lapsilauma kotona” (Haapala 1986, 223). Myös fyysisesti työmies on työläisen mittapuu, vaikka tehtävät tekstiilitehtaassa vaativatkin usein enemmän pikkutarkkuutta kuin hartiavoimia. ”Miehiäkin tuli, mutta heitä ei tarvittu niin lukuisasti. Miehen hartioiden vastasivat kahden naisen hartioita”, kertoo *Tampereen albumi* (Seppälä 2000, 6).

Tampereen väestöä kuvaavissa teksteissä kaupungin asukkaat näyttävät usein demografiselta ongelmalta suhteessa luonnollisena pidettyyn väestörakenteeseen. Esimerkiksi historian tutkimuksessa kaupungin naisasukkaat metaforisoituvat väestörakenteen kannalta ”räikeäksi vinoutumaksi” tai ”ikärakenteen ’pullistumaksi’” (Haapala 1986, 214, 223). On siis ikään kuin olemassa väestörakenne ja sen määräävät sarakkeet, jotka täyttyvät epätasaisesti ja rumasti. Symmetriaa ei löydy, vääärännäköiset ruumiit rumentavat tilastoja ja ikäpyramidit huojuvat.

Ongelmana naimaton nainen

Mary Louise Roberts (1994) mukaan määrällisesti epätasainen sukupuolten välinen suhde tarjosi viime vuosisadan alkupuolen naisille kolmenlaisia positioita: modernin naisen, äidin ja ylijäämänaisen (sit. Hapuli 2000). Emansipoitunut ja opiskellut moderni nainen sitoutuu naimattomuuteen vapaaehtoisesti, mutta ylijäämänainen jää haluamattaan avioliiton ulkopuolelle. Etenkin työläisnaisia ajatellen jaottelu on ongelmallinen. Modernin naisen piirteistä työssäkäynti, itsetietoisuus ja emansipoituminen (esim. ammatillinen järjestäytyminen) voivat käsittääkseni kuvata hyvin myös työläisnaisen identiteetin rakennusaineiksi. Naimattomuus on voinut olla luonteva tapa elää monessa yhteiskunnallisessa paikassa. Jotkut olivat äitejä, olivatpa aviossa tai eivät. Jaottelu sulkeistaa myös ei-heterouden mahdollisuuden.

Väestötilastoihin perustuvassa historian tutkimuksessa tamperelaiselle naiselle näyttää olleen tarjolla lähinnä äidin eli perheellisen tai

ylijäämänaisten paikkoja suhteessa normatiiviseen väestörakenteeseen. Väestörakenteelle ollaan ikään kuin selityksen velkaa. ”Kun huomattava osa näistä työntekijöistä ei avioitunut ja kun vaimotkaan eivät käyneet yleisesti työssä, juuri nämä naiset olivat väestörakenteen kannalta ’ylimääräisiä’” (Haapala 1986, 215-216). Onneksi historiankirjoitus muistuttaa myös, että säännöllinen työ ja naimattomuus antoivat naisille mahdollisuuden itsenäiseen elämään. Parempi oli elää ilman miestä kuin huonon miehen kanssa. (Mt., 40.)

Naimattomuus näyttää olevan kuitenkin varsin keskeinen tamperelaisia naisia määrittävä tekijä, lukipa mitä tahansa kaupunkia ja sen asukkaita käsittelevää tekstiä. Naimattomuus on ennen kaikkea naisten ongelma, vaikka toisaalta poikamiesten osuus koko kaupungin miehistä oli suhteellisesti korkeampi kuin naimattomien naisten osuus kaikista kaupungin naisista (Peltola 2000). Naimattomuudelle etsitään syytä ikärakenteen poikkeuksellisuudesta, työläisammattien väliaikaisuudesta, miespulasta ja toimeentulon niukkuudesta (Haapala 1986, 223), mutta myös halusta elää naimattomana (mt., 225). Erikseen mainitaan, että naimattomuus ei johdu poikkeavasta käyttäytymisestä (mt., 223), mutta tarkemmin poikkeavuudesta ei sanota mitään.

Väestörakenteen pullistumien ja huojuvien ikäpyramidien lisäksi löydän tamperelaisia naisia ja erityisesti naimattomia naisia esimerkiksi humoristiseksi tarkoitettussa biologissävyyisestä puheesta:

Naisia oli yksinkertaisesti niin paljon, että naimisiin pääseminen tai joutuminen oli naisille ainakin tilastollisesti mitattuna huomattavasti vaikeampaa. Kysynnän ja tarjonnan laki avioliittomarkkinoilla oli numeroiden valossa sellainen, että miehillä oli vara valita, ja naisille ei aina riittänyt kumppaneita valittavaksi asti. Käytännössä tilanne oli tuskin aivan niin ankea, vaan romantiikka roihusi ja varmasti aikaansaapa nainen otti myös sen, jonka oli valinnut. (Peltola 2000.)

Tammerkoski-lehti tasapainoilee naimattoman naisen henkilökuvassa seuraavaan tyyliin:

Hän oli iloinen ja pirteä nuori nainen, joka tanssi, lauloi ja osallistui yhteiskunnallisiin rientoihin, mutta jäi silti naimattomien naisten joukkoon. Aili oli luonteeltaan itsenäinen eikä hänen kohdalleen sattunut miestä, jonka hän olisi hyväksynyt elämäkumppanikseen. (Rasila 1999, 29.)

Edellä siteeratut tekstit kertovat yksiselitteisesti 'naisista'. En olisi yllättynyt, jos joukkoon olisi livahtanut muutama 'tyttö', 'likka' tai 'plikka' – näinhän tamperelaisia naisia on tunnetusti usein nimitetty. Kielentutkimuksesta muistan lukeneeni, että 'nainen' on sukupuolisesti tunnusmerkillinen ilmaisu (esim. Rautala 1988) ja siksi sen käyttöä toisinaan vältellään. Pohdin myös, onko tamperelainen työttömyyden postkoloniaalin teorioista tuttua vieraan ja oudon lapsellistamista (ks. Rantonen 1999) vai deminutiivinen käytäntö, jolla naispuolinen enemmistö ikään kuin pienennetään. Toisaalta muistan monen tamperelaisnaisen ottaneen nimityksen omakseen, nauttineen sen nuorekkuudesta. *"Takuulla, sano Tampereen likka."*

Tytöksi sanotaan etenkin sellaista, joka ei mene naimisiin ja/tai saa lapsia. Historiankirjoituksesta opin, että "kaupunkilaisolot ovat omiaan korostamaan perheyhteyttä" (Haapala 1986, 134), mutta en sitä, mitä 'perheellä' oikeastaan tarkoitetaan. Kuka oli perhe kenenkin kanssa? Tamperelaisena keskivertoperheenä esitetään isä, äiti ja kaksi lasta -yhdistelmä (mt., 134), vaikka enemmistö on epäilemättä elellyt varsin toisenlaisissa muodostelmissa. Suhteessa ydinperhe-ideaaliin tamperelaisten "työntekijöiden perhesuhteet olivat poikkeavat" (mt., 223) ja esimerkiksi yksinhuoltajaäidit ovat vain "tavallaan perheellisiä" (mt., 225). Koti ja perhe vaikuttavat varsin ideologisesti latautuneilta käsitteiltä, kuten Pirjo Markkola kirjoittaa (1994, 12). Vaihtoehtoisia käsitteitä näyttävät olevan ruokakunta, jolla tarkoitetaan yhteistä taloudenpitoa ja asukin pito, jolla tarkoitetaan alivuokralaistointia (mt., 79-90). Etenkin tamperelaiset ruokakunnat ovat olleet varsin monimuotoisia (mt., 81).

"Oikeiden" perheiden ulkopuolelle jääneet eivät näytä olleen ainoa ongelma Tampereella. Myös periaatteessa oikeanlaisena pidetyssä työläisperhe-elämässä nähtiin puutteita ja sivistämisen sijaa. Etenkin keskiluokkaisten naisten aloitteesta pohdittiin työn, lastenkasvatuksen ja kotitalousideologian yhteensopivuutta työläisperheessä. Tam-

pereen Naisyhdistys järjesti keittokursseja ja -näytöksiä kohottaakseen työläiskotien tasoa. Yhdistyksen järjestämät kotikilpailut ja lapsinäytely herättivät työläisäideissä ristiriitaisia tunteita. Toiminnan tarkoituksena oli kannustaa työläisnaisia kodin- ja lastenhoitoon kilpailutamalla ja tarkastamalla koteja ja lapsia. (Markkola 1994.)

Pellavatehtaan Heikki ja Emma

Jäljittääkseni lisää tunnelmia tamperelaisesta naiselämästä suuntaan katseeni toisaalle. Oppaakseni otan kaunokirjallisia tekstejä. Tampereella ja Tampereesta on kirjoitettu paljon – luen tarkemmin vain muutamia tekstejä. Viidan ja Salaman jätän lukematta, tällä kertaa.

Tamperelaista elämänmenoa kuvaavat varhaiset tekstit sijoittuvat kirjallisuushistoriallisia periodeja ajatellen realismin ensimmäiselle valtakaudelle. Realismin on sanottu tuottaneen kertomuksia tyypillisinä pitämistään henkilöistä ja tilanteista, joiden kriteerinä on uskottavuus ja todennäköisyys. Tyypilliseksi hahmoksi valikoituneen katsotaan edustavan yhteisiä arvoja, mutta olevan yhtäaikaaisesti myös yksilöllinen, kärsivä subjekti. (Karkama 1998.) Teollistumiseen ja työväenluokan elämään liittyviin kertomuksiin liittyy yleensä romantiikkaa – joko edistysuskoista tai kurjuustarinoihin kietoutuvaa – ja kuvauksen sanotaan olevan usein kaavamaista (Palmgren 1966).

Työväen elämästä Tampereella on nimimerkki Aakun kirjoittama tunnettu Tampere-kuvaukset, joka julkaistiin alunperin Aamulehden jatkokertomuksena vuonna 1890. Kertomuksessa kuvataan pellavatehtaan kankuriosastolla työskentelevien Heikki K:n ja Emma H:n tutustumista, naimisiinmenoa ja perhe-elämän koettelemuksia. Realismin ensimmäiseltä valtakaudelta peräisin olevan tekstin kiinnostavuutta lisää sen anonyymisyys ja se, että julkaisufoorumina on ollut alunperin sanomalehti. Kirjoittaja lienee siis kirjoittanut tilanteitaan ja ihmistyyppejään mahdollisimman arkijärkiseksi ja pyrkinyt modernille ominaiseen ulkopuoliseen tarkkailuun. Hahmojen ja tapahtumien tyypillisyyteen ja edustavuuteen viitataankin tekstissä useaan otteeseen, kuvattaessa esimerkiksi tehdassalin käytäntöjä sekä työläisten pukeutumista ja asuinoloja.

Huomioni kiinnittyy katseen hallitsevuuteen tekstissä. Muistan, että monissa kirjoituksissa on viitattu näkemisen, näkyvyyden ja katsomisen merkityksen kasvuun 1800-luvun jälkipuoliskolla (esim. Lappalainen 1998). Anonyymien tekstin katse on kaikkietävän kertojan, joka antropologin tavoin kehottaa lukijoita katsomaan Tampereen tehtaita sisäpuolelta:

Kankuriosastoa on hupaisa silmäillä kokonaisuudessaan; useassa rivissä seisovat siellä naiset ja miehet hoitaen kangastansa, ja ensinmainituilla tahtoo olla tapana heilua eteen ja taaksepäin edestakaisin käyvän luhansa edessä ja seurata kädellään sen kulkua, kuten eukotkin kotona tekevät kangaspuissaan. Koko kerroksen väki näyttää työssään vähän langalla ohjattavien ihmisten kuvilta, jotka ikäänkuin itsestään toimittavat määrättyjä liikkeitä ja tehtäviä. (nimim. Aaku 1984, 85.)

Myös tekstin työmies pyrkii flanöörimäiseen, hallitsevaan tarkkailuun. Äitinsä kuoleman jälkeen Heikki K. huomaa, että kotoa ”puutui naisen hymyilevät kasvot” (mt., 91) ja lähtee etsimään vaimoa:

Hän päätti sentähden tehtaaseen päästyään heittää silmäyksen ”yli koko vooningin“, kuten sitä sanottiin, ja panna sen naispuoliset kankurit järjen puntariin, jos sitten olisi onni tuntea rinnassaan jotakuta kohtaan heistä hiukan semmoista, jota voisi sanoa rakkaudeksi. (Mt., 91.)

Heikki K. vaeltaa tehdassalissa ja tekee huomioita naispuolisista työtovereistaan: ”tyttöjä riveissä kuin kanoja orrella sekä miehiä siellä täällä kukkojen asemasta, aivan niinkuin hyvästi järjestetyssä kanatarhassa ainakin” (mt., 91). Heikin arvioinnissa huonon naisen kriteereitä ovat huolimattomuus (myöhästely, huono työ), huonot tavat (turhamaisuus, lumipallojen heittäminen, epäsiisteys), liiallinen huvittelu, vaatetus, vääränlaiset kasvopiirteet ja tyhmyys. ”Järjen puntarissa” arvioidaan siis lähinnä Heikin pelkoja epäjärjestyksen ja ruodussa pysymisen suhteen. Puntaroinnissa pärjää vain Emma, jota Heikki K. pyytää ”äidinsijaisekseen”, tuomaan jatkuvuutta elämäänsä (mt., 96).

Työväen elämästä Tampereella on ennen kaikkea Heikin tarina. Taapahtumat jäsentyvät Heikin nimipäivien, äidin sijaisen etsinnän, kossinnan, onnettomuuden ja perheenelatusongelmien mukaisesti. Näkökulma on enimmäkseen Heikin, ja hänen mielenliikkeitään kuvataan paljon. Heikin kaupungissa oloa ei perustella. Äidin hoivaa ja kuolemaa lukuun ottamatta hänen taustastaan ei kerrota mitään.

Työmiehen hahmo geneeristyy kertomuksessa yleisinhimilliseksi kokijaksi ainakin kahdesti, metaforissa 'työmiehen kotielämä' ja 'työmieskoti':

Sitten vuokrasi pari itselleen vähän isomman huoneen, jossa he alkoivat viettää hiljaista, yksinkertaista, onnellista ja tyytyväistä työmiehen kotielämää tuossa Tampereen vilkkaassa tehdaskaupungissa. (Mt., 97.)

Joka aamu kellon soidessa astelee Heikki työhönsä, kuten kaikki muutkin Tampereen tehtaalaiset; ja iltaisin kävelee kukin lepoa ja virkistystä saamaan yksinkertaiseen työmieskotiinsa, jossa useimmiten päivät ovat toistensa kaltaisia kuin marjat puunoksilla. (Mt., 106.)

Mutta entäs Emma? Myös Emmalle suodaan katseen valtaa. Tehtaassa hän kutoo vain yhdellä koneella, joten hänellä on aikaa ja tilaisuus tarkastella Heikkiä. Emma tekee päätelmiä Heikistä vaatetuksen perusteella, huomaa esimerkiksi Heikin maanantaisen siisteyden, joka viikon mittaan rapisee. Myös Heikin äidin kuoleman Emma päättelee tämän vaatetuksesta.

Emma ei ole itsestään selvästi tamperelainen: hänen kaupunkiin tuloa perustellaan pitkään. Emman on ajanut kaupunkiin katovuosien niukka elämä maalla. Hän on jatkuvassa ambivalentissa suhteessa sekä tehtaaseen (josta jää pois mentytään naimisiin) että maaseutuun. Suhde maaseutuun välittyy muutenkin Emman hahmon kautta. Veli houkuttelee Emmaa ajoittain maalle ja sinne koko perhe loppupuolella kertomusta lähtee, pakoon pellavatehtaan palon jälkeistä työttömyyttä.

Työläistytön kurjuus

Stereotyyppinen työläisnaisen kaunokirjallinen kuvaus kertoo työstä, joka joutuu tehtaaseen varsin nuorena. Hänen kohtalonaan on ahertaa aikansa, kuolla nuorena keuhkotautiin tai mennä naimisiin, jäädä pois töistä ja saada liuta lapsia (Haapala 1986, 42, Laine & Markkola 1989, 8). Varsin tavallinen tarinan motiivi on naisen esittäminen miehen viettelyn uhrina ja esimerkiksi vanhassa työväenliikkeen kirjallisuudessa tarinaan yhdistyy usein luokkakonflikti (esim. Palmgren II 1966, 387-392). Tampereelta on tallennettu myös raakoja kuvauksia tyttöjen tapaturmaisista kuolemista tehdassaleissa (esim. Kanerva 1946).

Kaupunkilaisen työväestön kurjuutta kuvataan siis erityisen paljon nuoren naisen hahmon kautta. Kun luen Raoul Palmgrenin *Joukkosydäntä* (I-II, 1966), tulkitsen etenkin vanhat työväenkirjallisuuden tekstit mieluusti aidoksi huolestuneisuudeksi tyttöjen työoloista. Vanhan työväenliikkeen kirjallisuuteen liittyi voimakas halu tuoda tositarinat julki ja muodoksi kelpasi niin journalismi kuin balladitkin. Työväestön yleinen myönteisyys naisasiaan mahdollisti myös tamperelaisen tehtaalaisen Kalle Rissanen kaltaisen kirjoittajan. Rissanen kirjoitti novelleissaan *Lapsenmurhaaja* ja *Voimakkaampi* (kokoelmassa *Valkeat kädet. Jutelmia ja satiireja miehille tämän päivän naisesta*, 1915) uhmakkaista tehtaantytöistä, jotka eivät peitelleet inhoaan yhteiskunnallisia oloja kohtaan. Rissanen usko, että tulevaisuudessa naiset kirjoittaisivat itse itsestään, sillä ”vallankumouksellinen nainen on tuleva ja käyvä kovin, valkein käsin repimään arjen valheita ja sovinnaisuuksia...kenties korkein koro, ja kiristetyin uumin, mutta kumminkin vapaana; hän heittää viikunalehdet kauniin tanssikenkensä alle ja siiveillisesti syntyy uudestaan.” (Mt., 11.)

Paljon tavallisempi työläistytön tarina on kuitenkin kurjuuskertomus, jollaisia Rissanenkin kirjoitti. Miksi juuri tällainen kertomus on niin suosittu? Onko työläisnaisen kurjuuskertomus (ollut) ainoa mahdollinen tapa representoida työläisnaista? Miksi Salama kirjoitti *Sen tavallisen tarinan* vielä vuonna 1961?

Tarjoaisiko tuorempi kirjallisuudentutkimus aineksia kurjuuskertomuksen suosion ymmärtämiseen? Muistan Lea Rojolan väittämän vuosisadan vaihteen modernisaation mukanaan tuomasta mas-

kuliinisuuden kriisistä. Kriisin käsittely tuotti Rojolan tulkinnan mukaan tekstejä, joissa nainen representoituu miehen peilinä, heijastuspintana, jonka kautta mies rakentaa omaa minuuttaan. Modernisaation alkuvaiheen kirjallisuus on täynnä naishahmoja, joiden kautta käsiteltiin toiveita, pelkoja ja ahdistusta. (Rojola 1993.) Säilyttääkö siis toistuva kertomus naisen kurjuudesta työläismiehen kunnian, lieventää modernin tehdastyön tuottamaa ahdistusta?

Työläismiehen kunnia suhteessa naiseen, tyttäreeseen, on selvästi koetuksella ainakin paljon myöhemmässä Tampere-romaanissa, Anneli Toijalan *Kukkivassa kaakinpuussa* (1975). Ahtaasti vanhempiensa kanssa asuva Seija elää jännitteisessä suhteessa niin vanhempiinsa, toisiin tehtaannaisiin kuin miehiinkin. Hyväpalkkaisen miehen löytäminen mahdollistaisi paremman tulevaisuuden ja irrottautumisen ankeasta palkkatyöstä. Seijan miessuhteiden solmimista kontrolloivat kuitenkin niin kunniakäsityksistään kiinni pitävä isä kuin toiset tehtaannaisetkin. Vaihtoehtona näyttää olevan huoraksi tai leuhkaksi leimautuminen.

Naisten välisestä ystävydestä

Ahdistavien kuvausten lisäksi *Kukkiva kaakinpuu* tihkuu muitakin tunnelmia: mainintoja naisten keskinäisestä toiminnasta, eväiden jakamisesta, sairastuneiden hoivaamisesta, vaatteista puhumiseen liittyvästä yhteisyydestä. Tällaista haluan lukea lisää, ajattelen. Haluan lukea ja nähdä kokemuksia onnesta, ilosta, asuinjärjestelyistä, ystävyksistä ja kaikenlaisista ihmissuhteista, löytää jotakin esimerkiksi naisten keskinäisistä suhteista, jotka tuntuvat katoavan kaupungin kulissemiin. *Pumpulilaisia ja pruuukilaisia* -kirjasta löydän mielenkiintoisen muistitiedon 1800-luvulla vuosikymmeniä yhdessä asuneista naisista. Heistä toinen kertoo:

Kun Tiltan hampaat tulivat huonommiksi, söin minä kovat leivänpaleet ja Tilta pehmeemmät. Mitään natinaa ja nurinaa meillä ei ollut. – Ihmiset ihmettelivät, kun niin sovimme. Sanoin: joskus torutaan, soritaan ja sovitaan. Kaikki, ruuanlaitto ja siivous, tehtiin yhdessä. (Mt., 313.)

Saadakseni yhdenlaisen kuvauksen tamperelaisesta naiselämästä luen uudelleen myös Eila Pennasen Tampere-romaanit *Himmun rakkaudet* (1971), *Koreuden tähden* (1972) ja *Ruusuköynnös* (1973). Vuosiin 1890-1905 sijoitetussa trilogiassa tamperelainen naiseus näyttää jakautuvan kolmeen malliin: on maalta kaupunkiin kauppa-apulaiseksi tuleva, keskiluokkaistuva Himmu, naistaiteilijuutensa kanssa kamppaileva Aino sekä työläisvaimo ja agitaattori Liisa. Kaiken kaikkiaan trilogian kuvaama ihmissuhdejärjestelmä on melko mutkikas.

Päähenkilö on Himmu, jolla on etenkin ennen naimisiinmenoaan lukuisia läheisiä naisystäviä. Kauppias Faster kontrolloi Himmun läheistä suhdetta huushollerska Greetaan (Pennanen 1971, 18), jonka kanssa Himmu nukkuu kylmät yöt ja jolta Himmu kuulee lasten syntymään liittyvistä seikoista. Läheisiä Himmulle ovat myös Alma-sisko ja Varosen kaupan muut apulaiset. Himmun suhde tulevan kälynsä Aino Pätösen kanssa on varsin moniulotteinen. Ensitapaamisessa Aino ihailee Himmun kauniita pulskia käsivarsia. Työskennellessään samassa kaupassa naiset nimittelevät toisiaan rakkaakseen, kultasekseen, lapsekseen, kulta pienekseen. Ystävätärten eron jälkeen Himmu poh-tii:

Aino olikin ollut hänelle oikea ystävä. He olivat kaikesta sydämestään kiintyneet toisiinsa loppuaikoina, kun Aino oli ollut kaupassa. Nyt oli Hilman vaikea olla itkemättä, kun hän kuuli Ainon äänen, sillä yksinäisyys tuntui kahta pahemmalta, kun muisti miten he olivat jutelleet, kun oli ollut hiljaista. He olivat suudelleetkin, kuin olisivat olleet sukua. (Pennanen 1971, 223.)

Todellista vaihtoehtoa samansukupuolinen suhde ei kuitenkaan romaanissa näytä tarjoavan: ainakin Ainon ja Huugon Väinö-veli katoaa kaupungista homosuhteesta epäiltynä. Myöhemmin Himmu avioituu Ainon veljen kanssa.

Naistenvälisessä ympäristössä miehet vaikuttavat olevan alituinen puheenaihe. Miehistä puhuminen saa naisten tunteet kuumenemaan. Esimerkiksi työtoveri Iidan syytettyä Hilmaa koketeerauksesta seuraa riita, joka päättyy suuteluun (mt., 233-235). Naisten väliset suhteet vaikuttavat toissijaisilta suhteessa miessuhteisiin, jotka mahdollistai-

sivat pääsyn Fasterin vallan alaisuudesta ja perheen perustamisen. Miessuhde nostaa myös naisen statusta: esimerkiksi Himmusta kerrotaan, että hänellä alkoi ”uusi ihana elämä” naimisiinmenon ja rouvuuden myötä. Ihmiset kohtelevat häntä kunnioittavammin, koska ”hän on neitien yläpuolella”. (Pennanen 1972, 5.) Aino sen sijaan jatkaa etsintäänsä: hän kritisoi naisten naurettavia ammatteja, puolustaa vapaita liittoja, saa aviottoman lapsen Helsingissä – eikä voi enää näyttäytyä Tampereella. Liisa elää tiukasti liitossaan työmiehensä ja lastensa kanssa, sairastuu ja kuolee.

Etenkin Himmun ja Ainon suhdetta voisi luonnehtia sellaiseksi kiihkeäksi ystävyysuhteeksi, joiden sopivuutta puitiin romaanin kuvaamina aikoina ainakin Helsingissä (ks. Juvonen 1994). Heteroseksuaalisuuden normi vakiintui Suomessa vasta 1920-luvulla, joten romaanisarjan kuvaamina aikoina naisten keskinäiset läheiset ystävyysuhteet tarjosivat ainakin jossain määrin vaihtoehdon heterosuhteille. Varsinaista lesboidentiteettiä ei ollut vielä olemassakaan. (Lehtinen 1996.) Kaiken kaikkiaan romaanitrilogian kuvaamat naissuhteet ovat kuitenkin varsin mieskeskeisiä – miehistä riittää puheenaihetta naistenvälisissä keskusteluissa, ainakin ennen avioitumista.

Kuviin tallentuneet tamperelaiset

Vanhoissa valokuviissa muistan nähneeni Tampereen naisia kävelyretkillä, työväenyhdistysten kansanjuhliissa, näytelmäseurueissa, kuoroissa, teattereissa, iltamissa. Kuvissa olen nähnyt naisia promeneeraamassa käsikynkkää Pyynikillä tai Hämeenpuistossa ja veneilemässä Viikinsaareen. Missä ihmeessä olen tällaisia kuvia nähnyt? Kyseessä ei ainakaan voi olla *Tampereen albumi* (2000), johon on valikoitunut huomattava määrä liikenne-, kone- ja rakennusaiheisia kuvia, valtiopäämiesvierailujen lisäksi.

Valokuvan ja modernisaation kytkös nähdään yleensä valokuvan kyvyssä luoda kulloiseenkin hetkeen ja paikkaan perustuvaa todellisuuskäsitystä (Koski 1999, 12). Valokuvat ovat paradokseja: esittämällä ainutkertaista ne tuottavat samankaltaisuutta, kokonaisuuksia, yhtenäisyyttä (ks. Benjamin 1989). Valokuvat kertovat ainutlaatuisesti

ihmisten, ilmiöiden, asioiden suhteista ja ryhmittymisen perusteista ja niihin liittyy aina määrittelyvaltaa – mitään itsestään selvää tapaa esittää ihmistä kun ei ole olemassa (ks. esim. Palin 1999, Koski 1999). Ennen kaikkea valokuvat kertovat kuitenkin valinnoista. Koska katson vain niitä kuvia, jotka ovat valikoituneet Tamperetta esittäviin dokumentteihin, katson sitä kuvastoa, joka ikään kuin edustaa tamperelaisuutta. Tällainen valinta on tehty esimerkiksi Tampereen historiaa esittelevässä *Koskesta voimaa* -verkkojulkaisussa (www.historia.tampere.fi), jonka etusivulle on nostettu työmiesten ryhmä. Kuvakoosteessa neljä koskessa kahlaavaa työmiestä kantaa sähkölamppuja olkapäillään. Mieshahmot muodostavat siis linkin luonnonvoimien ja edistyksen välillä.

Valokuva tuottaa valinnoillaan kategorioita, joista tavallisia ovat ryhmäidentiteettiä ilmaisevat joukkokuvat ja toisaalta yksilöllisyyteen, erilliseen subjektiuteen liittyvät yksilömuotokuvat. Viimeksi mainitut saattoivat esimerkiksi 1800-luvun loppupuolella olla hyvinkin konventionaalisia ja staattisia. Vaikka konventiot määrittelivätkin kuvauksen käytäntöjä, antoi valokuvassa käyminen mahdollisuuden hankkia ikään kuin todisteita omasta subjektiudesta. (Palin 1999, 44.)

Löytämäni tamperelaisten naisten kuvasto on paljolti tutuntunusta työläiskuvastoa. Valtaviin luokkakuvia muistuttaviin asetelmiin tehtaiden edustalle on asettunut ryhmiä, joissa suurin osa on naisia. Jotta mahdollisimman moni mahtuisi mukaan, kuvat ovat kaukaa otettuja, anonyymeja. Kuvat tuntuvat luontuvan mutkattomasti vakavana ja ankarana pidettyyn suomalaiseen kuvamaailmaan (mt.). Nimiä ei tiedetä eikä kasvonpiirteistä saa juurikaan selvää, joten kuvaston sisällöksi jää määrä, luokka, yhteenkuuluvuus. Markku Kosken tulkinnan mukaan tehtaiden edessä otetut varhaiset työläiskuvat kertovat paitsi työntekijöiden kuulumisesta työnantajilleen, myös keskinäisestä organisoitumisesta (Koski 1999, 22). Työläisyhteisöt muodostuivatkin tiettävästi aluksi ammatti- ja työpaikkakohtaisesti, sittemmin asuinpaikkakohtaisesti ja myöhemmin luokkatietoisesti (Haapala 1986, 329).



Kolmen laitoshmiehen, Kalle Ahlgrenin (Vanhan-Kallen, oikealla), Simo Senvallin (istumassa) ja Kalle Salmen kutojat. Kuva ja kuvateksti teoksesta *Pumpulilaisia ja pruuukilaisia. Tehdastyöväestön työ- ja kotioloja Tampereella viime vuosisadalla* (1946, 63).

Pumpulilaisia ja pruuukilaisia (1946) esittää kuvissaan tamperelaisen tehdastyöväestön suhdejärjestelmän melko monipuolisena. Parikuvat esittävät paitsi miestä ja vaimoa (mt., 18, 68, 113, 273), myös kahden miehen ja kahden naisen kombinaatioita (mt., 317, 326, 330). Mukaan on päässyt myös sukukuva (mt., 181). *Pumpulilaisia ja pruuukilaisia* näyttää yksilöidysti monia työläisnaisia, olkoonkin, että vain harvalle kuvatulle on löytynyt nimi. Tehtaalaisten pukeutumista käsittelevän kappaleen muotikuvissa poseeraa kymmenkunta nimetöntä työläisnaista. Miehiäkin näytetään yksilökuvissa – tosin vähemmän kuin naisia ja nimellisinä.

Kuvastoissa tamperelaiset työläisnaiset edustavat usein paitsi vaatetusta, myös asumista ja kotia. Esimerkiksi kumpaankin Tampere-kirjaan (Kanerva 1946, Haapala 1986) on valikoitunut antropologissävyinen kotikuva, jossa yksiasuva nainen taustoittuu asuinkamariinsa (Kanerva

1946, 185: *Eriika Johansson ja hänen kamarinsa Nattulassa 1935*, Haapala 1986, 260: *Finlaysonin tehtaan työntekijä Ida Helander kotioloissaan*).

Kiinnostavan joukon tamperelaiskuvastossa muodostaa kolmen naisen ryhmäkuvat. Kolmen naisen kombinaatio esiintyy Tamperekirjoissa työn (tai pikemminkin tehdasympäristön lepotauon) kontekstissa (Kanerva 1946, 227), tehtaan mukaan nimettynä (mt., 276, ateljeekuva) tai nimettyjen henkilöiden yhteisyytenä (mt., 31, ateljeekuva). Kolmen tytön ateljeekuva voidaan yhdistää myös moraalisten ja sosiaalisten ongelmien teemaan (Haapala 1986, 39) ja kolme naista kuvittavat vapaa-ajan toimintaa (Laine & Markkola 1989, 118).

Minulle kolmen naisen kombinaatio kertoo jotakin uutta tamperelaisesta suhdejärjestelmästä. Ihminen ei kuvauta itseään miten vaan, etenkin kun kyseessä on ollut melko hinnakas huvi. Kuvattava haluaa nähdä itsensä tietyntylaisessa kontekstissa, olivatpa studion puitteet kuinka staattiset tahansa ja valokuvauksen ryhmittymiskonventiot kuinka lukitsevat vain. Tulkitsen kolmoiskuvien kertovan sellaisesta ystäväydestä, läheisyydestä, huolenpidosta, joka ei perustu parillisuuteen tai ydinperheajatteluun.

Tehtaan tyttöjä. Nuorten naisten suuren joukon pelättiin aiheuttavan sosiaalisia ja moraalisia ongelmia, mutta tehtaalaisnaiset selvisivät elämässään tavallista paremmin.
Kuva ja kuvateksti
Tehtaan valossa 1986, 39.



Kaupungin kasvot ja ruumiit

Historiasta viisastuneena katson uudelleen Kassilan ohjaaman Tampere-elokuvan.

Elokuvan valmistumisen aikaan, 1960-luvulla, tamperelaisen työväenluokan ja keskiluokan elämäntavat olivat jo paljolti samankaltaistuneet (Koivisto & Tuulasvaara-Kaleva 1999). Käynnissä oli taas suuri muutto maalta kaupunkiin. Elokuvan valmistumisvuonna naisia asui Tampereella 72 217 ja miehiä 59 497 henkeä (eli 1214 naista 1000 miestä kohti, kuten voin 1965 perustetusta tilastosarakkeesta lukea). Sukupuoliroolit ja seksuaalinen vapautuminen keskusteluttivat ihmisiä, ainakin Helsingissä.

Matti Kassilan sarjan elokuvia (osat *Helsinki*, *Turku*, *Tampere*) voisi luonnehtia jonkinlaisiksi varhaisiksi matkailuvideoiksi, esittelyelokuviksi, jotka pyrkivät kuvailemaan ja samalla myös tuottamaan ns. paikan henkeä. Jotkut puhuvat mielenmaisemista, joita etenkin media tuottaa (esim. Tani 1996). Kenen tarinaa Tampere-elokuva sitten kertoo? Ennen kaikkea se kertoo edistyksen tarinaa. Pääosassa elokuvassa on kaupunki, jota kuvaillaan ”moderniksi”, ”edistykselliseksi”, ”voimakkaasti eteenpäin meneväksi”. Elokuvan tyyliä voisi luonnehtia dramaattisen dokumentaariseksi, minkä voi laskea myös elokuvan eduksi. Se ei pyrikään näennäisen neutraaliin faktiiviseen ilmaisuun, vaan tuo näkökulmansa ja rakenteisuutensa selvästi näkyviin. Aika on elokuvassa jäsentynyt työviikon mukaisesti. Ensin kerrotaan tehtaista ja työnteosta, sitten viikonlopun vietosta. Lopuksi päädytään sunnuntaiamuun, häihin, lapsen syntymään.

Elokuvaa hallitsee *voice over* -kertojan ääni, jonka tehtävänä on naamioida ristiriitainen todellisuus eheäksi. Hierarkkisestihan kertoja edustaa jonkun näköistä lopullista totuutta muihin puheääniin nähden. Tampere-elokuvan kertojan ääni on miehen ääni, joka luonnehtii kaupunkia ”teollistumisen laboratoriksi, kovaksi ja totiseksi, mutta valppaaksi ja teräväksi”. Tekstissä toistuvat ilmaisut ”edistys”, ”draama”, ”massa”, ”biologia” ja ”laboratorio”.

Elokuva kuuluu sarjaan *Kolmen kaupungin kasvot*, mikä johdattaa yksinkertaiseen kysymykseen siitä, kenelle kasvot kuuluvat. Elokuvan aloittaa ja lopettaa Veikko Sinisalon esittämät katkelmat Lauri Viidan

Moreenista. Tamperelaisina yksilöinä haastatellaan kirjailija Väinö Linnaa, teatteriohjaaja Eino Salmelaista, kirjastotoimenjohtaja Matti Mäkelää ja Tampereen iäkkäintä asukasta Paula Alexandra Lindroosia, tuttavallisesti Pauliinaa. Lopussa palataan vielä mieshenkilöihin, ja heidät esitellään ”suurina persoonallisuuksina, jotka pitävät näköalat avoimina”.

Tamperelaiset naiset esiintyvät elokuvassa erillisenä teemana, koska ”tuossa [teollistumisen] draamassa on nainen, Tampereen plikka, melkoinen voimatekijä”. Elokuva kuvaa naisia lähes yksinomaan kaupunki- tai tehdastilassa, joten siitä ei voi lukea elokuville tyypillistä tilan sukupuolittuneisuutta, jonka mukaan naisille kuuluu koti ja miehille katu. Kamera löytää tamperelaiset naiset aseman seudulta, tehtaan portilta, Hämeensillalta, Koskipuistosta, uimarannoilta, pyykilaitureilta ja tanssipaikoista. Kameran katse on hämmentävän seksistinen ja voyeristinen: se poimii Hämeensillalta pysähdyskuviin yksittäisiä, suhteellisen nuoria ja hyvinpukeutuneita naisia. Hämeensilta-episodissa kertojan ääni saa rinnalleen toisen miehen äänen, joka ehdottaa: ”Mutta hetkinen, tutkitaanpa tamperetarta hieman”. Jaksoissa arvioidaan naisten ulkonäköä, pukeutumista ja seksuaalisuutta (mm. ”levollista kauneutta, mutta sisällä biologista draamaa”). Yhteenvetona tamperelaisesta naisesta esitetään, että ”kaiken kaikkiaan hän on suomalainen nainen parhaimmillaan, luonnollisimmillaan”.



Hämeensillalla: ...levollista kauneutta, mutta sisällä biologista draamaa...



Koskipuistossa: Tämä on tosi tapaus. Kamera seuraa saa, tuttavuuden teko alkaa, kello mittaa aikaa...

Elokuvan Koskipuisto-jaksossa selostajat järjestävät piilokamera-kokeen, miten nopeasti mieshenkilö saa seuraa entuudestaan tunte-mattomasta naisesta ("selvä tuli, koe onnistui!"). Tehtaan portilla ku-vataan sääriä ja uimarannalla tirkistellään uimareita. Tanssipaikan si-nänsä eloisa kuvaus merkityksellistyy jälkeensä biologiseksi labora-torioksi: puhutaan "nuorten ihmisten massasta, joka kiehuu ja kuhi-see", ja jossa "poukkoilevat tunteiden molekyylit", eivät siis oikeat ih-miset tunteineen. Kun asioiden annetaan jatkua "luonnollista rataa-sa", päädytään kuvaamaan hääpareja ja synnytystä, "sadonkorjuuta".

Kinopalatsissa hämmennyin ehkä eniten elokuvan voyeristisista Hämeensilta- ja Koskipuisto-jaksoista sekä kotikaupunkini mieltymis-estä luonnontieteelliseksi laboratoriksi. Olin hiljattain lukenut postkoloniaalisia teorioita, joissa kritisoidaan länsimaista, antropolo-gista katsetta muukalaisuuteen. Eila Rantonen (1999) on tiivistänyt tämän länsimaiseksi nimetyn katseen ominaisuuksia. Toisinaan katse kieltäytyy näkemästä toiseutta ollenkaan tai se mykistää muukalaisen asemoimalla hänet osaksi maisemaa. Jos länsimainen katse näkee toiseuden, se tahtoo nähdä itselleen vieraan objektina, näytöksenä tai klovnina. Katse etsii eksotiikkaa ja seksiä, mutta myös uhrit, kärsivät ja passiiviset todistajat kelpaavat sille. "Toiseuden luokittelut määräy-tyvätkin etenkin seksuaalisuuden rajoina ja ruumiin kuvina", kirjoit-taa Rantonen (1999, 44).

Nyt löysinkin samankaltaisia merkityksellistämisen tapoja aivan läheltä. Katsomissani representaatioissa tamperelaisten naisten elämät ovat oudolla tavalla enimmäkseen näkymättömiä, muuten kuin on-gelmina. Ongelmallisina elämät näyttäytyivät etenkin väestötieteel-lisessä katsannossa. Uhri- ja kärsimyskuvastoa löytyi kaunokirjallisuu-desta. Kassilan elokuvassa naiset liikkuvat mykkinä maisemassa ja yk-sittäiset ruumiit joutuivat arvioinnin kohteeksi. Seksuaalisuuden ja ihmissuhteiden rajoja vedeltiin lähes kaikessa katsomassani.

En edelleenkään tiedä paljoakaan esimerkiksi naisten suhteista toi-siin naisiin, äiteihin, siskoihin, työtovereihin, asuinkumppaneihin, rakastettuihin. Toisenlaistakin tietoa tihkui sieltä täältä, muistitiedoista, valokuvista ja romaaneistakin; aivan totaalista toiseuden politiikka ei ole voinut olla. Vai haluaako spioneeraava minäni vain lohduttau-tua tällä ajatuksella? Teenkö oikein yrittäessäni reipashenkisesti ohit-

taa sen mahdollisuuden, että tamperelainen naiselämä on kenties usein ollut raskasta ja rakkaudetonta? Vai uusinnanko itse kurjuustarinaa kertomalla, että työolojen, palkkauksen ja elämisen mahdollisuuksien lisäksi myös representaatiot ovat olleet vääränlaisia?

Luonnollinen, mutta ei muotinukke?

Havainnollistan oman katsomiseni hankaluutta viivähtämällä hetken muodin, vaatetuksen ja pukeutumisen teemassa, joka kulkee jonkin värisenä lankana niin representaatioiden kuin omien muistojenikin läpi. Oma rajoittunut ymmärrykseni on mieltänyt muodin lähes yksinomaan kaupalliseksi muotiksi, joihin ihmiset tungetaan, halusivat he tai eivät. Ja etenkin sinne tungetaan naiset, yleensä miehiä miellyttämään.

Tekstiilitehtaiden kaupungissa puheet tuntuvat vapaaehtoisesti ja toistuvasti kietoutuvan vaatetuksen aihepiiriin: sitä pohditaan niin historian teksteissä kuin romaaneissa, sitä kuvitetaan valokuvissa ja elokuvassa ja siitä riittää minullakin muistoja. Tampereen naisilla on tietävästi riittänyt rahaa muodikkaaseen pukeutumiseen ja/tai säästettäväksikin. Teollistuminen kun ei lisännyt ihmisten kurjistumista, vaan yleensä paransi toimeentuloa (Haapala 1986, 341). Tampereellakin on kommunikoitu julkisivujen välityksellä suurkaupunkityyliin tietävästi ainakin Esplanadilla eli Hämeenpuistossa. Myöhemmin Hämeenkadusta tuli näyttäytymisen areena (sinne minuakin on viety, mummun sanoin ”pujetun näköisenä”).

On kiintoisaa, että puheenaiheena on nimenomaan ‘muoti’. Käsitteenähän se yhdistyy massatuotantoon, josta statukseltaan parempi tyyli yleensä pyrkii erottautumaan (vrt. Partington 1992, 147). Jos tyyli on jotakin erityisen yksilöllistä, on muoti sekä yksilöllistä että yhteisöllistä. George Simmel onkin esittänyt, että muoti on ennen kaikkea sosiaalinen ilmiö. Toisaalta muodin avulla pyritään jäljitteilyyn ja yhtäläisyyteen, toisaalta erottautumiseen (ks. esim. Laiho & Leino 1988). Representaatioista on helppo lukea juuri yhtäläisyyden ja erottautumisen välistä jännitettä. Toisaalta tamperelaistuminen on synnyttänyt kaupunkilaisia hyvinpukeutumisen vaatimuksia, toisaal-

ta liikaa ei ole saanut erottautua, vaikka olisi halunnutkin. Myös työolot rajoittivat pukeutumista. Esimerkiksi *Pumpulilaisia ja pruuukilaisia* (1946) kertoo, että tehtaanjohto kielsi naisilta vannehameiden pidon töissä (mt., 322).

Etenkin työläisnaisten pukeutuminen vaikuttaa lukemieni tekstien perusteella olleen jonkinlainen ongelma: syytökset hienostelunhalusta ja kokesteerauksesta tuntuvat väijyvän taustalla jatkuvasti. Keskiluokkaistuva Himmu säntii nuorta tehtaantyttöä, joka käyttäytyy hänen mielestään ivallisesti: ”– Kyllä tehtaalaisilla on niin helppo työ, että siihen verraten he saavat hyvää palkkaa. Ja sehän se houkuttelee tehtaaseen. Kuinka hyvät vaatteet tehtaantytöillä on.” (Pennanen 1971, 331). Keskiluokan naisten lisäksi maalaiset vanhemmat (esim. Kanerva 1946, 322-323) ja muut tehtaalaiset (esim. Toijala 1975) jakelevat mielipiteitään tehtaantyttöjen pukeutumisesta. Pukeutumisessa ei saa ylittää luokkarajoja, vaikka rahat muodikkaisiin vaatteisiin riittäisivätkin. Alempien luokkien mukaan pääsy on Simmelinkin mukaan aina vähentänyt muodin vetovoimaa, niin massailmiöstä kuin onkin kyse (ks. Laiho & Leino 1988).

Kassilan elokuvassa esitetään vaatimus naisten pukeutumisen ja luonnollisuuden suhteen: erään naisen ansiona on, että tarkasteltava on ”luonnollinen, ei muotinukke”. Hämeensillalla spatseeraa kuitenkin erittäin muodikkaita tamperelaisia naisia. Kamera on epäilemättä noukkinut katseensa kohteeksi edustavimmat, mutta elokuva avaa viistosti ymmärrystä myös pukeutumisen itseilmaisulliseen puoleen. Brittiläinen Angela Partington on kirjoittanut massatuotantoon perustuvasta muodista luokkaerojen uudelleenartikuloimisen ja työväenluokkaisten naisten itseilmaisun areenana. Maailman muoteja ja tyylejä on sovellettu omiin tarkoituksiin varsin kuluttajatietoisesti. (Partington 1992, 145-146.) Tällaista toimintaa kuvataan myös Toijalan *Kukkivassa kaakinpuussa* (1975). Siinä naiset vaihtavat keskenään kankaita ja kenkiä, jotka on hankittu omilta tehtailta (mt., 46-49). Pukeutuminen on alue, jonka välityksellä kommunikoidaan monin tavoin. Samaisessa romaanissa naiset kostavat kärsimänsä vääryyden vahingoittamalla toisen naisen vaatteita.

Sitä paitsi kostoksi saattoi tehdä mitä tahansa pirullista. Vaatteita katosi pukukopista, niitä oli roskakorissa, kerran vesilas-tissa lavuaarissa. Melkein kaikki epäilivät toisiaan. Naisten pukukopeissa oli ainaista riitaa ja rähinää. (Mt., 12-13.)

Tamperelainen nainen /naiseus /naisellisuus

Tamperelainen 'nainen' piiryy mieleeni väestötieteen tilastollisena yksikkönä tai työvoiman osana. Naisenmuotoisia ruumiita on kaupungissa väestötieteen harmiksi liikaa. Tamperelainen nainen on työläisnainen, jota usein nimitetään tytöksi, likaksi tai plikaksi. Tamperelainen nainen ei tällaisista nimittelyistä hämäännä, vaan osaa nauttia tytön elämästä vailla aviohuolia. Toisaalta tytön elämä voi olla onnetonta, rakkauden, rousuuden ja töistä poispääsyn odottelua.

Tamperelainen 'naiseus' assosioituu mielessäni johonkin ei niin näkyvään, mutta kontrolloitavaan, seksuaalisuuteen. Tamperelainen nainen vaikuttaa olevan, tai hänen oletetaan olevan enimmäkseen heteroseksuaalinen, vuosisadan vaihteen kiihkeitä ystävyysuhteita lukuunottamatta. Naiseus vaikuttaa tasapainoilulta huoraksi tai leuhkaksi leimautumisen välimaastossa. Naiseutta on saanut tulla Tampereelle tarkastelemaan, sillä tamperelaisesta naiseudesta on huhuttu muuallakin.

'Naisellisuutta' Tampereella on ilmaistu ennen kaikkea vaatteiden mykän kielen välityksellä, myös toisille naisille. Tehtaiden metelissä se onkin varsin luonteva ja näkyvä tapa ilmaista itseään, tosin melko tar-koissa rajoissa. Hyvin pukeutuminen on irrottanut tehtaan ilmapii-ristä, tarjonnut tilaisuuden toisenlaiseen oloon. Kassilan elokuvatekstin mukaan "tehtaan portti leikkaa paikan ja pilli ajan kahtia" – niin on epäilemättä tehnyt myös vaatteiden vaihto.

Aineisto

- Aaku (nimim.) 1890/1984: Työväen elämästä Tampereella. Teoksessa *Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia VIII*. Tampereen historiallinen seura, Tampere, 85-106.
- Haapala, Pertti 1986: *Tehtaan valossa. Teollistumisen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920*. Vastapaino, Tampere.
- Kanerva, Unto 1946: *Pumpulilaisia ja pruuukilaisia. Tehdastyöväen työ- ja kotioloja Tampereella viime vuosisadalla*. Tammi, Helsinki.
- Kassila, Matti 1962: *Tampere*-elokuva sarjasta *Kolmen kaupungin kasvot*. 1962. *Koskesta voimaa* -verkkojulkaisu. Tuottaja: Tampereen kaupungin elinkeinokeskus. <http://www.history.tampere.fi/>. Luettu 6.9.2001.
- Pennanen, Eila 1971: *Himmun rakkaudet*. WSOY, Helsinki.
- Pennanen, Eila 1972: *Koreuden tähden*. WSOY, Helsinki.
- Pennanen, Eila 1973: *Ruusuköynnös*. WSOY, Helsinki.
- Rasila, Viljo 1999: Naisia oli enemmän kuin miehiä. *Tammerkoski* 1999:8, 29-30.
- Rissanen, Kalle 1915: *Valkeat kädet. Jutelmia ja satiireja miehille tämän päivän naisesta*. Superior, Wis., USA.
- Seppälä, Raimo 2000: *Tampereen albumi. Vanhaa Tamperetta vuosisadan vaihteesta 1960-luvulle*. Tampere-seura, Tampere.
- Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1998-1999*. Tampereen kaupunginkanslia, Tampere, 2000.
- Toijala, Anneli 1975: *Kukkiva kaakinpuu*. Tammi, Helsinki.

Kirjallisuus

- Foucault, Michel 1982: *The Archaeology of Knowledge*. (Käännös A. M. Sheridan Smith.) Pantheon, New York.
- Benjamin, Walter 1989: Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella. Teoksessa Markku Koski, Keijo Rahkonen & Esa Sironen (toim.): *Messiaanisen sirpaleita. Kirjoituksia kielestä, historiasta ja pelastuksesta*. (Suom. Raija Sironen.) KSL & Tutkijaliitto, Helsinki.
- Hapuli, Ritva 2000: Ihminen ensimmäisen maailmansodan pyörteissä. Teoksessa Kari Immonen, Ritva Hapuli, Maarit Leskelä & Kaisa Vehkalahti (toim.): *Modernin luno. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900 -lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. SKS, Helsinki, 80-100.
- Hietala, Marjatta & Nilsson, Lars (toim.) 1999: *Women in towns. The social position of European urban women in a historical context*. Finnish Historical Society, Helsinki & Stockholms universitet, Stockholm.
- Juvonen, Tuula 1994: Malmikadun bolaagissa on jotain hullusti. Naisten rakkaussuhteista vuosisadan alussa. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 7:3, 36-43.
- Kairistola, Tiina 1995: Vaklari lukee dekkaria. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 8:3, 2-13.

- Karkama, Pertti 1998: Realismista. Teoksessa Päivi Lappalainen (toim.): *Uudessa valossa. Kirjoituksia realismin kysymyksestä*. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, sarja A:38, Turku, 61-76.
- Kinnunen, Merja 1995: *Väestötilastot sukupuolen tuottajina*. Sosiologian lisensiaatin työ. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Koivisto, Ilona & Tuulasvaara-Kaleva, Tiina 1999: *Tapakulttuuri*. <http://www.historia.tampere.fi/kulttu/index2.htm>. Luettu 6.9.2001.
- Koski, Markku 1999: Todellisuuden kuvia, kuvia todellisuudesta. Teoksessa Jukka Kukkonen & Tuomo-Juhani Vuorenmaa (toim.): *Valoa. Otteita suomalaisen valokuvan historiaan 1839-1999*. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki, 11-25.
- Laiho, Marianna & Leino, Ritva 1988: *Erojen leikki. Muodin jäljillä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim.) 1989: *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere.
- Lappalainen, Päivi 1998: Realismi ja naisen ruumis. Teoksessa *Uudessa valossa. Kirjoituksia realismin kysymyksestä*. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, sarja A:38, Turku, 77-94.
- Lehtinen, Virpi 1996: Rajoja ja repeämiä – lesbonäkökulma kirjallisuudentutkimuksessa. Teoksessa Pia Livia Hekanaho, Kati Mustola, Anna Lassila & Marja Suhonen (toim.): *Uusin silmin. Lesbinen katse kulttuuriin*. Yliopistopaino, Helsinki, 25-37.
- Markkola, Pirjo 1994: *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallisen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. SHS, Helsinki.
- Palin, Tutta 1999: Henkilökuva arkiston ja kuvataiteen leikkauspisteessä. Teoksessa *Valoa. Otteita suomalaisen valokuvan historiaan 1839-1999*. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki, 38-54.
- Palmgren, Raoul 1966: *Joukkosydän I-II. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus*. WSOY, Helsinki.
- Partington, Angela 1992: Popular Fashion and Working-Class Affluence. Teoksessa Juliet Ash & Elizabeth Wilson (toim.): *Chic Thrills. A Fashion Reader*. Pandora Press, London, 145-161.
- Peltola, Jarmo 2000: *Sukupuoli, ikä ja siviilisäätty. Kaupunki 1918-1940*. <http://www.uta.fi/koskivoimaa/kaupunki/1918-40/sukupuoli.htm>. Luettu 6.9.2001.
- Rantonen, Eila 1999: Länsimaisten kuvien rotunaiset. Teoksessa Jaana Airaksinen & Tuula Ripatti (toim.): *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Vastapaino, Tampere, 41-62.
- Rautala, Helena 1987: Jumala siunatkoon sikiötäni kuitenkin! Havaintoja suomenkielen piilogenuksesta. Teoksessa Lea Laitinen (toim.): *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Yliopistopaino, Helsinki, 32-40.
- Rojola, Lea 1993: Moderni elämä ja maskuliinisuuden kriisi. Teoksessa Minna Toikka (toim.): *Nykyajan kynnyksellä. Kirjoituksia suomalaisen kirjallisuuden modernisaatiosta*. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, sarja A:29, Turku, 157-182.
- Tani, Sirpa 1996: Paikoista mielenmaisemiin. Elokuva kaupungin kuvaajana. Teoksessa Mikael Sundman (toim.): *Elokuva ja arkkitehtuuri*. Rakennustaiteen seura & Edit, Helsinki, 94-100.

NAISEUS NYRKKEILYHANSKASSA

Riitta Pirinen

Sovellan naisen, naiseuden ja naisellisuuden tarkastelussa Judith Butlerin kirjoituksia (1990, 1993, ks. myös Pulkkinen 2000). Hänen mukaansa sukupuoli ei ole palautettavissa naiseksi ja mieheksi nimettyjen yksilöiden väliseen ruumiilliseen eroon eikä mihinkään alkuperäiseen. Ruumiillinen sukupuoliero on tuotettua. Anatomiset erot eivät näin ollen ole sinänsä perusta eroille, jotka sosiaalisessa järjestelmässä tulkitaan sukupuolieroina. Butlerille sukupuoli on olemisen sijasta tekemistä ja esittämistä eli performatiivisuutta. Sukupuolta tuotetaan joka päivä toistuvasti erilaisilla tavoilla, puheella, eleillä, ilmeillä, pukeutumisella jne. Performatiivisuus ei ole kerran tapahtuvaa yksittäistä toimintaa vaan jatkuvaa toimintaa, toistamista. Sukupuoli ei ole vapaaehtoista yksilöllistä valintaa, se on sosiaalisesti jaettua ja pakottavaa toistoa.

Sukupuoli, naiseus ja mieheys, tulevat näkyviksi tekemisen kautta. Naiseutta ja mieheyttä tuotetaan ruumiillisesti tietyillä sukupuolisetuilla eleillä, asennoilla, ilmeillä ja liikkeillä. Esimerkiksi kapeilla, vähän tilaa vievillä käsien ja jalkojen asennoilla tehdään naiseutta, kun taas leveillä, paljon tilaa vievillä asennoilla esitetään mieheyttä (esim. Haug 1987). Meidän ympäristömme on täynnä kuvia ja tekstejä, joissa tuotetaan sukupuolta ja annetaan esikuvia sukupuolen esittämiseksi. Esimerkiksi naistenlehdet tarjoavat ohjeita, kuinka naiseksi nimeytyt yksilöt voivat esittää ”oikeanlaista” naiseutta eli naisellisuutta tietynlaisen pukeutumisen, meikkauksen, korujen käytön, laihduttamisen, vartalonmuokkauksen, syömisen tai kauneusleikkauksien kautta. Lisäksi on olemassa tyylioppaita ja tyylikursseja, joiden avulla voi ope-

tella mm. istumaan, seisomaan tai kävelemään naisellisesti; on naisellista istua jalat yhdessä, kun taas jalat levällään istumista pidetään epä-naisellisena. Käsitän naisellisuuden spesifiksi naiseuden esitykseksi, jossa sukupuoli ja heteroseksuaalisuus kietoutuvat yhteen niin vahvasti, että yhdistelmä näyttäytyy luonnollisena ja itsestään selvänä.

Naiseus ja nyrkki

Tarkastelen naiseuden rakentumista nyrkissä olevan käden avulla. Nyrkkiin pusertuvaa kättä pidetään miehiin ja mieheyteen liittyvänä eleenä. Esimerkiksi uutiskuvissa näemme, kuinka mieltäänosoittavat miehet puivat nyrkkejään ja kansalliskuvastoon kuuluvassa Akseli Gallen-Kallelan taulussa *Kullervon kiros* Kullervo kohottaa raivoissaan nyrkkiin puserretun kätensä kohti taivasta. Urheilukuvissa näemme, kuinka miesurheilijat nostavat nyrkkinsä ilmaan voitonmerkkinä tai kuinka jääkiekkoilevat miehet selvittelevät nyrkein välejänsä kiekkokaukalossa. Sarjakuvissa, elokuvissa ja televisiosarjoissa sankarimiehet puolustavat itseään nyrkein, kun pahat miehet hyökkäävät heidän päälleen. Ja niin edelleen.

Meitä ympäröivässä kuva- ja tekstivirrassa mieskäsi pusertuu usein nyrkkiin: nyrkkikäsi lyö, iskee, murskaa, hajottaa, satuttaa. Nyrkkiin pusertuvalla mieskädellä esitetään ja tuotetaan mieheyttä, johon liittyy voimaa, uhoa, uhmaa, uhkaa, vihaa, kosta, hyökkäystä, vastarintaa ja väkivaltaa. Uutiskuvissa, elokuvissa, taiteessa tai mainoskuviissa naisen käsi puristuu harvoin nyrkkiin, sillä nyrkissä olevaa kättä ei pidetä sopivana eleenä naisille. Naiskäsi voi satunnaisesti läpsäyttää tottelematonta lasta tai epämiellyttävästi käyttäytyvää miestä, mutta yleensä naiskäsi esitetään eli representoidaan kuvissa ja teksteissä pehmeäksi, lempeäksi ja helläksi. Naisen käsi ei satuta muita, vaan hellii, hoivaa, huolehtii ja lohduttaa.

Pohdin tässä artikkelissa naiseuden rakentumista kolmessa kuvassa, joissa naisten kädet ovat nyrkkeilyhanskoissa. Kaksi kuvista on aikakauslehdissä olleita mainoksia (Karole Forte antioksidanttimainos ja mainos Hewlett – Packardin lasertulostimesta) ja kolmas on Internetistä poimittu urheilukuva. Nyrkkeilyhanskat ja nainen on mainos-

kuvastossa harvinainen yhdistelmä. Tästä johtuen mainos, jonka kuvituksena on nyrkkeilevä nainen, ikään kuin pomppaa esiin mainoskuvavirrasta. Tämä on tietysti ollut tekijöiden tarkoituskin. Analysoitavissa mainoksissa esiintyvät naiset ovat tuntemattomia. Vaikka antioksidanttivalmisteen mainoksen nainen on nimetty Pirjoksi, sukunimen puuttuminen jättää naisen henkilöllisyyden hämäräksi. Lasertulostimen mainos merkityksellistää nyrkkeilevän naisen kuntonyrkkeilijäksi, sen sijaan antioksidanttivalmisteen mainoksen naishahmon nyrkkeilyharrastuksen taso ei ole tulkittavissa. Myös viestintävälineiden urheilukuvastossa nyrkkeilevä nainen on harvoin esillä. Tässä analysoitava urheilukuva onkin otettu Internetistä, josta löytyy laajat kotisivut naisten amatööri- ja ammattilaisnyrkkeilystä (*Women's boxing on the web ja Women's boxing page*). Urheilukuva esittää ammattilaisnyrkkeilijöitä ottelutilanteessa, jossa vastakkain olivat Sharon Anyos ja Holly Ferneley.

Selvitän naiseuden rakentumista kuvien naishahmojen representaatioiden kautta. Kuvissa olevilla naisilla on nyrkkeilyhanskat, joten kyse on nyrkkeilystä, toiminnasta, jossa ruumiilla on keskeinen rooli. Kiinnitän analyysissä näin ollen huomiota siihen, miten naisten ruumiillisuutta representoidaan. Avaan kuvien monitasoista merkitysavausta seuraavilla konkreettisilla kysymyksillä: Millaisiin tiloihin naiset on sijoitettu? Millaisissa asennoissa naiset ovat? Millainen on naisten ulkoinen olemus? Mitä merkityksiä teksti tuo kuvaan? Kuvat ovat monimerkityksisiä ja näin ollen analysoitavat kuvat voi tulkita useilla tavoilla. Esitetyt tulkinnat ovat yksi tapa jäsentää näitä nyrkkeilyhanskoja pitävien naisten kuvia, lukija voi tehdä niistä toisenlaisiakin tulkintoja.

Nyrkkeilyhanskat käsissä

Ensiksi analysoin antioksidanttivalmisteen mainosta, joka koostuu tekstistä ja kahdesta kuvasta. Mainoksen pinta-alasta suurimman osan saa naishahmo, jota teksti kehystää kolmelta suunnalta. Itse tuotteen kuva on pieni ja sijoitettu tekstin joukkoon. Kuvan nainen on hoikka-vartaloinen ja hän on pukeutunut väljään valkoiseen hihattomaan

puseroon ja punaisiin shortseihin. Kädessään hänellä on mustat nyrkkeilyhanskat. Kuvan tausta on valkoinen, joten nainen on kuin leikattu irti kaikista konkreettisista tiloista.

"Arvasit oikein.
Syön Karole Fortea."



Pirjo, 38 vuotta.

Antioksidanttivalmiste elimistösi suojaksi.

Antioksidanttivalmiste A-vitamiinin, beetakaroteenin, E-vitamiinin ja seleenin puutteeseen sekä puutteeseen ennaltatarkkailun henkilölle, joilla antioksidanttitarve on lisääntynyt esim. tupakoinnista, elämäntavasta, ravinnosta tai ympäristötekijöistä johtuen. Läketoimen. Aikuisille 1 kapseli päivässä ja alle 12-vuotiaalle vain lääkärin ohjeen mukaan. Tutustu pakkauksen käyttöohjeeseen. 50 kapselia 59,56 mk, 100 kapselia 92,03 mk, 200 kapselia 159,31 mk.

Antioksidantit ovat vitamiineja ja hivenaineita, joita jokainen tarvitsee pysyäkseen terveenä.

Samalla kun antioksidantit auttavat elimistämme ennaltaehkäisemään sairauksia, ne suojaavat sitä myös ennenaikaiselta rappeutumiselta.

Lääketehtäjä Orionin Karole Forte sisältää tärkeimpiä antioksidantteja: beetakaroteenia, E-vitamiinia ja seleeniä.

Jos haluat varmistaa, että elimistösi saa riittävästi antioksidantteja, syö monipuolisesti ja nauti tarvittaessa Karole Fortea.

Nyt myös edullinen 200 kapselin purkki.



Karole Forte

Orionin mainos aikakauslehdissä 1994

Mainoskuvassa on vain vähän nyrkkeilyyn liittyviä elementtejä. Vaikka naisen kädessä olevat hanskat viittaavat nyrkkeilyyn, naista ei kuitenkaan ole sijoitettu nyrkkeilyyn liittyvään tilaan. Varsinainen ruumiillinen toiminta, nyrkkeileminen, ei myöskään näy kuvassa, mutta tulee esille epäsuorasti. Naisen vartalo on liikkeessä, toinen olkapää ja jalka ovat hieman lähempänä katsojaa kuin toinen olkapää ja jalka, mikä luo vaikutelman siitä kuin nainen olisi tulossa jostain. Naisen lyhyt tukka on sotkuinen ja kostea, minkä voi assosoida rankkaan

liikuntaan ja hikoilemiseen. Näiden vihjeiden perusteella katsoja voi päätellä naisen olevan tulossa nyrkkeilemästä.

Naisen kasvoilla on leveä hymy. Hymy esiintyy usein naiseuden määreenä mediakuvissa ja -teksteissä. Sillä tuodaan ilmi erilaisia tunteita, kuten iloisuutta, ystävällisyyttä, tyytyväisyyttä tai onnellisuutta. Lisäksi esimerkiksi mainoskuviissa käytetään viettelevästi hymyileviä naishahmoja assosioimaan mainostettuun tuotteeseen lupausta seksuaalisen vetovoiman lisääntymisestä. (Pirinen 1995.) Nykyisin yhä useammin ja useammin mainoskuviin liitetään seksuaalisia vihjeitä. Antioksidanttivalmisteen mainoksessa ei ole käytetty heteroseksuaalisuutta ilmentäviä elementtejä, kuten viettelevää ilmettä, kireitä, muodot paljastavia vaatteita tai rintoja ja vartaloa korostavaa mutkallista poseerausasentoa. Sen sijaan mainoskuvan naisen ilme, leveä hymy, väljät vaatteet ja suora ruumiinasento ilmentävät reippautta ja sporttisuutta. Naisen hymy ei pyri flirttailemaan eikä miellyttämään katsojaa, sen sijaan se kertoo terveydestä ja elinvoimaisuudesta; nainen ei ole väsynyt, vaikka takana on hikinen nyrkkeilytuokio. Mainoksen yläosassa oleva teksti (”Arvasit oikein. Syön Karole Fortea.”) assosioi naisen elinvoimaisuuden ja jaksamisen antioksidanttivalmisteiden käyttöön.

Kuvassa olevan naisen vartalo on nykyisen naisvartaloihanteen mukaisesti solakka ja kiinteä. 1980-luvulla Yhdysvalloissa alkanut ja sieltä Suomeenkin levinnyt fitness-boomi loi ihanteeksi laihan, trimmatun ja kiinteän naisvartalon. Naisellisuuden ruumiilliseen esittämiseen ei enää riittänyt laihduttamalla aikaansaatu vartalonmuoto, vaan naisvartalon lihakset piti lisäksi treenata liikunnan avulla kiinteiksi. Suosituin liikuntamuoto, jonka avulla naiset 1980-luvulla muovasivat vartaloon, oli aerobis. Perinteisen aerobisin rinnalle kehitettiin 1990-luvulla monenlaisia koko vartaloon kohdistuvia muokkausohjelmia, kuten esimerkiksi step-aerobis, bodypump ja bodycombat. Myös kuntosaliharjoittelu tuli naisten keskuudessa suosituksi viime vuosikymmenen aikana. Vartalonmuokkausohjelmissa huomion kohteena ovat kunto- ja naistenlehtien kauneusdiskurssissa naisruumiin ongelmallisiksi määritetyt alueet eli vatsa, vyötärö, pakaralihakset, reidet ja käsivarret.

Vaikka erilaisilla harjoituksilla pyritään kiinteyttämään ja kehittämään lihaksia, niin tavoitteena ei ole millainen lihaksikkuus tahansa.

Isot, näkyvän muhkuraiset ja voimakkaat lihakset on merkityksellistetty miehisiksi ja siksi miehisen lihaksikasta naisvartaloa pidetään kulttuurissamme rumana ja epänaissellisenä. Käsitys naisruumiin lihaksikkuuden rajoista tuli esille Pirkko Markulan (1995) tutkimuksessa, jossa selviteltiin naisten aerobisin harrastuksen motivaatioita. Haastatellut naiset eivät halunneet liian lihaksikkaita käsivarsia, koska he halusivat näyttää naisellisilta ja heteroseksikkäiltä. (Mt., 435-445.) Analysoitavana olevassa mainoskuvassa tulevat esille kulttuurissa vallitsevat käsitykset sukupuolispesifeistä lihaksista. Kuvan naisen käsivarret ovat kiinteät, mutta eivät voimakkaan lihaksikkaat. Naisen päällä on pusero, jossa on kuva kehonrakentajamiehestä. Miehen isot, muhkuraisen lihaksikkaat käsivarret luovat kontrastin naisen käsivarsille, joissa lihakset eivät erotu toisistaan. Näin korostuu konventionaalinen käsitys sukupuolierosta, jonka mukaan mieheyttä esitetään massiivisten, voimakkaiden ja näkyvien lihasten avulla ja naisellisuutta kiinteiden, ei-massiivisten lihasten avulla.

Naissellisen ulkonäön ideaali rakentuu laihuuden ja kiinteiden lihasten ohella nuorekkuudesta; naisen tulee säilyttää vuosien kulumisesta huolimatta nuorekas ulkonäkö. Ruumiin vanhenemiseen liittyvät merkit kuten harmaat hiukset, veltostuva iho, rypyt ja uurteet merkityksellistetään meitä ympäröivässä kuva- ja tekstivirrassa naisille negatiivisiksi asioiksi. Jakoa nuorekas ulkonäkö = toivottava ominaisuus / vanhenemisesta kertova ulkonäkö = epätoivottava ominaisuus tuotetaan esimerkiksi naistenlehdissä ja kuntoilun erikoislehdissä siten, että valtaosa kuvista on nuorista naisista tai nuorekkaalta näyttävistä keski-ikäisistä naisista. Näiden lehtien sivuilta löytyy harvoin kuvia naisista, joiden kasvoissa tai vartalossa näkyy vuosien kulumisen. Lisäksi erityisesti naistenlehdissä esitellään erilaisia keinoja (esim. meikkaus, ryppyvoiteet, liikunta ja kauneusleikkaukset), joilla vanhenemisesta kertovat merkit voidaan peittää, piilottaa tai poistaa. Vanhenemisen näkyminen naisruumiissa merkityksellistetään siis hävettäväksi asiaksi. (Markula 1995, Pirinen 1995, Wolf 1990.) Nuorekkuuden ja naiseuden kytkös tulee esille myös mainoksessa. Naisen iäksi kerrotaan 38 vuotta, mutta hän näyttää ikäistään nuoremmalta. Mainos vihjaa, että nuorekkaan ulkomuodon säilymistä voi edistää syömällä mainostettua tuotetta.

Nyrkkeilyäkin vieressä

Lasertulostimen kokosivun mainoksen pinta-alasta suurimman osan saa kuva, teksti on sijoitettu kuvan alle sekä päälle. Kuvassa mustavalkoiseen urheiluasuun pukeutunut nuori nainen seisoo puoliksi sivutain kädet kohotettuina nyrkkeilyasentoon. Naisen kädessä olevat hanskat ovat punaiset kuten oikealla oleva nyrkkeilysäkkikin. Säkkiin teipattu valokuva sen sijaan on mustavalkoinen. Taustalla oleva tiiliseinä on punainen.

Myös tunteet ovat joskus ihanan mustavalkoisia.

Näytä

HP LaserJet 1020A - Lasertulostin, joka toimii yhtä laadukkaana kopio-
konena. Nopeudesta (näkymättä) ja kooka-
myös skannereita voi kokeilla myyjä-
sää lähettää sähköisellä kyselyllä
se oikealle verkkosivulle. Voit myös kysyä kysymykset
jälkeen.

HP-tulostimen mainos aikakauslehdissä 1999

Kuvan nainen esittää kuntonyrkkeilijää. Miehet ovat jo pitkään kilpanyrkkeilyn ohella nyrkkeilleet kuntoilutarkoituksessa, naisten kuntonyrkkeilyllä sen sijaan on lyhyempi historia. Suomessa järjestettiin 1980-luvulla ensimmäiset kurssit naisille, mutta vasta 1990-lu-

vulla harrastajien määrä lisääntyi nopeasti. Kuntonyrkkeily on perinteisestä nyrkkeilystä kehitetty liikuntalaji, jossa harjoittelu ei tähtää kilpailumiseen. Kilpanyrkkeilyä pidetään vaarallisena lajina, koska oteluiden aikana kilpailijat voivat saada iskujen seurauksena pahoja päävammoja. Kuntonyrkkeily eroaa kilpanyrkkeilystä siten, että se on turvallista: siinä ei saa vahingoittaa toisia. Tavoitteena on terveyden edistäminen, kunnon kohottaminen ja lihasvoiman kehittäminen. (Koski 1993, 1-5.) Kuntonyrkkeilyssä tehdään naiseutta, jossa korostuu luottamus omaan ruumiiseen ja kykyihin selviytyä fyysisesti vaativissa tilanteissa.

Mainoksen naisella on nyrkkeilyhanskat kädessään, hänen ruumiinsa asento viittaa nyrkkeilyyn samoin kuin naisen edessä oleva nyrkkeilysäkkikin. Asento, hanskat ja säkki tuovat mieleen nyrkkeilyharjoitukset, joissa tekniikkaa kehitetään lyömällä säkkiä. Kuvassa ei kuitenkaan ole kyse nyrkkeilyharjoituksesta, sillä mainokseen sisältyy elementtejä, jotka antavat tulkinnalle toisen suunnan. Säkkiin kiinnitetyn miehen kasvokuvalla on mainoksen naishahmon representoitman naiseuden tulkinnassa keskeinen asema. Tämän voi testata peittämällä miehen kuvan. Kun valokuva ei ole näkyvässä, naisen toiminnan voi tulkita nyrkkeilyharjoitukseksi, mutta kun kuva on esillä, tulkinta muuttuu. Säkkiin teipattu nuoren miehen kasvokuva ja tekstissä olevat maininnat tunteista tuovat mainokseen henkilösuhteisiin liittyviä merkityksiä. Mainos kertoo nyrkkeilyhanskoja pitävän naisen tunteista valokuvan miestä kohtaan. Miehen kuvan teippaaminen säkkiin, paikkaan, joka on iskujen kohde, merkityksellistää naisen tunteet vihaisuudeksi tai ärtymykseksi. Tunteitaan nainen ei kuitenkaan ilmaise miehelle suoraan vaan epäsuorasti, kohteena on miehen kuva. Naisen nyrkit eivät siten vahingoita miestä.

Vaikka nuoren miehen kasvokuva vie mainoksen pinta-alasta vähemmän tilaa kuin naishahmo, miehen kuvan sijainti korostaa sen merkitystä tulkinnassa. Mainoskuvaa katsottaessa katse kulkee vasemmalta oikealle: naisen nyrkkeilyasentoon kohotetut kädet ohjaavat katseen kohti nyrkkeilysäkkiä ja säkissä olevaa kuvaa. Myös mainoksen väritys, mustavalkoinen kuva punaista taustaa vasten, nostaa kuvan esille. Valokuvan nuori mies on ulkoiselta olemukseltaan siisti. Hänen katseensa on suora ja se suuntautuu ulos kuvasta kohti mai-

noksen katsojaa. Näin mies solmii katsekontaktin mainoksen katsojan kanssa ja viestittää katsojalle miehen käsitystä naisen toiminnasta. Miehen kasvoilla oleva hymy merkityksellistää naisen toiminnan huvittavaksi: nainen ei osaa nyrkkeillä oikein. Nainen käyttää nyrkkeilyvälineitä vain tunteenpurkaukseen, ei oikeaan nyrkkeilyharjoitteluun.

Mainoksen naisen tunteet ovat mustavalkoisia ja ne ilmenevät, kuten teksti kertoo, purkauksina. Tunteiden heilahtelut ääripäästä toiseen viittaavat huonoon itsekontrolliin. Sen sijaan, että hallitsisi rationaalisesti tunteensa, nainen purkaa ne ruumiillisesti lyömällä säkkiä. Näin mainoksessa rakentuva naiseus uusintaa modernille ajalle ominaista sukupuolierottelua, jonka mukaan luonto, ruumis, tunteet ja naiseus liitetään yhteen. Koska 'naisen' määritetään olevan 'miestä' lähempänä luontoa, ruumista, vaistoja ja viettejä, naisen itsehillintäkykyä on pidetty vajavaisempana kuin miehen. 'Mies' määrittyykin näin 'naisen' vastakohtana edustamaan järkeä sekä tunteiden, ruumiin ja luonnon kontrollia. (Ks. esim. Lloyd 2000.) Myös lasertulostimen mainoksessa tuotetaan tätä sukupuolierottelua. Nyrkkeilyssäkin teipatussa kuvassa miehestä on näkyvillä vain pää, mikä symboloi järkeä. Naisesta sen sijaan on näkyvissä vartalo; hän edustaa ruumiista. Lisäksi miehen rauhallinen ilme ja suora katse kuvastavat itsehillintää ja tilanteen kontrollia, kun taas nainen on tunnekuohun vallassa.

Nyrkkeilykehässä

Edellä analysoiduissa kuvissa naisilla on käsissään otteluhanskat, mikä viittaa nyrkkeilyotteluun ja kamppailuun. Tämä kamppailuelementti ei kuitenkaan tule suoraan esille, sillä vastustaja ei ole fyysisesti läsnä. Seuraavaksi analysoitava, nyrkkeileviä naisia esittävä kuva eroaa edellisistä siinä, että vastustaja on läsnä. Kuvan naiset ovat kilpanyrkkeilijöitä, jotka kamppailevat voitosta nyrkkeilykehässä. Kilpanyrkkeilyä, erityisesti ammattilaisnyrkkeilyä, jossa ei käytetä pääsuojaus, pidetään vaarallisena ja väkivaltaisena. Nyrkkeilyn vaaroista puhuttaessa on kuitenkin syytä muistaa, että esimerkiksi katuväkivalta on nyrkkeilyyn verrattuna pelottavampaa, sillä se on ennakoimaton ja voi kohdistua kehen tahansa. Nyrkkeilijät sen sijaan astuvat kehään,

väkivallan merkitsemään tilaan, vapaaehtoisesti ja he ovat valmistautuneet tietoisina riskeistä kamppailemaan kehässä voitosta ja taloudellisista eduista.

Kilpanyrkkeilyn on perinteisesti katsottu kuuluvan niihin lajeihin, jotka ovat sopivampia miehille kuin naisille. Eleanor Methenyn (1965) mukaan naisten on ollut vaikeinta saada kilpailumahdollisuuksia hyvin miehisinä pidetyissä lajeissa, joissa käytetään raskaita välineitä (esim. painonnosto, moukarinheitto) tai lajeissa, joissa ollaan vastustajan kanssa fyysisessä kontaktissa (esim. jääkiekko, paini, nyrkkeily). Naisten kilpaurheiluminen on sen sijaan ollut sallituinta lajeissa, joissa keskeisenä elementtinä on ruumiin esteettinen käyttö, tasapaino ja ilmaisullisuus (esim. taitoluistelu, voimistelu, taitouinti) tai lajeissa, joissa käytetään kevyitä välineitä (esim. tennis, golf). (Ks. myös Kane & Snyder 1989.) Näin urheilulajeihin on sisäänkirjoitettuna kulttuuriset käsitykset sukupuolispesifeistä ruumiin eleistä ja liikkumisesta. Mieheyttä esitetään voiman käytöllä ja naiseutta ruumiin esteettisillä eleillä.

Vaikka nyrkkeilyä on pidetty naisille epäsopivana urheilulajina, naiset ovat voineet harrastaa nyrkkeilyä ja osallistua satunnaisesti järjestettyihin kilpailuihin jo 1800-luvulta lähtien. Varsinainen naisten kilpanyrkkeilyn läpimurto tapahtui kuitenkin vasta 1990-luvulla. Useissa maissa (esim. Suomessa) alettiin 1990-luvulla järjestää amatööri-nyrkkeilyn kansallisia mestaruuskilpailuja naisille ja tänä vuonna (2001) pidettiin ensimmäiset naisten maailman mestaruuskilpailut. Myös ammattilaisnyrkkeilyä harrastavilla naisilla on ollut viime vuosina entistä enemmän mahdollisuuksia kilpailla. (Halbert 1997.) Naisten nyrkkeileminen ei ole saanut samaa arvostusta kuin miesten. Tämä näkyy mm. siinä, että naisten nyrkkeilykilpailut ylittävät harvoin tiedotusvälineiden uutiskynnyksen. Helpoiten uutiskynnyksen ylittävät ne ammattilaisnyrkkeilyä harrastavat naiset, joiden isä on aikoinaan saanut menestystä ammattilaiskehissä. (Pirinen 1997.)

Olen urheilujournalismista luennoidessani havainnut, että kilpanyrkkeilevien naisten kuvat herättävät enemmän huomiota kuin esimerkiksi kuvat naisten pikajuoksukilpailuista tai sulkapallo-otteluista. Miksi naisten nyrkkeily, joka on kilpaurheilua kuten pikajuoksu ja sulkapallo, hätkähdyttää? Nyrkkeilyssä, pikajuoksussa ja sulkapal-



lossa kilpailuihin osallistuvat naiset tavoittelevat voittoa. Voiton tavoittelussa muut määrittyvät vastustajiksi, jotka on voitettava harjoitusten kautta hankittujen ruumiillisten taitojen avulla. Lajit eroavat kuitenkin toisistaan siinä, kuinka kilpailijat sijoittuvat tilaan ja suhteessa toisiinsa. Sulkapallossa kilpailijat ovat samalla kentällä, mutta verkko erottaa vastustajat omille puolilleen. Pikajuoksussa kilpailijat ovat yhtäaikaan juoksuradalla, mutta kukin juoksee omalla radallaan. Sulkapallossa ja pikajuoksussa voittoa tavoiteltaessa toiset naiset, vastustajat, pyritään voittamaan ruumiin voimien ja taitojen avulla, mutta ilman suoranaista fyysistä kontaktia. Nyrkkeilyotteluihin osallistuvat naiset sen sijaan ovat samassa tilassa, kehässä, ja kamppailu paremmuudesta tapahtuu fyysisen kontaktin, nyrkin iskujen kautta. Otte-
 lun aikana vastustajaan on saatava osumaan suoria lyöntejä ja koukku-
 lyöntejä ja samalla on pyrittävä väistämään ja torjumaan vastustajan
 hyökkäykset. Naiset siis ovat kehässä toistensa lyöjiä sekä toistensa
 lyöntien kohteita. Naisten kilpanyrkkeily hätkähdyttää katsojaa, sillä
 siinä rakentuu poikkeuksellista naiseutta. Poikkeuksellista siksi, että
 keskeistä on ruumiillinen kontaktikamppailu, joka yhdistetään pi-
 kemminkin mieheyteen kuin naiseuteen. Naisten kilpanyrkkeilemi-
 nen sekoittaa näin ollen naiseuden ja mieheyden konventionaalisia ra-
 joja.

Analyysin kohteena oleva kuva kertoo nyrkkeilykilpailusta, mihin viittaa naisten taustalla näkyvä yleisö ja nyrkkeilykehä. Naisilla ei ole päässä suojuksia, joten kyseessä ovat ammattilaisnyrkkeilijät. Ottelussa vastakkain ovat Sharon ”Wildthing” Anyos ja Holly Ferneley, joka hävisi ottelun. Naisten ruumiinasennot ja sijoittuminen kuvassa ilmentävät Ferneleyn häviötä. Anyos on hyökkäämässä oikealla suoralla kohti Ferneleytä, joka yrittää torjua päähän suuntautuvan lyönnin. Anyosin asento uhkuu voimaa, vartalo on suuntautunut lyöntiin, kun taas Ferneleyn asento on voimaton ja lysähtänyt. Lisäksi silmien liike vasemmalta oikealle kuvia luettaessa korostaa häviäjän epätoivoista tilannetta. Katse lähtee vasemmalla olevan Anyosin lihaksikkaasta vartalosta, kulkee hänen oikeaa lyövää kättään pitkin ja pysähtyy, kuten nyrkkikin pysähtyy, Ferneleyn suojauksen läpi päähän. Kuvassa olevien naisten ruumiinasennot rakentavat kahdenlaista erilaista naiseutta. Ferneleyn ruumiinasennon merkityksellistämä naiseus voidaan liittää siihen merkitysten ketjuun, jossa naiseus rakentuu kärsimyksestä, alistumisesta tai uhrina olemisesta. Kamppailun voittajan Anyosin asento ja lihaksikkaat käsivarret puolestaan rakentavat naiseutta, joka uhkuu fyysistä voimaa, varmuutta ja valmiutta voiton saavuttamiseksi tyrmätä vastustaja. Vastustajan tyrmäminen, fyysinen vahingoittaminen, liittyy naiseuteen väkivallan elementin, jota pidetään pikemminkin mieheyden kuin naiseuden määreenä (ks. esim. Jokinen 2000).

Kuvassa huomiota kiinnittää naisten erikoiset urheiluasuut. Kummallakin naisella on otteluasuna ylävartaloa vähän peittävä toppi. Lisäksi Anyosilla on shortsit, joiden lahkeissa on hapsuja. Tämänkaltaisen vaatetus ei ole harvinainen näky naisten ammattilaisotteluissa. Naisten nyrkkeilyä käsittelevillä internet-sivuilla näkee usein kuvia otteluista, joissa naisilla on päällään värikkäitä, kireitä ja niukkoja toppeja ja shortseja. Joillakin on jopa pieni hame shortsien päällä. Myös muita lajeja harrastavat naisurheilijat (esim. yleisurheilijat, taitoluistelijat, voimistelijat, tenniksenpelaajat) pukeutuvat kilpailuasuihin, jotka ovat niukkoja, kireitä ja paljastavia. Esimerkiksi 1980-luvun paras naispikajuoksija Florence Griffith-Joyner ei saanut viestintävälineissä huomiota ainoastaan ylivoimaisen nopeutensa vaan myös pitkien kynsien ja seksikkäiden juoksuasujensa vuoksi. Samoin Suomessa Ringa Ropo kohautti aikoinaan hyppäämällä pituutta paljasta-

vassa uimapukuasussa. Tällainen paljastava pukeutuminen tuottaa konventionaalista naiseutta, jossa korostuu ulkonäkö. Nainen on pikemminkin objekti, katseen kohde, kuin voimakas, määrätietoinen ruumiillinen toimija.

Naisurheilijat pukeutuvat usein tarkoituksellisesti naisellisuutta ja heteroseksikkyyttä korostaviin kilpailuasuihin saadakseen mediajulkisuutta. Utiskynnyksen ylittämiseen kun ei aina välttämättä riitä menestys ja hyvät kilpailusuoritukset, vaan lisäksi tarvitaan naisellista ulkonäköä: paljastavia vaatteita, meikkiä, pitkiä hiuksia, koruja, pitkiä kynsiä. Naisten pukeutuminen huomiota herättävän naisellisiin ja seksikkäisiin vaatteisiin ei ole kuitenkaan aina vapaaehtoista: esimerkiksi joukkuelajeissa joukkueen johto voi määrätä naiset pukeutumaan kireisiin ja paljastaviin asuihin joko kilpailuissa tai lehdistötilaisuuksien ajaksi. Näin pyritään luomaan joukkueelle heteroseksuaalista imagoa, joka rakennetaan lesbouteen vihjaavien merkkien poissulkemisen kautta. Lisäksi kilpailusäännöt voivat määrätä naisten pukeutumista. Esimerkiksi lentopalloa pelaavat naiset joutuvat kansainvälisissä isoissa kilpailuissa käyttämään kireitä, vartalonmuodot paljastavia vaatteita. Kireisiin ja paljastaviin kilpailuasuihin pukeutumispakkoa on perusteltu sillä, että näin naisten urheileminen saa lisää julkisuutta ja naisten kilpailutilaisuuksiin tulee enemmän maksavia katsojia. Katsojien oletetaan tällöin olevan miehiä. (Griffin 1992, Hargreaves 1994, Kolnes 1995.)

Julkisuuden saamisen lisäksi naisurheilijat ovat pukeutumalla huomiota herättävän naisellisesti pyrkineet parantamaan mahdollisuuksiinsa saada sponsoreita, sillä yritykset sponsoroivat ja käyttävät mainoksissaan mieluummin naisellisilta näyttäviä naisurheilijoita kuin ei-naisellisina pidettyjä. Naisellinen ulkonäkö yhdistetään heteroseksuaalisuuteen, kun taas ei-naisellinen ulkonäkö yhdistetään lesbouteen. Näin ollen epänaissellisilta näyttävien naisurheilijoiden ulossulkeminen ja naisellisilta näyttävien naisurheilijoiden suosiminen tiedotusvälineissä ja sponsoreiden keskuudessa tuottaa heteroseksuaalisuuden naiseuden luonnolliseksi ominaisuudeksi. (Griffin 1992, Hargreaves 1994, Kolnes 1995.)

Lopuksi

Naiseus on käsitetty tässä kirjoituksessa tekemisenä ja esittämisenä. Se saa moninaisia muotoja erilaisissa ajan, paikan ja tilanteiden konteksteissa. Naiseus on kulttuurisesti ja historiallisesti muuttuvien määreiden joukko, joka assosioidaan naiseksi nimettyihin. Naisellisuus on puolestaan määritetty naiseuden esitykseksi, jossa naiseus ja heteroseksuaalisuus kietoutuvat yhteen.

Olen tarkastellut naiseuden tuottamista kuvin, joissa naisten kädet ovat nyrkkeilyhanskoissa. Mieheyttä esitetään nyrkkien käytöllä, joten nyrkkeileminenkin yhdistetään helposti miehiin. Naisten nyrkkeileminen, kunto- tai kilpanyrkkeily, sekoittaa tällöin konventionaalisinä pidettyjä sukupuolen esittämisen rajoja. Tällaiset rajat ylittävät ja niitä kyseenalaistavat sukupuolen esitykset ovat hämmentäviä, joten ne pyritään palauttamaan konventionaaliin, selvärajaisiin naiseuden ja mieheyden tekemisen tapoihin. Analysoiduissa kuvin tätä palauttamista edustaa naisellisten eleiden ja naisellisen ulkonäön liittäminen naishahmoihin. Palauttamiseksi voidaan tulkita myös se, että toisessa mainoskuvassa nyrkkeily on läsnä vain vihjeenomaisesti ja toisessa kuvassa säkin hakkaaminen on merkityksellistetty tunteenpurkaukseksi eikä nyrkkeilyksi.

Meitä ympäröivässä mediakuvavirrassa nähdään harvoin nyrkkeilyhanskat naisen kädessä. Tällaisten kuvien harvinaisuus kertoo siitä, että kun naiseuden tekemiseen yhdistetään mieheyden tekemiseen liitettyjä eleitä, yhdistelmä koetaan oudoksi, ehkä myös pelottavaksi. Naiseuden tekeminen nyrkkeilemällä tuo kuitenkin naiseuden esittämiseen uusia ulottuvuuksia, fyysistä voimaa ja kamppailutaitoja. Fyysisesti taitava nainen on määrätietoinen toimija ja valmis puolustamaan itseään uhkaavissa tilanteissa.

Kirjallisuus

- Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York.
- Butler, Judith 1993: *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "sex"*. Routledge, New York.
- Griffin, Pat 1992: Changing the Game: Homophobia, Sexism, and Lesbians in Sport. *Quest* 44:2, 251-265.
- Halbert, Cristy 1997: Tough Enough and Woman Enough. Stereotypes, Discrimination, and Impression Management among Women Professional Boxers. *Journal of Sport & Social Issues* 21:1, 7-36.
- Hargreaves, Jennifer 1994: *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*. Routledge, London & New York.
- Haug, Frigga 1987 (toim.): *Female Sexualization: A Collective Work of Memory*. Verso, London.
- Jokinen, Arto 2000: *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere University Press, Tampere.
- Kane, Mary Jo & Snyder, Eldon 1989: Sport Typing: The Social 'Containment' of Women in Sport. *Arena Review* 13:2, 77-96.
- Kolnes, Liv-Jorunn 1995: Heterosexuality as an Organizing Principle in Women's Sport. *International Review for the Sociology of Sport* 30:1, 61-79.
- Koski, Arto 1993: *Kuntonyrkeilyopas*. Oy Wrangle Ab., Vaasa.
- Lloyd, Genevieve 2000: *Miehin järki. 'Mies' ja 'nainen' länsimaaisessa filosofiassa*. Vastapaino, Tampere.
- Markula, Pirkko 1995: Firm but Shapely, Fit but Sexy, Strong but Thin: The Post-modern Aerobicing Female Bodies. *Sociology of Sport Journal* 12:4, 424-453.
- Metheny, Eleanor 1965: *Connotations of Movement in Sport and Dance*. William C. Brown, Dubuque.
- Pirinen, Riitta 1995: Naisurheilijat näyttävät naisilta – tekstimuotokuvia naisurheilijoista. Teoksessa Anja Tuomisto & Heli Uusikylä (toim.): *Kuva, teksti ja kulttuurin näkeminen*. SKS, Helsinki, 122-133.
- Pirinen, Riitta 1997: Catching up with Men? Finnish Newspaper Coverage of Women's Entry into Traditionally Male Sports. *International Review for the Sociology of Sport* 32:3, 239-249.
- Pulkkinen, Tuija 2000: Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.): *Feministejä – Aikamme ajattelijoina*. Vastapaino, Tampere, 43-60.
- Wolf, Naomi 1990: *The Beauty Myth: How Images of Beauty are Used against Women?* Vintage, London.

Naisellisuuden ääret

NAINEN JA HENKIRIKOS

”MIES EI HALUNNUT MISTÄÄN HINNASTA LUOPUA VAIMOSTAAN”

Minna Nikunen

Tarkastelen tässä artikkelissa naista rikoksen tekijänä, uhrina ja sitä, miten näitä tapauksia rikosuutisissa käsitellään. Pohdin miten naisellisuus jäsentyy rikosuutisteksteissä, ja mikä on naiseus, jota niissä rakennetaan ja uusinnetaan. Pääasiallisena aineistona käytän rikosuutisia, joissa henkirikoksen tehnyt tappaa myös itsensä. Näitä rikosuutisia olen kerännyt vuodesta 1998 vuoden 2001 alkuun Aamulehdestä, Helsingin Sanomista, Ilta-Sanomista ja Iltalehdestä sekä tapahtumapaikkakuntien valtalehdistä. Tapauksia on kaikkiaan 17 ja tekijä on kaikissa mies, uhri on yleisimmin nainen, tekijän entinen tai nykyinen vaimo/avovaimo/naisystävä.¹ Joitakin argumentteja täsmentääkseni olen ottanut mukaan myös muita henkirikosuutisia. Erityisen kiinnostava aiheeni kannalta on ollut laajalti julkisuudessa käsitelty nuoren tytön tappo Imatralla, sillä se edustaa seksuaalirikosta suomalaisessa julkisuudessa – tosin tavallista huomattavasti laajemmin uutisoituna. Otan esille myös yhden tapauksen, jossa murha-itsemurhaa oli yritetty – onnistuttu vain ensimmäisessä osuudessa. Kyseinen tapaus oli erikoinen siinä suhteessa, että miehen kertomia motiiveja oli käytetty uutisoinnin pohjana.² Yleisesti ottaen motiiveista kertominen on harvinaista rikosuutisissa (Dahlgren 1987).

Tulkintani pohjaavat jäsenyysskategorisoinnin analyysiin. Pohdin ihmisten kategorisointeja, asettamista tiettyihin luokkiin ja näiden jaottelujen perusteita. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, mitä ominaisuuksia ja toimintoja näihin luokkiin yhdistetään ja mitä yhdistelmiä pidetään ymmärrettävinä, mitä yllättävinä tai käsittämättöminä.

(Esim. Roivainen & Järviluoma 1997.) Tässä artikkelissa jaottelut ja niiden perusteet liittyvät sukupuoleen, naiseuteen. Kolmikon nainen, naiseus, naisellisuus hahmotan jäsenyysskategorisoinnin analyysin pohjalta seuraavasti: nainen on luokka, johon puolet populaatiosta voidaan istuttaa, naisellisuus puolestaan tähän kategoriaan tiettyjen periaatteiden mukaan liitettäviä piirteitä, naisille tyypillisiä ja naiseutta korostavia, ei-miehekkäitä. Naiseutta tarkastelen taas jonkinlaisena järjestävänä periaatteena: mitä ovat kategoriaan nainen liitettävät oikeudet ja velvollisuudet (toiminnan ja olemuksen arvioinnin taso).

Jos rikosuutisessa on mukana nainen, hänet myös sellaiseksi ilmoitetaan. Miehet voivat esiintyä teksteissä muillakin määreillä, mutta yksikin nainen tekee sukupuolen eksplisiittisesti näkyväksi. Rakenusinsinööri voi tappaa metallityöntekijän ilman kummempia sukupuolen määrittäviä. Miespuolisen sairaanhoitajan esittelyyn ei kuitenkaan riitä pelkkä ammattinimike.

Rikosuutiset, kuten muutkin selonteot kulttuurissamme, perustuvat jaetulle arkitiedolle. On olemassa selviä käsityksiä siitä, miten asiat ovat ja mitkä ovat poikkeuksia tästä asiantilasta. Näin ollen miespuolisen sairaanhoitajan sukupuoli täytyy kertoa, naispuolisen sairaanhoitajan taas ei. Ja kun nainen koetaan poikkeuksellisen rikoksentehtäjänä, hänen sukupuolensa tuodaan korostetusti esille. Sukupuoli on tarpeen tuoda esille, kun toiminto, konteksti tai muut ilmoitetut ominaisuudet eivät sitä paljasta.

Poikkeukselliset tapahtumat ovat kiinnostavia sanomalehden kannalta. Taajaan viljelty fraasihan kuuluu, ettei ole uutinen, jos koira puree miestä, vaan jos mies puree koira. Useimmiten rikosuutinen on kuitenkin ns. tavallinen tapaus: ei ole mitään yllättävää siinä, että ryypyporukassa tapellaan tai rikollistaustainen mies ryöstää grillikioskin. Tavanomaisuutta on kuitenkin myös muutakin kuin tilastollista, kyse voi olla myös kulttuurisesta tavanomaisuudesta. Tällöin tapaus, kuten prostituoidun murha, ei yllätä harvinaisuudestaan huolimatta tai uutisoinnissa painotetaan juuri tapauksen niitä piirteitä, jotka mahdollistavat sen lokeroinnin johonkin rutiiniluokkaan. Sama teko voidaan hahmottaa vaikkapa perheväkivaltana, jolloin se on tavallista ja mielenkiinnottomaa, tai lääkäri-isän tekemänä kuuden lapsen äidin tappona, jolloin se on jo kiinnostavampaa. Mielenkiintoon liit-

tyy siis myös muutakin kuin harvinaisuus – ja sitä voidaan kasvattaa oikeilla sanavalinnoilla. Näinhän sensaatiolehdistön sanotaankin toimivan.

Mikä nainen on?

'Nainen' on kategoria, joka voidaan sijoittaa ainakin kahteen kategoriarajoukkoon eli kokoelmaan. Kokoelmalla tarkoitetaan jäsenyysskategorisoinnin analyysissa joukkoa kategorioita, joilla on jokin yhdistävä periaate. Tällainen kokoelma on esimerkiksi lomakkeissa esiintyvä 'siivilisääty', johon kuuluvat luokat (kategoriat) ovat 'naimisissa', 'naimaton', 'leski' ja 'avoliitossa'. Naisen kategoria kuuluu yhdessä kategorian 'mies' kanssa sukupuolikokoelmaan ja suhteessa 'tyttöön' se asettuu ikäkausikokoelmaan. Rikosuutisista löytyvät nämä molemmat kokoelmat, jäsentäen tapahtumia omien periaatteittensa pohjalta. Ehkä helpoimmin näitä kahta hahmotustapaa selventää niiden tarkastelu käyttöyhteyksissään. Naispuolinen ihminen, joka on rikoksen tekijä tai uhri, on 'tyttö', 'nuori nainen', 'nuorehko nainen', 'keski-ikäinen nainen' tai 'vanha nainen'. Viimeisessä vaiheessa sanalla 'vanhus' on mahdollista ohittaa naiseus kokonaan. Ikäkausimäärittely on käytössä usein silloin, kun väkivallan tekijä on naispuoliselle uhrille tuntematon tai nainen on itse tekijänä: esimerkiksi "keski-ikäinen nainen raiskattiin puistossa" tai "nuoret tytöt pahoinpitelivät keski-ikäisen naisen". Kun kyseessä on väkivalta intiimisuhteessa, osalliset ovat useimmiten mies ja nainen, sukupuolikokoelman edustajina. Naiseus jää toisaalta tällöin usein vaimouden tai äitiyden varjoon ja käytössä on mies–vaimo-kategoriapari tai perhekokoelma.

Kategoriaan tyttö liitetään usein ominaisuuksia sillä periaatteella, että tyttö on jotain viattomampaa kuin nainen. Naiseen liitetyt ominaisuudet ja piirteet eivät vielä tahraa tyttöä. Tällainen ajattelutapa on taustalla esimerkiksi puhuttaessa kuukautisista merkinä naiseksi tulemisesta ja kuukautisten käsittämisessä samanaikaisesti merkiksi sekä sukukypsyydestä että likaisuudesta. Viattomuuden lisäksi tytön ja naisen välisessä erossa on kyse velvollisuuksista, joita naiselle katsotaan kuuluvan, mutta joista tyttö on vielä vapaa. Tämä kategoriaan liitetty-

jen velvollisuuksien taakka saa tytöt pitämään naiseutta ikävänä ja velvollisuuksista raskaana elämänvaiheena, johon siirtymistä kannattaa pitkittää mahdollisimman kauas tulevaisuuteen (Gordon & Lahelma 2001).

Rikoksen uhrina tyttö herättää myötätuntoa enemmän kuin aikuinen nainen. Tämä liittyy ymmärrykseen siitä, millä ominaisuuksilla varustettu ihminen kärsii mistäkin rikoksesta ja miten paljon. Nuorella ihmisellä ajatellaan olevan koko elämä edessään, joten hänen kuolemansa on suurempi menetys. Toisaalta taas vanhuksen tappaminen on raakaa, koska vanha ihminen ei kykene puolustautumaan ja vanhoja pitäisi kunnioittaa. Vähiten kohua herättävä uhri on aikuinen ihminen: hänellä on elämäkokemusta eikä hän vielä kärsi elämän kulumisen tuomista haittapuolista. Toinen ikäkausiin liittyvä seikka on, että raiskaus saatetaan joskus hahmottaa seksuaalisena aktina, ja tässä mielessä sen voidaan ajatella kuuluvan naisen elämään, mutta ei tytön. Ikäkausiin liitetyt piirteet ja toiminnot sekä niiden moraalinen arviointi, sopivuus tai sopimattomuus, ovat myös sukupuolittuneita. Lisäksi ne ovat arvioita, jotka on tehty lähinnä kategorioiden pohjalta, ei yksilöiden ainutkertaisia elämäntilanteita pohtimalla.

Tytön tai nuoren naisen ”viattomuus” tekee kuitenkin työstä paitisi säälitellymmän myös kiehtovamman uhrin. Uutinen ei tällöin ole pelkästään teon tuomitseva, vaan myös sillä mässäilevä (vrt. Caputi & Russell 1992, 18). Vaikka tekijä saatetaan esittää poikkeavana, teon motivaatio näyttäytyy ymmärrettävänä; ainakin tapahtunut tuntuu kiihottavan suuren yleisön mielikuvitusta. Talvella 2001 tapetun 14-vuotiaan imatralaistytön, Eveliinan tapaus on tästä hyvä esimerkki (ks. Naisellisuus tai sen puute). Hänen nuoruutensa ja kauneutensa yhdistettynä seksuaalirikoksen raakuuteen järkytti ja kiinnosti. Yksin Ilta-Sanomat käsitteli tapausta etusivun uutisena ja lööpeissä seitsemän kertaa. Uutisia tapahtuneesta oli ainakin kahdessatoista Ilta-Sanomien numerossa.

Nuori ikä saattoi vaikuttaa myös siihen, että uhri nimettiin ja hänestä kirjoitettiin kuvan kanssa. Nuorempien ihmisten yksilönsuojaa kunnioitetaan vähemmän kuin vanhempien, eikä heitä ajatella täysivaltaisina ennen täysi-ikäisyyttä. Samoin koululainen ei ole vielä kansalainen vaan kansalaiskasvatuksen kohde (Gordon & Lahelma 1998).

Tapausta, jossa isä tappoi kolme lastaan ja itsensä, koskevassa uutisoinnissa puhutaan lapsista Juhona, Mirana ja Jonina.³ (HS, AL, IL⁴ 24.1.2001). Vaikka ihmiset eivät tunne toisiaan kovin hyvin, niin on tavallista, että aikuiset kutsuvat lapsia ja miehet naisia etunimillä. Kyse on valta-asemista, hierarkiassa korkeammalla olevalla on oikeus etunimitellä alempaa.⁵ (Esim. Cameron 1996, 132.) Aikuisten rikosten uhrien nimiä ei yleensä mainita. Julkisen Sanan Neuvoston ohjeita voidaan tulkita niin, ettei se ole eettisesti suotavaa.

Rikoksen tekijälle nuori ikä yleensäkin sallii enemmän, velvollisuudet lisääntyvät iän myötä. Nuoruuden hairahdukset on tuttu käsite, joka on kylläkin helpommin liitettävissä nuoriin miehiin kuin nuoriin naisiin. Olisiko kyse siitä, että tytön maine on tarkkuutta vaativa kysymys nuorella iällä? Myöskin ns. tavalliset tytöt, jotka eivät riko asetettuja rajoja, ovat tässä suhteessa tarkkoja; halutaan tehdä ero itsen ja ”pahojen tyttöjen” välille. Tavallisetkin tytöt saattavat näpistää, mutta he eivät käytä väkivaltaa. Kaikki rikolliset teot eivät välttämättä luo rikollistyyppikategorisointia eikä näpistänyt tyttö välttämättä kategorisoidu rikolliseksi edes toisten silmissä. Väkivaltainen tyttö sen sijaan leimautuu seksuaalisesti epäilyttäväksi miesten miellyttäjäksi, poikien käyttäytymistä matkivaksi ja tällä tavalla heidän suosiotaan kalastelevaksi. Näpistyksen kohteet ovat usein meikkejä ja vaatteita – naisellisuuden rakentamiseen tarvittavia tavaroita. (Honkatukia 1998.)

Erityinen tyttöyteen ja tekijyyteen liittyvä rikosuutisissa esiintyvä kategorisointi on kettutyttö. Tässä yhteydessä tyttöyttä käytetään ikäkausiluokituksena tekijyyttä vähättelevästi. Tyttö ei ole aikuinen, ja ”kaikkihan sen tietävät, että” nuoret tytöt haihattelevat ja seuraavat muotivirtauksia tai tekevät kaiken miellyttääkseen nuoria, karismaattisia johtajapoikia. Yhtäältä tekijyyden vähättely vähentää vastuuta (kuten silloin, kun puhutaan surmaajasta mielenvikaisena) ja kettutyttöjen ajatellaan elävän nuoruuden ”kuohuntavaihetta”. Toisaalta samalla vähätellään heidän tekojensa poliittisuutta.⁶

Ikäkausikategorisoinnissa nainen on toisaalta tyttöä mielenkiinnostomampi uhri, toisaalta tyttöä syyllisempi, vastuullisempi tekijä. Tyttö tai nuorempi nainen on kuitenkin esimerkiksi seksuaalirikoksen uhrina ”järkeenkäyvämpi” kuin aikuinen nainen. Seksuaalisen viehät-

tävyyn katsotaan olevan se perusta, jolla raiskaaja uhrejaan valitsee, ja sen katsotaan liittyvän nuoreen ikään. Keski-ikäistä tai vanhahkoa raiskauksen uhria ihmetellään.

Tyttö ja nainen eivät ole samalla lailla selvästi hierarkkisia ikäkausikategorioita toistensa suhteen (ks. Nikander 2000) kuin poika ja mies. Lausumaan ”käyttäydy nyt kuin mies” sisältyy eri piirteitä ja toimintoja kuin lauseeseen ”sinun pitää käyttäytyä naisen tavoin”. Ensimmäisessä tapauksessa oletetaan uusien taitojen hallintaa (kuten voima, rohkeus, uskallus, itsekontrolli), toisessa puhutaan uutena taitona lähinnä itsen hallinnasta, muuten kyse on ennemminkin aiemmin opitun tukahduttamisesta. Pojan siirtymä mieheksi ensisijaisesti lisää hänen oikeuksiaan ja mahdollisuuksiaan, mieheyteen liittyvät kiellot ja tukahduttaminen tehdään jo lapsena. Tytölle siirtymään naiseksi liittyy myös tukahduttamista ja velvollisuuksien taakan kasvua (vrt. Gordon & Lahelma). Voidaan sanoa, että miestä hallitaan produktiivisesti, naista edelleen pikemminkin repressiivisesti (vrt. Foucault 1978).⁷

Nainen ja mies

Sukupuolikategoriana nainen on rikoksen tekijänä lähtökohtaisesti poikkeus. Tilastojen perusteella naiset ovat tekijöinä vain noin 10 %:ssa henkirikoksista ja myös muissa rikoksissa naiset ovat selvästi aliedustettuja miehiin verrattuna. Vuonna 1998 kaikista rikoksista syylliseksi epäillyistä oli 11 % naisia (*Poliisin tietoon tulleet rikokset* 1998). Väkivaltainen nainen on poikkeus myös kulttuurisesti. väkivallan käyttöä ei ole liitetty naiseen, perheväkivaltaa ei ole pidetty varsinaisesti rikoksena ja lainsäädäntö on toteutettu siltä pohjalta, että väkivaltaan osalliset olisivat miehiä. Vasta viime aikoina on alettu ottaa huomioon naisten osallisuus rikoksissa ja tästä aiheutuva omanlaisensa problematiikka (esim. Ruuskanen 2000). Esimerkiksi itsepuolustusta koskeva laki olettaa puolustautuvan olevan fyysisesti samoissa lähtökuopissa hyökkääjän kanssa. Jos hyökkääjällä ei ole asetta, sellaista ei myöskään saa käyttää itsepuolustukseen. Yleisesti ottaen naiset ovat miehiä fyysisesti heikompia ja oman terveyden ja hengen varjelu voi edellyttää johonkin kättä pidempään tarttumista. (Mt.) Monet naisiin koh-

distuvat rikokset, kuten raiskaus avioliitossa, on vasta viime vuosina kriminalisoitu. Nainen on siis ollut lainsäätäjän näkökulmasta poikkeus – tai ei ainakaan se oikeussubjekti, joka lainsäätäjän mielessä on ollut. Tavallisen väkivallan on oletettu tapahtuvan kahden suhteellisen tasavahvan miehen välillä ja naisia on ajateltu vain selvästi seksuaalisuuteen ja äitiyteen liittyvien rikoksien, kuten raiskauksen, lapsenmurhan tai aikoinaan salavuoteuden yhteydessä.

Nainen tekijänä on tyyppinen lapsensurmassa; itse asiassa termin määritelmään kuuluu, että äiti on tappaja. Nämä naisille ”kuuluvat” rikokset ovat vähentyneet huomattavasti viime vuosisadan alusta ja naisten väkivaltarikollisuus on pluralisoitunut (Kivivuori 1999, 118). Maailma on muuttunut siten, että ehkäisyvälineitä on tarjolla, abortti on laillinen, eikä avioliiton ulkopuolinen äitiys ole niin häpeällistä kuin aiemmin, joten monikaan ei päädy lapsensa tappamiseen. Tätä voisi pitää myönteisenä kehityksenä naisten väkivaltarikollisuudessa, mutta usein pohdittaessa naisen aseman muutosta suhteessa rikollisuuteen, keskustellaan siitä, että nyt naiset tekevät ”miesmäisiä” rikoksia. Uudenlainen naisten väkivaltarikollisuus konstruoidaan naisten elämänpiiriin laajentumisen aiheuttamaksi ja erityiseksi sosiaalseksi ongelmaksi.

Uuden ajan pelottavalle airueelle, feministillekin (vrt. Kirsti Lempiäisen artikkeli) on rikosuutisissa oma paikkansa: hän on itsekäs nainen, joka ei piittaa omaisten tunteista ja käyttää tapahtuneita rikoksia itsekkääseen oman etunsa ajamiseen. Tällainen oli eräs uutiskehys Montrealin massamurhassa, jossa mies tappoi 14 naispuolista insinööriopiskelijaa julistaen heidät feministeiksi, koska he vievät miesten työtilaisuuksia. Feministit kiinnittivät huomiota rikoksen naisvihamielisyyteen ja tätä sitten kritisoiitiin omaisten surun hyväksikäyttönä. (Eglin & Hester 1999.) Tämän tyyppisiä mediatapauksia, joissa feministit olisivat ottaneet kantaa johonkin tiettyyn naissurmaan misogynisenä, ei ole ollut Suomessa, jossa syyllistämistä vältetään ja keskusteluun kuuluu ennemminkin ”naisnäkökulma”. Sitä käytettäessä ikään kuin painotetaan, että tässä tarkastellaan asiaa naisten kannalta ja asiat varmaan näyttävät toisilta yleisinhimilliseltä kannalta tarkasteltuna. Suhteessa koviin ja ”objektiivisiin” uutisiin naisnäkökulma viestittää heti, että kyseessä on naisten asioiden ajaminen, poliittinen toiminta.

Naisnäkökulma voi tosin objektivoitua, mistä hyvä esimerkki on laki lähestymiskiellosta. Aiemmin tämäntyyppiset tapaukset käsitteellistettiin yksityisasioiksi, mutta nyt niistä on tullut rikosasioita. Näistä tapauksista voidaan kertoa lehdissä rikoksina objektiiviseen tyyliin, sillä laki on auktoriteetti, joka tuottaa puolueettomuutta. (Vrt. Kune-
lius 1996.)

Feministikategorisointi saatetaan liittää tilanteen määrittelijän tai keskusteluun osallistujan lisäksi tekijään. Miesvihasta motivaationsa saaneen teon tekijä saatetaan kategorisoida feministiksi tai tehdä työtä tämän kategorisoinnin kumoamiseksi. Esimerkiksi joulukuussa 1999 Iltä-Sanomat käsitteli aihetta otsikolla: Miesviha syynä puukotukseen?⁸. Jutussa haastateltu Tuija Virkki sanoi, ettei ”usko että naisasia-
aatteella tai millään muullakaan aatteella olisi vaikutusta tällaiseen toimintaan”. Auli Mantila puolestaan uskoi, että ”millään aatteella tai –is-
millä ei ole asian kanssa tekemistä”. (IS 21.12.1999.) Feministit tai sellaisiksi kategorisoidut asetettiin puolustusasemiin: implisiittinen syytös oli, että naisasia aiheuttaisi naisten väkivaltaisuutta ja miesvi-
haa.

Useimmiten rikosuutisissa nainen ei esiinny pelkkänä ’naisena’. Nainen on vaimo tai äiti. Suomalainen naisnäkökulmakin on ennem-
minkin äiti- tai vaimonäkökulma kuin feministinen asioiden tarkaste-
lukulma. Vaimo ja äiti ovat tyypillisiä kategorisointeja murha-itse-
murhatapauksissa, joten käsittelen niitä tarkemmin seuraavassa kap-
paleessa.

Murha-itsemurhien nainen

Murha-itsemurhissa henkirikoksen tehnyt tappaa myös itsensä. Taval-
lisin on tapaus, jossa mies tappaa naisen, johon hänellä on tai on ollut
sukupuolisuhde. Joskus uhrin ovat lapsia, joskus tekijän vanhempia.
Naiset ovat tekijöitä harvoin: keräämässäni aineistossa vuosilta 1998 –
2000 ei ole yhtään naistekijää. Samalta ajalta löytyi kuitenkin kaksi
rikosuutista, joita voisi pitää naisten tekeminä murha-itsemurhan yri-
tyksinä. Ensimmäisessä kerrottiin lapsensa tappaneen naisen yrittä-

neen tappaa myös itsensä. Toinen juttu kertoi lapsensa tappamista yrittäneen naisen sanoneen tarkoituksenaan olleen tehdä itsemurha.⁹

Minkälainen on rikosuutisten nainen tapauksissa, joissa henkirikos ja itsemurha kietoutuvat yhteen? Otan muutaman aineistoesimerkin selvittääkseni sanomalehtien naiskuvaa tässä yhteydessä. Ensimmäinen esimerkki on uutinen Ilta-Sanomista 9.2.1998.

Etusivun otsikko kertoo:

Nainen anoi apua puhelimessa
HÄLYTYSKESKUS KUULI SURMANLAUKAUKSET

Sisäsivulla juttu on otsikoitu:

Puhelinpäivystäjä joutui kaksoissurman todistajaksi
Mies ampui vaimonsa ja itsensä kesken hätäpuhelun

Vaimon tappo ei ole yleensä itsessään kiinnostava (vrt. Carter 1998). Jutussa pitää olla jotakin lisäväriä tai se pitää siihen rakentaa, jotta tämänkaltaisesta tapauksesta saataisiin etusivun uutinen. Vaikka se, että myös tekijä kuolee ja ruumiita on runsaammin lisääkin yleensä mielenkiintoa, parisuhdeväkivallan tavallisuus johtaa usein sen kuitaamiseen muutamalla rutiininomaisella STT-rivillä (jopa iltapäivälehdissäkin). Tässä tapauksessa hälytyskeskuksen työntekijä on sivullisena joutunut henkisen kärsimyksen kohteeksi. Tapauksella on näin ollen myös ”hyvä uhri”. Uutinen jatkuu seuraavasti:

Ylivieskan hälytyskeskuksen päivystäjä joutui eilen todistamaan puhelimessa kahden ihmisen kuolemaan johtanutta murhenäytelmää.

Hyvä uhri on mieluiten täysin ulkopuolinen. Tapahtumien selitystä ei voi paikantaa hänen toimintaansa. Täten on ymmärrettävää, että uutisen keskipisteenä on hälytyskeskuksen päivystäjän kärsimys. Päivystäjä tekee vain työtänsä ja on täysin sivullinen, eikä hänen piirteillään tai teoillaan voi olla mitään tekemistä rikoksen kanssa.

Viattomuuden ja vastuullisuuden arviointi on muutoin sukupuolitettua, liittyen siihen, minkä tyyppisten miesten ja minkä tyyppisten naisten oletetaan joutuvan vaikeuksiin. Riskejä tuottavat piirteet ja toiminnot eivät ole samoja naisille ja miehille. Mies, varsinkaan nuori mies, ei ole hyvä uhri, jos hän itse on haastanut riitaa, ollut humalassa tai rikollistaustainen. Miehen uhriutta vähentää hänen oma aggressiivisuutensa. Nainen ei ole hyvä uhri, jos hän on ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä miehen kanssa, hänellä on ollut suhde mieheen tai hän on pukeutunut tietyllä tavalla ja näyttänyt houkuttelevalta. Naisen uhrius määrittyy usein seksuaalisuuden kautta. Seksuaalisuus naiseen liitettyä lisää hänen omaa vastuutaan tapahtumista, aggressiivisuus mieheen liitettyä lisää hänen vastuutaan (ks. Jayyusi 1984, 104-105.) Miehen uhriutta ei vähennä se, että hän on ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä itseään vahingoittaneen naisen kanssa. Ehkäpä päinvastoin, olisiko se kaksinkertainen petos naisen taholta? Tällainen teko olisi vastoin naisen oletettua luontoa väkivallattomana ja läheisiään hoivaavana.¹⁰

Edellisen uutisen nainen on kuitenkin parempi uhri kuin naisiin kohdistuvan henkirikollisuuden uhrit yleensä. Hän yrittää soittaa apua. Hänen toimijuutensa on tässä mielessä vahvaa (esim. Kurri & Wahlström 2000). Hiljaa kärsivää uhria voidaan ymmärtää silloin, kun ”pahempaa” ei tapahdu. Kulissien arvokas ylläpito on edelleenkin joissain yhteyksissä arvossaan.¹¹ Ajatellaan, että kaikkea ei pidä kertoa, jottei vahingoitaisi perheen ulkoista kuvaa. Kun taas jälkikäteen tarkastellaan kuolemaan johtanutta väkivaltaa, hiljaisena pysyminen vaikuttaa ennemminkin tyhmyydeltä, heikolta toimijuudelta (mt.). Väkivallan vaarallisuuden ennakoiminen ja tasapainottelu kertomisen ja vaikenemisen välillä kuulostaa melko vaativalta tehtävältä.

Ilta-lehti on myös löytänyt otsikkoonsa tapauksen uutisarvoa nostavan näkökulman (IL 9.2.1998):

Alakerrassa ollut 10-vuotias poika ei havainnut kaksoissurmaa
Mies ampui apua soittaneen vaimonsa puhelimen ääreen

Pariskunnan yhteinen poika oli ollut samassa talossa. Yleensäkin vanhempien, eritoten äitien velvollisuutena nähdään väkivallan pitämi-

nen pois lasten silmistä. Eräässä henkirikosuutisessa nimettiin miehensä tappanut nainen ”tappajaäidiksi”. Tällä tavoin korostettiin sitä, että hänen ja tappamansa miehen yhteiset lapset joutuivat todistamaan tapahtunutta (IS 28.2.2000). Tästä kaksoissurmauutisesta ei löydy vastaavaa moraalista korostusta, vaan poika määritellään ”alakerrassa olleeksi 10-vuotiaaksi pojaksi” ja yhteys pariskuntaan jää otsikossa selvittämättä. Teon tekijän syyllisyyttä ei ainakaan tämän yksityiskohdan avulla lisätä.

Mielenkiintoisuus ja uutisarvo rakentuvat Marian Meyersin mukaan sen pohjalta, miten arvokkaana hallitseva (patriarkaalinen) ideologia näkee tapahtumiin osalliset ihmiset heidän sukupuolensa, rotunsa ja luokka-asemansa perusteella. Hänen mukaansa erityisesti marginaalissa olevien naisten (mustat, alaluokkaiset, lesbot, prostituoitut) surmat jäävät lehdissä vähälle käsittelylle. (Meyers 1997, 85-102.) Tämä ei mielestäni täysin päde, ainakaan Suomessa logiikka ei ole aivan noin yksioikoinen. Yhdysvalloista on tutkimusta siitä, että mustien väliset henkirikokset todellakin sivuutetaan useammin ja niistä kerrotaan suppeammin kuin jos uhrina olisi valkoinen. Suomessa harvinaisuusperiaate pätee esimerkiksi suhteessa toisten kansallisuuksien edustajiin ja myös prostituoituihin; nämä tapaukset uutisoidaan laajasti. Homoseksuaalisuus on marginaalissa siten, ettei siitä juurikaan mainita. Vähiten huomiota saa – humalaisten välisten tapausten ohella – naisen kuolemaan johtava parisuhdeväkivalta. Tämä ei liity uhrin sosiaaliseen asemaan, sillä Suomessa rotu, luokka tai marginaalinen sosiaalinen asema eivät suoraan määritä yksilön kuoleman tärkeyttä ja sitä kautta mielenkiintoisuutta lehdistön kannalta. Välittyneesti yhteiskunnallista asemaa peilaa tosin alkoholinkäytön tai rikollisen taustan tuoma syrjäytyneisyys myös rikosuutisaiheena. Suomalaisen kiinnostuksen tärkeimpinä määrittäjinä voitaisiin siis pitää asemaa sukupuolijärjestelmässä ja toisaalta suhdetta alkoholiin.

Kategorioiden ja niihin liitettyjen piirteiden avulla tuotetaan uutisarvoa. Tämä toimii siten, että looginen, itsestään selvä ja ymmärrettävä kategoriayhdistelmä tekee tapauksesta rutiinia – tosin yllättävillä kategoriavalinnoilla voi rutiinistakin rakentaa sensaatiota. Ymmärrettävyys ja yllättävyys vaihtelevat myös kulttuurista toiseen sekä tapausten harvinaisuuden että kulttuurisen sopivuuden perusteella.¹²

Kulttuurisella sopivuudella on lisäksi kaksijakoinen luonne: toisaalta on tapauksia, joiden ajatellaan olevan tavanomaisia ja väistämättömiä, ja toisaalta on tapauksia, joita ei ihmetellä, mutta jotka kutkuttavat mielikuvitusta tai joiden kautta on mahdollista muotoilla haluttuja moraalisia lausumia. Esimerkiksi edellisestä käy ”mies tappoi vaimonsa” ja jälkimmäisestä ”asiakas tappoi prostituoidun” tai ”nuoriso murkilo vanhuksen sairaalakuntoon”.

Tavallisimmat murha-itsemurhatapaukset, mies tappoi vaimonsa ja itsensä -tyyppiset, hahmotetaan tyyppillisenä perheväkivaltana. ”Perhesurmat” puolestaan uutisoidaan huomattavasti näkyvämmiin. Ero näiden kahden uutistyyppin välillä on lähinnä se, että perhesurmissa kuolee muitakin kuin nainen, yleensä lapsia. Seuraavassa, tyyppilliseksi määriteltävissä olevassa uutisessa nainen ja mies osallistuvat perheriitaan.

KAKSI KUOLI AMPUMAVÄLIKOHTAUKSESSA (AL 16.7.1998)

STT–Kotka

Kaksi henkilöä kuoli ampumavälikohtauksessa Kouvolassa keskiviikkona iltapäivällä.

Apumavälikohtaus tapahtui kello 15.30 aikoihin yksityisasunnossa Lehtomäen kaupunginosassa. Asunnossa olivat tietävästi kahdestaan asuntoa hallinnut nainen ja hänen entinen miesystävänsä. Molemmat saivat surmansa.

Poliisitutkimukset tapauksen yksityiskohtien selvittämiseksi jatkuvat.

Välienselvittely vei kahdelta hengen

(Kouvolan Sanomat 16.7.1998)

Kouvola

Nainen ja hänen entinen miesystävänsä saivat surmansa ampumavälikohtauksessa Kouvolan Lehtomäessä keskiviikkona kello 15.30.

Asetta käytettiin naisen yksityisasunnossa, jossa hän oli tietävästi kahden entisen miesystävänsä kanssa.

Jutuissa naiseen kohdistuva väkivalta vain tapahtuu, sillä ei ole tekijää. Väkivalta myös ikään kuin tapahtuu molemmille osapuolille yhtäläisesti. Ja kun väkivaltainen tapahtuma nimetään, se tuntuu liitävän molemmat osapuolet tähän lopputulokseen johtaneeseen toimintaan. Välienselvittely kuulostaa melkein päkaksintaistelulta. Poikkeuksellista on se, että mies määrittyy naisen entisenä miesystävänä. Näin tehdään yleensä vain silloin kun nainen on tekijänä. Syynä siihen, että mies määrittyy naisen kautta ja että järjestys on nainen ennen miestä, voi olla, että tapahtumapaikkana on naisen asunto. Osaltaan tämä järjestys kuitenkin hämärtää henkirikoksen tekijyyttä. Sama uutinen voidaan kehystää toisinkin. Asiasta otetaan esille tietyt seikat, ohitetaan toiset ja pidetään tiettyjen tahojen kuvauksia relevantimpina kuin toisten, yhtä lailla mahdollisten. (Vrt. Byerly 1999.)

Kouvolan surmaaja uhkaillut uhria jo aikaisemmin
Nainen pyysi suojelua vuosi sitten (HS 17.7.1998)

Tämän uutisen otsikkojen kertoma tarina on aivan toisenlainen kuin kahden aiemman samaa tapausta käsitelleen uutisen. Nainen nimetään tässä poikkeuksellisesti uhriksi. Mikä tekee tämän poikkeuksen? Toisaalta se tieto, että nainen oli pyytänyt suojelua, toiminut aktiivisesti. Toisaalta se, että toimittaja kehystää juttunsa lähestymiskieltoakiesityksen avulla. Lisäksi poikkeavaa otsikoinnissa on, että teko konstruoidaan selkeästi henkirikoksena ja osalliset nähdään erillisinä. Seuraava uutinen on tapahtuman ja siihen osallisten nimeämisen kannalta tyypillisempi murha-itsemurhajuttu:

PARISKUNTA LÖYTYI AMMUTTUNA LAPUALLA (HS 26.7.1998)
LAPUA– Keski-ikäinen pariskunta löytyi lauantaina aamupäivällä kotoaan ammuttuna Lapuan kihlakunnan haja-asutusalueella.
Poliisin alustavien tutkimusten mukaan mies oli ensin ampu-
nut vaimonsa ja sitten itsensä.
Poliisin tietojen mukaan pariskunta oli asunut omakotitalo-
saan kaksin.

On tavanomaista liittää nainen osaksi pariskuntaa, jossa mies on toimijan, ”perheen pään” asemassa, ja nainen on jonkinlainen kylkiäinen. Nainen on suhteellinen, ei kovinkaan usein pelkkä ’nainen’ vaan pikemminkin ’vaimo’ tai ’äiti’. Mies määrittyy harvemmin ’puolisoksi’, ’aviomieheksi’ tai ’isäksi’. Omana kategorianaan (ei osana perhettä tai pariskuntaa) nainen on usein ’vaimo’, miehensä puoliso. Muutkin kategoriat määrittyvät usein miehen kautta. (Näin on myös parisuhdeoppaissa, Tainio 1999, 6). Esimerkiksi lauseessa ”Appivanhempien naapuriin muuttanut pariskunta oli tutustunut toisiinsa jo nuorina” (IS 24.1.2001) naisen vanhemmat määritellään hänen miehensä kautta, pariskunnan appivanhemmiksi.

Vaimon jälkeen tyypillisin naisen kategorisointi on äiti. Tässäkin on omanlaisiaan vivahde-eroja. Jos nainen tappaa miehensä tai lapsensa hän on ’äiti’, useammin ja kategorisemmin kuin vaimonsa tai lapsensa tappanut mies on ’isä’. Nainen voi olla ’tappajaäiti’; esimerkiksi tappaessaan puolisonsa siten, että lapset ovat todistajina. (IS 28.2.2000; ks. myös IS 13.4.2000.) Kun nainen tekee henkirikoksen tai sen yrityksen, jonka kohteena ovat hänen lapsensa, hänet saatetaan mainita äitinä joka kerran häneen viitattaessa. Kategorisointia isä ei koskaan käytetä läpi koko uutisen. Nainen, jonka lapset hänen miehensä on tappanut, saatetaan puolestaan esittää ’vaimona’, ei ’äitinä’ (Iltalehti 24.1.2001). Näillä kategoriavalinnoilla painotetaan tapauksissa eri suhteita ja samalla tekojen moraalinen arvio muuttuu.

Naisen tappo esitetään pahimpana ja tekijä syyllisimpänä silloin, kun uhri on äiti. Ilta-Sanomien 12.5.1999 otsikko kertoo:

Kaksoismurhaajan poliisijahti päättyi.

ISÄNSÄ JA ÄITINSÄ AMPUNUT MIES LÖYTYI KUOLLEENA.

Vanhempien tappo on vastoin kaikkia periaatteita, kuten esimerkiksi Raamatun käskyä kunnioittaa isää ja äitiä. Teko on vaikeammin ymmärrettävissä kuin se, että isä tai äiti tappaa lapsensa. Äidin tai isän teko saatetaan ymmärtää laajennetuksi itsemurhaksi tai synnytyksen jälkeisen masennuksen aiheuttamaksi – se käy arkijärkeen vaikei lapsi olisikaan itse antanut aiheutta tekoon. Vanhemman tappaminen voidaan esittää ymmärrettävänä vain, jos tämä on tehnyt lapselleen jotain

pahaa. Myöskään sellaista laajennetun itsemurhan lajia, jossa lapsi tappaa vanhempansa ei ole määritelty.¹³ Murhaaja on nimike, jota käytetään todella harvoin uutisissa, sillä se on termi, joka edellyttää oikeuden päätöstä. Rikollistyyppittely on muutoinkin harvinaista perheen sisäisissä henkirikoksissa, eivätkä tekijätkään yleensä ole ”rikollistaustaisia”.

Vaimon ja äidin nimikkeiden takaa voi ajatella löytyvän käsityksen naisesta omistettavana ja tiettyä tehtävää toteuttavana. Kun siirrytään rikoksen syiden ja taustojen tasolle naisen voikin hahmottaa ”niukkana resurssina”. Janne Kivivuoren (1999) mukaan:

Näiden miesten [20–50-vuotiaita miehiä, jotka ovat työelämän ulkopuolella, mutta katsovat usein edustavansa työntekijä-ammattajia] halu puolustaa ryypyporukoissa vähää resursseja ja monopolisoida naiskumppaninsa seksuaalisuus ilmenee väkivaltaisuutena, jossa sekä tekijät että uhrin edustavat yhteiskunnallista paariaryhmää. Kulttuurisesti olennaista on tämän ryhmän edustajien taipumus reagoida nopeasti loukkauksiin ja tilanteisiin, joissa panoksena ovat niukat resurssit kuten viinapullo tai nainen. (Kivivuori 1999, 112.)

Luopumisen vaikeuden voidaan tulkita olleen kyseessä tapauksessa, jossa itsemurhaa hautonut mies ajoi kallioleikkaukseen vaimonsa ollessa kyydissä. Ilta-Sanomissa (30.6.2000) kerrotaan: ”Mies ei halunnut mistään hinnasta luopua vaimostaan”. Vaimo kuoli, mies jäi eloon kertomaan oman tarinansa ja vastaamaan murhasyytteen. Vaikkakaan miestä ei uutisoinnin perusteella voi määritellä Kivivuoren ”paarialuokkaan” kuuluvaksi, välittyy tekstistä ajatus naisesta resurssina, hallinnanalaisena omaisuutena. Mikään *hint*a ei riitä miehelle korvaamaan hänen vaimonsa menetystä. Ajattelutapa ei ole vain yhteiskunnasta syrjäytyneiden alakulttuurinen käsitys, se ymmärretään laajemmaltikin. Sitä ei tuoda esille poikkeavana, jonkin tietyn ryhmän kulttuuriin kuuluvana käsityksenä – kuten olisi vaikkapa romanien välisten henkirikosten selostuksissa – vaan asia lähinnä todetaan. Myöhemmin tapauksen hovioikeuskäsittely uutisoitiin: mies sai viisi ja puoli vuotta vankeutta taposta (alioikeus oli tuominnut neljä ja

puoli vuotta). Tuomiota lieventävänä tekijänä pidettiin muun muassa sitä, että vaimo oli päättänyt muuttaa pois kotoa, hänellä oli ollut seurustelusuhde toiseen mieheen ja että mies oli yrittänyt tappaa myös itsensä. (IS 21.6.2001.)

Tutkimieni murha-itsemurhauutisten luoma kuva naisen asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa on melko synkkä. Viaton uhri on tunteuttomana hyökkäyksen kohteeksi joutunut nuori ja avioton, muut ovat ennemminkin osallisia. Nainen on yleisesti ottaen ennemminkin vaimo ja äiti kuin yksilö. Hän on miehensä miehensä ja perheensä kautta määrittyvä, joskus jopa omistukseksi katsottava. Kuva on siis lähes päinvastainen kuin suomalaisesta parisuhteesta tai naisen asemasta eksplisiittisesti puhuttaessa, jolloin esillä ovat tasa-arvo, kumpu-panuus ja vahva suomalainen nainen. Tämän kuva vahvistuu myös siten, että vaimon tappo on melko vähäarvoinen uutisaihe. Uutiset tosin usein edustavat arkijärkeilyyn verrattuna vielä konventionaalisempaa jäsennyttä, sillä asian tiivistäminen muutama riviin edellyttää, että se on nopeasti ymmärrettävissä. Myös kiire ja informaation puute voivat saada toimittajan valitsemaan vähiten vaivaa ja aikaa vaativan jäsennyksen (esim. Karvonen 1999). Mitä hegemonisempi diskurssi, sen helpommin kaikki sen käsittävät, ja sitä pienempään tilaan asia mahtuu, mitä vähemmän sen taustalla olevia oletuksia tarvitsee selvittää.¹⁴ Naisen esittäminen yksilönä ja itsenäisenä oikeussubjektina vaatisi ehkä hieman perusteluja ja uutinen menettäisi objektiivisuuttaan, vaikuttaisi naisnäkökulmasta rakennetulta.¹⁵

Naisellisuus tai sen puute

Naiseen liitettävät piirteet ja toiminnot, jotka korostavat hänen sukupuoltaan, voi määritellä naisellisuudeksi. Naisellisuuden omaamista ja puuttumista voi havainnoida: epämaisellisia ovat ominaisuudet ja teot, jotka katsotaan naisen olemukseen ja käyttäytymiseen sopimattomiksi. Rikos jo itsessään, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, määrittyy epämaiselliseksi. Eräs poikkeus on näpistely. Ensinnäkin se voidaan hahmottaa kleptomaniaksi, naisen patologisen luonteen osoitukseksi (vrt. hysteeriset naiset), toiseksi se voi olla maisellista siten,

että tytöt varastavat naisellisuuden rakennusaineita, meikkejä ja vaatteita. (Honkatukia 1998.)

Naisten väkivallan kasvusta huolestuminen liittyy muun muassa¹⁶ pelkoon naisten kasvavasta miesvihasta (vrt. Kivivuori 1999) sekä naisellisuuden yleisestä vähenemisestä. Tällöin ongelmaksi asettuu naisten tasa-arvoistuminen, joka tulkitaan miesten kaltaiseksi muuttumiseksi tai miesten matkimiseksi, ja jonka katsotaan saavan aikaan tällaisia ikäviä lieveilmiöitä. Samoja ajatuskuluja on noudateltu joissakin itsemurhateoreettisoinneissa (esim. Maris 1969). Kuusikymmentäluvulla oletettiin, että naisten itsemurhakuolleisuus lisääntyisi sitä mukaa kun naiset tulevat työelämään ja joutuvat kestävänsä siihen liittyviä paineita, joihin he ovat heikompana sukupuolena huonosti varustautuneet. Viime aikoina ollaan oltu huolestuneita tyttöjengeistä ja väkivaltavihteestä, jonka väkivaltaisista naissankareista tytöt saavat huonoja esimerkkejä. Näistä huolestutaan siitä huolimatta, että yleisesti tutkimuksissa ollaan tultu siihen johtopäätökseen, ettei väkivaltavihteitä vaikuta suoraan katsojansa väkivaltaisuuteen. Rikostilastoista puolestaan tehdään tulkintoja sen perusteella, mitä muutoksia naisten ryhmässä kokonaisuutena on tapahtunut viime vuosien aikana. Huomioon ei tällöin oteta, mitkä muut luokittelut kuin 'nainen' ovat näille "ongelmatapauksille" yhteisiä. Rikosrekisterin omaavat naiset, liikaa alkoholia käyttävät naiset tai itsemurhia tekevät naiset eivät välttämättä kuulu erityisesti naisten tasa-arvopyrkimyksille suotuisiin tai urasuuntautuneisuutta korostaviin ryhmiin. Nämä naiset saattavat ennemminkin kuulua alakulttuureihin, joissa maskuliinisuudelle annetaan tavallistakin suurempi arvo ja naiset ovat yleiskulttuuria alistetummassa asemassa. Näin on erityisesti rikoksia tekevien naisten kohdalla.

Naisellisuutta pohditaan eksplisiittisesti lähinnä seksuaalirikosten kohdalla. Muutenkin seksuaalirikokset uutisoidaan aivan toisella tavalla kuin parisuhdeväkivalta. Seksuaalirikos on sensaatio, parisuhdeväkivalta rutiinia (vrt. Soothill & Walby 1991, Carter 1998). Nuoren imatralaisen tytön kuva koristi vuoden alussa useita iltapäivälehtien numeroita. Hänen tanssiharrastuksensa ja tulevaisuudensuunnitelmansa mallina tuotiin esille. Etunimi oli käytössä etusivuilla ja sisäisivuilla työstä kerrottiin koko nimellä. Nuoruus, kauneus, naiselliset

harrastukset ja toiveet yhdistettynä hänen kohtaloonsa raiskattuna ja tapettuna olivat tiedotusvälineiden kannalta mitä mielenkiintoisinta materiaalia. Kiihottavuus myy (Soothill & Walby 1991, 22). Motiivia ei ihmetelty, seksuaalirikoksen tekijää ihmeteltäisiin enemmän jos uhri olisi vanha ja ruma (Honkatukia 2001, 30).¹⁷ Murha-itsemurha-aineistossani naisellisuuden ei katsota yleensä toimivan motiivina.

Uhriin liitettävien piirteiden lisäksi myös hänen käytöksensä voi olla naisellista – sekä hyvässä että pahassa. Marion Meyers käsittelee teoksessaan *News Coverage of Violence Against Women* (1997) erään murha-itsemurhan uutisointia Yhdysvalloissa. Siinä tapetun naisen koristautuminen ja viehättävä pukeutuminen ex-miehensä edessä tuotiin mediassa esille selityksenä tapahtuneelle. Nainen häرنäsi tai koetteli entistä miestä. (Mt., 40-51.) Suomalaisessa aineistossa en ole aivan tällaiseen törmännyt. Samansuuntainen ajatuskulku voidaan kylläkin löytää tarjoilijan ammatin korostuksesta seuraavassa tapauksessa (Kurikka: mies tappoi kolme lastaan ja itsensä):

”Perhe osti ja kunnosti kauniiksi vanhan omakotitalon metsän reunasta nelisen vuotta sitten, parisataa metriä perheenäidin syntymäkodista. Äiti on ammatiltaan tarjoilija.” Etusivulla oli kerrottu, että tappaja oli ”arvostettu ammattimies, 32-vuotias perheenisä”. (AL 24.1.2001)

Ilta-Sanomat (24.1.2001) puolestaan kuvaa tapahtumia seuraavasti: ”32-vuotiaan miehen tiedettiin kärsineen alkoholiongelmista. IS:n tietojen mukaan myös taloudellisista vaikeuksista ja mustasukkaisuudesta huhuttiin. (...) Mies oli pystynyt hoitamaan nuohoojan työnsä viinan käytöstä huolimatta. Nainen taas oli ollut töissä tarjoilijana Kurikan suositussa Pitkä-Jussi-ravintolassa.”

Näistä maininnoista voidaan lukea tietynlainen mustasukkaisuustarina. Ammateilla on myös stereotypiansa; ammattikategorisointeihin liitetään tiettyjä piirteitä, toimintoja sekä ennakko-oletuksia. Tarjoilija on työssään tekemisissä humalaisten miesten kanssa ja toteuttaa heidän toiveitaan, vaikkakin vain myymällä heille olutta ja kantamalla sitä pöytiin. Suomessa tarjoilijan ammatti on mielletty naisten ammatiksi, ehkä juuri tämän miesten (stereotyyppinen ravintola-asiakas) palvelemisen kautta. *Pitkä-Jussi*-ravintolan kerrotaan lisäksi olevan suosittu. Ravintolan nimen mainitseminen on valinta. Tästä ravinto-

lan nimestä voi tehdä joitakin johtopäätöksiä ja oletuksia: se ei kuulosta ruokaravintolan nimeltä vaan paremminkin seurusteluravintolalta, ja hyvällä mielikuvituksella varustettu voi lukea nimestä seksuaalisiin viitteitä. Uutisen nainen on töissä suositussa kaljakuppilassa, tapaa ja palvelee muita miehiä. Tämä selittäisi uutisen mukaan huhutun mustasukkaisuuden.

Positiivista naisellisuutta tätä tapahtumaa koskevista raporteista voinee löytää naisen järkytyksestä ja surusta. Naisellinen nainenhan on myös tunteellinen. Tämä painottuu erityisesti kun nainen mainitaan äitinä. Olisiko sittenkin niin, että rikoskontekstissa naisellisuus sinänsä ei ole positiivisia piirteitä ja toimintoja jäsentävä periaate, vaan äidillisyy? Uutisissa, joissa nainen on kategorisoitu äidiksi, hänen järkytyksensä tuotiin esiin selvemmin kuin uutisessa, jossa hänet oli kategorisoitu pääsääntöisesti vaimoksi. Kyseisessä Iltalehden uutisessa 24.1.2001 ainoa viittaus naisen suruun oli seuraava poliisin sanomaksi merkitty lause: ”Vaimo on ollut niin järkyttynyt, ettemme ole hänen kanssaan vielä keskustelleet.” Tämäkin maininta johtuu lähinnä poliisikuulustelujen estymisestä naisen mielentilan takia.

Naisellisuuden kuvaus ei ole erityisen selkeää näissä uutisissa ja positiiviset piirteet liitetään ennemminkin äitiyteen. Toisaalta äitiys saatetaan jättää välillä melko pienellekin maininnalle. Naisellisuuden puutetta sen sijaan voidaan ihmetellä. Seuraava otteet ovat kaikki samasta Sodankylässä tapahtuneesta murha-itsemurhasta kertovia:

Yksityiselämässään heillä ei pitäisi olla keskenään mitään yhteistä. Kumpikin on elänyt eri elämää, eivätkä he ole olleet toistensa kanssa missään tekemisissä, hän lisää. (AL 15.3.1999)

”Emme ole keksineet tekoon mitään järjellistä syytä. Tilanne on täysin käsittämätön ja yllättävä.”

Näsin mukaan tekijä oli ollut kolme viikkoa vapaalla. ”Meillä ei kukaan tiennyt, että heillä olisi ollut mitään henkilökohtaista riitaa tai kaunaa, eikä kukaan osannut arvata, että tämmöistä voisi tapahtua”, Näsi kertoi.

Ampuja on vasta eronnut, eikä entinen vaimo ilmeisesti liity mitenkään tapahtumaan. Uhri oli naimaton nainen. (HS 15.3.1999.)

Kuusikymppiseltä hoitajalta ei jäänyt omaa perhettä.

– Hän oli yksin elävä ihminen. Sisaruksia kyllä oli. (IS 16.3.1999.)

Edellä olevat otteet käsittelivät tapausta, jossa miespuolinen sairaanhoitaja tappoi Sodankylässä kollegansa, poikansa ja itsensä. Lehdet keskittyivät pohtimaan sitä, miksi mies oli tappanut naistyötoverinsa ja pojan tappaminen jäi vähemmälle huomiolle. Mies oli 50 ja nainen 60 vuotta vanha, ”yksin elävä ihminen”. Naisen voi tulkita olevan ”vanhapiikatyyppeä”. Tekoa pidettiin käsittämättömänä. Naisellisen naisen surmaaminen ei vaikuta niin mystiseltä kuin kuusikymppisen vanhanpiian. Naisellisuuden puute tekee toisaalta uhrista paremman uhrin; hän ei ole ainakaan provosoinut. Entisen vaimon osallisuus tapahtumiin olisi ollut myös ymmärrettävää, ja otteessa erikseen kielletäänkin, että tämä liittyisi asiaan. Nainen on kylläkin surmatun pojan äiti, joten hänen eksplisiittisesti ilmoitettu asiaan kuulumattomuutensa on tulkinnanvaraista.

Murha-itsemurhissa naiset ovat harvoin tekijöitä. Olen löytänyt lehdistä vain kaksi naisten tekemää yritystä. Toisaalta lapsen tappaminen on perinteisesti ollut naisen rikos (esim. Pohjola-Vilkuna 1995).

– Teon takana on ilmeisesti ollut toivottomaksi koettu elämäntilanne. Tarkoituksena lienee ollut, että hän olisi surmannut myös itsensä, mutta ei sitä kuitenkaan tehnyt, kertoo tutkintaa johtava rikoskomisario Raimo Nurmijoki. (Tapaus, jossa nainen oli surmannut kaksi pientä lastaan Forssassa, AL 9.8.1999).

Väittäisin, että nainen saa enemmän ymmärrystä osakseen tehtyään ”naisellisen” rikoksen kuin ”miehisen”. Hieman isompien lasten tappaminen puolestaan ei ole enää niin ymmärrettävää eikä naisellista – se ei enää liity (patologisiin) äidin vaistoihin. Tällöin teko konstruoidaan tuomittavampana. Esimerkiksi nainen, joka yritti tappaa 12-vuotiaan poikansa, esitettiin huomattavasti syyllisemmässä valossa kuin edellisen katkelman äiti (IS 19.1.2001). Pienen lapsen äidin toimintaa ajatellaan enemmän biologian kautta ohjautuvana ja hänet voidaan käsitteellistää ”häiriintyneenä emona”. Naisen tekemiä ”äitiys-

rikoksia' (Ervasti 1997) voidaan ymmärtää. Niille löytyy omia nimikkeitäkin, kuten lapsensurma tai -murha. Laajennetuksi itsemurhaksi kutsutaan joskus erityisesti naisen tekemiä lapsen ja itsensä surmia, joille tällöin oletetaan motiiviksi (harhainen) altruismi (Haapasalo & Petäjä 1999, Ollikainen 1965, West 1965). Lause "toivottomaksi koettu elämäntilanne" viittaa enemmän itsemurhaan kuin henkirikokseen, tekijän lähtökohtien pohdintaan ja ymmärtämiseen. Lapsen "kietoutuminen" äidin itsemurhaan vaikuttaa tässä kulttuurissa järkevältä selitykseltä. Samoin on esimerkiksi Isossa-Britanniassa ja Japanissa (vrt. Takahashi & Berger 1996).

Selkeimmin toiminnan naisellisuuden jäsenyykset jäävät aineistossani asiantuntijoiden harteille. Seuraavassa vankimielisairaalan lääkäri pohtii 'perhesurmia' Kurikan tapauksen yhteydessä. Naisten tavat surmata nostetaan esille silloinkin, kun aktuaalista naistappajaa ei ole näkyvillä:

Perhesurmiin syyllistyvät myös naiset, mutta miesten teot ovat Erosen mukaan väkivaltaisempia kuin naisten. Miehet käyttävät ampuma-aseita, naiset surmaavat myrkyttämällä unilääkeillä tai hukuttamalla. (IS 24.1.2001.)

Väkivaltaisuus ei edellisessä lausumassa määrity varsinaisesti uhrin kokeman kivun määrällä. Ammutuksi tuleminen ei välttämättä ole kivuliaampi tapa kuolla kuin hukkuminen tai myrkyn nieleminen. Jaon voi ennemminkin ajatella toimivan niin, että naisille tyypilliset tavat tappaa määrittyvät vähemmän väkivaltaisiksi ja epäsuoriksi.¹⁸ Naispuolisilla myrkyttäjillä on pitkät perinteet Lucrezia Borgian ajoista; kyseinen tappamistapa yhdistyy naisellisuuteen vaivattomasti.

Naisellisuus ei siis ole yksioikaisesti niitä toimintoja ja piirteitä, jotka naisen kohdalla ovat hyviä tai viehättäviä. Naisellisuus on sitä, mitä pidetään naisille ominaisena ja/tai suotavana verrattuna miehiin, muttei välttämättä naisille tavallisena. Naisellisuushan pitää tehdä ja rakentaa (esim. Honkatukia 1998, Arto Jokisen artikkeli). Toisin sanoen naisellisuus on ideaalikuva, joka ei toteudu koskaan täydellisesti, ainakaan tavallisten (tai edes todellisten) naisten kohdalla. Kauneinkin missi voi polttaa tupakkaa tai käyttää kirosanoja. Lisäksi tämän

”hyvän” naisellisuuden ohella on ”paha” naisellisuus, kieroilu, mentaalinen herkkyys (patologisuus) ja naisen vähemmän väkivaltainen väkivalta.

Naisellisuuden suhde siihen, onko nainen ”hyvä uhri”, ei myöskään ole aivan suoraviivainen. Vaikka naisellisuutta yleisesti ottaen pidetään naisessa positiivisena, se toimii joskus selityksenä uhriksi joutumiselle. Erityisesti naisellisen naisen pitää pysyä poissa vääristä paikoista ja tilanteista. Epänaisellinen nainen voidaan ajatella selviävän paremmin uhkaavassa, kodin ulkopuolisessa maailmassa. Eihän työelämässään ole hyväksi olla liian naisellinen. Naisellinen nainen pimeällä kadulla tai (turhan) naisellinen nainen mustasukkaisen miehensä silmissä ottaa liiallisia riskejä.

Kärjistäen voidaan sanoa, että kun puhutaan naisista yleensä, naisellisuuden katoamisen ajatellaan lisäävän naisten riskejä elämässä. Tasa-arvokehityksen nähdään altistavan yhteiskunnan – kodin ulkopuolisen maailman – pahuudelle. Yksittäisistä naisista puhuttaessa naisellisuus taas selittää naisten uhriutumista ja miesten mustasukkaisuutta ja väkivaltaa sekä kodin ulkopuolella että sen seinien sisällä.

Naiseus – potentiaali vai rajoitus

Naisen toimintaa ja ominaisuuksia arvioidaan sukupuolittuneesti, olkoonpa hän rikoksen tekijä tai uhri. Usein yksilön oikeudet ja velvollisuudet riippuvat siitä, onko hän asemoitu nais- vai mieskategoriaan. Naiseus voidaan ajatella näitä oikeuksia ja velvollisuuksia jäsentävänä käsitteenä. Kiinnostavaa naiseudessa on, että sen yhtäältä ajatellaan olevan essentiaalista kaikille biologisille naisille ja toisaalta se toimii periaatteena, jolla heitä arvioidaan. Se on sekä oletusarvo että päämäärä, josta suoriutua.

Käsittelen tässä naiseutta ideaalina, johon pyritään tai jota odotetaan kaikilta naisiksi luokitelluilta. Se on perustavampaa laatua oleva ideaali kuin naisellisuus, joka voidaan nähdä performatiivina, suorituksena, jossa toiset onnistuvat paremmin kuin toiset. Jos naisellisuus ajatellaan käyttäytymisen sääntöinä niin naiseus on syvempi rakenne, jonka ajatellaan itsessään ohjaavan käyttäytymistä. Naiseuden ilmene-

minen nähdään luonnollisena, ei opittuna. Siksi sitä voidaan pitää moraalisesti sitovampana kuin naisellisuuden asettamia vaatimuksia. Jos naiseus ei toteudu, jotain on vialla, jokin on mennyt pieleen. Esimerkiksi ajatus, että äitiys toteuttaa naiseuteen liittyvän potentiaalin, on tämän tason vaatimus. Vaatimus pitää polvia yhdessä istuessa on vähäisempi, käytöstapoihin liittyvä vaatimus. Edellinen kertoo naisen sisäisestä tasapainosta, jälkimmäinen vain pinnallisista, muutettavissa olevista tavoista.

Miten naispuolisten rikollisten naiseus voi toteutua? Onko naiseudella elintilaa rikolliskontekstissa? Rikokset saavat uusia sävyjä liittyessään naiseen – niiden syyt tai olemus voidaan tulkita toisin. Varkaus tai väkivaltaisuus ei mieheen liittyessään kosketa hänen sukupuolisuuttaan, mutta naisen kohdalla näin voi käydä (vrt. Honkatukia 1998). Naiseus tekee rikollisesta ja rikoksesta seksuaalisesti tai patologisesti värittyneen. Näin se tekee sillä edellytyksellä, että rikos voidaan jossain määrin yhdistää naiseuteen – ja tässä tapauksessa naiseuteen, joka määrittyy puutteena mieheyden suhteen, patologiana, hillitsemättöminä vietteinä. Toisaalta rikollisuus on osoitus naiseuden puutteesta, luonnonvastaisesta toiminnasta ja olemuksesta. Valinta tehdään sen välillä, onko naiseuskäsitys idealisoiva vai patologisoiva, onko kontrolli repressiivistä vai produktiivista (vrt. Foucault 1979). Patologisoivan naiseuden tarkastelun jätän tässä tekstissä vähemmälle, sillä se ei näyttele kovin merkittävää roolia käsittelemissäni murhaintsemurhauutisissa. Toisaalta epäilemättä juuri nainen, joka tappaisi lapsensa, edustaisi selvästi patologista naiseutta, tosin ideaalin naiseuden piirteiden yliannostuksena, äidin ja lapsen symbioosin liioitteluna.

Väkivalta on sukupuolistunutta (esim. Ronkainen 1998). Väkivaltaa tapahtuu aktuaalisti sukupuolen merkitsemissä tilanteissa ja sitä tulkitaan, siitä puhutaan sukupuoliin liitettyjen käsitysten kautta. Näin naiseus määrittää naisten kokemaa ja tekemää väkivaltaa. Idealisoitujen naiseuden jäsentämien periaatteiden noudattamatta jättäminen johtaa väkivaltaan. Nainen voi olla naisellinenkin näissä tilanteissa. Kysymys on siitä, ettei nainen tajua velvollisuuksiaan ja ylittää oikeutensa, ”naisen vaisto” ei toimi. Seuraavassa otteessa ei periaatteessa rikota naisellisuuden periaatteita eikä toiminta vaikuta sinänsä ”naisen luonnon” vastaiselta, kuitenkin se vaatii selityksen:

Ristiriitojen takia pariskunta muutti erilleen pari viikkoa sitten. Jostakin syystä he kuitenkin olivat lähteneet yhdessä ravintolaan kohtalokkaana iltana, jossa he eivät silminnäkijöiden mukaan olleet riidelleet. (Lapin Kansa 22.6.1998.)

Tekstin konstruoima ihmetys kohdistuu siihen, miksi pariskunta on lähtenyt yhdessä ravintolaan. Toisaalta eroaiteita ei tekstissä oteta vakavasti juuri tämän takia – jos kyseessä olisi eronnut pari, näin ei tehtäisi. Toisaalta nainen on ottanut riskin, rikkonut velvollisuuttaan olla varuillaan; jos on eroamassa, pitäisi tajuta varoa. Entisen miehen kanssa ravintolaan meneminen on vähintäänkin ajattelematonta – jos ei moraalisesti tuomittavaa, härnäämistä (ks. s. 15, vrt. Meyers 1997, 40-51).

Media uusintaa joskus ajatusta, että naisten tulee syyttää itseään, jos jotakin tapahtuu tilanteissa, jotka ovat naisille sopimattomia. Näin asiasta voi ajatella myös yleisimmin lehdissä käytetty lähde, poliisi. (Koskela 1997, Honkatukia 2001, 11.) Näihin tilanteisiin voi joutua naisellinen nainen, esimerkiksi käyttämällä minihametta julkisessa tilassa, tai epänaiseellinen nainen, vaikkapa toikkaroimalla humalassa. (Honkatukia 2001, 11.)

Monissa feministisissä teoretisoinneissa nähdään uutisoinnin rajoittavan naisten liikkumista, pelottelevan naisia väkivallalla. Väkivallan välttämiseksi naisen tulee kontrolloida käytöstään. (Koskela 1997, Meyers 1999). Murha-itsemurhauutisten voidaan ajatella viestittävän lähinnä eroamisaikeiden vaarallisuudesta, entisten miesystävien tapaamisen riskeistä tai joissain tapauksissa miehen mielialojen huomiointiin ottamisen tärkeydestä. Kyse on naiseuden asettamista rajoista, oikeuksista ja velvollisuuksista ihmissuhteissa.

Lauerman [Turussa sijaitsevan Vankimielisairaalan ylilääkäri, psykiatrian dosentti] mukaan yleinen käsitys on, että laajennetun itsemurhan taustalla on huomaamatta jäänyt, vakava depressio.

– Ihminen on joutunut niin suureen sisäiseen umpikujaan, että hän näkee itsemurhan ainoaksi ratkaisuksi. Hän ei halua jättää

perhettään kitumaan itsemurhansa jälkeen vaan haluaa ”lahjoittaa” heille helpon kivuttoman kuoleman, Lauerma kuvaa. Lauerman mukaan vakava masennus saattaa tulla yllättäen. – Kulttuurimme on pidättyväistä ja hiljaista. Pitkäaikainen toimintakyvyn heikkeneminen voi jatkua niin ettei kukaan huomaa. Jos henkilö on vähäpuheinen ja sulkeutunut, läheiset eivät näe metsää puilta, Lauerma kuvaa tilannetta. (AL 24.1.2001.)

Vaikka naiset ovat harvoin murha-itsemurhien tekijöitä, edellisessä katkelmassa käytetään sukupuolineutraaleja ilmauksia: ihminen, henkilö ja läheiset. Kyse on tapauksesta, jossa mies tappoi lapsensa ja itsensä. Voisi ajatella, että ’henkilöllä’ ja ’ihmisellä’ viitataan tässä mieheen ja ’läheisillä’ vaimoon ja muihin sukulaisiin. Myös attribuutit ’vähäpuheinen’ ja ’sulkeutunut’ viittaavat Suomessa pikemminkin mieheen kuin naiseen, kuten myös omistusliite perheen kohdalla. Nainen eli vaimo on yleensä se läheinen, jonka pitäisi ”nähdä metsä puilta”. Yleisesti ottaen ajatellaan, että naisen pitää hoitaa perheen tunnetaloutta, ihmissuhteita ja henkistä puolta. Ongelmat ovat miehen (käyttäytymisen) ongelmia, mutta mies on mies eikä siitä muutu, naisen tulee muuttaa käyttäytymistään, ottaa huomioon miehen tarpeet. Näin parisuhdekin paranee. (Tainio 1999.) Naiseus on toisista huolehtimista.

Naiseuteen liittyy kaksi väkivallan kannalta oleellista piirrettä: ajatus naisen aggressiivisuuden epäsuoruudesta ja ajatus naisen väkivallattomuudesta. Naisen hahmottaminen luontaisena pasifistina johtaa naisen väkivaltaisuuden arvottamiseen pahemmaksi kuin miehen. Ajatus naisen väkivallan kieroudesta taas mahdollistaa naisen syyllistämisen toistenkin tekemistä teoista – ne voidaan käsittää manipuloiduiksi. Lisäksi naiseuteen liitetään äitiys: toisaalta äidin ajatellaan olevan täydellisen hyvä ja lapsensa parasta ajatteleva, ja toisaalta purkavan muihin kohdistuvia aggressioitaan lapseen, joka ei voi puolustautua. Äidin hahmossa naisen väkivallan kaksijakoisuus saa äärimmäisen hahmonsä: laajennetun itsemurhan äitihahmo tappaa lapsensa, koska kokee tämän osaksi itseään ja haluaa suojella tätä pahalta maailmalta (Haapasalo 1997).

Naiseus ja siihen liitettävät piirteet selittävät uhriutumista, kuten naisellisuuskkin. Honkatukian (2001, 13) mukaan arvostettuun naiseuteen kuuluu passiivisuus, sopeutuvuus ja oman edun ja halujen alistaminen miehille. Naiseus selittäisi näin ollen ehkä paremmin naisen uhriutumisen läheissuhteessa kuin naisellisuus. Lisäksi oikeuksista ja velvollisuuksista puhuttaessa kannattaa kiinnittää huomiota miehen oikeuksiin, erityisesti suhteessa ”niukkaan resurssiin”, josta mies ei ”halua luopua mistään hinnasta”. Heteroseksuaalinen parisuhde saatetaan kärjistyneimmissä esityksissä kuvata omistussuhteena.

Oikeuksien ja velvollisuuksien näkökulmasta ideaali ja patologinen naiseus muodostavat kiinnostavan jaon. Naiseuden ajateltu patologisuus on rajoittanut naisten oikeuksia historiallisesti. Naiseuden ideaalipuoli taas on lisännyt naisten velvollisuuksia – tämä ideaali edellyttää naisilta paljon. Naiseuden ideaali on ollut voitolla viimeisen vuosisadan ajan. Naiset on ajateltu useimmiten täysvaltaisiksi, paitsi ehkä äitiyteen liittyvissä rikoksissa, kuten lapsensurmassa. Nytkin naiseuden patologisointia on alettu harrastaa jopa naisasiaa ajattaessa. Naisten puolustus oikeudessa voi joissakin maissa nojata PMS-syndroomaan, kuukautisten aiheuttamaan raivotilaan.

Nainen, parisuhde ja väkivalta

Järkytymme poikkeavasta, tavallinen taas puuduttaa, vaikuttaa muuttumattomalta ja ongelmattomalta, vaikka nämä tavalliset asiat vaikuttaisivatkin negatiivisesti monien ihmisten elämään (vrt. Hakkarainen 1998, 198). Väkivalta näyttäytyy ongelmallisimpana silloin, kun se sotii arkiymmärrystämme vastaan – kun teko on käsittämätön ja erityisesti kun on käsittämätöntä, että tietynkaltainen ihminen tekee sellaisen teon.¹⁹ Jos jotakin väkivallan muotoa pidetään olennaisena osana tekijäluokan olemusta, miten muutosta voidaan edes ajatella? Poikkeavan tekijäluokan, rikollisten naisten, esiintyminen puolestaan ikään kuin todistaa siitä, että toisissa suhteissa positiiviset muutokset, kuten naisten tasa-arvoistuminen, johtavat lopulta huonoihin lopputuloksiin.

Suomalaisen parisuhteen virallinen kuva on huomattavan erilainen kuin parisuhteesta rikosuutisten kautta välittynyt kuva. Suomalaisesta parisuhteesta puhutaan tasa-arvoisena ”raivaajakumppanuutena”, kahden yksilön yhteen hiileen puhaltamisena. Parisuhdepuhe kuitenkin murtuu siirryttäessä puhumaan asioista yleisellä tasolla. Suomalainen parisuhdetodellisuus, osapuolille kuuluvine oikeuksineen ja velvollisuuksineen, konstruoituu ns. asioiden objektiivista tilaa kuvattaessa toisella tavoin kuin juhlapuheissa. Itsestäänselvyydet osoittavat epätasa-arvon, ristiriidat ja intressien eroavaisuudet.

Parisuhteen sisäistä dynamiikkaa voi jäljittää sukupuoliin yhdistetyistä tavoissa kokea syyllisyyttä. Suvi Ronkaisen (1999) mukaan naiset kokevat syyllisyyttä, koska rikkovat (ihmissuhteisiin liittyviä) oikeuksia ja velvollisuuksia, eli käyttäytyvät kategoriaansa sopimattomasti. Tämä syyllisyys liittyy heihin itseensä, se on häpeää. Miehet kokevat syyllisyyttä, kun ovat tehneet jotain norminvastaista. Heillä syyllisyys liittyy tekoon. Tämä jaottelu vaikuttaisi toimivan rikosuutisissakin ja yleensä puheessa henkirikoksista. Naisten tekoja arvioidaan suhteessa heidän velvollisuuksiinsa äiteinä, puolisoina tai kunniallisina naisina. Miesten tekoja ei pohdita suhteessa aviopuolison ja isän velvollisuuksiin, kuten perheen suojelemiseen vaan mieluummin suhteessa aviopuolison oikeuksiin: perheenpää omistaa perheensä ja voi päättää muiden puolesta. Toisaalta tämä suojelukin liitetään lähinnä ulkopuoliseen uhkaan ja miehen omaisuuden suojelun ajatukseen (vrt. Partanen 1998). Käyttäytymistä arvioidaan sukupuolitettujen oikeuksien ja velvollisuuksien valossa.

Kuten väkivaltaan liittyvät käsitteet yleensä, myös laajennetun itsemurhan käsite on sukupuolittunut. Suomalaisissa tulkinnoissa on oma sukupuolittumisen tapansa. Termillä ’expanded suicide’ ei alkuperäisessä englanninkielisessä käyttöyhteydessään viitata miesten tekoihin. Tämä siksi, että miesten tekemät murha-itsemurhat liitetään lähinnä mustasukkaisuuteen, joka ei määrity altruismiksi vaan haluiksi kostaa, vahingoittaa toista. (West 1965.) Sekä alkuperäisen että suomalaisen tulkinnan mukaan naisten tekemät murha-itsemurhat ovat ’laajennettuja itsemurhia’ silloin, kun nainen kokee lapsen osana itseään. Lisäksi Suomessa miesten tekemät teot tulkitaan ’laajennetuiksi itsemurhiksi’ silloin, kun mies ei halua jättää perhettään kitumaan (AL 24.1.2001).

Teot määrittivät laajennetuiksi sen suhteen, miten äidin ajatellaan kokevan identiteettinsä rajat ja miehen ajatellaan arvioivan perheensä toimintakyvyn ja/tai itsensä sen kohtalon hallitsijana. Omistusoikeus rajoittuu naisella (äidillä) pikkulapsiin, miehellä koko perheeseen. Lapsettomalla naisella ei ole ihmisomistuksia.

Rikosuutisista voidaan lukea naiseuden pohjalta rakentuneita rajoja, missä naisen ei tule olla, mitä hänen ei tule tehdä ja milloin naisellisuus on hyväksi ja milloin pahaksi. Lukiessa suomalaista naista koskevia tekstejä – myös rikosuutisia – ei voi olla pohtimatta sitä, onko hän kuitenkin enemmän äiti ja vaimo tai tyttöystävä kuin yksilö ja oikeussubjekti tai edes pelkkä nainen. Ylittämällä rajan, tekemällä rikoksen, hän voi kokea kadottaneensa mahdollisuutensa naisen elämään, naiseuteen ja naisellisuuteen:

Toisinaan miettii, onko sitä nainen vai mies. Sitä on toisinaan kuin seitsemän miestä. Täällä [vankilassa] ei pärjää naisena. Sitä kovettuu väkisin, vaikka ei haluaisikaan. Jos ei ole yhtä tunteeton kuin toiset, saa juosta jatkuvasti itkuliina kainalossa. Suurin osa täällä nauttii toisen kärsimyksistä. Harva kysyy, miten voisi auttaa. (Suomalainen henkirikoksen tehnyt nainen. *Me Naiset* 38/1993.)

Viitteet

¹ Tässä artikkelissa käsittelen näistä murha-itsemurhatapauksista erityisesti seuraavia: tammikuussa 2001 mies tappoi lapsensa ja itsensä Kurikassa, Ylivieskassa mies tappoi vaimonsa ja itsensä helmikuussa 1998 lapsen nukkuessa alakerrassa, todistajana puhelinpäivystäjä, Kouvolassa heinäkuussa 1998 mies tappoi entisen avovaimonsa ja itsensä, Alajärvellä heinäkuussa 1998 mies tappoi vaimonsa ja itsensä, Rovaniemellä kesäkuussa 1998 mies tappoi entisen avovaimonsa ja itsensä, Sodankylässä maaliskuussa 1999 mies tappoi poikansa, työtoverinsa ja itsensä, toukokuussa 1999 mies tappoi vanhempansa ja itsensä Vilppulassa. Yrityksistä mukana on kaksi: Laitilan ja Euran välisellä tiellä mies ajoi päin kallioleikkausta vaimonsa kyydissään, nainen kuoli ja mies sai murhasyytteen, joka lieveni oikeudessa tapoksi, Forssassa elokuussa 1999 nainen tappoi kaksi lastaan ja aikoi tappaa itsensä.

² Muita käsittelemiäni tapauksia: kaksi lesboa puukotti miestä joulukuussa 1999, nainen (”tappajaäiti”) tappoi miehensä ja lapset olivat samassa huoneistossa helmikuussa 2000.

³ Toisissa uutisissa mainittiin vain koulua käyvät Mira ja Joni. Opettaja puhui heistä etunimellä, se on opettajien tapa. Tämän tavan voi myös ajatella liittyvän hierarkioihin, vaikkakin kouludemokratia on Suomessa sitä nakertanut niin, että ainakin vanhemmat koululaiset saattavat sinutella opettajaansa.

⁴ Käytän Helsingin Sanomista lyhennettä HS, Aamulehdestä lyhennettä AL, Ilta-Sanomista IS ja Iltalehdestä IL.

⁵ Sanomalehdissä saatetaan puhua Tarjasta ja Annelista, mutta harvoin Paavosta ja Saulista. Virallinen asemakaan ei aina kompensoi naiseutta. (Tarja on presidentti, Anneli puolueen johtaja, Paavo pääministeri, Sauli valtionvarainministeri).

⁶ Marc Lepine, Montrealin massamurhaaja, halusi että hänen tekonsa olisi jäsennetty poliittisena, feminisminvastaisena, mutta tiedotusvälineet halusivat ennemminkin kertoa mielipuolesta ja hänen järjettömästä teostaan (Eglin & Hester 1999).

⁷ Tämä ajatus ei ole yllättävä, jos oletetaan, että moderni subjekti on ennemminkin mies- kuin naissubjekti.

⁸ Erikoista tapauksen uutisoinnissa oli myös se, että naisilla mainittiin olleen ”rakkaussuhde keskenään”.

⁹ Kivivuoren (1997) mukaan 1996 15:sta murha-itsemurhan yrittäjästä 3 oli naista. Kivivuori ei kerro aikeissaan onnistuneiden, joita oli kaikkiaan kymmenen, sukupuolijakaumaa. Eikä myöskään sitä, mitä yrittämisellä tarkoitetaan. Sitä, että on käyttänyt potentiaalisesti kuolemaan johtavaa väkivaltaa sekä itseensä että toiseen (toisiin) vai että on ilmoittanut tarkoituksensa olleen tappaa myös itsensä.

¹⁰ Tähänhän voidaan ajatella perustuvan 1990-luvun elokuvabuumiin, jossa miehen varomattomuus seksuaalipartnerin valinnassa johti vaaratilanteisiin – väkivalta oli yllättävää ja normaalia elämäntapaa uhkaavaa (Esim. Basic Instinct 1992). Se, että ajatellaan, että naisen tarvitsee olla varuillaan näissä tilanteissa, ei suinkaan miehen, tekee väkivaltaisesta juonenkäänteestä kiinnostavan.

¹¹ Esimerkiksi Pauli Saapungin lausunto Sonera-optioista 7.2.2001 TV-uutisissa, jossa hän sanoi, että tiedon vuotaminen optioista on yhtä lailla tuomittava asia kuin se, että lapsi kertoisi muille isän lyövän äitiä. Sylvi Kekkonen elämäkertoissa myös tulee ilmi ihailu, jota kohdistetaan naiseen, joka ei valita aviomiehensä käyttäytymisestä.

¹² Liettuolaisen prostituoidun surma Helsingissä vuoden vaihteessa oli kulttuurisesti ymmärrettävä, mutta laajalti uutisoitu. Kyse voi olla siitä, että vihdoinkin saadaan kulttuurisesti sopiva tapaus, sillä sellaista tapahtuu vain harvoin.

¹³ Japanissa on määritelty eri tyyppisiä murha-itsemurhia (shinju) ja tässä käsitteistössä ovat mukana rakastavien kaksoitsemurha, joka vastaa sanan alkuperäistä sisältöä, perheitemurha, jossa perheen isä tai äiti tappaa muun perheen ja itsensä tai lapsensa ja itsensä. (Takahashi & Berger 1996.)

¹⁴ Saman tyyppinen on suhde sen tosiasian välillä, että tietyt aiemmin miesvaltaiset ammatit ovat muuttuneet tasa-ammateiksi, mutta jos niiden edustajia kuvataan vaikkapa lapsille koulukirjassa, valitaan melkein erehtymättä miespuolinen hahmo. Tai jos kuvitetaan kodin askareita, niiden tekijänä on nainen.

¹⁵ Uutisen objektiivisuudesta ja subjektiivisuudesta sekä niiden yhteydestä kertojan (toimittajan) äänen tunnistettavuuteen (myös näkökulmat) ks. Kunelius 1996.

¹⁶ Huolestumiseen liittyy muitakin seikkoja: yleensä väkivallan ja rikollisuuden lisään-

tymistä pidetään negatiivisena ilmiönä ja sosiaalisena ongelmana, lisäksi naisten toiminnan ajatellaan vaikuttavan perheeseen ja lapsiin.

¹⁷ *Image*-lehdessä Samuli Knuuti kirjoitti aiheesta otsikolla *Ruma tyttö tapettu. Ala-otsikko (tai ingressi) kuului: Murha myy. Mutta vain jos uhri on kaunis.* (*Image* 5:2001.)

¹⁸ Kiinnostavaa on myös se, että nainen tekijänä yleensä mainitaan. Aiheesta on esimerkiksi Kaijus Ervasti kirjoittanut artikkelin otsikolla ”Äitiysrikokset harvinaisia Suomessa” (Ervasti 1997).

¹⁹ NYT-liitteen (helmikuun 2001 loppu) raportissa Salon huumeongelmasta pidettiin järkyttävimpänä sitä, että käyttäjiä löytyy tavallisten, keskiluokkaisten perheiden lapsista, eikä vain moniongelmaisten joukosta. Samoin kuin Yorkshire Ripperin teoista huolestuttiin toden teolla, kun hän alkoi prostituoitujen lisäksi tappaa myös tavallisia, kunnon naisia (Bland 1992).

Aineisto

Ilta-Sanomat 9.2.1998
Iltalehti 9.2.1998
Lapin Kansa 22.6.1998
Aamulehti 16.7.1998
Kouvolan Sanomat 16.7.1998
Helsingin Sanomat 17.7.1998
Helsingin Sanomat 26.7.1998
Ilta-Sanomat 12.5.1999
Aamulehti 15.3.1999
Helsingin Sanomat 15.3.1999
Ilta-Sanomat 16.3.1999
Ilta-Sanomat 30.6.2000
Ilta-Sanomat 24.1.2001
Aamulehti 24.1.2001
Ilta-sanomat 24.1.2001
Me Naiset 38/1993

Kirjallisuus

Anttila, Inkeri & Myhrberg P. & Törrnudd P. 1968: *Selvitys väkisinmakaamisrikollisuuden lisääntymisestä*. Kriminologinen tutkimuslaitos. Sarja M Nro 2. Helsinki.
Bland, Lucy 1992: The Case of The Yorkshire Ripper: Mad, Bad, Beast or Male. Teoksessa Jill Radford & Diana E. H. Russell (toim.): *Femicide. The Politics of Woman Killing*. Open University Press, Buckingham, 233-252.

- Byerly, Carolyn M. 1999: News, Feminism and the Dialectics of Gender Relations. Teoksessa Marian Mayers (toim.): *Mediated Women. Representations in Popular Culture*. Hampton Press, New Jersey, 383–404.
- Cameron, Deborah 1996: *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Vastapaino, Tampere.
- Caputi, Jane & Russell, Diana E.H 1992: Femicide: Sexist Terrorism against Women. Teoksessa Radford, Jill & Russell, Diana E.H. (toim.): *Femicide. The Politics of Woman Killing*. Open University Press, Buckingham, 13–24.
- Eglin, Peter & Hester, Stephen 1999: Moral Order and Montreal Massacre: A Story of Membership Categorization Analysis. Teoksessa Paul L. Jalbert (toim.): *Media Studies: Ethnomethodological Approaches. Studies in ethnomethodology and conversation analysis; no. 5*. University Press of America, Lanham, 195–230.
- Ervasti, Kaijus 1997: Äitiysrikkokset harvinaisia Suomessa. *Sosiaaliturva*. Huoltajasäätiö, Helsinki.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina 1998: Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.): *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Vastapaino, Tampere, 251–280.
- Foucault, Michel 1979: *The history of sexuality .1 An introduction*. (transl. by Robert Hurley.) Allen Lane, London.
- Gordon & Lahelma 2001: *Who wants to be a woman. Young women's reflections on transition to adulthood*. Paper to be presented at the Gender and Education conference, University of London, Institute of Education.
- Haapasalo, Jaana & Petäjä, Sonja 1999: Äidit lapsensa surmaajina. Teoksessa Jaana Haapasalo (toim.): *Väkivallan kierre*. Tietosanoma Oy.
- Hakkarainen, Pekka 1998: Sosiaalisten ongelmien määrittely. Teoksessa Keijo Koskinen (toim.): *Sosiologian karttalehtiä*. Vastapaino, Tampere, 195–210.
- Honkatukia, Päivi 1998: *Sopeutuvatko tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Jayyusi, Lena 1984: *Categorization and Moral Order*. Routledge & Kegan Paul, Boston, London, Melbourne and Henley.
- Karvonen, Erkki 1999: Perspektiivinen realismi – parempi perustus kansalaisjournalismille? *Tiedotustutkimus* 22:2, 44–59.
- Koskela, Hille 1997: 'Bold Walk and Breakings': Women's Spatial Confidence versus Fear of Violence. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography* 4:3. 301–321.
- Kunelius, Risto 1996: *The News, Textually Speaking*. University of Tampere, Tampere.
- Kivivuori, Janne 1999: *Suomalainen henkirikos. Teonpiirteet ja tekojen olosuhteet vuosina 1988 ja 1996*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Knuuti, Samuli 2001: Ruma tyttö tapettu. *Image* 5:2001.
- Kurri, Katja ja Wahlström, Jarl 2000: Moraalin vuorovaikutuksellinen rakentaminen perheväkivaltakeskustelussa. Teoksessa Arja Jokinen ja Eero Suoninen (toim.): *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Vastapaino, Tampere, 167–188.

- Maris, Ronald W. 1969: *Social forces in urban suicide*. Homewood, Dorsey .
- Meyers, Marian 1997: *News Coverage of Violence Against Women. Engendering Blame*. Thousand Oaks: Sage.
- Nikander, Pirjo 2000: "Old" versus "little girl". A discursive approach to age categorization and morality. *Journal of Ageing Studies* 14 :4, 335-358.
- Partanen, Terhi (1998) "En määhän halua olla väkivaltainen kellekkään, jos mua ei pakoteta siihen." *Oikeuttamiskurssit väkivaltaisten miesten puheissa*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Psykologian laitos.
- Pohjola-Vilkuna 1995: (Väki)valtaa, pakkoa vai pahuutta – Mitä kerrottavaa lapsenmurhilla on? *Naistutkimus–Kvinnoforskning* 8:2, 2-16.
- Roivainen, Irene & Järviluoma, Helmi 1997: Jäsenkategorisoinnin analyysi kulttuurisena metodina. *Sosiologia*, 34:1, 15-25.
- Ronkainen, Suvi 1999: Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä. Teoksessa Sari Näre (toim.): *Tunteiden sosiologiaa, I elämyksiä ja läheisyyttä*. SKS, Helsinki, 131-154.
- Ronkainen, Suvi 1998: *Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa. – Tutkimuksen katveet valokeilassa*. Sosiaali- ja terveysministeriö: Naistutkimusraportteja 2/98, Helsinki.
- Ruuskanen, Minna 2000: *Kun ubrista tulee tekijä: parisuhdeväkivallan paradoksi*. Rikosoikeuden lisensiaattityö, Helsingin yliopisto.
- Soothill, Keith & Walby, Sylvia 1991: *Sex Crime in The News*. Routledge, London.
- Tainio, Liisa 1999: Opaskirjojen kieli ikkunana suomalaiseen parisuhteeseen. *Naistutkimus–Kvinnoforskning* 12:1, 2-26.
- Takahashi, Yoshitomo & Berger, Douglas 1996: Cultural Dynamics and the Unconscious in Suicide in Japan. Teoksessa A. Leenaars & D. Lester (toim.): *Suicide and the Unconscious*. Jason Aronson, Northvale, 248-258.

NÄIN TEHDÄÄN NAINEN: MIESTEN RISTIINPUKEUTUMINEN

Arto Jokinen

Judith Butler on esittänyt kirjassaan *Gender Trouble* (1990) kolmannen aallon feminismiin kannalta keskeisen teesin, jonka mukaan sukupuoli ei synnytä, vaan sukupuoli tulee näkyväksi tekemisen kautta. Mies/mieheys ja nainen/naisuus rakentuvat sukupuolisten tekojen toistosta, joka luo vaikutelman sukupuolen luonnollisuudesta. Vaikka sukupuoli näyttäisi jähmettyvän tiettyihin sukupolveista toiseen toistuviin muotoihin, niin tämä jähmettyminen itsessään on diskursiivisen toiminnan tulosta ja sitä säädellessä ja pidetään yllä sosiaalisissa käytännöissä. (Butler 1990, 33, 140.) Sukupuoli on eleiden, tyylien, puhetapojen, mielipiteiden, harrastusten ja ammatillisen suuntautumisen sekä kävely-, seisomis- ja istumistekniikoiden tulosta.

Butlerin teesistä seuraa se, että pukeutuminen ja ehostaminen ovat keskeisiä tekijöitä, joilla miestä ja naista tai paremminkin miehen ja naisen välistä sukupuolieroa tuotetaan. Vaatteet ovat yleensä sukupuolierityisiä. Ne korostavat naisellisina tai miehisinä pidettyjä ruumiinosia, kuten minihame naisten säärin pituutta tai puvun olkavaihteet miesten hartioiden leveyttä. Vaatteiden merkitys käyttäjänsä sukupuolistamisessa näkyy myös siinä, että miehille ja naisille samanlaiset ei-sukupuolierityiset vaatteet saivat 60-luvulla oman terminsä: unisex. Sukupuoli ei ole pysyvä, staattinen olotila, vaan se syntyy tekemisestä: arkisesta puuhastelusta, pukeutumisesta, puhumisen tavoista, harrastuksista ja niin edelleen. Sukupuolista voisi käyttää olemisen sijaan tekemistä kuvaavia termejä 'miehistely' ja 'naisistelu': minä en ole mies, vaan minä miehistelen, mistä syntyy vaikutelma siitä, että minä olen mies.

Vaatteiden ja muodin merkitykset

Pukeutuminen rakentaa sukupuoli-identiteetin lisäksi myös sosiaalista asemaa. 1500-luvun Euroopassa vaatteilla koreilu alkoi toimia yläluokan miesten keinona erottautua rahvaasta. Samoin pukeutuminen ja koristautuminen erotti vielä dandyt muista yläluokan miehistä. (Ks. Welling 1999.) Vaatteilla keikailu on silti pysynyt eliitin ja marginaalin harrastuksena, ja miesten pukeutumisen valtavirtaa leimaa yhä tänä päivänä kaavoittuneisuus sekä hillityt värit ja leikkaukset. Muoti ei sitä heilauttele samalla tavoin kuin naisten pukeutumista. Miesten muotia tutkinut Tim Edwards kirjoittaa, että porvariston nousun myötä varakkaat miehet alkoivat käyttää vaimojaan oman varallisuutensa osoittamisen paikkoina. Miesten kaavoittuneen muodin vastakohtana naisten muoti rönsyilee eri väreihin, hörhelöihin ja materiaaleihin. Tämä johtuu siitä, että klassisessa muotisuunnittelussa miehen ruumista on vaikea mieltää esteettisenä ja eroottisena objektina. Miehet alkoivat anastaa ruumiilleen kuuluvaa esteettistä arvoa Edwardsin mukaan homoyhteisöstä käsin. He alkoivat käyttää pukeutumista sukupuoli-identiteetin merkitsijänä ja vakiinnuttajana. (Edwards 1997, 27, 36–37, 113.) Pukeutuminen ei ollut enää yläluokan tapa erottautua rahvaasta, vaan marginaaliin työnnetyn ryhmän tapa vahvistaa omaa identiteettiään.

Edwardsilta on jäänyt huomaamatta, että miesten pukeutumisen erotisoituminen ja funktio identiteetin merkitsijänä alkoi vahvistua jo 1950-luvulla nuorisokulttuurien voimistuessa ja itsenäistyessä. Siitä lähtien nuorten miesten tyylien esikuvina ovat toimineet elokuvatahdet ja muusikot. (Welling 1999, 61–71.) Esimerkiksi James Dean, Marlon Brando ja Elvis Presley toimivat 50-luvulla naisten erotisoimina esikuvina nuorille miehille. Samaten ristiinpukeutumista ja sukupuolten sekoittamista on käsitelty nimenomaan taiteen piirissä ja ne ovat kuuluneet joidenkin taiteilijoiden julkiseen imagoon¹.

Vaikka miesten pukeutumisen koodit väljentyvät ja muodin ammattilaiset tyrkyttävät miehille uusia trendejä aina kosmetiikasta hameisiin, ihmisten ennakoluulot jarruttavat miesten pukeutumisen muuttumista. Miesten muoti uudistuu hitaasti ja on huomattavasti hillitympää ja epäeroottisempaa kuin naisten muoti. Suomessa pu-

keutumiseen, kosmetiikkaan ja kampaukseen huomionsa kiinnittävä mies leimautuu helposti erikoisuudentavoittelijaksi, homoseksuaaliksi tai muutoin ei-mieheksi. (Welling 1999, 71–72.) Suomessa huoliteltu tai näyttävä pukeutuminen on sallittua yhä vain hallitsevalle eliitille, kuten poliitikoille, ja marginaaliryhmille, kuten taiteilijoille. Niin sanottujen kansanmiesten pukeutumistyyli on tarkoin harkittua pukeutumattomuutta. Suomalaisen tosiheteromiehen tulee näyttää siltä, ettei hän paljoa piittaa, mitä päälleen pistää ja miten vaatteet roikkuvat. (Hänninen 1996.)

Miesten pukeutumisen ja ehostamisen koodit ovat silti viimeisen kymmenen vuoden aikana muuttuneet myös Suomessa. Erityisesti nuoret miehet ovat omaksuneet miehistelynsä eleiksi aiemmin naisellisina pidettyjä toimia, kuten parfyymien käytön ja hiusten värjäämisen. Tässä artikkelissa² tarkastelen miesten pukeutumisen ja eleiden merkitystä maskuliinisen identiteetin esittämiseksi ja rakentamiseksi miehestä naiseksi pukeutumisen kontekstissa. Tarkastelun kohteena on siis ristiinpukeutuminen tai transvestisuutena tunnettu ilmiö. Ristiinpukeutuminen tarjoaa mahdollisuuden pohtia naisen, naisuuden ja naisellisuuden rakentamista ja performoimista miesruumiissa. Onko sukupuoli tyyli, ja onko se vapaasti valittavissa? Tuleeko miehestä naiseksi naamioituneena nainen vai naisellisesti käyttäytyvä mies, ja mitä on naisellisuus? Teoreettisen pohdinnan lisäksi materiaalinani on neljän miehen haastattelut.

Iloisesti ”häiriintynyt” transvestiitti

Sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden yhteiskunnallinen kontrolli oli pitkään kirkollisen ja uskonnollisen instituution alaisuudessa, josta se siirtyi 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla lääketieteelle. Heteroseksuaalisuuden normeista erottuvat seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden muodot niputettiin aluksi yhteen käsitteen ’seksuaalinen inversio’ alle, mutta tieteellinen mielenkiinto seksuaalisuuksia kohtaan johti yhtä tarkempaan luokitteluun. (Wickman 1999, 190.)

Kulttuurintutkija Marjorie Garberin mukaan termin 'transvestit'³ otti käyttöön saksalainen seksologi ja homoseksuaalien oikeuksia ajanut Magnus Hirschfeldt (1868–1935) 1920-luvun alussa. Tutkimuksessaan *Die Transvestiten* Hirschfeldt tutki satoja miehiä, jotka kokivat biologisen sukupuolensa omakseen, mutta halusivat ajoittain pukeutua toisen sukupuolen vaatteisiin ja omaksua näihin vaatteisiin liittyviä sosiaalisia rooleja ja elekieltä. Tutkimuksessa tuli jo tuolloin ilmi, ettei kyse ole homoseksuaalisuuden yhdestä ilmenemismuodosta vaan omasta ilmiöstään, joka on tyypillisempi hetero- kuin homomiehille. (Garber 1993, 131–132.)

Transvestisuus vakiintui Hirschfeldtin pioneerityön jälkeen viittaamaan tiettyyn sukupuoli-identiteetin häiriöön tai tiettyyn sukupuoliseen kohdehäiriöön. Kansainvälisen tautiluokituksen mukaan edellistä kutsutaan 'kaksoisrooliseksi vastakkaisen sukupuolen pukeutumisen haluksi'. Määritelmällisesti kyseessä on

vastakkaisen sukupuolen vaatteiden käyttäminen jossakin elämänvaiheessa tarkoituksena nauttia vastakkaisen sukupuolen väliaikaisesta jäsenyydestä. Tähän käyttäytymiseen ei liity toivetta pysyvämmästä sukupuolen muutoksesta kirurgisine käsittelyineen. Pukeutuminen ei aiheuta sukupuolista kiihotusta, mikä erottaa transvestismin esinekohtaisesta vastakkaisesta sukupuoleksi pukeutumisen halusta (F65.1). (Tautiluokitus ICD-10 1999, F64.1.)

Tämän psykiatrisen tulkinnan mukaan naiseksi pukeutuminen on keino yhdistää feminiininen maskuliiniseen ilman, että miehen maskuliininen identiteetti ajautuu kriisiin. Garber siteeraa kirjassaan *Vested Interests* (1990, 95) tunnettua psykoanalyttikkoa Robert J. Stolleria (1968, 1, 186), jonka mukaan transvestisuus on keino käsitellä feminiinisiä identifikaatioita ilman, että potilas tuntee menettävänsä maskuliinisuutensa. Stollerille transvestiitti on siis sairas potilas ja sukupuoleltaan aina mies. Parikymmentä vuotta myöhemmin Stoller kirjoittaa, että naiseksi pukeutunut mies joutuu välttämättä pohtimaan sitä, onko hän enää mies näyttäessään naiselta. Mutta tuntiesaan miehen ruumiinsa ja erityisesti peniksensä naisvaatteiden alla,

transvestiitti varmistuu miehisyydestään, mikä kiihottaa häntä. Stollerin mielestä mikään ei ole niin varma ja rauhoittava tae transvestiitille miehisyydestä kuin erektiivinen penis naisellisten vaatteiden alla. (Stoller 1985, 30, sit. Garber 1990, 95.)

Kun miehen halu pukeutua naiseksi patologisoidaan sukupuoli-seksi kohdehäiriöksi, transvestisuus liitetään fetisismiin. Fetisismi tarkoittaa seksuaalisen halun suuntautumista joltain materiaalia, esinettä tai luonteenpiirrettä kohtaan. Halun kohde on fetissi. Miestransvestiiteille naisten vaatteet ja naiseus olisivat fetissejä, joita he tavoittelevat ja joista he saavat seksuaalista tyydytystä.

Tautiluokituksen mukaan olennainen ero transvestisuuden ja fetistisen transvestisuuden välillä on seksuaalinen kiihottuminen. Jälkimmäinen edellyttää kiihottumista ja orgasmia, minkä jälkeen ”henkilö haluaa riisuutua vastakkaisen sukupuolen vaatetuksesta.” (Tautiluokitus ICD-10 1999, F65.1.)

Oman sukupuolisuutensa hyväksyneet transvestiitit eivät kuitenkaan koe olevansa sairaita, vaan he päin vastoin iloitsevat kaksoisroolistaan ja kokevat nautinnolliseksi mahdollisuuden vierailla hetkittäin ”vastakkaisen” sukupuolen roolissa. Täten he eivät myöskään koe olevansa sairaita eikä heillä ole motivaatiota hoitoon. Sairaina heitä pitää lähinnä ympäristö, joka ei voi ymmärtää ilmiötä. Transvestiiteillä onkin ollut tarve löytää oma vähemmän arvottava termi itselleen. Tällaiseksi on muotoutunut termi ’ristiinpukeutuminen’ (cross-dressing), joka korostaa vapaasti valittua elämäntyyliä pakonomaisen häiriön sijaan (Garber 1993, 4). Suomessa termi ei ole vakiintunut, vaan ristiinpukeutuminen mielletään enemmän sukupuolten sekoittamiseksi, esimerkiksi esitykseksi, jossa mies pukeutuu naiseksi, meikkaa ja eläytyy naisen rooliin, mutta ei yritä kätkeä miehen kehoaan tai ääntään. Hän on mies naisen vaatteissa tai miesnainen, naismies. Sen sijaan transvestiitteja on usein vaikea erottaa fysiologisista naisista.

Keisarin uudet vaatteet

Ristiinpukeutuja on tyypillisesti mies. On jopa väitetty, ettei naisilla ole tarvetta pukeutua miesten vaatteisiin, koska naisten pukeutuminen ei ole samalla tavoin kontrolloitua kuin miesten. Mutta entä jos asiaa katsoo toisensa poissulkevan sukupuolieron kannalta? Miesten vaatteisiin liittyy miehiin liittyviä yhteiskunnallisia merkityksiä: musta puku ja valta, univormut ja valta, työmiehen asu ja voima. Naisten asuihin liittyy heikkouden, avuttomuuden ja koristautumisen merkityksiä: korkeat korot, avokaulaiset mekot ja hameet värit. Mies, joka pukeutuu naiseksi, luopuu vallasta. Nainen, joka pukeutuu mieheksi, pukeutuu valtaan. Kenties sen takia nainen miehen puvussa vaikuttaa asiantuntijalta, muodikkaalta tai seksikkäältä ja mies mekossa käsittämättömältä.

Transtukipisteessä sosiaalityöntekijänä neljä vuotta toiminut ja transvestisyydestä tutkimusta tekevä Eeva-Kaisa Toivonen (1995, 3) kirjoittaa, että ristiinpukeutujalla on ”sisäinen tarve eläytyä ns. vastakaisen toisen sukupuolen jäseneksi ja ilmentää itseään perinteisesti toiselle sukupuolelle tunnusomaisiksi määritellyillä tavoilla”. Ilmiö itsessään on moni-ilmeinen ja pitää sisällään erilaisia elämisen muotoja. Transvestisyyden määrittäminen yksinomaan pukeutumisen kautta painottaa Toivosen mukaan epäolennaista asiaa. Pukeutuminen on näkyvä keino ilmentää transvestisyyttä, mutta vaatteiden kautta saatu mielihyvä ei

välttämättä liity siihen että ne ovat nimenomaan naisten. Ennemminkin on kysymys siitä, että naisille suunnitellut vaatteet ovat usein kauniimpia, värikkäämpiä ja miellyttävän tuntuisia, ja ne mahdollistavat laajemman ja persoonallisemman tyyllillisen itseilmaisun. Puku ja solmio tai farkut ja t-paita-linja ei välttämättä tyydytä kaikkien miesten esteettistä tai eroottista itseilmaisun tarvetta. (Toivonen 1995, 3.)

Vaatteiden jakautuminen kahteen kategoriaan kertoo hallitsevasta tavasta määritellä sukupuolet toistensa avulla poissulkevinä ja täydentävinä: se, mikä on miehille ominaista, ei voi olla naisille ominaista,

mutta yhdessä niistä tulee kokonaisuus. Jos naiset pukeutuvat eroottisiin alusvaatteisiin tai pehmeisiin materiaaleihin, miesten tulee pukeutua ei-eroottisiin alusvaatteisiin ja karheisiin materiaaleihin. Tällainen sukupuoliero ei perustu kunnioitukselle vaan hierarkialle. Ero myös omistaa ihmiset. Miehen on pukeuduttava miehille ominaisesti muutoin hänen miehisyytensä kyseenalaistuu. Jos hän ei pukeudu, kuten miehen kuuluu, kaikki mieheen liitettävät määreet hänen kohdallaan kyseenalaistuvat, kuten kyky isyyteen, vallankäyttöön tai autolla ajamiseen. Kun sukupuolet määritellään toistensa negaatioina, ei onnistuta tavoittamaan yksilöiden välisiä eroja, vaan luodaan kaksi jäykkää kategorialla, joita ei sellaisinaan edes esiinny. Voidaan sanoa, että essentiaalisesti naisellisia tai miehekkäitä asioita ei ole olemassa. On vain asioita, joihin tietyssä kulttuurissa tietyssä aikana liitetään naisellisuus tai miehisyys. Edes synnyttäminen ei ole olemuksellisesti naisellista, sillä nainen voi olla naisellinen, vaikka ei synnyttäisi.

Seksuaalisuus ja ristiinpukeutuminen

On varsin ymmärrettävä, että kulttuurissa, jossa sukupuolet määritellään toistensa avulla ja toisensa poissulkevana, ristiinpukeutumista pidetään osoituksena miehen halusta olla pysyvästi nainen. Ja jos mies haluaa olla nainen, hänen oletetaan haluavan seksuaalisesti miestä, toisin sanoen ristiinpukeutujia pidetään yleisesti homoseksuaaleina. Lisäksi ajatus, että yksilö voisi siirtyä sukupuolisesta performatiosta toiseen, on monille vieras. Tästä seuraa oletus, että ristiinpukeutujia ovat ne miehet, jotka miesten vaatteissa ja rooleissa elehtivät "naisellisesti". Ylipäätään ristiinpukeutujat, kuten myös muut transihmiset, sotkevat negaatioihin perustuvaa sukupuolieroa ja kyseenalaistavat käsityksen kahdesta erillisestä ja erilaisesta ruumiista ja niihin liittyvistä kahdesta seksuaali-identiteetistä.

Sun seksuaalinen suuntautuminen ei sitte muutu?

– Hmm. Mikähän se sitten o?

Nii. Niin. Mikähän se on?

- Vaikee se on sanoo. Mä oon rakastellut naisia ja mä oon rakastellut miehiä.
- Mut se ei mee sen sukupuoliroolin mukaan?
- Ei se menee niinku ite haluu.

Jos mies kokee, ettei hänen ruumiinsa vastaa hänen sukupuoli-identiteettiään, häntä kutsutaan transseksuaaliksi erotuksena transvestiitista. Tällöin omaksi koetun sukupuolen ja biologisen sukupuolen välillä on ahdistava ristiriita. Transseksuaalien väääräksi kokemaa anatomiaa voidaan muokata hormonihoidon, ääniterapian ja kirurgisten toimenpiteiden kautta vastaamaan hänen omaa käsitystä itsestään. Samoin nimi ja henkilötunnus yleensä muutetaan. Transseksuaalisuus ja transvestisuus ovat psykososiaalisina kokemuksina varsin erilaisia, vaikka asiaa tuntemattoman on melko mahdoton erottaa niitä toisistaan. (Toivonen 1995, 4, Wickman 1999, 189.)

Ristiinpukeutumista pidetään heteronormittuneen kulttuurin tuotteena, ja transvestiiteista suurin osa on heteromiehiä. Osalla on bi-identiteetti tai bi-seksuaalisia kokemuksia tai fantasioita.⁴ Homomiesten ristiinpukeutuminen eroaa yleensä hetero- tai bi-miesten psykososiaalisesta kokemuksesta, koska homoyhteisössä naiseksi pukeutuminen merkityksellistyy eri tavoin ja sillä on oma erityinen dragperinteensä. (Huuska & Kaimola 2001, 20, Toivonen 1995, 8.) Ristiinpukeutumisen syyt ovat moninaiset:

osalla painottuu eroottinen mielihyvä, jota eläytyminen tuottaa. Osa haluaa pukeutua kokonaan naiseksi; osalle alusvaatteiden käyttö miesten vaatteiden alla on riittävää. Osalle on tärkeää tulla nähdyksi ja kohdatuksi sosiaalisesti myös naispersoonassaan. Eläytymisen tarve voi vaihdella eri yksilöillä ja eri elämänvaiheissa vaikkapa päivittäisestä pukeutumisesta muutama kertaan vuodessa. (Huuska & Kaimola 2001, 20.)

Ristiinpukeutuminen liittyy seksuaalisuuteen, mutta ei suoranaisesti vaikuta objektivalintaan, vaikka naiseksi eläytyminen voi tuoda miehelle esiin uusia ja yllättäviä sukupuoli- ja seksuaalisuuteen liittyviä fantasioita. Mies naisen vaatteissa haluaa seksuaalisesti edelleen

naista, kuten miehen vaatteissakin. Tai mies naisen vaatteissa haluaa edelleen miestä, kuten miehen vaatteissakin. Tai mies naisen vaatteissa saattaa löytää itsestään bi-eroottisen puolen. Naiseksi eläytyneenä mies voi erotisoida miesruumiin tai fantasioida seksistä miehen kanssa, mikä ei ole sama asia kuin että hän haluaisi toteuttaa fantasiansa. Fantasia saattaa olla osa naiseksi eläytymistä, minkä konkretisointiin miehellä ei ole halua tai sitä estää miehen sisäistämät heteroseksistiset normit. Mies, joka ei omasta mielestään ole homokammoinen, saattaa naiseksi eläytyessään yllättäen löytää itsestään homofobisen puolen yhdistyneenä ristiriitaisesti eroottisiin fantasioihin miehensä. Eräs haastateltavistani totesi, että

– Onhan se eläytyminen naiseks ja se, että tulee kohdelluks naisena niinku trippi toiseen todellisuuteen. Nyt tietää ainaki jostain siitä, miltä tuntuu pelätä että raiskataan tai miltä tuntuu että hakataan homona tai miltä tuntuu olla toljotettavana ku jääkarhu Korkeasaarella... ja miltä tuntuu ku miehet katsoo... se on hiton kiihottavaa. Olla haluttu, mutta en mä niiden miesten kanssa sänkyyn menis, vaikka mua alkaa sillon kiihottaa. Meinaan. Mua jotenki ällöttää ajatus, että mä suutelisin miestä. Saati että menisin sänkyyn. Se miten vastenmieliseltä se tuntuu... se on yllättäny mut. Mulla on meinaan homokavereita eikä siinä mitään.

Toinen haastateltava luonnehti ristiinpukeutumista ja seksuaalisuuttaan puolestaan näin:

– Ei mulla oo ikinä seissy tai mitää, emmä siis oo ollut ikinä kiihottunut siitä.
Siis se ei kiihota?
– Ei, se ei kiihota paitsi semmosessa tilanteessa joskus, että joku mies menee sekasin siitä, että se lukee musta sellasia koodeja, jotka saa sen värisee. Sit se tajuu et tää on koodattu väärään kehoon. Siitä saattaa tulla semmonen miellyttävä fiilis.

Seksuaalisten fantasioiden ohella ristiinpukeutujaa voi viehättää kokemus, että häntä kohdellaan naisena. Partneri auttaa takin hänen päälleen, avaa oven tai saattaa kotiin, tuo kukkia, hakee kotiovelta ja on "herrasmiesmäisen" kohtelias.

– Mä olin yksissä bileissä tuolla Helsingissä, siis vielä keskustassa, ja kello oli jotain kolme lauantaiyönä. Mulla oli piikkikorot, 50-luvun kellohame tylleineen ja täydet meikit. Ei todellakaa kiinnostanu lähtee metsästää taksii... Sit yks mun ikäne mies tarjos mulle kyydin. Se oli upee fiilis. Todellinen herrasmies... mut oon mä kerran ollu ulkona yhden naisen kanssa, joka autto narikassa mulle takin päälle ja meni keskelle katuun pysäyttää taksin, ku se tuumas etten mä voi noilla piikkareilla kävellä parii kilometrii. Siinä oli se sama tunne.

Fetisistinen ristiinpukeutuminen

Aiemmin totesin, että lääketiede luokittelee osan ristiinpukeutumisesta fetisismiin liittyväksi seksuaaliseksi kohdehäiriöksi. Näkemys pitää siinä mielessä paikkansa, että osa ristiinpukeutujista on fetisistejä, mutta fetisismiä ei voida kaventaa pelkäksi seksuaaliseksi häiriöksi, vaan ennemmin se on yksi keskeinen miesten ja naisten seksuaalisuuden ilmentymisen ja rakentumisen prosessi. Häiriöksi se voidaan lukea vasta, kun fetisismistä tulee yksilölle pakonomainen toiminto, joka häiritsee yksilön sosiaalista ja seksuaalista elämää sekä tuottaa kärsimystä, tai kun fetissi korvaa ihmissuhteet.

Sigmund Freud liitti fetisismin ihmisten seksuaalisuuteen 1920-luvulla. Fetisismi kehittyy hänen mukaansa siten, että aluksi poika tajuaa, ettei hänen ensimmäisellä läheisellä ihmisellään eli äidillä ole penistä, jollainen isällä on ja jollainen hänellä ilmeisesti tulee olemaan. Poika pelästyy, että joku – ehkä isä – on kastroinut äidin ja saattaa myös kastroida hänet. Poika konstruoi mielikuvissaan äidille falloksen jostain äitiin liittyvästä raajasta, vaatteesta, korusta tai muusta sellaisesta. Jos poika ei kykene ratkaisemaan traumaa onnistuneesti, korvike jää hänelle seksuaaliseksi fetissiksi eikä hän kykene kiihottu-

maan muutoin kuin fetissin avulla. Fetissi on siis Freudin mielestä äidin puuttuvan falloksen sublimaatio. (Freud 1999.) Seksuaalisen kiihokkeen lisäksi fetissin voidaan olettaa toimivan varhaislapsuuden symbioottisen äitisuhteen symbolina. Fetissi ei vain kiihota, vaan luo myös turvallisuuden ja eheyden tunnetta, joka implikoi aikaa, jolloin vauva ei vielä ymmärrä olevansa äidistään erillinen olento.

Freudin vuonna 1927 julkaistun artikkelin mukaan naisilla ei esiinny fetisismiä, vaikka hän ennen tätä oli väittänyt, että naisten mieltymys vaatteisiin ilmensi heidän fetisismiään. Freudin luopuminen käsityksestä jähmettyi myöhemmin psykodiskurssiin ajatukseksi naisten ei-fetisistisestä seksuaalisuudesta, mikä on sittemmin kyseenalaistettu. (Freud 1999, ks. naisten fetisismistä Gamman & Mäkinen 1994, Grosz 1995.)

Fetisistien osakulttuurissa ja järjestöissä seksuaalinen fetisismi määritellään tapahtumaksi, jossa yksilön seksuaalinen mielenkiinto ja energia suuntautuu voimakkaasti johonkin kiihottavaksi koettuun objektiin tai tuo objekti voimistaa merkittävästi seksuaalista mielihyvää. Fetissi on siis objekti, jonka pitäminen hallussa tuottaa seksuaalista kiihottumista, mielihyvää ja eheyden tunnetta. Tyypillisiä ja tunnettuja fetissejä ovat sadomasokistiset fetissit, kuten piiskat ja kahleet sekä nahka- ja kumivaatteet, mutta fetissejä voivat olla myös kukkamekot, kesähatut, naisten sormikkaat tai taksikuskin lakki. Fetisismi kattaa myös viehtymyksen ihmisten joitain ominaisuuksia kohtaan. Jotkut fetissit ovat niin arkipäiväisiä, ettei niitä edes ajatella fetisseinä, kuten naisten sääret tai miesten parransänki. Fetisismi koskettaa oikeastaan kaikkia ihmisiä, mutta se havaitaan vain niillä, joiden fetissit eivät ole sosiaalisesti yleisiä ja hyväksyttyjä.

Milloin toi sun fetisismi... siis toi ton tyyppinen fetisismi...

– Niin siis s/m tyylinen fetisismi... Kyllä se... Se on oikeestaan ollut niin kauan kuin on ensimmäisen kerran nähnyt mitään tollasta kiiltävää PVC-juttua.

Joo. Se kiilto.

– Se on siinä.

Se on siinä... Se on se kiilto.

[naurua]

– Ja kireys. Tunne iholla.

Fetisistiselle ristiinpukeutujalle fetissi on sinällään kiihottava: kenkäfetisistille pelkkä miellyttävä kenkä – oli se sitten kumisaapas tai piikkikorkokenkä – tuottaa mielihyvää, joka maksimoituu prosessissa, jossa kenkä laitetaan jalkaan ja kengällä kävellään tai kenkä laitetaan partnerin jalkaan ja katsotaan, kun hän kävelee tai hyväillään partnerin jalassa olevaa kenkää. Fetisistiseen ristiinpukeutumiseen liittyy oma performanssinsa. Pukeutuminen on yhtä tärkeä tapahtuma kuin vaatteissa esiintyminen. Fetisistiselle transvestiitille ristiinpukeutuneena esiintyminen on korostuneesti performanssi, josta hän saa seksuaalista mielihyvää, mikä ei välttämättä merkitse erektiota. Osa transvestiiteistä pitää erektiota sopimattomana, koska se vastustamattomasti muistuttaa ristiinpukeutujaa miessukupuolesta.

Drag queen

Milloin sä ekan kerran pukeuduit? Oliko se nimenomaan semmonen projekti?

– Oli.

Mihin se liittyi?

– Mä oikeastaan halusin siis sillä lailla, se liittyi mun narsistiseen isompaan projektiin. Että mä halusin nähdä, että saaks musta. Mä olin niinku fantasioinut sitä, että minkälainen. Et tietysti sit se oli testausta siitä, että tota, miltä se tuntuu ja enemmänkin ehkä miltä mä näytän ja miten siihen reagoidaan ja tavallaan oonko mä sit yhtä hyvä kuin se mitä kulttuurissa oli näytetty. Jotain, jotain drag-tyyppejä. Enemmänkin olin kiinnostunut dragista. Siitä että olisko musta semmoseen niinku äärettömään ilonpitoon.

Drag queen on mies, joka pukeutuu naiseksi lähinnä show-mielessä, toisinaan ammatillisesti ja toisinaan juhlien yhteydessä leikillisesti tai kokeilunhaluisesti. Suomessa ja Euroopassa on yleistä, että transvestiitit ovat heteroseksuaalisesti suuntautuneita, kun taas drag queenit löytyvät homo- ja bi-miesten joukosta. Tämä ei silti tarkoita, että jokainen drag queen olisi välttämättä homo- tai bi-mies. Drag queenien

rinnalle on kehittynyt viime vuosina myös drag king -ilmiö, jossa naiset esittävät karrikoituja miesrooleja. (Toivonen 1995, 5.) Drag on kuitenkin ollut jo pitkään näkyvä osa homokulttuuria, jolle on ollut luonteenomaista ”leikkimielinen, usein yliampuva, ristiinpukeutuminen” (Wickman 1999, 193).

Homokulttuurin drag-ilmiön takana on naisellisina ja ei-maskuliinisina pidettyjen homomiesten itseparodia ja valtakulttuurin pilkkaaminen. Jos kerran meitä pidetään naisellisina, niin ollaan niin naisellisia, ettei siihen kykene edes naiset. Dragissa homomiehet naamioituvat yhtäältä naiseuteen ja toisaalta homoihin liitettyihin stereotyyppioihin. Sama toistuu toisessa homokulttuurisessa ääripäässä eli ylinäytellyssä hypermaskuliinisessa homomachossa. Dragin henki on campia eli karkeaa, groteskia huumoria.

Jonkinlaista esidragia on esiintynyt jo ennen kuin se tuli käytännöksi homoyhteisössä. Suomalaisessa iltamaperinteessä oli 1950-luvulla yleistä, että yksi ohjelmanumero sisälsi miestaitelijan esittämän naisparodian. Esimerkiksi Esa Pakarinen esitti neiti Impi Umpilampea, joka lauloi kimeällä äänellä, esiintyi siveänä, mutta laulun sanat sisälsivät jotain rempseää, mistä syntyi yleisöä naurattanut komiikka. Samoin partioliikkeen perustaja brittiläinen majuri Baden-Powell uhmasi sukupuolieroa 1800-luvun lopulla ja korvasi sairastuneen näyttelijättären roolin ja ”vetäisi itse ylleen paksun, hörhelöisen hameen ja muutaman harjoituksen jälkeen esitti sellaisen can-canin, ettei saarella moista oltu ennen nähty eikä varmasti nähty sen jälkeenpäinkään” (Hillcourt & Baden-Powell 1992, 47).

Koska drag liittyy yleensä homomiehiin ja transvestisuus heteromiehiin, toimivat heteroiden transvestiittijärjestöt esimerkiksi Britanniassa ja Ruotsissa erillään homoliikkeestä. Suomessa Seksuaalinen tasavertaisuus ry (Seta) toimii sateenvarjoyhdistyksenä, joka pyrkii kokoamaan yhteen kaikki sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ja heitä edustavat järjestöt. Suomalainen Dreamwear Club kuuluu Setaan, eikä yhdistykseen kuulumisen kriteerinä ole seksuaalinen objektivointi vaan transvestisuus⁵.

– Mä luulen et se [ristiinpukeutuminen] perustuu sellaseen minkä mä oon aikoinani kokenu, että niinku tavallaan sellasen

peruskateuden, naisvartaloa kohtaan. Koska niillä on ollut jostain sellasia privilegioita joita mä olisin halunnut. Mä luulen että esim noin mun pari projektia oli aika paljon sellasia keikkoja, että mä ajattelin, että mun täytyy päihittää ainaki sellaset idolit jotka mulla on ollut teini-iässä. Joita mä pidin sillä tavalla esikuvina. Ehkä se oli just se että pääsis edes kerran siihen tulokseen. Että sinänsä mä pidin sitä myös aika traagisena.

Heteromiesten ei-fetisistinen ristiinpukeutuminen

Neil Buhrich (1996) on kuvannut australialaista Club Seahorse Societyä artikkelissa *A Heterosexual Transvestite Club*. Ryhmän ensimmäinen kokoontuminen oli vuonna 1971 ja klubin julkilausuman mukaan Seahorse Society on

omistautunut heterotransvestiiteille, jotka ovat oivaltaneet persoonallisuutensa toisen puolen ja etsivät mahdollisuutta ilmaista sitä. Me emme paheksu tai tuomitse homoseksuaalisuutta, sidontaa, alistamista ja fetisismiä, mutta me jätämme ne muille. (Buhrich 1996, 63, suom. Jokinen.)

Klubin toiminta käsittää kuukausittaisen kokoontumisen sekä juhlia, joihin miehet saapuvat puolisoineen. Kokoukset ovat lähinnä vapaamuotoista yhdessäoloa, mutta toisinaan on myös ohjelmaa, kuten ohjausta meikkaukseen tai kampausten tekoon. Kokouksiin pyydetään pukeutumaan hyvällä maulla. Fetisisteille ominaisia materiaaleja – kumia, pvc:tä, nahkaa – ei pidetä sopivina, vaan niiden sijaan suositaan satiinia, silkkiä ja nylonia. Miehet puhuvat vaatteiden ja meikkaamisen lisäksi siitä mistä yleensäkin: urheilusta, autoista ja naisista. Miehet käyttäytyvät naisellisesti, mutta puhuvat yleensä normaalilla maskuliinisella äänellään. Kaikilla on oma naisnimensä. Jäsenten mukaan ensisijainen syy pukeutua ristiin ei ole naisten vaatteisiin tai naiseuteen liittyvä fetisismi vaan se, että he tuntevat itsensä ristiinpukeutuneina rentoutuneiksi ja luonnollisiksi. Kerhossa ei ole

lainkaan naisia, ja naisten transvestisuuden esiintyminen on ylipääntään kyseenalaistettu. (Mt., 64–67.)

Seahorse Society edustaa sukupuolivähemmistöä – ristiinpukeutujia – mutta tekee eroa muihin sukupuolivähemmistöihin. Miehet pukeutuvat naisiksi mutta demonstroivat samalla, että he eivät ole homoseksuaaleja, sadomasokisteja tai fetisistejä. He erottautuvat myös naisista. Tällä miehet julistavat ensinnäkin heteroseksuaalisuuttaan ja toiseksi maskuliinisuuttaan. Samalla he julistavat, että he eivät ole perverssejä (kuten nuo muut). Fetisismien erottaminen jyrkästi ristiinpukeutumisesta on ongelmallista. On vaikea sanoa, milloin esimerkiksi sukkaunauhoihin pukeutuminen on fetisismia ja milloin se toimii välineenä rentoutumiseen.

Usein transvestisuus on nuorelle hyvin eroottinen kokemus. Aikuiselle transvestiitille sen sijaan naisellisen itseilmaisun tuottama kokonaisvaltainen mielihyvä, rentoutuminen, stressin purkaminen ja hetkellinen vapautuminen miesroolin paineista on monesti tärkeää. (...) Fetisismien ja transvestisuuden raja on käytännössä häilyvä ja mahdollisesti myös elämän aikana muuttuva. Monesti miehen alkaessa ilmaista itseään transvestisuuden kautta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, transvestisuuteen liittyvä fetisistisyys vähenee. (Huuska & Kaimola 2001, 20.)

Australialaisten miesten erottautumisen politiikkaa voidaan kutsua puhdistautumiseksi. Miehet pukeutuvat mekkoon ja ovat tietoisia siitä, että he ovat vaarassa menettää maskuliinista kompetenssia ja siihen liittyvää valtaa ja statusta. Tämän takia he tekevät eroa. He julistavat normaaliutta: me olemme heteroita, me olemme miehiä, me emme ole perverssejä homoja, sadomasokisteja tai fetisistejä. Koska miehet julistavat ristiinpukeutumisen epäeroottisuutta ja sen merkitystä miehisistä paineista vapautumisessa, pukeutuminen ristiin toimii mieskeskeisen alistavan vallan, hierarkian ja hyväksikäytön uusintajana. Miehet voivat olla miehiä, kun he väliin voivat rentoutua miesroolistaan. Ilman ristiinpukeutumisesta heidän olisi kenties pohdittava mieselämänsä perusteita. Ristiinpukeutuminen toimii ”venttiilinä”, jonka takia muutokseen ei ole syytä.

Maskuliininen identiteetti

Ristiinpukeutumista on käsitelty pitkään lääketieteellisissä ja psykiatrisissa puhetavoissa, joissa se on myös patologisoitu. Tämän takia transvestisuuteen liitetään helposti mielikuva jatkuvassa identiteettikriisissä kamppailevasta miehestä, joka ei tiedä onko mies vai nainen. Eeva-Kaisa Toivosen mukaan ristiinpukeutujien ongelmat aiheutuvat lähinnä ”transvestisen elämäntavan ja yhteiskunnan asenteiden törmäämisestä”. Ristiinpukeutajat eivät halua parantua, koska he eivät koe olevansa sairaita. Sen sijaan he kaipaavat ympäristön hyväksyntää. Samoin ymmärtävää tukea kaipaavat ristiinpukeutujien perheet, erityisesti heidän puolisonsa, joita tulisi auttaa ymmärtämään ja kohtaamaan transvestisuus sellaisena kuin se on. (Toivonen 1995, 12.) Dreamwear Club on suuntaamassa toimintaansa aiempaa enemmän puolisoiden tukemiseen, koska ”parisuhteen toimivuus on useimmille avainkysymys transvestisuuden kanssa elettäessä” (DwC:n pj. Helgan kirje Jokiselle 13.4.2001). Yhdistys avasi keväällä 2001 läheisille tarkoitetun auttavan puhelimen, jonka toiminnasta vastaa transvestiitien puolisoista muodostettu tukirengas.

Transvestiitit, jotka ovat hyväksyneet taipumuksensa ja joiden ympäristö tietää asiasta eikä pyri estämään ristiinpukeutujaa, elävät yleensä tasapainossa taipumuksensa kanssa. Haastateltavani totesivat näin:

- Tuntuuko se susta siltä että se hajottaa sua?
– Ei, ei ollenkaan. Siis... tietenkin mä oon ajatellu sukupuolen-
vaihdosleikkausta.
Siis sä oot siis miettiny sitä?
– Olen, olen, ihan vakavissani.
Sä oot siis miettiny.
– Mä aattelin että mä en olis tyytyväinen pelkästään naisena.
Niin sä et olisi tyytyväine pelkästään naisena?
– Sitte mä ajattelin, että, että ihan radikaalisti lopettaa koko
toughun. En mä olis tyytyväinen pelkästään miehenä. Se asia on
mulle semmonen elämän suola.
Minkälaisia fiiliksiä ristiinpukeutuminen sussa herättää?

– Nautintoa siitä että tämä roolihahmo saa huomiota, voin olla rauhassa hahmon sisällä. Tuntuu kutkuttavalta kun minua ei tunneta. Siinä on riemua mutta se kaikki hyvä olo on enimmäkseen henkistä eikä niinkään fyysistä.

Onko ristiinpukeutuminen sulle sukupuolinen performanssi?
– Tätä kai se lähinnä on. Siihen liittyy semmoinen tunne, että sopisin paremmin naiseksi kuin mieheksi. Se on semmoinen pakopaikka miesten kovasta maailmasta. (...) Saan olla enemmän kuin miehenä ollessa. Avartaa, en ole oikeastaan mies vaan jotain muuta. Tai jotain enemmän.

Naisen rooli tai naiseuteen eläytyminen tarjoaa monelle transvestiitille vapautuksen miesten kilpailu- ja suorituskeskeisestä maailmasta sekä kaavamaisuudesta ja värittömästä pukeutumistyylistä. Ristiinpukeutuminen tarjoaa miehille mahdollisuuden ilotteluun naisellisilla hepeneillä, koruilla ja meikeillä. Ajatus ei ole, että miehet haluaisivat näyttää naisille mallia, vaan se, että he haluavat itse nauttia sellaisesta, johon mieskulttuuri ei tarjoa tilaa. Samoin tekemieni haastattelujen ja tuntemieni ristiinpukeutujien perusteella vaikuttaa siltä, että naisen rooliin ja eleisiin eläytyminen vahvistaa miehen miesroolia ja maskuliinisuuden toteuttamista, koska vierailu naiseudessa auttaa näkemään tarkemmin miehisyyden ja miehuuden sekä hyvässä että pahassa. Lisäksi lyhyt kokemus naiseudesta ei ole ainakaan pahitteeksi heteromiehelle, jonka on ilmeisen vaikea ymmärtää naisten tilannetta mieskeskeisessä kulttuurissa. Mutta koska miehet eivät ristiinpukeutuessaankaan jaa naisten sosiaalista kokemusta maailmasta kuin ehkä hetkittäin, voidaan sanoa, että miehet saavat naiseudestakin parhaat palat.

Kolmas sukupuoli

Kirjassaan *Vested Interests* (1993) Marjorie Garber kyseenalaistaa ajatuksen, että mies voisi konstruoida feminiinisen subjektiviteetin vaatteiden, eleiden ja naisellisina pidetyn puhutavan avulla. Mies ei ristiinpukeutumisen avulla kykene rakentamaan uutta tai toista sub-

jektiviteettia itselleen, vaan hän rakentaa fantasian naisesta omaan ruumiiseensa. Kyse on miehen (ei naisen) subjektiviteetin dragista. (Garber 1993, 96.) Ristiinpukeutuja pukeutuu naiseuteen, ei niinkään naiseksi. Naiseutta mies ilmentää yhtäältä kulttuurissa yhteisesti jaetuilla käsityksillä siitä, mitä on tyypillinen, idealisoitu heteronaisen naisellisuus tiettyinä aikoina tietyssä paikassa ja konteksteissa, ja toisaalta omilla fantasioillaan ihannoimastaan naiseudesta.

Ristiinpukeutijat performoivat perinteistä, äärimmäisen feminiinistä naista. Marginaalisiin naiseuksiin pukeutumista voi nähdä oikeastaan vain drag queeneilta, joille kyse on korostetusti performances- ta. Drag-esityksissä voi joskus nähdä miehiä esittämässä esimerkiksi butch-lesboa tai poikamaista tyttöä. Sen sijaan valtaosa ristiinpukeutujista esittää sitä naiseutta, jota toisen aallon feminismissä on kritisoitu ja josta on pyritty erottautumaan muun muassa pukeutumalla toisin kuin kulttuurisesti naisten odotetaan pukeutuvan. Tämän takia ristiinpukeutujia on kritisoitu perinteisen mies-nais-opposition vahvistamisesta, mutta tuolloin unohdetaan, etteivät ristiinpukeutijat pyri näyttämään naisille mallia vaan toteuttamaan itseään.

Miten sä pukeudut? Tai siis mihin?

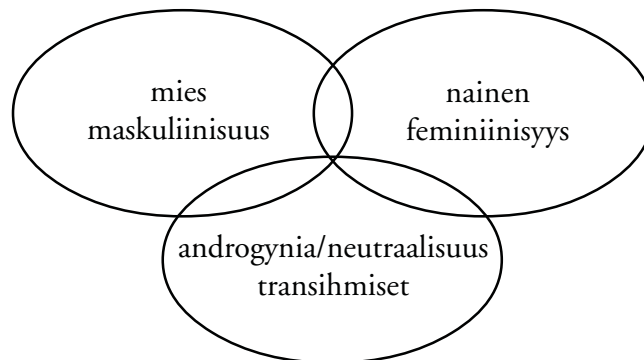
– No, onhan se sellainen pimu-look: lyhyitä, tiukkoja hameita, kumia ja nahkaa, pitkät sukat, korsetteja, puuhkia, suuria korvakoruja. Mun naisihanne on sellainen varsin feminiininen nainen, joka on samalla älykäs ja tiedostava. Tollanen meikkaava, fiksu feministi. Siihenhän mä pukeudun, teen itsestäni sen tytön, jota haen. Omalla tavallaan aika surullista, mutta mä en ota sitä liian vakavasti. Mä en todellakaan kuvittele tulevani naiseksi tai näyttäväni naiselta. Ennemmin se on sellaista gender blendausta, androgynyä sukupuolten sekottamista, jotain sellasta. Mä vispilöin itseäni miehen ja naisen, siis vielä samanaikaisesti.

Toinen haastateltava totesi, että ”naisellinen, viimeisen päälle laitettu nainen. Sillai sopivasti seksikäs, mutta ei kovasti.”

Poliittisesti ristiinpukeutuminen haastaa sekä sukupuolikategorisen että laajemmin koko kategorisen ajattelun. Garberin (1993, 17) ja

Whittlen (1996, 205) ajatuksia myötäillen väitän, että ristiinpukeutuminen tarjoaa tilan, jossa miehen ja naisen vastakohtaisuuden sijaan sukupuolia voidaan sekoittaa, purkaa ja rakentaa uudelleen. Transsukupuolistunut käyttäytyminen ei vain esitä, että sukupuolten binaarioppositio on ylitettävissä ja sukupuolisuus on tekemistä, vaan se myös sisältää ajatuksen, ettei miehen ja naisen välistä vastakohtaa ole koskaan ollutkaan. Sukupuoliero perustuu ja on aina perustunut illuusioon. Butler kirjoittaa, että sukupuolen performatiivisen luonteen tähden sukupuoli on aina tavallaan dragia tai sukupuoleen pukeutumista. Sukupuolisen performatiivisuuden avulla tuotetaan illuusio sisäisestä, järjestäytyneestä sukupuolesta. Sukupuoli ei kumpua ihmisen sisästä, vaan se näyttäytyy ruumiin pinnalla: asennoissa, puheessa ja eleissä – siis itsen esillepanossa. (Butler 1990, 136, 140–141.) Täten miehen on pukeutumisen ja muun sukupuolierityisen performatiivisuuden avulla tultava mieheksi, miehisteltävä. Ristiinpukeutumisen kautta hän voi esittää naiseutta ja luoda illuusion naisesta. Mies tai nainen voi myös pukeutua omaan sukupuoleensa, mitä kutsutaan homeoves-tisuudeksi⁶.

Ei ole syytä palauttaa transihmisiä – transseksuaaleja, transvestiitteja, transgendereita, she-maleja, gender blendaajia jne. – miehen ja naisen vastakohtaan. Heidät tulisi ennemmin käsittää kolmantena sukupuolena, ihmisinä, joilla on oma kaksijaosta poikkeava sukupuolinen ja kenties seksuaalinen transsubjektiviteetti. Kaksinapaisen jatkumon, jonka ääripäissä ovat hypermaskuliinisuus ja -feminiinisyys, sijaan sukupuolia voisi jäsentää kolmen toisiaan leikkaavan kentän kautta.



Kenties ristiinpukeutuja ei ole miessukupuolta eikä naissukupuolta vaan transsukupuolta, joka sisällyttää yhteen ruumiiseen ja subjektiin perinteisen kaksinaisuuden ja kyseenalaistaa samalla koko kaksijaon luomalla oman usein avoimen narsistisen sukupuolisen performansinsa. Tällä tavoin käsitteellistettynä transilmiötä on helpompi lähestyä ja sitä on helpompi jäsentää, ymmärtää ja kunnioittaa. Samoin transperformanssia – esimerkiksi miehen esiintyminen naisena – tulee arvioida ennemmin suhteessa toisiin transperformansseihin eikä suinkaan naisen tekemään esitykseen. Ristiinpukeutajat eivät välttämättä edes yritä jäljitellä ”oikeaa” naista, vaan he sekoittavat naiseutta miehuuteen ja luovat uuden tranuuden.

Viitteet

¹ Sukupuolten sekoittamista ja ristiinpukeutumista julkisessa taitelijaimagossaan ovat hyödyntäneet esimerkiksi rock- ja popmuusikot, kuten David Bowie, Boy George ja Mike Monroe. Ristiinpukeutumisen tematiikkaa on keskeisenä esimerkiksi elokuvissa *Piukat paikat* (Wilder 1955), *Pekka ja Pätkä puistotähtinä* (Lohikoski 1955), *The Crying Game* (Jordan 1992) ja *Ed Wood* (Burton 1994). Ristiinpukeutumisen perinteestä elokuvataiteesta on kirjoittanut Hanna Kangasniemi (1991) artikkelissa, jossa hän analysoi ristiinpukeutumista Uuno Turhapuro -elokuvissa. Ristiinpukeutumisen historiasta brittiläisessä ja kiinalaisessa teatterissa on kirjoittanut mm. Garber 1993.

² Tätäkään artikkelia ei ole kirjoitettu yksinäisyydessä vaan vuorovaikutuksessa tutkimusyhteisön ja ystävien kanssa. Kommenteista, tarkennuksista ja vinkeistä kiitän Lasse Majuria, Helgaa, Eeva-Kaisa Toivosta, Mia U.:ta, Minna Nikusta, Tuula Gordonian, Sanna Kivimäkeä, Riitta Piristä ja Jukka Lehtosta.

³ Termi ’transvestiitti’ tulee latinankielisistä sanoista ’trans’, joka viittaa ylittämiseen ja menemiseen ristiin, ja ’vestire’ joka viittaa pukeutumiseen (Woodhouse 1989, ix).

⁴ Miestransvestiitteja on 1990-luvun tutkimuksissa arvioitu olevan noin prosentti väestöstä, mikä Suomessa merkitsisi noin 50 000 ristiinpukeutujaa. Yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan suurin osa miehistä muistaa samastuneensa tyttöihin jo alle kouluikäisinä ja lainailleensa mielellään sisariensa vaatteita. Yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan 44 % muistaa taipumuksen alkaneen alle 10-vuotiaana, toinen 44 % teini-ikäisenä ja reilu 10 % 18 ikävuoden jälkeen. (Garber 1993, 4, Toivonen 1997, 77.)

⁵ Suomen valtakunnallinen transvestiittiyhdistys Dreamwear Club ry perustettiin 1991. Yhdistyksessä on satakunta jäsentä puolisoineen. Järjestö on avoin kaikille transvestiiteille, ja sen ”tarkoituksena on auttaa suomalaisia transvestiitteja ja heidän kumppaneitaan sopeutumisessa yhteiskuntaan”. Yhdistys järjestää illanviettoja, yhteisiä rentoja ja juhlia. DwC julkaisee omaa jäsenlehteä ja laajaa www-sivustoa, joiden välityksellä levitetään tietoa transvestisuudesta ja pidetään yhteyttä jäseniin. Yhdistys

järjestää myös parisuhdeviikonloppuja ja tekee yhteistyötä Setan transtukipisteen kanssa. DwC on käynnistänyt myös vertaistukiryhmän ja auttavan puhelimen transvestiittien puolisoille. (<http://dreamwearclub.net> ja DwC:n puheenjohtajan Helgan kirje Jokiselle 13.4.2001.)

⁶ Transtukipisteen erityissosiaalityöntekijä Maarit Huuska on lanseerannut käsitteen 'homeovestiitti' kuvaamaan henkilöä, joka eläytyy ja pukeutuu korostuneesti oman fysiologisen sukupuolensa tiettyyn rooliin ja hyödyntää esityksessään transvestiitin tavoin kulttuurisia stereotyyppioita, mielikuvia, sukupuolen koodeja ja (omia) fantasioita. Homeovestiitti esittää korostuneesti omaa sukupuoltaan: mies voi performoida esimerkiksi sotilasta, dandya tai duunaria. Nainen voi eläytyä femme fataleksi, madonnaksi tai noidaksi. Homeovestiitti nauttii transvestiitin tavoin pukeutumisesta ja eläytymisestä rooliin, mikä voi liittyä oman persoonansa jonkin puolen toteuttamiseen. Käsitettä on alkujaan käytetty mm. psykoanalyttisessa diskurssissa kielteisessä merkityksessä kuvaamaan sukupuolen taakse naamioitumista. Nainen on voinut esimerkiksi kätkeä persoonansa maskuliinisuutta tietoiseen naiselliseen tyyliin. (Huuska 2001, http://www.seta.fi/transtukipiste/sp_kasitteisto.html.) Homeovestisuudeksi voidaan mielestäni ajatella miesten ja naisten laittautuminen erityisesti rituaalisiin juhliin, kuten häihin, hautajaisiin tai väitöstilaisuuteen.

Kirjallisuus

- Buhrich, Neil 1996: A Heterosexual Transvestite Club. Teoksessa Richard Ekins & Dave King (toim.): *Blending Genders: Social Aspects of Cross-Dressing and Sex-Changing*. Routledge, London & New York, 63–69.
- Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York & London.
- Edwards, Tim 1997: *Men in the Mirror: Men's Fashion, Masculinity and Consumer Society*. Cassell, London.
- Ekins, Richard & King, Dave 1996: Blending Genders: An Introduction Teoksessa Richard Ekins & Dave King (toim.): *Blending Genders: Social Aspects of Cross-Dressing and Sex-Changing*. Routledge, London & New York, 1–7.
- Ekins, Richard & King, Dave (toim.) 1996: *Blending Genders: Social Aspects of Cross-Dressing and Sex-Changing*. Routledge, London & New York.
- Freud, Sigmund 1999: Fetishism. Teoksessa Jessica Evans & Stuart Hall (toim.): *Visual Culture: the Reader*. Sage, London, 324–326. (Julkaistu ensimmäisen kerran 1927.)
- Gamman, Lorraine & Makinen, Merja 1994: *Female Fetishism*. New York University Press, New York and London.
- Garber, Marjorie 1993: *Vested Interests: Cross-Dressing & Cultural Anxiety*. (2. painos.) Penguin Books, London. (Julkaistu ensimmäisen kerran 1992)
- Grosz, Elizabeth 1995: Lesbian Fetishism? Teoksessa Elizabeth Grosz: *Space, time, and perversion. Essays on the Politics of Bodies*. Routledge, New York, 141–154.

- Hillcourt, William & Baden-Powell, Olave 1992: *Baden-Powell – Sankarin kaksi elämää*. (Suom. Heikki Hietala.) Suomen Partiolaiset – Finlands Scouter r.y., Helsinki.
- Huuska, Maarit & Kaimola, Kari 2001: Mitä on transvestisuus? *DreamwearClub* 1/2001. Jäsenlehti, 20–21.
- Hänninen, Jorma 1996: Miehiä katsellessa – koreilemattomia kansanmiehiä. Teoksessa Marianna Laiho & Iris Ruoho (toim.): *Naisen naamio, miehen maski. Katse ja sukupuoli mediakuvassa*, KSL, Helsinki, 81–110.
- Kangasniemi, Hanna 1991: Naiseuden merkit ja mieheyden maskit – ristiinpukeutuminen Uuno Turhapuro -elokuvissa. Teoksessa Jukka Sihvonen (toim.): *UT – tutkimusretkiä Uunolandiaan*. Kirjastopalvelu, Helsinki, 71–88.
- Stoller, Robert J. 1968: *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity*. The Hogarth Press and the Institute for Psycho-Analysis, London.
- Stoller, Robert J. 1985: *Observing the Erotic Imagination*. Oxford University Press, New York.
- Tautiluokitus ICD-10* 1999. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, ohjeita ja luokituksia 1999:2, systemaattinen osa. Stakes, Helsinki.
- Toivonen, Eeva-Kaisa 1995: Elämän vaikeuksista arjen tasapainoon – transvestiittien arkielämä ja kokemukset. Teoksessa Helga Leinonen ja Eeva-Kaisa Toivonen (toim.): *Transvestiitin käsikirja*. Dreamwear Club ja Transtukupiste, Helsinki, moniste, 1–15.
- Toivonen, Eeva-Kaisa 1997: Trans-ihmisen arki. Teoksessa Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen & Maria Socada (toim.): *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*. Edita, Helsinki, 77–89.
- Welling, Heini 1999: *Turhamainen mies – narri vai sankari?* Nukke- ja pukumuseo, julkaisu 34, Tampere.
- Whittle, Stephen 1996: Gender Fuckin or Fucking Gender? Current Cultural Contributions to Theories of Gender Blending. Teoksessa Richard Ekins & Dave King (toim.): *Blending Genders: Social Aspects of Cross-Dressing and Sex-Changing*. Routledge, London & New York, 196–214.
- Wickman, Jan 1999: Trans-ihmiset ja homoliike. Teoksessa Jukka Lehtonen (toim.): *Homo fennicus – Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, naistutkimusraportteja 1/1999, sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki, 187–202.
- Woodhouse, Annie 1989: *Fantastic Women: Sex, Gender and Transvestism*. MacMillan, Houndmills.

PARVATIN KANSSA LUENNOLLA HINDUNATIONALISTINEN NAISTOIMINTA, ME JA MUUT

Satu Ranta-Tyrkkö ja Leena Rikkilä

Olemme tutustuneet hindunationalismiin tehdessämme vuonna 1998 ulkoministeriön kehitysyhteistyöosastolle kulttuuri- ja ihmisoikeus selvityksen, jossa käsiteltiin konflikteja sukupuolen näkökulmasta. (Heikkinen, Ranta-Tyrkkö, Rikkilä 1998). Tämä artikkeli pohjaa kokemuksiin, joita olemme saaneet esiintymällä kahdessa eri tilaisuudessa kuvitteellisina roolihenkilöinä; intialaisena hindunationalistiaktivistina ”Parvatina” ja häntä luennollaan haastattelevana suomalaisena tutkijana. Kehitimme luentoperformanssin ja sen roolihaamot, sillä halusimme paitsi kokeilla tavallisuudesta poikkeavaa tapaa opettaa, myös tarjota kokemuksellisemmän tavan tutustua hindunationalistisen liikkeen naisiin. Alun perin kiinnostuimme aiheesta, koska hindunationalistinen, väkivaltaisiakin keinoja suosiva naistoiminta oli meille suomalaisina feministeinä monin tavoin pöyristyttävää ja hämmäntävää. Aiheeseen perehtyminen ei ole poistanut hämmennystä, mutta hindunationalistiseen naistoimijuuteen on löytynyt myös analyysin välineitä, etenkin sukupuolen ja kulttuurisen nationalismien näkökulmasta.

Parvatin roolihaamon ainekset olemme löytäneet hindunationalismia käsittelevästä kirjallisuudesta, lisäksi joitakin yksityiskohtia on poimittu satunnaisesti lueskelluista intialaisista naistenlehdistä, Intian matkoilla tehdyistä huomioista ja eri ihmisten kanssa käydyistä keskusteluista. Luentoperformanssillamme halusimme antaa kuvitteelliselle Parvatille puheoikeuden ja mahdollisuuden selostaa omaa maailmankatsomustaan. Suomalaisesta näkökulmasta hindunationalismista olisi helppo puhua niin, että vain listaisi sen sekä kauhistutta-

vimpia että konservatiivisimpia piirteitä. Silloin voisimme sekä kertojina että kuulijoina taivastella kaukana Intiassa elävien hindunationalistien omituisuutta ja raakuutta. Uskomme kuitenkin, että luomastamme Parvatista voi kuulla muutakin kuin kauheuksia. Yhteen tarinaan tiivistetty Parvati joutuu kuitenkin kantamaan koko kirjoista oppimamme hindunationalismin kirjon. Esityksemme Parvatia on inhottu ja meidän motiivejamme esittäjinä epäilty. Hän on saanut kuitenkin myös ymmärrystä. Parvatin roolissa, jota vuorotellen kummatkin kokeilimme, jouduimme ja pääsimme itse eläytymään siihen, mitä mahdollinen Parvati voisi ajatella ja kokea sekä selittämään ja puolustamaan hindunationalistista maailmankatsomusta. Esittämämme Parvati on meidän tulkintamme hindunationalistisesta naisesta. Halusimme kokeilla, kuinka pitkälle tulkinnassa voi päästä ja kysyimme, antaako kokemus meille jotakin uutta tietoa. Prosessin kuluessa havaitsimme, että yrityksessämme on kysymys tekemistämme (ml. Parvati) jaoista meihin ja muihin.

Mitä on hindunationalismi?

Puhuessamme hindunationalismista tarkoitamme Intiassa 1980-luvun lopulta alkaen aktivoitunutta liikettä, jota on kutsuttu myös kulttuuriseksi nationalismiksi (Hansen 1996), politisoituneeksi uskonnoksi (Basu & Jeffery 1998) tai militantiksi hindusovinismiksi (Tarkar 1998). Yleinen kutsumanimi liikkeelle on Hindutva, ja siihen kuuluu useita eri puolueita ja järjestöjä, joista puhutaan myös nimellä *parivar*, perhe. Hindutva on kärjistänyt hindujen ja muslimien välistä sekä viime vuosina myös hindujen ja kristittyjen välistä vastakkainasettelua. Eteläaasialaisessa kontekstissa hindujen ja muslimien välistä tai ylipäätään uskontoon perustuvaa vastakkainasettelua nimitetään kommunalismiksi. Uskonnollisesta leimasta huolimatta Bharitiya Janata Party (BJP) -puolueen johtama liike on irrallaan uskonnollisesta hindulaisuudesta, sitä eivät leimaa tai kontrolloi hindulaiset kirjoitukset, opit tai pappien puheet. Hindutvan tavoitteena näyttää olevan yksinkertaisesti vallan saaminen ja pitäminen niin Delhissä kuin alueellisissakin pääkaupungeissa. (Basu 1999, 169.)

Mieheys ja naiseus ovat hindunationalistisen politiikan teon ja toiminnan kulmakiviä. Liike tarjoaa selvät ideaalit molemmille sukupuolille. Hyvät miehet ovat kunnon sotureita ja naiset parhaimmillaan ns. patrioottisia äitejä. (Ks. esim. Hansen 1994, 1996.) Naisilla on merkittävä rooli sekä hindunationalistisen liikkeen ruohonjuuritason aktivisteina että politiikan artikuloijina ja puhenaisina, joista tunnetuimpia ovat Sadhvi Rithambara ja Uma Bharati. 1990-luvun kuluessa naisista harjaantui päteviä mielenosoitusten järjestäjiä, vaalityön tekijöitä ja aseenkäyttäjiä. Naiset ovat ottaneet osaa suoraan väkivaltaan muslimeita vastaan, olleet ylpeitä väkivallanteoistaan ja vähintäänkin oikeuttaneet muslimeihin kohdistuvan väkivallan. Hinduliikkeen naisten väkivaltaisuus, suora osallistuminen hindujen ja muslimien välisiin väkivaltaisiin yhteydenottoihin ja niiden tukeminen ovatkin hämmentäneet naisliikettä ja naistutkijoita Intiassa ja maailmalla. On tulkittu, että hindunationalismi tarjoaa naisille onnistuneen sekoituksen sekä perinteitä että vapautta ja uudenlaista itsetuntoa samalla kun se rakentaa miehiä ja naisia yhdistävän vihollisen.

Hindukommunalismissa on runsaasti elementtejä, jotka liitetään usein uskonnolliseen fundamentalismiin. Amrita Basu (1999) kuitenkin erottaa kommunalismin fundamentalismista. Kun erilaiset fundamentalistiset liikkeet kääntyvät usein naisen autonomian vastustamiseksi, hindukommunalismissa on Basun mukaan piirteitä, jotka ensi silmäyksellä näyttäisivät tukevan naisten aktivismia. Esimerkiksi BJP on irrallaan uskonnollisesta ortodoksisuudesta ja vapaa tukemaan naisten itsenäisyyttä silloin kun katsoo siitä olevan hyötyä itselleen. Fundamentalistisille liikkeille tyypilliset kysymykset esimerkiksi naisten paikasta kotona poissa julkisesta elämästä tai heidän seksuaalisuutensa säätelystä eivät kuulu puolueen ohjelmaan. Se ei vastusta aborttia tai perhesuunnittelua, eikä se yritä määritellä sopivaa lapsilukua. Vaikka BJP ei olekaan kiinnostunut hindunaisten seksuaalisuudesta ja hedelmällisyydestä, musliminaisten hedelmällisyys ja siihen liittyvä muslimiväestön kasvun uhka on sen pakkomielle.

Hinduliikkeen naisjärjestöjen ajamat asiat ovat Basun (1999) mukaan usein ristiriitaisia ja sattumanvaraisen oloisia. Vaikka naiset seisovat yhtenä rintamana Ayodhan temppelikiistassa¹, naisjärjestöillä ei ole yhtenäistä kantaa esimerkiksi intialaisen naisliikkeen peruskysy-

myksiin, kuten myötäjäisiin, satiin eli lesken polttoon tai tyttövauvojen ja -sikiöiden surmiin. Sama ilmiö vaivaa hinduliikettä laajemminkin. Liikkeellä ei ole selvää kantaa tyyppillisesti fundamentalisteja kiinnostaviin kysymyksiin talouden hallinnasta, lakijärjestelmän uudistamisesta tai uskonnollisen valtion luomisesta. Vaikka kiista siitä, onko Ram-jumala syntynyt Ayodhassa vai ei, kuohutti koko Etelä-Aasiaa. Kommunistinen politiikka kiinnittyy muutamaan emotionaalisesti ladattuun asiaan kerrallaan. Se eroaa fundamentalismista myös siinä, että se pitää pääasiallisina vihollisinaan enemmänkin maan sisäisiä kuin ulkoisia tekijöitä. Hindunationalistit eivät esimerkiksi ole avoimen länsivastaisia, vaikka Intia on voimakkaassa taloudellisen liberalisaation prosessissa ja lännen taloudellinen ja kulttuurinen vaikutusvalta kasvaa.

Hindunaisten aktivismi ei ole suuremmin puuttunut naisten epätasa-arvoiseen asemaan. Naiset eivät myöskään välttämättä liity hinduliikkeen järjestöihin sen takia, että ne ajaisivat heidän oikeuksiaan. Monelle intialaiselle naiselle vapautuminen tuntuu tarkoittavan mielivaltaisista julmuuksista vapautumista. Se ei välttämättä tarkoita, että naisen roolia tai asemaa äitinä ja vaimona haluttaisiin muuttaa. ”Itsensä uhraaminen kansakunnan puolesta” eli osallistuminen julkiseen toimintaan on paitsi tuonut naiset ulos kodeista, antanut myös uuden poliittisen merkityksen naisten kotona tekemälle työlle. Monet hindunationalistisen liikkeen tilaisuuksiin, kampanjoihin ja mellakoihin osallistuneet naiset ovat myös olleet riemastuneita liikkeen avaamista toimintamahdollisuuksista, laittaneet kotityöt hetkeksi syrjään ja omistautuneet asialle.

Mitä sanoo intialainen naisliike

Intialaisia naisasianaisia ei yleensä houkuta vertailu länsimaisiin aateisiin. Länsimaisen naisen stereotyyppiin kuuluu että hän on erossa sukulaisistaan, yksinäinen tai eronnut ja lapset, jos niitä on, ovat päiväkodissa. Tällainen kuva ei kiehdo intialaista naista. Intialaiset naiset haluavat tasa-arvoa, mutta he eivät välttämättä halua olla kuin länsi-

maiset naiset. Monet intialaiset feministit haluavat pitäytyä tiukasti intialaisissa instituutioissa ja arvoissa.

Autonominen naisliike alkoi muotoutua Intiassa 1970- ja 1980-lukujen taitteessa. Liike keskittyi aluksi raiskaus- ja myötäjäismurhakysymyksiin. Naisliikkeen naiset olivat pääosin vasemmistolaisia ja liberaaleja koulutettuja keski- ja yläluokan naisia. Alun protestimarskien jälkeen toiminta keskittyi neuvontaan ja palveluihin tarkoitusta varten perustetuissa tukikeskuksissa. Flavia Agnes (1995) kuvaa keskuksia laajasti ottaen feministisiksi. Keskuksissa kyseenalaistettiin perinteinen ja konservatiivinen naisen rooli, joka alisti naisen miehen tahdon alle niin kodin kuin muun sosiaalisen elämän piirissä. Vaikka ryhmien lukumäärä pysyi pienenä, ne saivat paljon huomiota tiedotusvälineiltä. Suuren julkisuuden vuoksi myös hallituksen oli reagoitava; naisille varattiin paikka valtion kehitys- ja sosiaalipoliittisiin ohjelmiin. Myös monet paikallisyhteisöt ja kansalaisjärjestöt loivat naisohjelmia erityisesti naisten taloudellista asemaa parantamaan. Varsinaisen naisliikkeen toiminta sen sijaan keskittyi patriarkaalisten valtarakenteiden haastamiseen. Naisliike liitti omat kysymyksensä myös muihin sosiaalisiin, kuten kastittomien, heimoväestön ja maatomien työläisten kysymyksiin. Kommunististen mellakoiden aikana feministiset naisryhmät nostivat sukupuolen ihmisoikeuksia ja kansalaisvapauksia koskevaan keskusteluun.

Kaiken kaikkiaan Agnesin (1995, 138) mukaan intialaisen feministisen naisliikkeen ongelma on ollut sen lähtökohta oletus, että naisten ja miesten asemat ovat patriarkalisessa yhteiskunnassa helposti määriteltävissä. Naisliike oletti, että seksuaalinen ja kotiväkivalta koskettavat kaikkia naisia samalla tavalla riippumatta naisten luokka-, kulttuuri- tai uskonnollisista eroista, ja sivuutti naisten väliset erot.

Naisliikkeiden johtajat ovat pääosin kaupunkien yläkastisia hinduja. Saavuttaakseen naisia muista yhteiskuntaluokista ja propagoidakseen uutta voimakasta ja itsevarmaa naista liike omaksui populistisen lähestymistavan ja otti feministisen ideologian käyttöön myyttiset hindulaiset symbolit Shaktin (naisvoima) ja Kalin (tuhon jumalatar). Agnesin mukaan liike nojasi enemmän myytteihin ja fiktioon kuin yhteiskunnan moniarvoisuuden huomioonottavaan lähestymistapaan. Feministisen liikkeen tarkoitus ei ollut käyttää hallitsevan us-

konnon symboleja hinduideologian ajamiseen, mutta koska sekularismi ei ollut liikkeen tärkein päämäärä uusien symbolien hakemiseksi ei juuri ponnisteltu. Feminististä liikettä rasittivat myös jatkuvat syytökset sen länsimaalaisuudesta. Pyrkiessään irti näistä syytöksistä ja todistaessaan intialaisuuttaan liike nojasi hindulaiseen jumalatarikonografiaan ja sanskritinkielisiin naisen voimaa julistaviin lauseisiin ja vahvasti samalla tahtomattaan kommunalistista ajatusta hindulaisuudesta intialaisuuden synonyyminä. (mt. 139.) Intialainen feministinen liike olikin suhteellisen hiljaa hindunationalistisesta naistoiminnasta 1990-luvun puoliväliin saakka. Sen jälkeen intialaiset naistutkijat ovat julkaisseet runsaasti hindunationalismia ja sukupuolta käsittelevää kirjallisuutta.

Seuraavassa annamme suunvuoron roolihenkilöillemme Parvatille ja tutkijalle. Vuoropuhelu pyrkii kuvaamaan luennoilla käytyä keskustelua ja jossain määrin myös tilanteeseen kuulunutta kehollista ja eleellistä viestintää. Luennon repliikit ovat kooste kahdesta esityksestä. Molemmilla kerroilla myös yleisö oli painokkaasti mukana sekä läsnäolollaan että kommentteillaan. Korostamme vielä, että Parvati on oman mielikuvituksemme keitos. Asiat, joita Parvati kertoo, ovat keskeisiä teemoja hindunationalismia kriittisesti käsittelevässä kirjallisuudessa.

Luentodraama: Tapaaminen Parvatin kanssa

HENKILÖT:

TUTKIJA, feministinen yhteiskuntatieteilijä

PARVATI, hindunationalistisen naisliikkeen aktiivinen jäsen

LUENTOYLEISÖÄ

(Tutkija ja Parvati istuvat luentosalissa ja odottavat tilaisuuden alkamista. Luentosalin edessä olevaan liitutauluun on teipattu Intian kartta. Tutkijalla on farkut ja jakku. Hän istuu tuolilla, vilkuilee saliin tulevaa yleisöä, vaihtaa asentoa vähän väliä. Parvati istuu jäykän, mutta arvokkaan näköisenä huolellisesti laskostetussa silkkisarissaan. Hänen ryhtinsä on ylväs ja hän näyttää rauhalliselta. Hän tarkkailee yleisöä kiinnostu-

neena ja hymyilee ystävällisesti kaikille, jotka vastaavat hänen katseeseensa. Tutkija nousee seisomaan, silmäilee yleisöä ja alkaa puhua, suomea, melko nopeaan tahtiin.)

TUTKIJA: Tervetuloa hyvät kuulijat! Tämän päivän aiheena on naiset ja hindunationalismi, tai tarkemmin sanottuna naisten toiminta ja toimijuus hindunationalistisessa liikkeessä. Meillä onkin tilaisuus saada siitä aivan ensikäden tietoja, sillä tänään meillä on vieraana Parvati Intiasta.

(Parvati nyökkää yleisölle.)

TUTKIJA: Parvati on useammankin hinduliikkeeseen kuuluvan naisjärjestön aktiivijäsen. Parvati ja minä *(nyökyttelee Parvatiin päin)* olemme tutustuneet ihan sattumalta. Parvatin miehellä on matkatoimisto Bombayssa ja kerran kun minulla oli vaikeuksia lentolippujen kanssa, he ottivat asiani hoitaakseen ja niin me siinä päivän kuluessa tutustuimme. Illalla olin jo heidän luonaan illallisella, ja valokuvia katsellessa minulle selvisi, että Parvati ja hänen miehensä ovat poliittisen hinduliikkeen aktiivijäseniä.

Olen itse ollut kiinnostunut Etelä-Aasiasta viimeiset kymmenen vuotta, matkustellut siellä useaan otteeseen ja kirjoittanut joitakin Etelä-Aasiaan eri näkökulmista liittyviä juttuja. Havahduin hindunationalistisen liikkeen toimintaan ja olemassaoloon Ayodhan tapahtumien myötä. Hindunationalistit tuhosivat Ayodhassa olleen Babri Masjid -moskeijan 1992. Oli selvää, että hindunationalistien riveissä oli myös paljon naisia. Koska olen itse ollut aktiivisesti mukana suomalaisessa naisliikkeessä, minua askarrutti, mikä mahtoi olla naisten rooli ja mukana olemisen motivaatio. Se jäi jotenkin vaivaamaan.

No sitten Intiasta vielä, siitä on aina niin vaikea puhua. *(Viittilöi karttaan päin.)* Intiahan itsenäistyi Brittien siirtomaavallasta 1947 ja jakaantui samalla Pakistaniksi ja Intiaksi. Intia on suunnilleen kymmenen kertaa Suomen kokoinen ja maailman toiseksi väkirikkein maa, eli noin joka kuudes ihminen maapallolla on intialainen. Samalla kun Intia tunnetaan siitä, että siellä on köyhyyttä, kerjäläisiä, ja pyhiä lehmii, sillä on myös maailman neljänneksi suurin armeija ja

ydinase, sieltä tulee it-osaajia, ohjelmistoja ja miss universumeita. Intiassa tehdään eniten elokuvia maailmassa ja kustannetaan neljänneksi eniten englanninkielistä kirjallisuutta. Etelä-Aasiassa Intia on paikallinen suurvalta. Ja vaikka Intiasta tulee monille ensimmäisenä mieleen hindulaisuus, siellä asuu noin sata miljoonaa muslimia. Hindujen ja muslimien suhteet on muovanneet koko osamantereen historiaa. Esimerkiksi Intian niemimaan jakoon liittyi paljon hindujen ja muslimien välisiä selkkauksia ja väkivaltaa.

Eiköhän tämä riitä tällä erää, kysellään Parvatilta lisää. Aloitetaan minun valmistamillani kysymyksillä. Te voitte myös esittää kysymyksiä. (*Parvatille*) Vielä kerran tervetuloa Parvati! On todella hienoa, että pääsit tulemaan tähän tilaisuuteen. Mikä toi sinut Suomeen?

(Parvati istuu selkä suorana tuolissaan ja pyyhkii katseellaan yleisöä. Vilkaisee tutkijaa. Kumartaa alkuun yleisölle kädet yhdessä. Puhuu suomea.)

PARVATI: Namaskaar! Tämä oli todella ainutlaatuinen tilaisuus. Me tiedämme Intiassa, että maailmalla liikkuu kaikenlaisia juttuja Hindutvan² toiminnasta, ja VHP:ssa³ ajateltiin, että voisi olla hyvä, että kävisimme kertomassa asioista omasta näkökulmastamme. Minun oli mahdollista lähteä, yhteyksiä ja rahoituskin järjestyi, niin että vierailen pohjoismaissa ja jatkan täältä vielä Yhdysvaltoihin, jossa tapaan myös sukulaisiani.

(Tutkija nyökkäilee kiinnostuneena, hymyilee.)

TUTKIJA: Kerrotko vähän itsestäsi. Mistä tulet? Millainen perhe sinulla on? Mitä teet?

PARVATI: No, olen kolmekymmentävuotias ja olen ollut naimisissa nyt kymmenen vuotta. Minulla kolme lasta, kaksi poikaa ja yksi tytär. Asun Mumbaissa, jota on joskus aiemmin kutsuttu myös Bombayksi. Minulla on kasvatustieteiden koulutus ja työskentelen vapaaehtoisena meidän järjestömme ylläpitämässä koulussa muutaman tunnin päivässä. Muun ajan omistan perheelleni, joskus satunnaisesti autan miestäni tämän toimistossa.

(Parvati katselee tarkkaavaisesti yleisöä silmiin.)

TUTKIJA: Kuulut BJP-nimisen puolueen naisjärjestöön ja pariin muuhunkin hinduliikkeen naisjärjestöön. *(Kääntyy yleisöön päin.)* BJP:tä pidetään hindupuolueena, joka ei ainakaan vastusta laajemman hinduliikkeen päämääriä. Se on ainoa puolue itsenäisen Intian historiasa, joka on onnistunut nousemaan suurimmaksi puolueeksi ohi Kongressipuolueen. Tämä tapahtui vuonna 1998. *(Kääntyy takaisin Parvatiin.)* Kertoisitko vähän omasta roolistasi järjestössä ja mitä siellä teet ja keiden kanssa?

PARVATI: Voi meillä on niin hauskaa *(hymyilee puhuessaan)*! Mutta itse asiassa me teemme yhtä ja toista ja täytyy sanoa että olemme kyllä aika aikaansaavia. Suurin osa toiminnastamme on hyväntekeväisyyttä. Meillä on esimerkiksi ambulanssipäivystys, eli tarpeen varalta olemme vuoroissa, ylläpidämme omaa hälytysjärjestelmää ja autamme tarvittaessa ambulanssissa. Olemme saaneet kaikki koulutusta ja taitomme ovat usein olleet todella tarpeen ja säästäneet monia ihmishenkiä. Sitten me valmistaudumme erilaisiin hindulaisiin juhlapäiviin ja rituaaleihin, levitämme tietoa niiden merkityksestä ja viettämisen tärkeydestä ja järjestämme erilaisia tilaisuuksia, joihin ihmiset voivat osallistua.

Olemme myös mukana kampanjoissa. Olemme esimerkiksi järjestäneet boikotteja tiettyjä muslimien omistamia yrityksiä vastaan. Sitten teemme vaalityötä, kuljemme alueillamme ovelta ovelle ja juttelemme perheiden naisten kanssa. Niin, me todella puhumme politiikkaa, ja täytyy sanoa että sekin on naisten kesken oikein hauskaa! Meitä on mukana erilaisia ja eri ikäisiä naisia, jotkut käyvät töissä, monet opiskelevat. Kun me tuomme kaikki nämä erilaiset elämäkokemukset yhteen, se lisää myös meidän kykyämme hoitaa ja organisoida erilaisia aktiviteetteja. Uskomme siihen, että konkreettiset, arkiset teot ja pienin askelein tehtävä työ on todellista poliittista muutostyötä, emmekä keskity ainoastaan tähän hetkeen vaan myös tuleviin sukupolviin. Täytyy sanoa, että olemme kaiken kaikkiaan toimeliaita, aikaansaavia ja kiinnostuneita siitä, mihin yhteiskunta kehittyy ja mitä tapahtuu Intiassa ja maailmalla.

TUTKIJA: Mikä sai sinut liittymään mukaan toimintaan? Miten se tapahtui?

PARVATI: Minä en halunnut vain katsella toimeettomana, mihin maailma on menossa. Nykypäivän maailmassa myös naisten on oltava aktiivisia. Jos haluaa vaikuttaa yhteiskunnan kehityksen suuntaan, on osallistuttava siihen myös itse. Järjestötoiminta on hyvä toimintaympäristö naisille, se tuo vahvuutta ja suojaa huonoilta vaikutteilta. Siihen, että miehet suojelisivat naisia, ei voi luottaa. Tästä puhui jo järjestömme perustaja Lakshmibai Kelkar. Hänet sai järjestötyöhön tapaus, jossa vastaviihitty aviopari oli matkalla junassa. Kesken matkan rosvot pysäyttivät junan ja raiskasivat morsiamen. Aviomies sen paremmin kuin kukaan muukaan vaunussa oleva ei uskaltanut tehdä mitään estääkseen rosvoja. Valitettavasti tämän kaltaisia tarinoita kuuluu tänäkin päivänä, eikä ihme kun ajattelee missä jamassa Intia tänään on. Naiset eivät voi odottaa toimeettomina. Jos miehet eivät pysty hoitamaan tilannetta, naisten on vastattava itse itsestään.

TUTKIJA: Mikä naisia sitten uhkaa?

PARVATI: No sehän on selvä. Miehet, muslimimiehet. Kun näkee kuinka seksistinen nyky-yhteiskunta on ja miten naisia halvennetaan elokuvissa ja mainoksissa ja kun tietää, kuinka seksistisiä ja seksuaalisesti yliaktiivisia muslimimiehet ovat, naisten on syytä olla varuillaan. Alhaista ja höllää moraalista yritetään nykyään tyrkyttää naisille ikään kuin luonnollisena vaihtoehtona, mutta näin sen ei tosiaankaan tarvitse olla. Muslimimiehet pitävät hindunaisten himoitsemista ja pahoinpitelemistä ikään kuin luonnollisena oikeutenaan, se on heidän kulttuurissaan siitä asti kun he ovat tulleet valloittamaan ja raiskaamaan Äiti Intiaa. Voi olla, että nykyään jotkut väärin kasvatetut hindutyöt antavat vähän itsekin syytä tähän.

TUTKIJA: Onko sinun tuttavapiirissäsi muslimeita?

PARVATI: No... (*miettii*) tunnen kyllä joitakin muslimeita mutta se on eri asia. Nämä minun tuttavani ovat sopeutuneet hyvin hindulaiseen

Intiaan, eivätkä pidä mitään suurta meteliä muslimitavoistaan. Se, että on mukavia yksilöitä, ei poista sitä mitä muslimit ryhmänä ovat tehneet ja minkälaisia arvoja he edustavat. Kansakuntana muslimit ovat vaarallisia. Minunkin sukuni menetti jaossa paitsi lähes kaiken omaisuutensa, myös ihmishenkiä.

TUTKIJA: Niin, mikä kuva sinulla on jaosta⁴? Sinähän olet syntynyt vasta jaon jälkeen. Mitä sinulle on kerrottu noista ajoista?

(Parvati puhuu nopeammin, kiihtyneeseen sävyyn. Hänen ryhtinsä on jos mahdollista vielä aikaisempaakin ylväämpi.)

PARVATI: Niin, minä en ollut vielä syntynyt. Sehän oli ihan hirveä verilöyly. Minun vanhempani pakenivat nykyisen Pakistanin puolelta Intiaan ja päätyivät viimein Bom... Mumbaihin. Heiltä jäi Pakistaniin iso omaisuus, maata ja kultaa, juuri mitään he eivät saaneet mukaansa. Osa sukulaisista kuoli. Paljon vääryyksiä tapahtui eikä niitä ole mitenkään sovitettu. Muslimit raiskasivat ja ryöstivät naisia ja viilsivät miehiltä kurkut auki.

TUTKIJA: ... *(Luentoyleisölle:)* Niin jako oli tosiaan väkivaltainen tapahtuma ja siihen liittyi suuria väestönsiirtoja. Eri osapuolilla on kuitenkin jaosta hyvin erilaiset näkemykset, ja uudempi historiankirjoitus korostaa, että jakoa käytettiin nationalistisessä historiankirjoituksessa korostamaan oman juuri luodun kansakunnan syyttömyyttä ja toisen syyllisyyttä verenvuodatukseen siitä huolimatta, että kaikki osapuolet syyllistyivät väärinkäytöksiin. On myös osoitettu, että kansakuntia rakennettiin juuri naisiin kohdistuvan väkivallan avulla. Kriittiset intialaiset historiantutkijat ovat halunneet muistuttaa, että myös hindut tappoivat, sieppasivat ja raiskasivat naisia. Ja on todettu, että poikkeusolot tarjosivat tilaisuuden paitsi väärinkäytöksille, myös rakkaussuhteille, jotka eivät normaalioloissa olleet mahdollisia. Tilanteen rauhoituttua osa siepatuiksi ilmoitetuista naisista vastusti viimeiseen asti paluuta takaisin oman perheen ja suvun pariin, eikä kaikkia saatu palaamaan koskaan.

PARVATI (*tokaisee*): Tuo nyt ei ole totta.

(*Taukoa, yleisö alkaa supista ja venkoilla tuoleissaan.*)

TUTKIJA: Mitä ajattelet musliminaisista?

(*Yleisö on jälleen hiljentynyt, tunnelma salissa on tarkkaavainen.*)

PARVATI: Oikeastaan minun käy heitä sääliksi, kun ajattelee millaisessa alistuksessa he joutuvat elämään. Koko kansakuntamme nykyrappio sai alkunsa siitä, kun muslimit vyöryivät valloittamaan Intiaa. Muslimimiehet saivat aikaan hindunaisten alistamisen muslimikaudella⁵, ennen sitä hindukaudella naiset olivat tasa-arvoisia miesten kanssa ja heitä kunnioitettiin. Monet naista alistavat tavat, kuten purdah⁶, ovat siirtyneet nimenomaan muslimeilta hindujenkin käyttöön. Lapsiavio-
liittojakin ryhdyttiin alun perin solmimaan sen vuoksi, että muslimit eivät olleet yhtä kiinnostuneita naimisissa olevista tytöistä ja naisista. Mutta musliminaisten asema on todella heikko, paljolti he joutuvat olemaan lukutaidottomia synnytyskoneita, kaikkihan sen tietävät kuinka riettaita ja seksuaalisesti yliaktiivisia muslimimiehet ovat, miehellä voi olla monta vaimoakin. Muslimeita ei koske edes sama lainsäädäntö kuin meitä hinduja, vaan heille on omat muslimilakinsa. Kyllä minusta pitäisi olla sama laki kaikille. Tätä vaatimusta tukevat sentään feministitkin, joiden käsitystä tasa-arvosta on väliin muuten vaikea ymmärtää. Vanha hyvä aika ja hindunaisten voima ja tasa-arvo pitäisi palauttaa.

TUTKIJA: Sinä olet itse bramiini eli korkeata kastia, miten luulet sen vaikuttavan työhösi tai mielipiteisiisi?

PARVATI: Ei se vaikuta oikeastaan mitenkään, minähän toimin sekä RSS:ssä⁷ että Durga Vahinissa⁸. Nykyäänhän alakastisilla ja kastittomilla on enemmän etuoikeuksia kuin korkeakastisilla, heille taataan erilaisilla kiintiöillä valtion virkoja ja maanomistusoikeuksia. Jäljelle jäävästä osuudesta sitten kilpaillaan koulutuksen ja kyvykkyyden avulla. Useimmat meistä RSS:ssä kyllä olemme korkeakastisia, ehkä

kasti vaikuttaa sillä lailla että olemme syntyperämme takia tottuneet suojautumaan ja toimimaan nimenomaan moraalin avulla. Alakastiset naiset viihtyvät yleensä paremmin Durga Vahinissa. Minun alueellani Mumbaissa on alakastisten naisten oma Durga Vahini alajaosto, jonka johtaja ja kouluttaja olen. Alempien kastien naiset ovat tottuneet tekemään fyysistä työtä ja niin he pitävät fyysisistä ja jopa taistelullisista harjoituksista. On erittäin tärkeää, että naiset ovat tarpeen vaatiessa myös fyysisesti niin voimakkaita, että he kykenevät puolustamaan itseään. Durga Vahinissa olemmekin järjestäneet naisille sopivaa koulutusta, joka pohjautuu perinteisiin intialaisiin taistelulajeihin.

TUTKIJA: No miksi naisille ja miehille on erilliset järjestöt? Miksi ette toimi samassa järjestössä? Jotkut tutkijat ovat esittäneet, että naisten järjestötoiminta antaa naisille mahdollisuuksia toimia kodin ulkopuolella, mutta ei todellisesti haasta patriarkaalista naista alistavaa sukupuolijärjestelmää. Hinduliikkeen naisten järjestöaktivismia onkin kutsuttu kontrolloiduksi emansipaatioksi. Mitä ajattelet tästä?

PARVATI (*tuhahtaa*): Vai kontrolloitua emansipaatiota! (*Tuijottaa tutkijaa.*) Oletko sinä naimisissa?

(*Tutkija näyttää hämmästyneeltä.*)

TUTKIJA: No... en ole.

PARVATI: Onko sinulla lapsia?

TUTKIJA: Ei, miten...

(*Parvati keskeyttää painokkaasti.*)

PARVATI: Aivan.

(*Tauko. Yleisöstä kuuluu hymähdyksiä ja se on selvästi valpastunut. Tutkija vilkuilee Parvatia ja näyttää siltä kuin haluaisi sanoa jotakin. Hän ei kuitenkaan ennäätä sillä Parvati jatkaa.*)

PARVATI: Onko se sitten emansipaatiota? Minä olen sitä mieltä, että perhe ja lapset ovat naisen etuoikeus!

(Tutkija vaihtaa asentoa ja on edelleen sen näköinen kuin haluaisi puheenvuoron, mutta ei kuitenkaan keskeytä.)

PARVATI: Jokaisen ihmisen täytyy löytää oma tehtävänsä. Naisilla on naisten tehtävät ja miehillä miesten tehtävät, eikä niitä pidä sotkea. Täällä länsimaissa tulen usein surulliseksi naisten puolesta, tuntuu siltä että monet naiset ovat hukassa oman naiseutensa kanssa. Nainen ei saa tai uskalla olla nainen, hän joutuu toimimaan kuin mies. Samalla monet miehet on tehty länsimaissa tarpeettomiksi. Se ei ole hyvä kehityksen suunta, tarvitsehan kotkakin molemmat siipensä pystyäkkeen lentämään. Sitä paitsi järjestötyö vahvistaa naisten moraalialia ja virkistää heitä heidän työssään perheen ja sitä kautta kansakunnan hyväksi. Naisten elämänuuetta on huolehtia perheestä ja yhteisöstä, ja järjestötoiminnan avulla olemme laajentaneet huolehtimisen kenttäämme. Vaikka naisten tekemästä työstä ei niin paljoa puhuta, olemme hyvin tietoisia siitä, että yhteiskunta seisoo tai kaatuu naisten mukana. Pelkästään miesten puuhastelun varassa eivät asiat kovin pitkälle sujuisi. Jokaisella ihmisellä, niin miehellä kuin naisellakin, on oma tehtävänsä, ja kaikki sujuu parhaiten silloin kun kukin saa keskittyä oman tehtävänsä hoitamiseen ilman häiriöitä. Me hoidamme oman tehtävämme ja arvostamme omaa työtämme, emmekä halua häiritä miehiä heidän tehtävissään.

(Tutkija hymyilee taas, on ehtinyt jälleen rentoutua.)

TUTKIJA: Millainen sitten on hyvä mies ja mitkä ovat miehen tehtävät?

PARVATI: No, hyvä mies kantaa oman vastuunsa. Hänen tehtävänsä on yhteiskunnallisempi ja julkisempi kuin naisella. Hyvän miehen jalat ovat tukevasti maassa, hänellä on sotilaan ominaisuudet niin että häntä voi arvostaa ja kunnioittaa, hän on miehekäs ja suojaava ja uhrautuu kansakunnan puolesta. Hän ei ole veltto eikä feminiininen, eikä

liian gandhilainen. *(Lisää nopeasti:)* Kaikki kunnia tietysti Gandhille siitä, minkä hän teki Intian hyväksi.

TUTKIJA: Hinduliikkeeseen kuuluu useita eri järjestöjä, ja koko ryvästä kutsutaan nimellä parivar, perhe. Kertoisitko vähän tästä perheestä, keitä siihen kuuluu, mikä perheenjäseniä yhdistää, onko järjestöillä yhteistoimintaa?

(Tutkija siirtyy liitutaululle ja alkaa kirjoittamaan järjestöjen nimiä tauluun.)

PARVATI: Näitä ryhmiä on tosiaan monta. BJP eli Bharatiya Janata Party on Intian suurin puolue ja ajaa maltillista hindulaista politiikkaa. Shiv Sena on vanhempi ja jyrkempi järjestö, ja lähellä sitä on myös Vishva Hindu Parishad eli hindujen maailmanjärjestö, kysymys on tosiaan maailmanlaajuisesta liikkeestä. VHP:lla on alajärjestö noin 50 eri maassa, suuret ja toimivat jaostot muun muassa Yhdysvalloissa ja Etelä-Afrikassa. Sitten on Rasthriya Swayamsewak Sangh, joka on lähinnä miesten järjestö ja Rashtriya Sewika Samiti, tämä meidän naisjärjestömme, molemmista käytetään lyhennettä RSS, ja nämä järjestöt ovatkin kuin sisar ja veli. On myös monia pienempiä ryhmiä, Durga Vahini, Bajrang Lal ja niin edelleen. Vähän niin kuin perheen jäsenillä, eri järjestöillä on eri tehtävät, ja me olemme tiiviisti yhteydessä toisiimme. Vaikka yhteydet eivät virallisella tasolla juuri näkyisikään, käytännössä ne ovat välittömiä ja helppoja. Esimerkiksi minun mieheni kuuluu Sanghiin ja Shiv Senaan niin, että vaihdamme hinduperheenkin kuulumisia ihan perhepiirissä. Ryhmiä on ympäri maailmaa ja niin kuin nykyään asiaan kuuluu, meillä on omat kotisivut internetissä⁹.

TUTKIJA: Niin tosiaan, kuulin että teillä on sivuja, joilla voi käydä ikään kuin temppelissä ja visakortilla voi samalla lahjoittaa rahaa järjestötyöhön. Tiedätkö mitään tästä?

(Tutkija tulee takaisin istumaan.)

PARVATI: Olen kuullut siitä, tällainen toiminta kiinnostaa lähinnä amerikkalaisia, joiden ei ole aina mahdollista käydä tempeleissä Intiassa.

TUTKIJA: No, muutama kysymys vielä. Haluaisin kysyä hindunaisten väkivaltaisuuksista. Olen kuullut, että hinduliikkeeseen kuuluvat naiset ovat osallistuneet väkivaltaisuuksiin muslimeita kohtaan ja jopa kehottaneet miehiä raiskaamaan musliminaisia ja viiltämään raskaana olevilta naisilta vatsat auki. Miten on mahdollista, että nainen voi toivoa toiselle naiselle jotain tällaista?

(Parvati on hetken hiljaa. Myös yleisö on hiljaa.)

PARVATI: No, nämä ovat äärimmäisiä tilanteita. Länsimaissa ei aina ymmärretä tapahtumien historiaa ja sitten ollaan kiinnostuneita vain tällaisista asioista. Sinun pitää ymmärtää, että kysymys on kansakuntien välisestä sodasta ja silloin pätee sodan logiikka. Toisinaan ollaan tilanteissa, joissa on pakko käyttää väkivaltaa.

(Yleisö kohahtaa, taukoa. Keskustelu ei oikein etene. Tutkija vaihtaa vaisusti puheenaihetta.)

TUTKIJA: No... mitkä sinulle on olleet järjestötoiminnan kohokohtia?

(Parvati näyttää siltä kuin olisi hämmästynyt kysymyksestä. Hän ojentuu eteenpäin tuolissaan, vetää henkeä ja aloittaa.)

PARVATI: No, kohokohtia on monia. Useimmiten meidän toiminta on hauskaa ja hyväntuulista, ja voimme jakaa paljon asioita keskenämme ja siten huojentaa toistemme taakkaa. Usein tuntuu siltä, että toimintamme käsitetään länsimaissa aivan väärin, ehkä se johtuu länsimaisen kulttuurin nuoruudesta. Täällä ei olla niin kiinnostuneita perinteistä ja uskonnollisuudesta eikä ehkä oivalleta sitä, miten tärkeä kansakunta yhteisönä meille on. Vain ääri-ilmiöiden äärimmäiset puolet pääsevät julkisuuteen, ja neidän teitäkin tuntuva täällä eniten kiinnostavan. Siitä huolimatta kaikkein mukavinta on arkinen toimintamme, lasten

opettaminen ja muut palvelukset joita teemme maallemme. Ja jos nyt täytyy mainita jokin erityinen tapahtuma, niin täytyy sanoa että Ayodha, joka sekin on lännessä kuulemani mukaan uutisoitu yksinomaan negatiivisessa valossa, on ollut yksi kohokohdistista. Siellä naisten voima oli helppo huomata. Kun poliisi uhkasi tulla miestemme kimppuun, me teimme itsestämme muurin heidän suojakseen ja ei-hän poliisi voinut meille mitään. Ja vaikka sitä ei aina tulla ajatelleeksi, kyllä koko tapahtuman onnistuminen oli paljolti meidän varassamme. Me vastasimme käytännön ruokahuollosta, vaikka miehet sitä organisoivatkin, ja pidimme tunnelmaa yllä, vaikka emme varsinaiseen temppelin purkamiseen niin paljon osallistuneetkaan, sillä miltä se nyt olisi näyttänyt jos olisimme repineet kiviä sari päällä, olisimme menettäneet arvokkuutemme.

TUTKIJA: Kun tämä nyt tuli puheeksi niin en voi olla kysymättä yhtä ehkä tyhmää kysymystä. Ayodhan moskeijahan tuhottiin sen perusteella, että moskeijassa olleet hindut saivat vuonna 1949 siellä ilmentyksen, että moskeija sijaitsee Ram-jumalan syntymäpaikalla olleen temppelin jäännösten päällä. Ennen ilmestystä Ramin temppelistä ei tiedetty mitään. Mitähän tekemistä ilmestyksen saaneilla hinduilla mahtoi siellä moskeijassa olla?

PARVATI (*tuhauttaa*): No, kyllähän sen nyt ovat kaikki tietäneet, että moskeija on rakennettu temppelin päälle. Ja nyt kun vääryys on oikaistu, oikaisu leimataan rikokseksi eikä alkuperäistä rikosta.

(*Parvati tuhahtelee edelleen.*)

TUTKIJA: Millä tavalla haluatte sitten elää muslimien kanssa? Heitä kun nyt on Intiassakin noin 100 miljoonaa.

(*Tutkija kurkottaa kirjoittamaan yhdeksännumeroisen luvun tauluun.*)

TUTKIJA: Muslimit ja heidän esi-isänsä ovat aina asuneet Intian niemimaalla ja kääntyneet aikojen saatossa muslimeiksi. Haluatteko ajaa heidät pois? Vai pitäisikö heidän kääntyä hinduiksi?

PARVATI: No, emme tietenkään halua heitä mihinkään karkottaa, eikä kai heistä oikein hindujakaan saa, kuka enää tietää mitä kastittomia heidän esi-isänsä ovat olleet vaihtaessaan uskontoa. Heidän pitää vain kunnioittaa hindulaisen valtion tapoja ja kulttuuria. Sanottehan tekin täällä, että somalit ovat ok, kunhan sopeutuvat suomalaiseen elämänmenoon. Me haluamme ainoastaan palauttaa Intialle sen alkuperäisen kulttuurisen loiston ja oikaista tapahtuneita vääryyksiä. Nythän Intia on pilkottu moniksi eri valtioiksi. Meidän Intiamme on jakamaton Intia, Akhanda Bharat, eli koko intialaisen kulttuuripiirin Afganistanista Bhutaniin ja Nepalista Sri Lankalle käsittävä hinduvaltio.

(Luentosalissa on hiljaista. Tutkija vilkuilee kelloaan.)

TUTKIJA: No, meiltä alkaa aika loppua. ... No, sinä olet nyt ollut muutaman päivän Suomessa ja ehtinyt saada jonkinlaisen ensivaikutelman. Onko sinulla jotakin mitä haluaisit sanoa tai kysyä?

PARVATI (*painokkaasti*): HULLUN LEHMÄN TAUTI! Onko mikään ihme että lehmät sairastuvat kun niille syötetään luonnonvastaista rehua! Se jos mikään kertoo siitä, että länsimainen kulttuuri on vieraantunut perusasioista. Toinen asia mitä ihmettelen on tämä asuntopula-asia. Olen kuullut, että monissa Länsi-Euroopan maissa on asuntopula. Onko se mikään ihme, jos asunnot eivät riitä, kun teillä on niin paljon yksinhuoltajaaitejä? Ei kai asunnot voikaan riittää, jos äidit haluavat asua yksin lasten kanssa ilman miestä.

YLEISÖSTÄ (*ponnekkeasti*): No on sillä vähän tekemistä niiden miestenkin kanssa. Jos mies on huono niin ei sen kanssa ole mikään pakko elää, on muitakin vaihtoehtoja.

(Yleisöstä kuuluu myötäilevää mutinaa.)

TUTKIJA: Onko muita kysymyksiä?

ETURIVISTÄ: Sinä puhuit jotakin kastilaitoksesta. Eikö se ole jo lopetettu?

PARVATI: No onhan se virallisesti lopetettu, eikä sillä oikeastaan ole enää merkitystä kuin maaseudulla.

(Tutkija mutisee jotakin itsekseen.)

YLEISÖSTÄ: Miten ihmeessä sinä osaat suomea?

PARVATI (*vitsailee*): No kun oppii sanskritia, niin ei sen jälkeen muuta kieleä tuota kummemmin vaikeuksia.

EDELLEEN YLEISÖSTÄ: Minä olen kyllä ihan pöyristynyt tuosta kun sinä puhut. Miten voit olla noin ylimielinen? Tajuatko kuinka alentuvasti sinä puhut muslimeista tai miten itsestään selvänä tunnut pitävän sitä, että toimit alakastisten naisten ryhmän johtajana?

PARVATI (*tiukasti*): Kukahan tässä nyt on ylimielinen? Minä haluan vain oikeista väärinkäsityksiä ja ajaa Intian parasta.

TUTKIJA: No niin, nyt on aika purkaa nämä roolit. Tämä haastatteluperformanssi päättyy tähän. Minä en ole enää haastattelija.

PARVATI: Enkä minä enää Parvati.

(Molemmat nousevat seisomaan, nojaavat takanaan olevaan pöytään ja katselevat yleisöä.)

Meidän Parvatimme

Esityksemme yleisö oli hankalassa tilanteessa. Ne, jotka myöhästyivät alkuselostuksesta, olivat selvästi hämillään. Miten on mahdollista, että tuo hindu on noin vaalea ja puhuu suomea? Ensimmäisellä kerralla olimme ilmoittaneet Parvatin iäksi 40 vuotta, ja yksi kuulija käytti luennon sen pohtimiseen, voiko Parvati todella olla sen ikäinen, kun hän näyttää paljon nuoremmalta (olemme molemmat kolmekymppisiä). Osa yleisöstä ryhtyi mukaan leikkiin ja esitti kysymyksiä Parva-

tille. Toiset syyttivät Parvatia ärsyttäväksi, eivätkä voineet hyväksyä tai käsittää hänen asenteitaan. Parvatin uskottavuus kirvoitti mielipiteitä puolesta ja vastaan. Kaiken kaikkiaan luentoa seuranneissa keskustelussa kuulijat kuitenkin puolustivat Parvati-ideaa opetuksen ja hindunationalismista keskustelun välineenä.

Omat tuntemuksemme rooleissamme sekä yleisön reaktiot ja yleinen tunnelma osoittivat järkyttävän selvästi, miten helposti, nopeasti ja vähäisin keinoin toiseus syntyy. Luennolla syntyi jako meihin ja muihin ainakin kolmessa suhteessa: tutkija ja Parvati, yleisö ja Parvati ja länsimainen naistutkimus ja Parvati. Myös Parvati itse tuotti monia me – muut -jakoja, kuten (me) hindut – (muut) muslimit, (me) yläkastiset naiset – (muut) alakastiset, (me) hinduliikkeen naisaktivistit – Intian feministinen liike; intialainen nainen – länsimainen nainen. Parvatimme naiseus on konservatiivista, yläkastista, urbaania, koulutettua, äitiyttä korostavaa, poliittisesti aktiivista, hindupatrioottista, itsetietoista ja ylpeää.

Toisen esittäminen omien mielikuvien perusteella on teko, jossa syyllistyy helposti kaikkiin mahdollisiin synteihin. Toisaalta ymmärrys maailmasta perustuu paljolti mielikuvien varaan. Parvatin edustamalla kohteellamme, hindunationalistisen liikkeen naisella, ei ole ollut sanan sijaa siihen, miten hänet esitämme. Aineisto, johon pohjaamme, on sekin ollut kriittisten historiantutkijoiden, naistutkijoiden ja uskontotieteilijöiden tuottamaa. Lisäväritystä ovat tuoneet muuttamat satunnaisesti luetut jutut intialaisista sanoma- ja naistenlehdistä.

Parvatin sariin asettuminen oli sekä pelottavaa että haastavaa. Ylättäen Parvatina oli kuitenkin helppo olla. Parin ensimmäisen kysymyksen jälkeen tunsimme molemmat Parvatin roolissa ollessamme olomme varmaksi, juurtuneeksi ja selkeäksi. Näkemyksemme oli aukoton ja vankka. Emme pelänneet, että emme osaisi vastata kysymyksiin tai että rooliin kuuluva maailmankuvamme horjuisi. Itsevarmassa olotilassa oli helppo pysyä ystävällisenä ja hymyilevänä.

Tutkijan roolissa päänsisäisenä ohjeenamme oli: Pysy ystävällisenä, älä kärjistä liikaa, koeta pitää haastattelutilanne haastateltavalle siedettävänä silti hankalia kysymyksiä unohtamatta. Parvati oli ärsyttävä ja sai välillä tutkijatunteet kuohumaan. Tutkijana tuntui kuitenkin, että omat tunteet on pantava kuriin, olihan Parvati sentään tullut luennol-

le, ja tietoaikin piti yrittää välittää ja kohteliaana pysyä. Vaikka Parvatin aukottomat vastaukset tuntuivat äimistyttäviltä ja väliin tyrmääviltä, ei tilaisuuden järjestäjän rooliin sopinut ruveta esittämään ”oikeampaa” versiota totuudesta tai väittää, että Parvati on väärässä. Kannoinme huolta siitä, osaammeko esittää asiamme, pystymmekö pitämään luentotilanteen hallinnassa, osaammeko olla kriittisiä olematta silti liian tuomitsevia. Rooli nosti esiin ”sisäisen emäntämme”. Emännöisyys ja tutkijuus eivät ainakaan Parvatia haastatellessa sovi kovin hyvin yhteen. Emännöivä tutkija ei voinut kysyä Parvatilta mitä vaan ja miten vaan.

Tiivistetysti näyttää siltä, että hindunationalismi tarjoaa naisille yhtä aikaa sekä vapautta, perinteitä, että voiman tunnetta samalla kun se rakentaa miehiä ja naisia yhdistävän ”kansakunnan vihollisen”. Ensi näkemältä hindunationalististen naisten poliittinen aktiivisuus tuo naisille lisää toimintavapauksia ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia. Samalla toiminta kuitenkin palvelee poliittista suuntaa, jolle naisten vapautuminen on toissijaista vallan tavoittelun ja vihollisiksi määritelyjen ryhmien kontrolloimisen ja alistamisen rinnalla. Akateemisen naistutkijan näkökulmasta parvatit ovat mukana alistamassa itse itseään. Kiintoisaa onkin, että tämännäpainen väittämän esittäminen roolileikissä, puhumattakaan siitä, että paikalla olisi ollut oikea Parvati, oli hankalaa. Yksi syy voi olla tutkijan ja feministin sisäänrakennettu varovaisuus osoittaa ja tuomita toisen kulttuurin epäkohtia. Tutkijan roolissa halusimme välttää tilannetta, jossa haastateltava olisi mennyt täysin puolustusasemiin ja tilanne olisi lukkiutunut. ”Haastattelun” kuluessa käsiteltiin silti vaikeitakin kysymyksiä ja tunnelma terävöityi koko salissa. Keskustelu kuitenkin jatkui.

Olemme edelleen uteliaita sen suhteen, missä määrin suomalainen naistutkija voi asettua Parvatin positioon. Tähänastisista kokeiluistamme tiedämme, että kokemus on avartava. Myös tunteet ja ruumiillinen kokemus ovat tiedon lähteitä. Performanssi nostatti tunteita sekä yleisössä että itsessämme. Emme edelleenkään ole hindunationalismin ystäviä, mutta olemme varmasti kiinnostuneempia ja valmiimpia keskustelemaan oikean Parvatin kanssa, jos sellainen tilaisuus joskus tulee. Toivomme olevamme myös aikaisempaa kiinnostuneempia omista sokeista pisteistämme yrityksissämme kommunikoida Toisten kanssa.

Viitteet

¹ Ayodhassa Pohjois-Intiassa sijainnut Babri Masjid –moskeija oli hindunationalistien mukaan rakennettu hindujen Ram-jumalan temppelin paikalle. 6.12.1992 hindunationalistit tuhosivat Babrin moskeijan. Moskeijan tuhoamista seuranneen viikon aikana arviolta 1200 ihmistä sai surmansa hindujen ja muslimien välisissä levottomuuksissa eri puolilla Intiaa. Mellakat levisivät Pakistaniin, Bangladeshiin ja Britanniaan ja hindunationalismiin havahduttiin myös länsimaissa.

² Hindutva (englanniksi Hindu Right) tarkoittaa hindunationalistista oikeistolaista poliittista ja kulttuurista liikettä. Kulttuurinen hinduliike on ollut olemassa 1800-luvun lopulta lähtien päämääränään hindujen kulttuurisen omakuvan kohentaminen. Jako hinduihin ja muslimeihin nousi keskeiseksi teemaksi vasta 1920-luvulla ja vastakkainasettelu aktivoitui 1990-luvulla.

³ Vishwa Hindu Parishad, Hindujen maailmanjärjestö.

⁴ Jako (partition) on nimitys prosessille, jossa brittiläinen Intia itsenäistyi ja jakautui samalla Intian ja kahdesta osasta koostuvan Pakistanin valtioiksi 1947. Jakoon liittyi suuria väestönsiirtoja sekä uskonnollisia ja etnisiä selkkauksia ja väkivaltaisuuksia, joissa arvioidaan jopa miljoonan ihmisen saaneen surmansa.

⁵ Hindunationalistiseen politiikkaan kuuluu kertomus Intian historiasta, joka jakaa menneisyyden loistokkaaseen hindukauteen, jolloin Intia oli vauras, ihmiset hyvinvoivia, naiset ja miehet keskenään tasa-arvoisia ja yhteiskunta harmoninen. Intian rappio ja muslimikausi katsotaan alkaneen muslimien tulosta Intiaan. Muu historiankirjoitus ei tunnusta hindunationalistien kuvaamaa yhtenäistä hindukautta eivätkä hindunationalistitkaan tietävästi pyri esim. ajoittamaan sitä mitenkään tarkasti.

⁶ Naiset julkisesta elämästä ulossulkeva käytäntö, joka äärimmillään tarkoittaa sitä että nainen peittää kasvonsa hunnulla eikä poistu kotoa.

⁷ Lyhenteellä RSS käytetään sekä miesten kurinalaisesta ja militantista hindujärjestöstä (Rashtriya Swayamsevak Sangh) että järjestön naisten siivestä (Rashtriya Sevika Samiti).

⁸ Alempikastisille naisille suunnattu hindunationalistinen järjestö, nimetty tuhoamaan ja luovaan kykenevän voimakkaan Durga-jumalattaren mukaan.

⁹ Esim. <http://www.vhp-america.org/>, <http://www.rss.org/>, <http://www.bjp.org/>

Kirjallisuus

Agnes, Flavia 1995: Redefining the Agenda of the Women's Movement within a Secular Framework. Teoksessa Tanika Sarkar & Urvashi Butalia (toim.): *Women and the Hindu Right*. Kali for Women, New Delhi.

Alter, Joseph 1994: Somatic Nationalism: Indian Wrestling and Militant Hinduism. *Modern Asian Studies* 28: 3, 557–588.

- Basu, Amrita 1999: Hindu Women's Activism and the Questions it Raises. Teoksessa Jeffery, Patricia & Basu, Amrita (toim.): *Resisting the Sacred and the Secular. Women's Activism and Politicized Religion in South Asia*. Kali for Women, New Delhi. (Alkup. 1998 Appropriating Gender: Women's Activism and Politicized Religion in South Asia). Routledge, New York.
- Basu, Amrita & Jeffery, Patricia (toim.): *Appropriating Gender. Women's Activism and Politicized Religion in South Asia*. Routledge, New York.
- Butalia Urvashi & Sarkar Tanika (toim.) 1995: *Women and the Hindu Right*. Kali for Women, New Delhi.
- Chapman, Graham 1993: Religious vs. Regional Determinism: India, Pakistan and Bangladesh as Inheritors of Empire. Teoksessa David Arnold & Peter Robb (toim.): *Collected Papers on South Asia No. 10*. Institutions and Ideologies. A SOAS South Asia Reader. Curzon Press Ltd, 5–34.
- Chatterjee, Partha 1993: *The Nation and Its Fragments*. The Princeton University Press, Princeton.
- Das, Veena 1995: *Critical Events. An Anthropological Perspective on Contemporary India*. Oxford University Press, Oxford.
- Hansen, Thomas Blom 1994: Controlled Emancipation: Women and Hindu Nationalism. *The European Journal of Development Research*, 6:2.
- Hansen, Thomas Blom 1996: Recuperating Masculinity, Hindu Nationalism, Violence and the Exorcism of the Muslim 'Other'. *Critique of Anthropology*, vol. 16, 137–172.
- Heikkinen, Satu, Ranta-Tyrkkö, Satu & Rikkilä, Leena 1998: *Sukupuolen ja väkivallan konfliktin leikkauspisteitä Etelä-Aasiassa ja Suurten Järvien Afrikassa*. Ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyöosaston kulttuuriselvityksiä, Helsinki.
- Kumari, Jayawardena & Malathi de, Alwis (toim.): 1996: *Embodied Violence. Communalising Women's Sexuality in South Asia*. Kali for Women, New Delhi.
- Krishna, Sankaran 1996: Cartographic Anxiety. Mapping the Body Politic in India. Teoksessa Michael J. Shapiro & Hayward R. Alker (toim.): *Challenging Boundaries, Global Flows, Territorial Identities*. University of Minnesota Press, Minnesota (MN). (Julkaistu aiemmin *Alternatives* 19:4 1994.)
- Rikkilä, Leena & Ranta-Tyrkkö, Satu 2000: Hindunationalismi ja sukupuolen politiikka. *Kosmopolis* 30:1, 21–41.
- Sarkar, Tanika 1998: Woman, Community and Nation. Teoksessa Patricia Jeffery & Amrita Basu (toim.) *Appropriating Gender. Women's Activism and Politicized Religion in South Asia*. Routledge, New York.
- Tambiah, Stanley J. 1996: Hindu Nationalism, the Ayodhya Campaign, and the Babri Masjid. Teoksessa *Leveling Crowds*: University of California.
- Tamminen, Tapio & Zenger, Mikko 1998: *Moderni Intia. Ristiriitojen suurvalta*. Vastapaino, Tampere.

KIRJOITTAJAT

Tuula Gordon, PhD, professori (ma) Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitoksella. Hän tutkii kansallisuutta ja sukupuolta, sekä nuorten siirtymiä aikuisuuteen. Naisellisuuden performanssit ovat kiinnostavia – ja välillä arvoituksellisia “60-lukulaiselle”.

Arto Jokinen, FL, on tutkija, suomen kirjallisuuden jatko-opiskelija. Erityisalanana miestutkimus.

Sanna Kivimäki, FM, jatko-opiskelija, tutkija, pispalalainen yksinhuoltaja. Ei ole koskaan ymmärtänyt muuttaa Tampereelta minnekään – kaupunginsisäisesti sitäkin enemmän.

Kirsti Lempiäinen, YTM, jatko-opiskelija, sosiologian sukupuoli järjestysten pohtija.

Minna Nikunen, YTM, on jatko-opiskelija ja sukupuolistuneen väkivallan tutkija. Hänen tutkimusaiheensa herättää useimmiten kysymyksen: ”Eikö se masenna?” Nikunen harrastaa muun muassa iltapäivälehtien lukemista ja toteuttaa naiseuttaan pukeutumalla lehmähaameeseen.

Riitta Pirinen on yhteiskuntatieteiden maisteri ja liikuntatieteiden lissensiaatti ja tekee väitöskirjaa urheilujournalismista. Hän performoi naista, naiseutta, naisellisuutta juoksemalla, lyömällä, iskemällä sekä potkimalla eli harrastaa sulkapalloa, tennistä, nyrkkeilyä ja karatea.

Satu Ranta-Tyrkkö, YTM, jatko-opiskelee Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella. Tutkimusaiheensa on intialaisen poliittisen teatterin ja länsimaisen sosiaalityön yhteensovittaminen.

Leena Rikkilä, YTM (kv.pol.) työskentelee kehitysmaasuhteiden neuvottelukunnan pääsihteerinä Ulkoministeriössä ja haaveilee jatkoopinnoista. Molemmat ovat hurahtaneet joogaan, kulkevat milloin bindit otsassa, milloin tangokengät jalassa, ja ihmettelevät naiseutta (aan) idän ja lännen rajamailla.

Eila Rantonen, FM, kirjallisuudentutkija, erikoisalana etnisyyden, rasismin ja jälkikoloniaalin kysymykset. Muita kiinnostuksen kohteita: kuorolaulu, irlantilainen elokuva, valistusaika ja luonnontila. Kesäisin hän tutkii naisellisuuden strategioita tamperelaisilla terasseilla.

Suvi Ronkainen, Dos. on tutkija, tutkimusprojektin johtaja, äiti. Hän tekee tutkimusta inhottavista aiheista: uhritumisesta ja sukupuolistuneesta väkivallasta. Aiemmat tutkimukset ovat käsitelleet mm. seksuaalisuutta ja biseksuaalisuutta. Jos yhdistelmä 'väkivaltaa ja seksiä' kuvaisi elokuvaa, menestys ja kassavirta olisivat taatut. Oikeassa elämässä aika kuluu Suomen Akatemian pätkätyöläisenä Tampereen yliopistossa.



Kuvat: Erkki Karen - Komposito toimittajien

Nainen/naiseus/naisellisuus-luentosarjan aloitus tammikuussa 2000: luennoitsijoita aiheisiinsa liittyvissä rooliaisuissa.